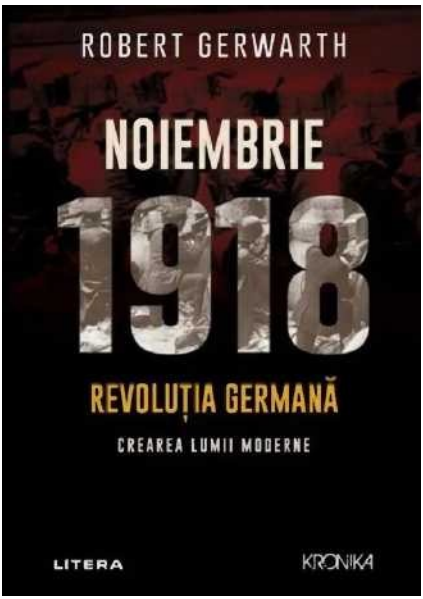
ROBERT GERWARTH
NOIEMBRIE
1918
REVOLUȚIA GERMANĂ
CREAREA LUMII MODERNE
LITERA
KRONIKA

ROBERT GERWARTH

NOIEMBRIE

1918

REVOLUŢIA GERMANĂ

CREAREA LUMII MODERNE

Traducere din limba engleză CORA RADULIAN

94

EDITURA LITERA
București, 2023
Robert Gerwarth

November 1918. The German Revolution

Copyright © 2020

Ediție publicată pentru prima dată în limba engleză în 2020

Traducere publicată prin înțelegere cu Oxford University Press

Grup Media Litera este responsabilă în totalitate pentru traducerea ediției originale, iar Oxford University Press nu este răspunzătoare pentru nici o eroare, omisiune, inadvertență sau ambiguitate sau pentru orice asemenea problemă legată de traducere.

LITERA
Editura Litera tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19 email: contact@litera.ro

Noiembrie 1918.
Revoluția germană. Crearea lumii moderne

Robert Gerwarth

Copyright © 2023 Grup Media Litera pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:
Cora Radulian
Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Ramona Ciortescu, Georgiana Harghel

Corector: Rodica Crețu

Copertă: Flori Zahiu-Popescu Tehnoredactare și prepress: Liviu Rusu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a
României GERWARTH, ROBERT
Noiembrie 1918 : Revoluția germană.
Crearealumii moderne / Robert Gerwarth ;
trad, din lb. engleză de Cora Radulian.
București : Litera, 2023
ISBN 978-606-33-9642-7
I. Radulian, Cora (trad.)

Cuprins

Prefață.....9
Lista hărților.....17
Lista ilustrațiilor.....18
Introducere. „Ca un vis frumos” 25
Capitolul 1. 1917 și revoluția așteptărilor.....48
Capitolul 2. Speranța în victorie.....77
Capitolul 3. Sfârșitul jocului.....98
Capitolul 4. Revolta marinarilor.....115
Capitolul 5. Revoluția se extinde 130
Capitolul 6. Confruntare finală în Berlin.....149
Capitolul 7. încheierea păcii în Vest.....167
Capitolul 8. Provocări pentru tânăra republică.....177
Capitolul 9. Combaterea radicalizării.....188
Capitolul 10. Triumful liberalismului 213
Capitolul 11. Democrația sub asediu.....229

Capitolul 12. Subminarea Republicii de laWeimar.....241
Epilog. Republica sfidătoare: Germania, 1919- 1923 274
Credite fotografice.....285
Note.....286
Bibliografie 344
Indice.....386

Pentru Gundi şi Helga – fiice ale Republicii de la Weimar

PREFAŢĂ

Noiembrie 1918 are o rezonanţă specială şi un loc aparte în istoria Germaniei. Marchează nu doar unul, ci două evenimente epocale şi strâns legate între ele, care au schimbat profund soarta celui mai mare stat al Europei: pe de o parte înfrângerea Germaniei în Marele Război şi pe de alta revoluţia ulterioară care a detronat monarhia şi a transformat ţara într una dintre cele mai progresiste democraţii din lume, Republica de la Weimar. Totuşi Revoluţia din Noiembrie, izvorâtă din înfrângere şi din conflictul ideologic, nu se află la loc de frunte pe lista evenimentelor care sunt comemorate cu mândrie de democraţii germani din prezent. Dimpotrivă, în scrierile istorice, în discursurile politice şi în editoriale se vorbeşte adesea despre o revoluţie „eşuată" sau „şovăielnică", evenimentele de la sfârşitul lui 1918 fiind privite multă vreme ca parte integrantă din „calea specială" a Germaniei spre cel de-al Treilea Reich. Deoarece revoluţia nu a provocat o ruptură suficient de radicală de trecutul imperial al Germaniei, nu a reuşit, sau cel puţin aşa se spune, să inspire o loialitate autentică faţă de democraţie printre cetăţenii germani şi le-a permis radicalilor asemenea lui Hitler să profite de presupusele slăbiciuni ale sistemului.

Această carte propune o interpretare alternativă a Revoluţiei din Noiembrie – care face mai multă dreptate realizărilor evenimentelor din 1918-1919 care au constituit atât prima, cât şi ultima revoluţie dintr-o ţară extrem de industrializată a lumii înainte de revoluţiile paşnice din Europa de Est şi Centrală din 1989-1990. Alte revoluţii care au precedat-o pe cea din 1918 sau care au urmat acesteia – Revoluţia franceză din 1789, revoluţiile paneuropene de la 1848, Revoluţia Bolşevică din Rusia sau Revoluţia chineză a lui Mao – - au avut loc în societăţi non- sau parţial industrializate ori au fost impuse din afară, cum a fost cazul în mare parte a Europei de Est în 1945-1949, unde „revoluţiile" nu au fost sprijinite de mase, ci au fost importate de Armata Roşie. Revoluţia germană a fost contrară concepţiei materialiste a lui Karl Marx în ceea ce priveşte istoria văzută ca o succesiune de etape, în care revoluţiile

burgheze, care au înlocuit stăpânirea monarhică cu constituţiile liberale şi cu economiile capitaliste, ar fi avut loc *înainte* de epoca revoluţiilor comuniste. La începutul secolului XX însă, dezbaterea despre cum să obţii o utopie comunistă a evoluat odată cu dezvoltarea taberei marxiste. Pentru unii, cum ar fi Lenin, industrializarea nu era o condiţie preliminară a unei revoluţii proletare care putea fi înfăptuită până şi în ţările parţial industrializate, cum ar fi Rusia, cu o „avangardă" de revoluţionari profesionişti care ar fi răspândit ulterior conştiinţa de clasă şi ar fi împins înainte industrializarea ţărilor lor. Alţii, cum ar fi influentul teoretician şi politician social-democrat Eduard Bernstein, susţin că în ţările puternic industrializate, cum ar fi Germania, economia devenise prea complexă pentru o revoluţie • – socialismul putea fi realizat fără o revoluţie violentă, prin reforme legislative treptate.

Astfel de dezbateri au întreţinut multe dintre tensiunile de la stânga, care s-au accentuat în 1914 când izbucnirea războiului în Europa şi susţinerea din partea partidelor socialiste din toate ţările Europei (cu excepţia Italiei) pentru eforturile de război ale respectivelor ţări au arătat fragilitatea solidarităţii de clasă internaţională în faţa mobilizării naţionaliste. Vom reveni pe parcursul cărţii la aceste importante sciziuni şi controverse din stânga europeană, chiar dacă din punct de vedere cronologic accentul se pune pe evenimentele derulate din 1917 încolo.

Începând din 1917, anul în care intrarea Americii în război şi două revoluţii din Rusia au determinat o revoluţie a aşteptărilor atât în ce priveşte războiul în sine, cât şi ordinea postbelică, şi până la sfârşitul lui 1923, când anii revoluţionari au vestit o perioadă mai stabilă din istoria Germaniei, această carte caută să realizeze două lucruri: mai întâi, îşi propune să ofere o nouă analiză narativă a evenimentelor turbulente care au dus la colapsul militar al Germaniei imperiale şi la crearea primei democraţii germane. În al doilea rând, se străduieşte să facă acest lucru fără să cadă în capcana citirii istoriei germane în sens invers şi a studierii evenimentelor din noiembrie 1918 prin prisma venirii lui Hitler la putere după declanşarea Marii Crize Economice din 1929 şi a „eşecului" final al Republicii de la Weimar din 1933. Pentru a atinge aceste obiective, cartea ia mai în serios decât este adesea cazul punctele de vedere ale

germanilor care au trăit sfârşitul Marelui Război şi primii ani ai Republicii de la Weimar. În loc să ia de bună povestea impusă în mod retrospectiv a „Republicii condamnate", care a devenit unul dintre şabloanele cărţilor de istorie din şcoli şi ale discursurilor publice legate de Germania interbelică, eu sunt de părere că viitorul Republicii de la Weimar era larg deschis în primii ani ai existenţei acesteia, probabilitatea eşecului fiind egală cu cea a succesului şi optimismul în privinţa viitorului la fel de frecvent ca pesimismul. Mai mult, încadrând evenimentele care au dus la Revoluţia germană în contextul mai larg al Europei Centrale şi de Est, sunt de părere că Revoluţia din Noiembrie a fost una dintre cele mai reuşite revoluţii din perioada 1917-1923. În fond, între 1917 şi 1923 au avut loc peste 30 de încercări violente de schimbare de regim în întreaga Europă, unele dintre ele mai reuşite decât altele. Similară cu Revoluţia austriacă şi cu cea ceh(oslovac)ă, Revoluţia germană din Noiembrie şi-a atins principalele obiective – pacea şi democratizarea – într-o manieră iniţial nonviolentă, evitând astfel orice desfăşurare de evenimente care ar putea fi comparabilă cu războiul civil inimaginabil de brutal care a urmat Revoluţiei din Octombrie a lui Lenin.

Pentru că Revoluţia germană din 1918 a fost adesea descrisă ca o „mică revoluţie", merită să ne întrebăm ce înseamnă de fapt acest termen. Dată fiind natura extrem de diversă a revoluţiilor în timp şi spaţiu, istoricii au discutat la infinit cum să le definească. Majoritatea sunt de acord că revoluţiile implică participarea unor mase mari de oameni şi – dacă reuşesc – o schimbare semnificativă a sistemului politic existent. În orice caz, unii au afirmat că revoluţiile trebuie să fie de asemenea violente pentru a fi clasificate ca atare. Conform acestei interpretări „maxima- liste" oarecum romanticizate a revoluţiei, promovată în moduri foarte diferite de Thomas Paine, Jules Michelet, Karl Marx şi alţii, revoluţiile trebuiau să fie violente ca să distrugă vechiul regim şi pe susţinătorii acestuia. Totuşi o asemenea interpretare ignoră faptul că în realitate nu există „revoluţie standard" şi că o parte dintre cele mai transformatoare revoluţii, cum ar fi cele care au pus capăt regimurilor comuniste din întreaga Europa de Est şi Centrală în 1989-1990, au fost în mare măsură nonviolente (cu excepţia notabilă a

României).

Alte aspecte adesea subliniate ca fiind în esenţă revoluţionare sunt „caracterul neaşteptat" şi schimbarea radicală a distribuţiei avuţiei. Totuşi, în cazul Chinei, Mao a fost nevoit să lupte cu diverşi adversari timp de peste două decenii înainte să ajungă la putere, în 1949, fără să pună cineva la îndoială faptul că Revoluţia chineză a fost într-ade- văr o revoluţie. în mod similar, Revoluţia Americană a avut loc între 1765 şi 1783 şi, deşi a produs o schimbare politică extrem de importantă, nu a dus la o redistribuire a avuţiei. Cu siguranţă, caracterul neaşteptat nu a fost o caracteristică nici pentru Revoluţia Americană, nici pentru cea chineză, deşi violenţa în mod clar a fost. Acelaşi lucru se poate spune despre Revoluţia mexicană şi despre războiul civil izbucnit ulterior (1913-1920). în general, revoluţiile au tendinţa să fie mai violente când una dintre revendicările principale ale revoluţionarilor trece dincolo de schimbările politice şi vizează redistribuirea avuţiei, a pământului şi a „mijloacelor de producţie", deoarece orice astfel de redistribuire e foarte probabil să fie implementată prin folosirea forţei şi menită să declanşeze o reacţie violentă din partea celor care urmează să fie deposedaţi.

Dacă revoluţiile iau forme foarte diferite, ele pot produce rezultate fundamental diferite: regimurile postrevoluţionare pot fi democraţii – cum a fost cazul în 1918-1919 şi apoi din nou în 1989 -1990 în întreaga Europă Centrală şi de Est – sau pot înlocui dictaturi brutale cu noi regimuri totalitare, ca în Rusia (1917), Cuba (1959) sau Iran (1979).

Dată fiind paleta foarte largă de cauze, forme şi rezultate ale evenimentelor pe care le considerăm „revoluţii", poate că ar fi cel mai bine să adoptăm o definiţie mai rezervată, minimalistă, axată pe schimbarea populară radicală a unui sistem politic existent. în Germania (la fel ca în Rusia în primăvara lui 1917), cererea esenţială iniţială care a declanşat Revoluţia din Noiembrie 1918 a fost încetarea imediată a războiului. Eşecul statului de a face rapid acest lucru a determinat transformarea *Kriegsbeendigungsrevolution* (revoluţie care pune capăt războiului) în ceva mult mai mare, în timp ce marinarii, soldaţii şi muncitorii care demonstrau cereau abdicarea kaizerului – acesta fiind considerat acum un obstacol în calea încheierii imediate a păcii. Refuzul kaizerului de a

abdica a provocat apeluri la o schimbare sistemică mai

profundă, chiar dacă existau în continuare dezacorduri importante între revoluționari în ce privește transformarea Germaniei într-o republică a consiliilor sau o democrație parlamentară. Războiul și înfrângerea din ce în ce mai probabilă a Puterilor Centrale au fost prin urmare principalii factori declanșatori ai revoluției. Dacă nu ar fi fost aceștia, nici una dintre revoluțiile care au avut loc în țări precum Germania, Austria sau Ungaria nu ar fi avut loc. În toate aceste cazuri (și același lucru se poate spune despre Rusia anului 1917 și China după 1945), revoluțiile derivau dintr-o criză majoră a legitimității ordinii politice existente, nu neapărat din starea societății, cum prezisese Marx.

În aceasta constă și motivul pentru care am început să scriu prezenta carte tratând perioada care începe din 1917. E imposibil să înțelegem Revoluția germană și gama largă de așteptări a contemporanilor legate de un viitor încă necunoscut în 1918 fără să recunoaștem faptul că Marele Război, care s-a schimbat în mai multe privințe în 1917, a devenit declanșatorul involuntar al diferitelor revoluții sociale sau naționale care s-au desfășurat în întreaga Europă în 1918 și în preajma acestuia. În stadiile sale finale, începând din 1917, natura războiului s-a schimbat, întrucât Revoluția Bolșevică din 1917 și pericolul înfrângerii iminente a Puterilor Centrale au determinat retragerea Rusiei din război în timp ce Aliații occidentali, ajutați de intrarea Americii în conflict în același an, au forțat Germania să înceapă o ofensivă decisivă în Vest înainte ca trupele SUA să ajungă în număr mare pe continent mișcare care avea să se dovedească în cele din urmă începutul sfârșitului Germaniei imperiale. Între timp, evenimentele din Rusia au avut un efect dublu: recunoașterea de către ruși a înfrângerii la Petrograd a crescut în Germania așteptările unei victorii iminente (la numai câteva luni înainte ca înfrângerea supremă să ducă la căutarea „inamicilor interni" care se presupune că provocaseră prăbușirea), în paralel în extrema stângă germană fiind injectate noi energii puternice într-un moment în care societatea germană (la fel ca multe alte societăți combatante) își dorea pace și schimbare politică după patru ani de lupte.

Găsirea unei date finale adecvate la care să se oprească analiza din această carte a fost considerabil mai dificilă. Era posibil să aleg dintr-o

serie de evenimente diverse care, cel puțin pentru contemporani, păreau

fie să ducă la încheierea Revoluţiei germane, fie să-i schimbe cursul şi caracterul: asasinarea Rosei Luxemburg şi a lui Karl Liebknecht de către soldaţii din unităţile paramilitare *Freikorps* la Berlin, în ianuarie 1919, căderea Republicii Sovietice de la Munchen, la începutul lui mai 1919, semnarea Tratatului de Pace de la Versailles din iunie 1919, ratificarea Constituţiei de la Weimar în august 1919 şi eşecul extremei stângi şi al celei drepte de a răsturna sistemul republican în mai multe ocazii între 1920 şi 1923. În cele din urmă, noiembrie 1923 – care marchează eşecul Puciului de la Berărie al lui Hitler de la München, sfârşitul ocupaţiei franco-belgiene de pe Ruhr şi începutul stabilizării politice şi economice a Republicii de la Weimar – părea un final logic pentru o carte de acest fel, care e mai interesată de evenimente, urmările şi moştenirile Revoluţiei din Noiembrie decât de venirea la putere a naziştilor.

Oferind o analiză narativă alternativă a evenimentelor tumultuoase care au transformat Germania dintr-un imperiu semiautoritarist într-un stat naţional democrat şi evidenţiind modurile în care au fost reamintite şi instrumentalizate în anii ce au urmat, cartea urmează direcţia generală a altor titluri din seria „Making of the Modern World" de la Oxford Llniversity Press, de la cartea lui Rana Mitter, *Calea amară a Chinei. Confruntarea cu lumea modernă* (2004) la volumul lui Alan Kramer, *Dynamic of Destruction* (2007).

De când am semnat contractul pentru scrierea acestei cărţi, în urmă cu peste un deceniu, am fost distras de alte proiecte, mai ales de biografia lui Reinhard Heydrich (*Hitler's Hangman,* Yale UP, 2011) şi de cea mai recentă cartea a mea care nu a fost lansată public, intitulată *Cei învinşi. De ce nu s-a putut încheia primul Război Mondial 1917 1923**. Totuşi, în cele din urmă, aceste „distrageri" m-au ajutat să regândesc modul în care privesc evenimentele desfăşurate în Germania în noiembrie 1918 şi să le văd într-un context geografic şi cronologic mult mai larg şi într-o lumină mai clară.

Lucrul la această carte a fost o sarcină plăcută, în parte pentru că formatul seriei de cărţi mi-a permis să mă bazez pe o gamă largă de studii importante ale unor specialişti (autori care sper că îşi vor da seama

* Carte apărută la Editura Litera în 2017 (n.red.)

de uriașul prinos intelectual pe care-l datorez lucrărilor lor de arhivistică și conceptuale), dar și datorită numeroaselor conversații pe care le-am avut despre carte cu o serie de colegi și prieteni care m-au inspirat, toți contribuind la finalizarea ei într-un fel sau altul. Mulțumirile pe care le adresez unora dintre oamenii care m-au ajutat pe parcursul scrierii acestei cărți reprezintă mai mult decât o confirmare a recunoștinței. În ultimul deceniu am avut norocul să trăiesc și să locuiesc în Dublin, care a devenit un centru intelectual important în ce privește istoria Germaniei și a Europei în perioada acoperită de această carte. Nenumărate conversații cu străluciții mei colegi și prieteni din Irlanda – în special cu John Home, Mark Jones, Alan Kramer, Stephan Malinowski, Tony McElligott, William Mulligan și Jennifer Wellington – m-au ajutat enorm să-mi finisez unele dintre argumente și să renunț la altele. Înutil să mai spun că toate greșelile de date sau de judecată din această carte îmi aparțin în întregime.

Lucrul la acest volum mi-a purtat pașii prin mai multe biblioteci și sunt recunoscător personalului fiecăreia dintre ele. La Institutul Herder din Marburg, unde am avut privilegiul de a petrece un semestru în calitate de cercetător științific superior al Fundației Alexander von Humboldt, am beneficiat enorm de ospitalitatea directorului institutului, Peter Haslinger, care mi-a oferit condiții de lucru extraordinare și loc să gândesc. Și, deși această carte nu este în principal rezultatul cercetării arhivistice extinse, ci o lucrare de sinteză, aș dori să menționez ajutorul crucial al lui Jan Bockelmann și al Ursulei Falch în vederea identificării câtorva surse arhiviste-cheie, aceștia colaționând un număr mare de documente și de literatură din diverse arhive și biblioteci din Germania și Austria.

Sunt norocos că am o relație de durată productivă cu Oxford University Press, unde public acum a șaptea carte, două dintre ele ca unic autor. Le sunt deosebit de recunoscător lui sir Richard Evans, redactor-șef al seriei „Making of the Modern World”, și lui Christopher Wheeler (fost titular de portofoliu al OUP pentru istorie), pentru că mi-au sugerat de la început că ar fi o idee bună să scriu o carte de acest fel. Reacția lui Richard pe marginea primei forme a manuscrisului a fost de asemenea neprețuită. După pensionarea lui Christopher, în 2013, Robert Faber a preluat postul de redactor al cărților de istorie de la OUP, iar faptul că și Robert s-a pensionat înainte să termin cartea e un semn care arată cât timp mi-a luat acest proiect. Matthew Cotton a supervizat procesul de redactare finală, în timp ce Sathiya Krishnamoorthy s-a ocupat ca producția cărții să decurgă ușor și sunt dator întregii echipe

de la OUP, inclusiv lui Judith Acevedo, care a întocmit indicele şi care a dat dovadă de multă răbdare pe parcursul acestui proces. Sunt de asemenea recunoscător Universităţii Naţionale din Irlanda pentru că mi-a acordat o bursă pentru publicare. Diverşi colegi revizori anonimi şi-au rezervat timp din programul lor extrem de încărcat ca să citească prima formă a manuscrisului şi au făcut comentarii extraordinar de utile, fapt pentru care aş dori să le mulţumesc.

În final, aş vrea să mulţumesc familiei mele. Părinţii mei mi-au oferit sprijin în diverse feluri în cursul vizitelor mele frecvente la Berlin. Mama, Evelyn Gerwarth, care a arătat mereu un interes teribil pentru munca mea, a decedat din păcate în timp ce scriam această carte. În Dublin, soţia mea, Porscha, în pofida programului ei încărcat de profesoară de literatură romantică, şi-a găsit timp să-mi ofere cu diverse ocazii o părere critică şi sfaturi stilistice. Am petrecut de obicei momentele fericite departe de birou, în compania ei şi a celor doi fii ai noştri, Oscar şi Lucian, care, acum în vârstă de 8 ani, au arătat o indiferenţă sănătoasă faţă de subiectul acestei cărţi, dar i-au oferit autorului numeroase şi minunate momente de relaxare pe parcursul procesului de scriere. Nu în ultimul rând, aş dori să le mulţumesc bunicii mele Gundi Arndt şi mătuşii mele Helga Fennig, două femei puternice care s-au născut amândouă în timpul Republicii de la Weimar. Ca martore oculare ale turbulentului secol XX în Germania, ele m-au învăţat o mulţime de lucruri despre situaţiile neprevăzute din viitor şi nevoia de a judeca trecutul în propriul context. Această carte le este dedicată.

Robert Gerwarth, Dublin,
ianuarie 2020

LISTA HĂRŢILOR

1. Europa, 1914
2. Europa, 1918

LISTA ILUSTRAŢIILOR

0.1. Vizibil afectat de situaţia revoluţionară din Germania, Wilhelm al II lea aşteaptă împreună cu tot statul lui major într-o gară de la graniţa cu Ţările de Jos să înceapă călătoria cu trenul în exil (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

1.1. Preşedintele Woodrow Wilson cere SUA să declare război Germaniei într-un discurs în faţa ambelor Camere ale Congresului (Library of Congress/Corbis Historical/Getty Images)

1.2. La sosirea în Petrograd, la mijlocul lui aprilie 1917, Lenin este salutat de susţinători care jubilează (Granger Historical Picture Archive/Alamy Stock Photo)

2.1. La sfârşitul lui ianuarie 1918, un număr mare de lucrători din industria germană a fierului şi oţelului au răspuns apelurilor lansate de Revolutionäre Obleute şi au intrat în grevă în semn de protest faţă de război (ullstein bild – ADN-Bildarchiv)

3.1. Aliaţii au lansat o contraofensivă reuşită după prăbuşirea Ofensivei germane din primăvara lui 1918 (Science History Images/Alamy Stock Photo)

3.2. Kaizerul l-a numit pe aristocratul liberal prinţul Max von Baden în funcţia de cancelar al Reichului pe 3 octombrie 1918 (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

4.1. Sprijinul publicului larg pentru marinarii rebeli din flota germană a fost decisiv pentru succesul revoluţiei (akg-images/Alamy Stock Photo)

4.2. Kiel a fost atât locul naşterii, cât şi inima revoluţiei de la începutul lui noiembrie 1918 (dpa picture alliance/Alamy Stock Photo)

5.1. Soldaţi sărbătorind pe 8 noiembrie în faţa berăriei Mathäser din München (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

5.2. Kurt Eisner în drum spre întâlnirea cu Friedrich Ebert (ullstein bild Dtl./Getty Images)

6.1. Manifestele s-au dovedit cel mai eficient mod de a transmite ultimele ştiri politice (ullstein bild Dtl./Getty Images)

6.2. Marinarii din flota germană din Wilhelmshaven au sărbătorit abdicarea kaize- rului cu un spectacol gigantic de focuri de artificii, folosind muniţia din stocuri (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

6.3. Pe 9 noiembrie 1918, în momentul culminant al demonstraţiilor în masă din Berlin, zeci de mii de oameni s-au strâns în Konigsplatz, în faţa Reichstagului, pentru a asculta cuvântarea lui Philipp Scheidemann prin care acesta proclama Republica Germană de la un balcon al clădirii (Heritage Image Partnership Ltd/Alamy Stock Photo)

8.1. O realizare importantă a guvernului Ebert a fost întoarcerea pașnică și organizată a milioane de soldați germani în țară (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

8.2. Parada soldaților germani întorși din război la Poarta Brandenburg din Berlin, 10 decembrie 1918 (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

8.3. În Primul Război Mondial, femeile au preluat din ce în ce mai mult slujbele care fuseseră rezervate anterior bărbaților (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

9.1. Un afiș rezumând cele mai mari provocări cu care se confrunta guvernul Ebert în primele luni ale Republicii de la Weimar: „Demobilizarea fără incidente", „Construirea Republicii" și „Pacea" (Everett Collection Historical/Alamy Stock Photo)

9.2. Lunetiști guvernamentali în poziție la Poarta Brandenburg (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

9.3. Un afiș antibolșevic reflectă teama aproape generalizată de răspândirea acestuia spre vest (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

9.4. Karl Liebknecht, liderul extremei stângi a mișcării revoluționare germane, pe catafalc (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

10.1. Revista satirică Kladderadatsch referindu-se la alegerile din 19 ianuarie 1919 ca la „Alegerea doamnelor" (The History Collection/Alamy Stock Photo)

11.1. Luptele din martie din Berlin au fost reprimate de guvern cu o brutalitate extremă (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

11.2. Un afiș cu „persoană căutată" prezentându-l pe dramaturgul socialist Ernst Toller, în ajunul reprimării sângeroase a Răterepublik (Republica Sovietică a Bavariei) de la München (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

12.1. Pe 22 mai 1919, Adunarea Națională Constituantă a autorizat guvernul german să semneze Tratatul de la Versailles (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

12.2. Marie Juchacz, deputată a Partidului Social-Democrat Majoritar în Adunarea Națională Constituantă, vorbindu-le demonstranților în Wilhelmplatz, Berlin (ullstein bild Dtl./Getty Images)

SUEDIA
DANEMARCA
Marea Nordului
Marea Baltică
IMPERIUL GERMAN
FRANȚA
ELVEȚIA
IMPERIUL AUSTRO-UNGAR
Marea Ligurică
ITALIA
Marea Adriatică
MUNTE-NEGRU
ALBANIA
Marea Tireniană
GRECIA
RUSIA
ROMÂNIA
Marea Neagră
BULGARIA

Hi?"

ARABIA

Harta 2 Europa, 1918

UNIUNEA REPUBLICILOR
SOVIETICE SOCIALISTE (URSS)
ROMÂNIA
BULGARIA
TURCIA
Marea Neagră
Marea Egee

„Ca un vis frumos”

INTRODUCERE

La primele ore ale dimineţii de 10 noiembrie 1918, un mic convoi de automobile traversa graniţa belgiano-olandeză în apropierea satului Eijsden, ducându-l pe ultimul kaizer al Germaniei şi rege al Prusiei, Wilhelm al II-lea, în exil. Cu o zi înainte, şeful guvernului său, cancelarul Max von Baden, anunţase public, fără autorizaţia kaizerului, că Wilhelm abdicase. Doar câteva ore mai târziu, Philipp Scheidemann, unul dintre liderii celui mai mare partid din Germania, Partidul So- cial-Democrat Majoritar (MSPD), proclamase Republica Germană de la un balcon al clădirii parlamentului, Reichstagul. Mai târziu în acea noapte, la primirea confirmării că regina Ţărilor de Jos şi guvernul olandez îi acordau azil politic, un Wilhelm temător şi anturajul său apropiat au fugit cu trenul regal la Cartierul General al înaltului Comandament al Armatei din oraşul belgian Spa, sub ocupaţie germană. Temându-se de iminenţa arestării sale de către soldaţii revoluţionari, Wilhelm presupunea că urma să aibă aceeaşi soartă ca vărul lui îndepărtat, ţarul Nicolae al II-lea al Rusiei, care fusese ucis în mod brutal împreună cu familia sa de către bolşevici cu mai puţin de patru luni în urmă, incident care poate că a influenţat decizia guvernului olandez de a-i acorda lui Wilhelm azil politic în Ţările de Jos.[1]

Sperând să nu fie recunoscut la trecerea frontierei, când s-a apropiat de graniţa cu Ţările de Jos, Wilhelm a schimbat trenul regal cu o maşină fără însemne regale. Speranţele sale de a-şi păstra anonimatul au fost spulberate rapid când populaţia locală l-a recunoscut pe kaizer şi a început să-l abuzeze verbal, numindu-l criminal de război. Wilhelm a reuşit până la urmă să-şi continue călătoria în Ţările de Jos cu trenul. Două săptămâni mai târziu, aproape neobservat de un public german căruia nu-i mai păsa ce avea de spus fostul

kaizer, a renunțat oficial – pentru totdeauna” – la pretențiile sale la tronul Germaniei și al Prusiei.’

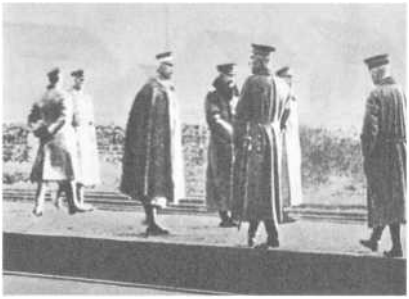

0.1 Vizibil afectat de situația revoluționară din Germania, Wilhelmal II lea așteaptă împreună cu statul lui major într-o gară de la granița cu Țările de Jos trenul pentru a pleca în exil. Cu o zi înainte, cancelarul Reichului, Max von Baden, anunțase abdicarea kaizerului fără a mai aștepta consimțământul lui.

A fost un final dezonorant al domniei primului nepot al reginei Victoria, un bărbat care ocupase tronul Germaniei din 1888. Soarta lui în următorii 30 de ani – sau cel puțin așa trebuie să-i fi părut în timp I ce se gândea la viața pe care avea să o ducă în castelul olandez Doorn, care i-a fost cămin până la moartea sa, în 1941 – oglindit-o pe cea a țării pe care o părăsise timp de trei decenii: povestea unei ascensiuni rapide și a unei prăbușiri dramatice. Contrastul dintre Imperiul German din ce în ce mai prosper de la sfârșitul secolului al XIX-lea- puterea hegemonică de pe continentul european și prăbușirea militară a țării în 1918 n-ar fi putut fi mai mare. În 1871, când Otto von Bismarck fondase statul național german, fusese organizat sub forma unei monarhii constituționale federale, o uniune de 25 de state mari și mici, dintre care majoritatea au continuat să fie cârmuite de regi, prinți și duci suverani, care au acceptat supremația regelui prusac pe post de kaizer german. În termeni politici, Germania imperială nu era o

democraţie parlamentară ca Marea Britanie, Franţa sau Statele Unite, dar categoric nu era nici stat autocrat nepopular ca Rusia ţaristă. Germania imperială avea o constituţie, un parlament naţional activ şi parlamente naţionale independente care controlau bugetele statelor respective. În pofida regimului politic semiautoritarist (guvernul nu depindea de o majoritate parlamentară, ci de consimţământul regal) şi a unui sistem electoral pe trei niveluri în cel mai mare stat al său (Prusia), ţara avea o societate civilă înfloritoare şi un număr din ce în ce mai mare de oameni participau la viaţa politică prin intermediul alegerilor sau al implicării în mişcarea sindicală care devenea din ce în ce mai puternică. În deceniile de dinainte de 1914, Reichul german, cel mai tânăr dintre cele mai mari state naţionale din Europa, devenise, de asemenea, cea mai dinamică ţară din punct de vedere cultural şi economic de pe continent. Populaţia ei crescuse impresionant, de la 49 de milioane în 1890 la 67 de milioane în 1913; oraşele sale creşteau exponenţial şi speranţa de viaţă, rata alfabetizării şi standardul de viaţă s-au îmbunătăţit semnificativ.[3] în termeni economici, la începutul secolului, Germania înlocuise Marea Britanie ca putere industrială de frunte a Europei, deschizând calea spre aşa- numita „a doua Revoluţie industrială", care a determinat progrese uriaşe în industriile chimică şi electrică. Venitul pe cap de locuitor şi produsul intern brut al ţării au crescut de asemenea exponenţial, ducând la creşteri semnificative ale standardului de viaţă, în timp ce statele le ofereau cetăţenilor lor securitate juridică şi o reţea din ce în ce mai densă de beneficii sociale. Inegalităţile socioeconomice flagrante au persistat, dar până în 1914 clasa muncitoare era în pericol de a pierde mult mai mult decât lanţurile dacă ar fi încercat şi nu ar fi reuşit o răsturnare violentă a sistemului existent. Cel mai mare partid politic care reprezenta interese muncitorilor, Partidul Social-De- mocrat (SPD), şi-a dat seama de acest lucru îndepărtându-se din ce în ce mai mult de mantra marxistă a revoluţiei. în locul unei revoluţii politice, conducerea SPD susţinea din ce în ce mai mult schimbarea treptată prin reforme pentru a îmbunătăţi condiţiile de lucru ale muncitorilor şi standardele de viaţă ale principalilor lor susţinători: muncitorii obişnuiţi.[4]

Din aceste motive, în ajunul Primului Război Mondial, Germania era un stat remarcabil de stabil – categoric mult mai puţin „tensionat" sau afectat de „criza perpetuă" decât s-a sugerat uneori.[5] Mai precis, Germania

imperială nu era lipsită de tensiuni politice şi sociale, dar în nici un caz nu era un focar al activităţii sau al agitaţiei revoluţionare.[6]

Izbucnirea Primului Război Mondial a schimbat totul. în 1914, kai- zerul Wilhelm al II-lea, care făcuse destule pentru a escalada conflictul local dintre Imperiul Austro-Ungar şi Serbia, transformându-l într-un război paneuropean, credea că războiul avea să cimenteze în mod inevitabil hegemonia ţării sale pe continent. Majoritatea supuşilor săi aveau acelaşi sentiment optimist în august 1914 şi au intrat în război încrezători, chiar dacă nu întotdeauna entuziaşti.[7] Mulţi germani prevedeau o victorie rapidă. Kaizerul le făcuse renumita sa promisiune că războiul se va încheia până în toamnă. Unii intelectuali de frunte chiar au catalogat războiul drept o „furtună purificatoare" care avea să paveze calea spre un viitor luminos.[8]

Atmosfera de invincibilitate a fost încurajată de primele victorii uluitoare ale armatei germane. în vest, un triumf militar iniţial părea fezabil – cel puţin până ce înaintarea germană spre Paris a fost oprită pe râul Marna, la începutul lui septembrie 1914. Acest regres serios a însemnat eşecul „Planului Schlieffen" – planul tactic german de a obţine o victorie rapidă şi decisivă asupra Marii Britanii şi Franţei în vest, înainte să lupte cu armatele ruseşti în est, ceea ce a dus la un blocaj pe frontul de vest. Din acest moment, şi pentru o mare parte din restul războiului, aproape opt milioane de trupe s-au luptat de-a lungul unui front de 700 de kilometri, de la Marea Nordului până la graniţa elveţiană, incapabile să străpungă liniile inamice într-o măsură semnificativă. între timp, în est, o invazie rusească timpurie în Prusia Orientală a fost respinsă de generalul Paul von Hindenburg,

un veteran al Războiului Franco-Prusac din 1870-1871, şi de tatăl lui şef de stat-major Erich Ludendorff. în anii următori, aceşti doi bărbaţi aflaţi acum la conducerea înaltul Comandament al Armatei (OHL) aveau să transforme treptat Germania într-o dictatură militară în care dorinţele majorităţii parlamentare, în principal Rezoluţia de Pace din 1917 care cerea încheierea războiului şi o pace fără despăgubiri sau anexări, au fost fie excluse, fie total ignorate. Deşi oboseala după atâta luptă şi nemulţumirea erau în creştere în Germania, conducerea militară a reuşit să potolească pături largi ale populaţiei cu o victorie neaşteptată în est. Ajutată de două revoluţii care au avut loc la Petrograd în 1917, dar şi încurajată de nefericita ofensivă a lui Kerenski din acea vară, trupe germane care avansau rapid spre capitala Rusiei l-au determinat pe Lenin să ceară o capitulare negociată, care a luat forma Tratatului draconic de la Brest-Litovsk semnat la începutul lui 1918°

Victoria Germaniei în est a fost importantă din două motive. Mai întâi, au crescut aşteptările unui triumf militar iminent în vest în elita militară germană şi în pături largi ale populaţiei. În al doilea rând, l-a determinat pe creierul efortului de război german, intendentul general Erich Ludendorff, să mizeze pe o ofensivă de primăvară totală pe frontul de vest, menită să scoată Marea Britanie şi Franţa din război înainte ca un număr însemnat de trupe americane să sosească în Europa şi să încline balanţa puterii pe câmpul de luptă.[10]

Dacă după ieşirea Rusiei din război optimismul că războiul avea să fie câştigat era în continuare larg răspândit în Germania, eşecul ofensivelor lui Ludendorff pe frontul de vest în vara lui 1918 şi prăbuşirea aliaţilor militari ai Berlinului – Bulgaria, precum şi imperiile Aus- tro-Ungar şi Otoman – au făcut înfrângerea Germaniei inevitabilă. Epuizat de patru ani de lupte şi confruntându-se cu perspectiva unei prăbuşiri militare, frontul intern german s-a întors decisiv împotriva continuării războiului şi împotriva monarhiei în sine. încercările de ultim moment ale regimului de a democratiza sistemul politic prin introducerea reformelor constituţionale şi prin instalarea unui nou guvern mai liberal sub conducerea prinţului Max von Baden, în octombrie 1918, s-au dovedit insuficiente pentru a-l salva pe kaizer. În câteva zile, o revoltă a marinarilor din Kiel împotriva ordinelor Flotei maritime germane de a lupta împotriva Marinei Regale Britanice într-o bătălie disperată de ultimă instanţă s-a răspândit în cele 26

destate constituente și o răsturnat toate dinastiile domnitoare, culminând cu proclamarea unei republici pe 9 noiembrie și cu fuga lui Wilhelm în exil a doua zi dimineață.[11]

Transformarea politică remarcabilă a Germaniei, în toamna lui 1918, i-a uluit pe observatorii contemporani, la fel ca desfășurarea în mare măsură nesângeroasă a revoluției în prima fază. Pe 10 noiembrie 1918, ziua în care kaizerul Wilhelm al II-lea a plecat în exil, remarcabilul redactor-șef al ziarului liberal *Berliner Tageblatt*, Theodor Wolff, a publicat faimosul lui comentariu entuziast elogiind evenimentele în curs de desfășurare: „Ca o vijelie izbucnită brusc, cea mai mare dintre revoluții a răsturnat de la putere regimul imperial odată cu tot ce cuprindea acesta, de sus și până jos. Poate fi numită cea mai mare dintre toate revoluțiile, deoarece niciodată până acum nu a mai fost spulberată dintr-o lovitură o Bastilie atât de solid construită și împrejmuită… Ieri dimineață, cel puțin la Berlin, era liniște absolută. Ieri după-amiază, totul dispăruse."[12] Wolff a considerat deosebit de lăudabil faptul că regimul imperial fusese înlăturat aproape fără violență. „Fiecare popor care aspiră să ajungă la adevărata libertate trebuie să ia acest exemplu. Printre noi, simbolurile vechiului spirit erau aliniate ca statuile de marmură de pe Siegesallee. Un popor matur, rațional, le-a înlăturat fără să distrugă nimic."[13]

Aprecierea entuziastă exprimată de Wolff cu privire la evenimentele din noiembrie poate părea surprinzătoare, considerând că în cărțile de istorie clasice, Revoluția din 1918 este în general prezentată în cel mai bun caz ca o revoluție „incompletă". Cu siguranță nu se numără printre evenimentele de care-și amintesc actualmente cu mândrie democrații germani. În schimb este descrisă adesea ca o revoluție „șovăielnică" prin care nu s-a reușit crearea unei democrații suficient de puternice pentru a rezista asaltului nazismului la începutul anilor 1930. Totuși un asemenea verdict pare extrem de părtinitor și are sens doar din perspectiva anului 1933. Dar se poate afirma că realizările Revoluției din Noiembrie – singura revoluție de succes dintr-o țară puternic industrializată care a avut loc înainte de 1989 – au fost cu adevărat remarcabile: în câteva zile, Germania s-a transformat în mod pașnic dintr-o monarhie constituțională cu participare politică limitată a parlamentului în ceea ce a fost probabil cea mai progresistă republică de la acea vreme. Germania a devenit o democrație care, în pofida provocărilor politice interne și externe masive (majoritatea fiind consecințe

ale unui război pierdut), a „dus" la supravieţuit mai mult decât aproape toate celelalte democraţii europene întemeiate în 1918. în ultimii ani au fost publicate lucrări mai favorabile, sau cel puţin mai deschise, despre Republica de la Weimar, dar, în percepţia generală, evenimentul fondator al republicii, Revoluţia din Noiembrie, rămâne umbrit de neajunsuri tragice şi de ocazii ratate, care se presupune că s-au dovedit fatidice pentru dispariţia democraţiei 14 ani mai târziu.[14]

Transformarea dramatică a Germaniei în această perioadă devine de asemenea mai vizibilă când este recunoscut faptul că în 1918 a fost atât o revoluţie culturală şi socială, care a afectat relaţiile de gen şi drepturile cetăţeneşti, pe cât a fost una politică.[15] Revoluţia nu a însemnat doar simpla prăbuşire a regimului casei de Hohenzollern şi a tuturor celorlalţi conducători aristocraţi din Germania, ci şi politizarea şi mobilizarea unor pături largi ale populaţiei, în principal femei, care nu avuseseră anterior drept de vot şi care brusc – din cauza morţii a peste două milioane de bărbaţi germani în război – constituiau o majoritate importantă din electoratul general. Deşi istoria Republicii de la Weimar a fost scrisă adesea dintr-o perspectivă predominant masculină, femeile au jucat un rol important în evenimentele revoluţionare care au dus la crearea unei democraţii. Acest lucru nu ar trebui să fie deloc surprinzător având în vedere că războiul crease un „excedent" demografic feminin semnificativ, de peste două milioane raportat la populaţia masculină. în 1918, Germania a fost prima ţară puternic industrializată din lume care a introdus votul universal pentru femei. Introducerea rapidă a dreptului de vot pentru femei a fost oarecum surprinzătoare, chiar dacă apelurile la dreptul de vot universal deveniseră mai sonore în timpul războiului. În orice caz, susţinerea MSPD a fost destul de slăbuţă – prioritatea partidului fiind în mod clar reformarea legilor prusace ale sufragiului pe trei niveluri şi tot spre sfârşitul lui octombrie 1918 părea că de fapt conducerea MSPD era dispusă să renunţe la cererile privind dreptul de vot pentru femei în schimbul introducerii sufragiului universal în rândurile bărbaţilor din Prusia, ceea ce le-ar fi întărit şi mai mult poziţia la alegeri.[11'] Pe măsură ce criza regimului imperial s-a adâncit şi revoluţia a răsturnat regimul existent, s-a ivit ocazia unei regândiri şi mai radicale a drepturilor cetăţeneşti.

Când au avut prima dată dreptul să participe la alegerile naţionale – în

acest caz la alegerile din ianuarie 1919 pentru Adunarea Naţională –, femeile care votau au fost cu 2,8 milioane mai multe decât bărbaţi care votau.[17] Transformările structurale ale statului şi ale societăţii, provocate de război şi de urmările acestuia, au făcut loc pentru drepturi de participare care ar fi fost de neimaginat înainte de 1914.[18]

De asemenea, 1918 le-a adus germanilor drepturi suplimentare pe care nimeni nu le-ar fi considerat posibile înainte de 1914 şi care au mers mult mai departe decât încetarea cenzurii oficiale.[19] Pe lângă reformele politice care garantau drepturi egale de participare tuturor adulţilor din Germania, existau acum libertăţi sexuale mai mari şi mai multă libertate privind controlul naşterilor la femeile heterosexuale. Simultan a existat cel puţin la început – o clipă de speranţă în rândurile comunităţii gay că homosexualitatea avea să fie dezincriminată. Chiar dacă mult discutata eliminare a Articolului 175 (care incrimina sexul între doi bărbaţi) din codul penal german nu a avut loc niciodată, a existat un consens larg printre activiştii drepturilor comunităţii gay că după război libertatea de exprimare era mult mai mare.[20] Activiştii pentru drepturile comunităţii gay au reacţionat imediat la Revoluţia din Noiembrie cu un entuziasm considerabil şi au privit-o ca pe zorii unei noi ere de eliberare sexuală, care anunţa dezin- criminarea homosexualităţii. „Marea revoluţie a ultimelor săptămâni trebuie întâmpinată cu bucurie din punctul nostru de vedere”, scria

în noiembrie 1918 Magnus Hirschfeld a înființat prima organizație pentru drepturile LGBT din lume, *Wissenschaftlich-humanitäres Komitee* (Comitetul științific umanitar), cu sediul la Berlin. „Noua eră ne aduce libertatea de a vorbi și de a publica și, odată cu eliberarea tuturor celor care au fost oprimați anterior, putem presupune cu certitudine că toți cei în numele cărora am lucrat mulți ani", adică homosexuali și alți „indivizi nonconformiști", „vor avea parte de asemenea de un statut echitabil."[21]

Desigur, nu toți au împărtășit entuziasmul lui Wolff sau al lui Hirschfeld. Reacțiile contemporane la evenimentele din noiembrie 1918 din Germania au fost, după cum era de așteptat, extrem de diverse. În timp ce mulți foști ofițeri și subofițeri din prima linie respingeau revoluția, majoritatea soldaților, bucuroși că au supraviețuit celor patru ani de război fără precedent din punct de vedere istoric, s-au întors acasă ca pacifiști și au întâmpinat cu bucurie revoluția ca pe un eveniment care a adus sfârșitul oribilelor experiențe pe care le avuseseră între 1914 și 1918. Alții, în special marinarii de pe navele care făceau parte din Flota maritimă germană și care stătuseră degeaba în porturile germane de la Marea Nordului pe aproape toată perioada războiului, precum și soldați care serviseră în zonele din spatele frontului, au participat activ la revoluția care a răsturnat de la putere monarhia germană.-

Pe frontul intern părerile erau de asemenea foarte împărțite, majoritatea în funcție de opiniile partidelor politice. Medievalistul Karl Hampe, conservator de la Heidelberg, descria Revoluția din 9 noiembrie din perspectiva unui intelectual din clasa de mijloc, pentru care statul național al lui Bismarck din 1871 fusese apogeul istoriei naționale a Germaniei. Pentru Hampe, 9 noiembrie a marcat „cea mai mizerabilă zi din viața mea! Ce s-a ales de kaizer și de Reich? Pe plan extern ne confruntăm cu mutilarea [... și] cu un fel de sclavie a datoriei; pe plan intern ne confruntăm cu... războiul civil, foametea, haosul."[23] Colegul lui de la Berlin, Hans Delbrück, unul dintre cei mai influenți istorici ai Germaniei imperiale și un om care credea puternic în monarhie, avea același sentiment. Când, pe 11 noiembrie 1918, și-a serbat cea de-a șaptezecea aniversare în compania altor intelectuali eminenți, starea de spirit era deosebit de sumbră, după cum își amintea unul dintre cei prezenți: „A fost o serbare ciudată, mai degrabă un fel de înmormântare. Se vorbea pe un ton stins." însuși Delbrück își exprima profundul regret în privința căderii

monarhiei, ,,cu care era inseparabil toate convingerile sale politice şi credinţa lui în viitorul Germaniei".[24]

Politicianul ultraconservator Elard von Oldenburg-Januschau (care avea să joace un rol activ şi nefericit în evenimentele politice din ianuarie 1933, când şi-a sfătuit vechiul prieten, preşedintele Paul von Hindenburg, să-l numească pe Hitler cancelar) a respins de asemenea revoluţia şi a vorbit în numele multor aristocraţi germani când a scris că „nu-mi puteam găsi cuvintele să-mi exprim tristeţea pentru evenimentele din noiembrie 1918; să descriu cât de zdruncinat am fost. Am simţit că se prăbuşeşte lumea, îngropând sub ruinele ei toate cele pentru care trăisem şi tot ce mă învăţaseră de mic părinţii mei să preţuiesc."[25] Alţii au mers şi mai departe în disperarea lor. îndurerat de prăbuşirea Germaniei Imperiale şi confruntându-se cu un viitor incert din punct de vedere financiar, Albert. Ballin, magnatul evreu al transportului maritim şi prietenul personal al lui Wilhelm al II-lea, s-a sinucis pe 9 noiembrie 1918. Ballin, proprietarul concernului Hapag — cândva cea mai mare companie de transport –, a fost pur şi simplu incapabil să facă faţă ideii că prezentul şi viitorul păreau a fi pustii.[26]

În acelaşi timp, merită să reţinem că – cel puţin în toamna şi iarna lui 1918 – trecerea revoluţionară a Germaniei de la monarhie constituţională cu drepturi de participare parlamentară limitate la o republică modernă s-a bucurat de susţinerea unei majorităţi covârşitoare a germanilor, fie din convingere, fie pentru că au simţit că democratizarea internă a ţării avea să fie răsplătită cu nişte condiţii de pace mai indulgente la viitoarea Conferinţă de Pace de la Paris.[27] Activistele pentru drepturile femeilor Anita Augspurg şi Lida Gus- tava Heymann, care au devenit susţinătoarele revoluţiei socialiste a lui Kurt Eisner din München, erau pline de entuziasm pentru „noua viaţă" pe care o descoperiseră după noiembrie 1918: „Următoarele luni ■iu părut ca un vis frumos, suprarealist şi glorios! Povara grea a anilor de război se ridicase şi oamenii umblau cu primăvara în pasul lor, plini de optimism în privinţa viitorului! Timpul zbura, orele de masă erau ignorate, nopţile deveneau zi, nu era nevoie de somn; o flacără vie ardea în noi, alimentându-ne dorinţa de a ajuta la crearea unei societăţi mai bune... Lunile de iarnă au fost pline de muncă grea, speranţă şi fericire.. ."[28]

Hermann Müller, social-democrat şi viitor cancelar al Reichului pe

durata a două mandate, își anunța și el entuziasmul larg răspândit pentru Revoluția de pe 9 noiembrie: „Când am sosit în gara Lehrter din Berlin în jurul orei 9 seara pe 9 noiembrie 1918… masele de oameni încă năvăleau pe străzi în întuneric. Puteai vedea pe fețele lor bucuria că revoluția fusese înfăptuită, o revoluție care avea să aducă poporului german greu încercat mult dorita pace.”[29]

Optimismul momentului era de asemenea bine surprins în volumul autobiografic al lui Leonhard Frank intitulat *La stânga, unde-i inima* (1952). Aici, pacifistul Frank, a cărui critică deschisă la adresa războiului îl forțase să plece în exil în Elveția, în 1915, descria cum află alter ego-ul lui literar, Michael Vierkant, și soția lui austriacă, Lisa, de revoluția din Bavaria la o masă într-un restaurant din Berlin: „Un vânzător de ziare a intrat și a strigat: «Bavaria este de-acum o republică socialistă liberă! Kurt Eisner e prim-ministru!»«Acum totul va fi altfel, acum totul va fi bine», spuse Michael încântat. «Totul va fi extraordinar. Și noi suntem în mijlocul ei.» O strânse puternic pe Lisa de mână, iar ea a spus: «De ce au trebuit să moară înainte de asta milioane de oameni?» El a încercat să o consoleze. «Cel puțin nu au murit în zadar. Acum totul va fi bine.»„[30]

Până și teoreticianul anarhist, sceptic de altfel, Gustav Landauer îi scria cu entuziasm prietenului său Fritz Mauthner pe 28 noiembrie 1918 că reușise să îndure „războiul ororilor” încheiat recent datorită „speranței pentru ceea ce venise acum […] viața profundă și ardentă, împlinirea așteptată de secole, trăirea înfăptuirii istoriei”.[31]

Indiferent dacă evenimentele din noiembrie 1918 erau percepute ca o amenințare sau ca un moment oportun, toți observatorii contemporani căzuseră de acord asupra unui lucru: că evenimentele din noiembrie 1918 au constituit o adevărată revoluție sau, după cuvintele ziarului monarhist *Kreuzzeitung,* un „cataclism cum nu mai văzuse istoria”.[32] De la extrema dreaptă până la stânga comunistă, nimeni nu s-a întrebat cu seriozitate în toamna lui 1918 dacă avea loc o revoluție majoră în Germania – raționament care diferă semnificativ de cel al generațiilor ulterioare de comentatori politici și istorici.[33] Ultimele două grupuri au evaluat mult mai ostil evenimentele din noiembrie 1918 decât contemporanii lor, etichetându-le ca o revoluție „eșuată”, „incompletă” sau chiar „trădată” – raționament bazat în principal pe cunoașterea retrospectivă a felului în care a luat sfârșit Republica de la Weimar. ‘’ Deoarece noii lideri politici din

1933 au lăsat relativ neschimbate relaţiile economice şi sociale preexistente, birocraţiile de stat şi sistemul de justiţie şi ca urmare a dispariţiei ulterioare a Republicii de la Weimar în 1933, Revoluţia din Noiembrie este considerată adesea o revoluţie „incompletă" de importanţă secundară, căreia i-au lipsit dramatismul şi conotaţiile ideologice ale „marilor" revoluţii europene din 1789 şi 1917.[35] Unii chiar s-au îndoit că evenimentele din noiembrie 1918 se califică drept revoluţie.[36]

Cum de s-a ajuns la această remarcabilă redefinire a evenimentelor care au avut loc în Germania la sfârşitul lui 1918? Schimbarea de percepţie faţă de revoluţie a început de fapt în 1919, când sprijinul iniţial acordat într-o măsură copleşitoare revoluţiei democratice din 1918 s-a redus din mai multe motive, nu în ultimul rând pentru că mulţi germani aveau aşteptări nerealiste şi greu de gestionat, în termeni de ceea ce putea realiza o revoluţie şi de felul în care avea să influenţeze democratizarea tratatul de pace care era în curs de elaborare de către Aliaţii victorioşi din Paris începând din ianuarie 1919. Deşi cei din extrema stângă duceau dorul unei revoluţii, nu *aceasta* era revoluţia la care aspirau. La fel ca liderii lor din 1918, Karl Liebknecht şi Rosa Luxemburg, mulţi dintre cei care făceau parte din extrema stângă percepeau prăbuşirea militară a Germaniei imperiale din noiembrie 1918 ca pe o ocazie istorică unică de a crea un stat socialist condus de consiliile muncitorilor şi ale soldaţilor care apăruseră pretutindeni în ţară pe măsură ce vechiul sistem imperial se dezintegra. Deşi nu fără spirit critic faţă de Revoluţia Bolşevică a lui Lenin din Rusia, doreau o revoluţie politică şi socială mai cuprinzătoare, care avea să realizeze delimitarea radicală faţă de vechile elite şi ierarhii din Germania imperială. Hotărârea nestrămutată a lui Ebert de a organiza alegeri generale pentru o Adunare Naţională Constituantă care să ofere răspunsul la întrebarea legată de viitoarea formă de guvernământ a fost percepută şi descrisă de extrema stângă ca o „trădare" fundamentală, deoarece împiedica realizarea propriilor ambiţii, mai radicale, de reorganizare a societăţii germane şi a sistemelor politice ale acesteia.

În orice caz, la sfârşitul lui 1918 şi începutul lui 1919, poziţia lor era susţinută doar de o mică minoritate. Evenimentele din 1918-1919 au marcat astfel un punct culminant în istoria lungă şi turbulentă de diviziuni în mişcarea muncitorească germană (şi a celei internaţionale), de la primul conflict „revizionist" de la începutul secolului XX dintre susţinătorii

marxişti de linie dură ai revoluţiei şi MSPD, social- democraţi şi până la ciocnirea dintre acei socialişti care susţineau efortul de război şi cei care i se opuneau, culminând cu sciziunea oficială dintre MSPD şi aripa mai de stânga a *Unabhängige Sozialdemokratische Partei* (USPD) (Partidul Social-Democrat Independent) în 1917. „Trădarea" din 1918-1919 a dus conflictul un pas mai departe, deoarece extrema stângă simţea că MSPD împiedicase o revoluţie „adevărată" într-un moment în care părea că era fezabilă. Umbra acestor acuzaţii continuă să persiste chiar şi acum. în 2008, preşedintele de atunci al *Die Linke* (Stânga), moştenitoarea de extremă stângă a partidului de guvernământ din RDG, numit *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (SED) (Partidul Socialist Unit din Germania), a declarat deschis că „trădarea" lui Ebert a mişcării muncitorilor în 1918 a „stabilit cursul istoriei dezastruoase a Republicii de la Weimar".[37]

Conducerea MSPD sub Friedrich Ebert avea de asemenea mari aşteptări în toamna lui 1918: dacă demobilizarea şi democratizarea puteau fi realizate fără rezistenţă din partea vechilor elite, Germaniei aveau să i se ofere condiţii de pace moderate, credeau ei, care aveau să-i permită ţării să iasă din război ca o democraţie puternică şi ca un partener egal în ordinea mondială postbelică. Această speranţă era împărtăşită de mulţi burghezi liberali, chiar dacă la început nu susţinuseră o revoluţie politică.[38] Mulţi dintre ei erau plăcut surprinşi de lipsa radicalismului şi de relativa lipsă a violenţei în noiembrie 1918 şi notau cu uşurare că nici haosul, nici războiul civil nu se răspândiseră imediat după preluarea puterii, pe 9 noiembrie. Lipsa de radicalism a revoluţiei, pragmatismul ei, au fost adesea subliniate de contemporani ca fiind lăudabile. Această „flexibilitate", după cum a formulat directorul Institutului de Fizică Kaizer-Wilhelm cu sediul în Berlin, Albert Einstein, într-o evaluare extrem de favorabilă a evenimentelor făcută pentru un coleg suedez pe 14 noiembrie, a fost „cea mai surprinzătoare experienţă dintre toate surprizele din zilele precedente".[39]

Pentru importantul teolog şi filosof Ernst Troeltsch, ale cărui „Spectator-briefe" oferă o privire fugară asupra felului în care percepeau liberalii revoluţia, cele mai mari incertitudini dispăruseră încă de pe 10 noiembrie: „După o noapte tumultuoasă, ziarele de dimineaţă prezentau o imagine clară: kaizerul era în Ţările de Jos, revoluţia fusese victorioasă în majoritatea centrelor. (...) Nici un om nu murise pentru kaizer şi Reich! Toţii funcţionarii publici lucrează acum pentru noul guvern! Toate

îngăduitoriile statului vor fi îndeplinite şi oamenii nu au luat băncile cu asalt!"[10] Renumitul romancier Thomas Mann avea o părere similară când se plimba prin München în lumina soarelui pe 10 noiembrie în timp ce reflecta la evenimentele din ziua precedentă: „Revoluţia germană este foarte germană, chiar dacă e o revoluţie adevărată. Nu există sălbăticia franceză, nici excesele comuniste ruseşti", nota cu uşurare.[41]

Ce a schimbat această percepţie şi evaluarea retrospectivă mai generală făcută de contemporanii Revoluţiei din Noiembrie a fost cursul pe care l-a luat ulterior revoluţia, mai ales radicalizarea ei

şi escaladarea violenţelor de la începutul lui 1919. „LigaSpartacistă” (*Spartakusbund*) de extremă stângă din ianuarie 1919, Republica Sovietică de la München mai târziu în acea primăvară şi reacţia brutală a voluntarilor de dreapta din *Freikorps* le păreau multor contemporani a fi ecoul nedorit al Războiului Civil Rus. La fel de dezamăgitor pentru mulţi dintre aceşti oameni care susţinuseră iniţial democratizarea Germaniei era că aşteptările legate de un tratat de pace negociat s-au lovit brutal de condiţiile de pace reale impuse tinerei democraţii de către Aliaţii victorioşi prin Tratatul de Pace de la Versailles din vara lui 1919. Faptul că Aliaţii au continuat blocada economică după finalul oficial al ostilităţilor pentru a se asigura de „bunul comportament” al germanilor în timpul redactării tratatului de pace i-a înstrăinat şi mai mult de puterile occidentale pe germanii înfometaţi. Deşi toţi erau conştienţi că o neacceptare a condiţiilor de pace ar fi avut drept urmare reluarea ostilităţilor, dreapta naţionalistă a interpretat asta rapid ca pe o „dovadă” a incapacităţii republicii de a negocia un viitor mai bun pentru Germania. În memoria colectivă, revoluţia, înfrângerea militară şi principala ei consecinţă – Tratatul de pace de la Versailles – au fuzionat încetul cu încetul într-o singură poveste în care revoluţia, un act de trădare faţă de luptătorii de pe front, provocase o înfrângere inutilă şi purta responsabilitatea deplină pentru duritatea termenilor Tratatului de la Paris.

Nimeni nu a exploatat această naraţiune, care avea să fie în curând larg răspândită, despre trădare şi eşec mai insistent şi mai bine decât Adolf Hitler. La exact cinci ani de la proclamarea Republicii Germane, pe 9 noiembrie 1923, Hitler a încercat prima sa „revoluţie naţională” prin Puciul de la Berărie eşuat din München. Alesese în mod deliberat această dată pentru încercarea sa futilă de revizuire a rezultatului lui „Noiembrie 1918” şi pentru a instiga la o „renaştere” a poporului german. în timpul încarcerării sale ulterioare în fortăreaţa bavareză de la Landsberg, Hitler a scris *Mein Kampf,* în care amintirea stilizată a datei de 9 noiembrie 1918 avea un loc important, reprezentând momentul de trezire politică: inconştient şi orbit temporar de gazul otrăvitor din ultimele săptămâni de război, s-a trezit pe 12 noiembrie 1918 pe un pat de spital militar din oraşul prusac Pasewalk şi a simţit că lumea din jurul lui se schimbase, devenind imposibil de recunoscut. Odinioară măreaţa Armată Imperială Germană, în care servise în calitate de curier, se prăbuşise. Kaizerul

abdicase în contextul frământărilor revoluționare. Patria lui, Imperiul Austro-Ungar, nu mai exista. La primirea veștii înfrângerii militare a Puterilor Centrale, Hitler a avut o cădere nervoasă: „M-am aruncat în pat și mi-am îngropat capul care-mi ardea în pernă și în plapumă. Nu mai plânsesem din ziua în care stătusem la mormântul mamei mele. Acum nu mă mai puteam opri.”[42] Pentru naziști, 9 noiembrie a devenit data mobilizării anuale împotriva republicii, o dată la care adepții lui Hitler erau chemați să-i „cinstească pe cei căzuți” în puciul eșuat lucrând în scopul înlocuirii hulitului sistem creat în 1918 cu cel de-al Treilea Reich legendar.[43]

în anii 1920, Alfred Rosenberg, „ideologul-șef” al lui Hitler, vorbea despre 9 noiembrie ca despre „o zi a destinului”, „în care s-a luptat cu înflăcărare”, o dată care era strâns legată de problema arzătoare a viitorului Germaniei: avea acest viitor, întreba el, să fie modelat de „criminalii din noiembrie” sau de „revoluționarii naționali” din jurul lui Hitler? [44] Atât înainte de 1933, cât și după numirea lui Hitler în funcția de cancelar al Reichului, discursul politic al naziștilor a rămas strâns legat de Revoluția din Noiembrie și de ambițiile lor de a revizui rezultatele acesteia. în nenumărate discursuri, „Fuhrerul” a proclamat că „Noiembrie 1918” nu avea să se mai repete și că toți cei răspunzători pentru „crima din noiembrie” — stânga politică și, desigur, „evreii” – trebuiau pedepsiți. Hitler a rămas obsedat până la moartea sa de „trădarea” pe care o asocia cu 9 noiembrie 1918. în ultimele lui ordine din mai 1945 a insistat că nu se vor mai repeta „crimele” din noiembrie 1918 și nici „trădarea din partea inamicilor din interior”. Până și anihilarea completă a întregii națiuni germane și a poporului german era de preferat pentru Hitler unei capitulări dezonorante.[45]

înfrângerea totală a Germaniei naziste în al Doilea Război Mondial nu a pus capăt disputelor istorice privind semnificația evenimentelor din 9 noiembrie. Deși aceste dispute s-au schimbat ca natură în timp, au continuat să fie aprige. De fapt, ne spun mai mult despre schimbarea culturii politice din Germania decât despre revoluție in sine. în Republica Democrată Germană, RDG, sau Germania de Est, „Revoluția din Noiembrie” apărea foarte frecvent în discursul politic și în istoriografie, in principal pentru că părea să legitimeze existența unui partid puternic al „unității socialiste” -- SED, aflat la conducere – care rezultase din fuziunea

forţată din 1946 a SPD cu KPD (*Kommunistische Partei Deutschlands* – Partidul Comunist German) în jumătatea estică a ţării, ocupată de sovietici. Tocmai pentru că un asemenea partid al clasei muncitoare unite lipsise în 1918 – aşa suna trecutul oficial al RDG –, o adevărată „revoluţie proletară" era sortită eşecului. în locul unei angajări istorice serioase şi deschise în evenimentele din 1918, istoriografia marxist-leninistă a RDG susţinea în mod surprinzător această interpretare, etichetând Revoluţia din Noiembrie drept o revoluţie burgheză. în această poveste, liderii Partidului Social-Democrat Majoritar au fost consideraţi trădătorii care au abandonat cauza şi au trădat o revoluţie proletară. Doar Liga Spartachistă şi KPD erau prezentaţi drept eroi progresişti, ale căror ambiţii revoluţionare vizionare au fost frânte de Ebert, Noske şi huliganii lor burghezi reacţionari.[46]

Deşi mediul academic în Republica Federală Germană (RFG) era mult mai liber de interferenţa statului, remarcile legate de Revoluţia din Noiembrie erau, de asemenea, modelate în mod fundamental de *Zeitgeist*-ul predominant. Controversele istoriografice majore ale anilor de după 1945 au fost condiţionate atât de căutarea sursei cauzelor „catastrofei germane" care a fost nazismul, cât *şi* de climatul intelectual al Războiului Rece. Faptul că doar 14 ani separau revoluţia din 1918 de apariţia celui de-al Treilea Reich, în 1933, a dus la metanaraţiunea interpretativă tentantă (dar înşelătoare) a republicii „condamnate", un stat democrat improvizat în pripă, situat inconfortabil între Kaiser- reich şi dictatura lui Iditler.[47] „Republica de la Weimar" a fost descrisă ca un avertisment din partea istoriei că democraţiile pot da greş, dar şi ca un şablon întunecat faţă de care Republica Federală s-a comparat în mod favorabil ca o democraţie mult mai stabilă, mai occidentalizată şi mai de succes din punct de vedere economic.[48]

Totuşi au existat şi diferenţe notabile de opinie şi evaluări schimbătoare despre „1918" în Republica Federală. Principala controversă istoriografică şi publică după 1945 gravita în jurul faptului că figurile istorice de frunte avuseseră sau nu opţiuni pentru ceea ce s-a întâmplat în noiembrie 1918, în special pentru MSPDT Diferitele poziţii în această dezbatere le oglindeau în mod ciudat pe cele ale MSPD şi ale USPD din timpul Republicii de la Weimar. Deşi unii susţineau că singura alternativă la decizia lui Ebert de a crea o democraţie parlamentară (prin compromisuri cu vechile elite nedemocratice ale Germaniei Imperiale) era o dictatură bolşevică după reţeta rusească (opinia MSPD în 1918-1919),[50] mai mulţi comentatori de stânga vedeau un mare potenţial de democratizare în consiliile muncitorilor şi ale soldaţilor, care rămăseseră aparent neexploatate de Ebert (opinia USPD).[51] Oglindind acuzaţiile extremei stângi la adresa lui Ebert şi a Partidului So- cial-Democrat Majoritar din anii 1920 şi de la începutul anilor 1930, evenimentele din 1918 erau caracterizate de unii, conform faimoaselor cuvinte ale lui Sebastian Haffner, drept o „revoluţie trădată".[52]

Acuzaţia că Ebert şi MSPD nu reuşiseră să ofere Germaniei o bază democratică stabilă a mers mână în mână cu presupunerea că Germania şi lumea ar fi putut fi scutite de Hitler dacă revoluţia din 1918-1919 nu ar fi fost „incompletă".[53] Faptul că, până la izbucnirea Marii Crize Economice de la sfârşitul lui 1929, democraţia de la Weimar a supravieţuit cu succes mai multor încercări ale extremei stângi şi ale extremei drepte de a prelua în mod violent puterea a fost ignorat în mod conştient în această interpretare, în mare parte deoarece contravenea poveştii social-democraţilor legate de „trădarea" unei revoluţii „adevărate".

în timp ce dezbaterile publice despre „9 Noiembrie 1918" şi locul Republicii de la Weimar în istoria Germaniei au devenit considerabil mai puţin aprinse în ultimul timp, făcându-i pe unii să vorbească acum despre Revoluţia din Noiembrie ca despre o „revoluţie uitată",[5.1] studiile istorice cu privire la acea perioadă au fost oricum, dar nu au bătut pasul pe loc, unele schimbări majore de paradigmă modificându-ne perspectiva asupra evenimentelor din noiembrie 1918. Un nou consens, de exemplu, a apărut printre istorici, cum că istoria primei democraţii germane nu ar trebui privită în termeni de rezultate obţinute, ci ar trebui explorată într-o manieră deschisă. Deşi productiv, acest consens nu a dus încă la un nou

studiu general asupra Revoluției din Noiembrie, care să fie la înălțime.[55] Aniversarea de 100 de ani de la Revoluție oferă o ocazie pentru o analiză serioasă a evenimentelor din 1918 și o nouă naratiune istorică care ia mai în serios modurile în care au perceput, trăit și povestit contemporanii lumea din jurul lor, cât și viitorul lor. Dacă mulți dintre ei au folosit termenul de „criză" pentru a descrie rezultatul înfrângerii militare a Germaniei, au făcut-o pentru a exprima o stare de incertitudine sau de ambiguitate legată de viitor – un viitor pe marginea căruia contemporanii au speculat continuu, dar pe care nu au reușit să-l prevadă.[56]

O a doua tendință istoriografică, care ar fi trebuit să aibă un impact mult mai puternic asupra felului în care percepem evenimentele din Germania din noiembrie 1918, este ascensiunea istoriei transnaționale. În mod convențional, Revoluția din Noiembrie a fost analizată mereu doar în context strict național sau cu referiri întâmplătoare la evenimente simultane din Europa de Vest. În orice caz, este discutabil dacă istoria germană din această perioadă poate fi analizată în mod judicios în contextul istoriei „Occidentului", în special al presupusei evoluții normative a Franței și Marii Britanii. Acestea din urmă erau de multă vreme democrații consacrate, care ieșiseră victorioase din Primul Război Mondial, în timp ce Germania, nu. Istoria Germaniei din această perioadă a urmat în schimb un tipar est-central european de înfrângere militară, revoluție, prăbușire a imperiului și renaștere democratică. În comparație cu celelalte state succesoare imperiale și cu noile state democratice din Europa de după 1918 – cum ar fi Ungaria sau statele baltice –, Republica de la Weimar a fost nu numai deosebit de stabilă, ci și relativ longevivă. La urma urmelor, de la începutul anilor 1930, democrația era percepută tot mai acut de mulți europeni ca o formă de guvernământ inadecvată, incapabilă să facă față căderii socioeconomice și politice a Marii Crize. Dintre toate democrațiile parlamentare create în Europa de Est și Centrală după 1918 (cu excepțiile notabile din Finlanda și Cehoslovacia), Republica de la Weimar a fost unul dintre ultimele state succesoare democratice postimperiale înființate după Marele Război care aveau să facă loc totalitarismului.

Pentru a aprecia cât de radical transformatoare au fost evenimentele din noiembrie 1918, trebuie, de asemenea, să luăm în serios ideea de Germania wilhelmină ca „imperiu", care s-a prăbușit în 1918 și a lăsat loc unui stat

național republican mult mai puțin divers din punct de vedere etnic decât predecesorul său. Germania Imperială a fost de fapt un imperiu din mai multe puncte de vedere: mai întâi, termenul de Imperiu German (sau *Kaiserreich)* descria teritoriul mixt din punct de vedere etnic și structurat ierarhic din cadrul granițelor de după 1871 ale statului național fondat de Otto von Bismarck și de Wilhelm I.[57] Totuși, în pofida numelui său și al autopercepției ca stat național omogen din punct de vedere etnic, Imperiul German cuprindea minorități etnice largi nongermane, mai ales aproximativ 3,5 milioane de polonezi, 1,8 milioane de locuitori din Alsacia-Lorena și circa 150 000 de danezi în partea de nord a landului Schleswig, care erau practic cetățeni germani în adevăratul sens al cuvântului, dar care erau portretizați adesea și percepuți de naționaliștii germani ca potențial neloiali și secesioniști.[58]

În al doilea rând, termenul se referea la Germania ca imperiu global cu teritorii peste ocean, în Africa, Asia și Pacific, teritorii care fuseseră în multe cazuri colonizate mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea. Începând din anii 1880, organizații private influente precum *Deutsche Kolonialgesellschaft* (Societatea Colonială Germană) sau *Alldeutscher Verband* (Liga Pangermană) făcuseră lobby pentru ca guvernul kai- zerului să obțină colonii de peste mări pentru a transforma Germania într-un imperiu global similar cu cel al Xlarii Britanii și al Franței. Deși cancelarul Otto von Bismarck nu fusese niciodată un susținător al expansiunii globale a Germaniei, într-un final a cedat presiunii publice în această privință, fapt care a dus la achiziții coloniale în China, Pacific și Africa.[59]

În al treilea rând, și legat de al doilea punct, Germania devenise un imperiu terestru european important după 1914, când armatele sale anexaseră teritorii vaste în Europa Centrală și de Est. Ieșirea Rusiei din război și semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk la începutul lui 1918 au extins această stăpânire imperială și mai mult, dându-i Germaniei control asupra unor teritorii uriașe care fuseseră anterior stăpânite de Romanovi. Înfrângerea Germaniei din noiembrie 1918 a pus capăt brusc multiplelor angajamente imperiale ale Berlinului în Europa și în întreaga lume, deși cu siguranță nu a pus capăt fanteziilor imperiale în care Europa Centrală și de Est au jucat un rol extrem de important ca spațiu pentru viitoarele cuceriri coloniale.[60]

Privită din această perspectivă geografică mai largă, devine mai clar că

traiectoria istorică a Marii Britanii şi Franţei, cele două state europene principale învingătoare în Marele Război – nu era nicidecum normativă, ci mai degrabă cu un caracter absolut excepţional. Revoluţia Germană din 1918-1919 făcea parte dintr-un moment mult mai cuprinzător al schimbării politice europene, inclusiv multiplele transformări violente care au avut loc în vastele „zone de conflict" rămase în urma prăbuşirii imperiilor Rus, Austro-Ungar şi Otoman, precum şi o eră a revoluţiei care începuse la Petrograd, în 1917, şi nu s-a încheiat până la revoluţia teritorială care a transformat rămăşiţele Imperiului Otoman într-un stat naţional republican turc în 1923. Doar între 1917 şi 1920, Europa a suferit circa 26 de transferuri violente de putere politică, multe dintre ele însoţite de războaie civile latente sau deschise.[61] îndeosebi Rusia a trecut prin două revoluţii în mai puţin de 12 luni, ducând în cele din urmă la un război civil care a făcut peste trei milioane de victime. în Finlanda vecină, anterior ducat autonom din imperiul Romanovilor şi ţară necombatantă în timpul Marelui Război, un război civil scurt, dar extrem de sângeros din 1918, a ucis peste 1% din populaţia ţării în puţin mai mult de trei luni. În perioada 1918-1923, peste patru milioane de oameni — mai mult decât toate victimele la un loc din timpul războiului ale Marii Britanii, Franţei şi Statelor Unite – au murit ca urmare a conflictelor armate din Europa postbelică. în plus, milioane de refugiaţi săraci din Europa Centrală, de Est şi de Sud străbăteau zonele măcinate de război ale Europei de Vest în căutarea siguranţei şi a unei vieţi mai bune.[62] Prin urmare, din motive întemeiate, unii istorici au clasificat anii de după 1918 drept o perioadă a „războiului civil european extins".[63]

În comparaţie cu schimbările de regim revoluţionar care au avut loc în alte părţi din Europa şi cu războaiele civile ulterioare declanşate de revoluţii în locuri precum Rusia, Ucraina, Finlanda şi chiar Ungaria, revoluţia germană a fost, în mod uimitor, fără vărsare de sânge. Totuşi, contextul european mai larg a avut un impact profund asupra felului în care priveau germanii contemporani evenimentele petrecute în Germania: vechile anxietăţi culturale legate de ameninţarea revoluţiei, de exemplu, au fost accentuate şi transformate de veştile despre evenimentele din Rusia revoluţionară începând cu 1917, ducând la temeri (sau speranţe) că Germania era pe cale să devină următoarea ţară cucerită de bolşevici.[64] Nu doar cei din extrema dreaptă aveau astfel de temeri. Artista de stânga cu opinii foarte echilibrate Käthe Kollwitz, de exemplu, şi-a exprimat

dezgustul faţă de „condiţiile mizerabile din Rusia" în jurnalul ei la sfârşitul lui 1918, reflectând la potenţialul viitor sumbru al ţării sale: „Se confruntă Germania cu ameninţarea unei anarhii similare cu cea din Rusia?"[65] Ideea contemporană răspândită că Germania era pe cale să treacă prin „situaţia din Rusia" – impresie care a influenţat şi deciziile lui Ebert din 1918-1919 – poate fi înţeleasă doar dacă plasăm experienţa germană într-un context est-central european mai larg.

O perspectivă mai largă este de asemenea importantă când vine vorba să determinăm „locul" Revoluţiei germane în istoria modernă a Europei. Atât marea revoluţie europeană din Vest (Revoluţia franceză din 1789), cât şi marea revoluţie europeană din Est (Revoluţia rusă din 1917) au dus rapid la războaie civile şi la dictatură fără ca cineva să le nege semnificaţia istorică. Chiar şi faţă de alte revoluţii europene cele din Finlanda şi Ungaria din 1918 şi 1919 –, evenimentele revoluţionare din Germania nu au fost doar fără vărsare de sânge, ci şi remarcabil de reuşite când sunt comparate cu obiectivele lor: restaurarea păcii şi înlocuirea monarhiei cu un regim democrat. În timp ce contrarevoluţia a triumfat în Finlanda şi Ungaria şi nivelul violenţelor a crescut, guvernul Ebert a reuşit să canalizeze energiile

revoluționare, să mențină ordinea publică în fața unei înfrângeri fără precedent din punct de vedere istoric și să demobilizeze pașnic câteva milioane de soldați puternic înarmați. În doar câteva zile, Germania s-a transformat dintr-o monarhie constituțională cu drepturi limitate de participare politică într-o republică care a supraviețuit timp de 14 ani, în ciuda provocărilor interne și externe.

Având în vedere enormele provocări cu care s-a confruntat noua Republică de la Weimar, comentariul deja citat al lui 7'heodor Wolff că Revoluția germană din 1918 a fost „cea mai mare" dintre toate revoluțiile poate părea îndrăzneț de optimist, poate chiar naiv. Cu toate acestea, este un exemplu important de sentiment contemporan larg răspândit care este adesea omis sau ignorat în studiile teleologice ale Revoluției din Noiembrie. În loc să reflecteze asupra „ocaziilor pierdute" din 1918 sau să citească istoria invers, această carte va reconstrui în schimb perspectivele contemporanilor, încercând astfel să facă dreptate unei perioade fascinante, deschise, din istoria Germaniei, care – cel puțin inițial – a fost plină de mari speranțe și așteptări. Pentru a înțelege aceste speranțe și perspective optimiste, este necesar să ne întoarcem mai întâi la 1917, un an care a transformat profund caracterul Primului Război Mondial și a modelat așteptările germanilor pentru viitor.

Capitolul 1

1917 ŞI REVOLUŢIA AŞTEPTĂRILOR

Pe 19 ianuarie 1917, o telegramă absolut uluitoare semnată de ministrul de externe german Arthur Zimmermann a sosit în Ciudad de Mexico. În acea telegramă, Zimmermann îl instruia pe ambasadorul german din capitala Mexicului, Pleinrich von Eckardt, să analizeze posibilitatea unei alianțe militare cu autoritățile mexicane. Ca parte a înțelegerii, Berlinul avea să sprijine financiar și logistic guvernul mexican să lanseze un atac asupra Statelor Unite, susținând eforturile acestuia de a recupera fostele teritorii mexicane pierdute în favoarea SUA în 1848, respectiv Texas, New Mexico

şi Arizona. Pe lângă propunerea de război extrem de provocatoare adresată Mexicului, telegrama mai oferea sprijin militar prin „angajarea nemiloasă a submarinelor noastre" în Atlantic. Într-un mesaj ulterior din 5 februarie, Zimmermann îi cerea trimisului său în Ciudad de Mexico să-l contacteze imediat pe preşedintele mexican, Venustiano CarranzaA Această ofertă aparent absurdă – idee propusă de un oficial de rang inferior de la Ministerul de Externe, Plans Arthur von Kemnitz, şi ulterior susţinută de cele mai înalte autorităţi politice şi militare din Germania — merită câteva explicaţii suplimentare. Deoarece „telegrama Zimmermann", împreună cu declaraţia Germaniei de război submarin nerestricţionat cu câteva zile mai devreme, avea să ducă la intervenţia militară a SUA în Marele Război.[0] Zimmermann, un diplomat de carieră care fusese numit ministru de externe în noiembrie 1916, se recomandase pentru acest post ca un susţinător fervent al incitării la insurecţia imperială în teritoriile statelor aliate începând din 1914. încă de la izbucnirea războiului, în 1914, ministrul de externe german elaborase planuri secrete de destabilizare a fronturilor interne aliate sprijinind mişcările revoluţionare ale diferitelor orientări politice: republicanii irlandezi care voiau să rupă legăturile cu Londra, jihadiştii din Imperiul Britanic şi Imperiul Francez şi revoluţionarii ruşi care conspirau împotriva regimului autocratic al ţarului din Petrograd.[68] Deşi în mare parte indiferent la ambiţiile politice ale acestor mişcări, Berlinul le considera partenere strategice temporare în încercarea de a-i slăbi pe Aliaţi din interior.<'i*8immermann fusese în centrul acestor eforturi, întâlnindu-se cu activişti de dreapta şi cu republicanul irlandez Roger Casement încă din 1914 pentru a discuta posibilitatea de a-i înarma pe revoluţionarii republicani cu scopul de a pune capăt într-un mod violent stăpânirii britanice din Irlanda. Cu toate acestea, spre marele regret al strategilor din Ministerul de Externe german, nici unul dintre eforturile lor nu părea să dea rezultatele dorite. Cei aproximativ 3 000 de prizonieri de război musulmani care au fost mai întâi închişi în lagărul special Halbmond din Zossen, în apropiere de capitala Germaniei, înainte să fie trimişi pe fronturile din Mesopotamia şi din Persia în scopuri propagandistice, nu au reuşit niciodată să mobilizeze un număr mare de jihadişti. În primăvara lui 1916, ministrul de externe german a suferit o altă lovitură când Rebeliunea de Paşti, sprijinită de germani, nu a reuşit să declanşeze o revoluţie generală în Irlanda. Casement, care petrecuse primii doi ani de război în

Reich încercând să înrăiască o țară împotriva alteia. Irlandezul Roger Casement, din prizonieri de război aflați în captivitate în Germania, a fost arestat pentru trădare la scurt timp după debarcarea dintr-un submarin german pe coasta comitatului Kerry.[70]

În pofida acestor eșecuri, Zimmermann a fost numit succesor al lui Gottlieb von Jagow în funcția de prim-ministru la sfârșitul lui noiembrie 1916. Jagow a demisionat, în semn de protest față de planurile conducerii militare germane de a intensifica războiul submarin – subiect de controversă pe tot parcursul războiului. De la scufundarea navei britanice de pasageri *Lusitania* de către un submarin german, în mai 1915, care a dus la pierderea a 1 200 de vieți, flota germană limitase cu reticență folosirea submarinelor, pentru a nu provoca intrarea

Washingtonului în războiul submarin a rămas un măr al discordiei între cancelarul Bethmann Hollweg şi Amiralitatea germană în 1915 şi 1916, dar deocamdată Bethmann Hollweg avea ultimul cuvânt. Pentru Bethmann Hollweg, neutralitatea americană era de dorit din punct de vedere politic şi militar, nu în ultimul rând pentru că Statele Unite erau singura putere occidentală importantă care ar fi putut facilita o pace negociată pentru a se ieşi din impasul în care se aflau puterile de pe frontul de vest în 1916.

Totuşi, pe măsură ce perspectivele unei păci negociate scădeau spre sfârşitul lui 1916, presiunea armatei germane şi a conducerii navale de a folosi submarinele pentru a da o lovitură decisivă Marii Britanii era în creştere. Pe 9 ianuarie 1917, Bethmann Hollweg a cedat într-un final în faţa presiunii înaltului Comandament al Armatei *(Oberste Heeresleitung,* OHL) şi a fost de acord cu reluarea războiului submarin nerestricţionat. Ministrul de externe Zimmermann sprijinea de ceva vreme planurile OHL şi a făcut propriile pregătiri pentru cazul în care Washingtonul ar fi declarat război Germaniei. Telegrama Zimmermann făcea parte din aceste pregătiri.

Din nefericire pentru Zimmermann însă, telegrama sa către Mexic a fost interceptată de serviciile secrete britanice şi transmisă imediat mai departe ambasadorului american de la Londra, Walter Hines Page, care la rândul său a transmis-o preşedintelui american Woodrow Wilson.'[1] Informaţia privind oferta Germaniei de a încheia o alianţă militară a lovit Washingtonul ca o bombă din două motive, în primul rând, în opinia lui Wilson, telegrama confirma că guvernul Germaniei era necinstit: în timp ce pretindea că e deschis la medierea americană în găsirea unei soluţii de compromis pentru pace, germanii complotau în secret pentru a forma o alianţă antiamericană.'[2] În loc să încerce în mod activ să ajungă la o pace de compromis, Germania viza în mod clar să alimenteze conflictul în punctul fierbinte din punct de vedere diplomatic care era Mexic, un stat în mijlocul unor tulburări revoluţionare între 1910 şi 1917, unde trupele SUA interveniseră de două ori în 1914 şi în 1916 – pentru a proteja interesele americane în regiune.[73] Al doilea motiv pentru care telegrama
Zimmermann a fost atât de importantă şi explozivă era momentul nefericit în care fusese trimisă. Informaţiile britanicilor despre telegramă au sosit la Washington tocmai când Germania relua războiul submarin nerestricţionat, pe 1 februarie 1917, împingând opinia publică americană şi mai mult în favoarea intervenţiei militare a SUA.

Decizia Germaniei de a [illegible] a fost luată în ianuarie 1916 şi a avut o istorie mai îndelungată. Pe 24 martie 1916, când nava britanică *Sussex* fusese torpilată în Canalul Mânecii, provocând vreo 80 de victime şi rănind mai mulţi americani, Washingtonul a răspuns aspru. Germanii intensificaseră recent atacurile submarinelor asupra navelor britanice, dintre care multe erau bănuite pe drept cuvânt că transportă materiale de război. Ca răspuns la scufundarea navei *Sussex*, Wilson a emis un ultimatum către Berlin – fie încetează cu atacurile submarinelor asupra navelor de pasageri şi a celor comerciale, fie se confruntă cu ruperea relaţiilor diplomatice dintre SUA şi Germania un pas foarte aproape de o declaraţie de război. Cancelarul Bethmann Hollweg a răspuns anulând războiul submarin nerestricţionat. Mai mult, pe 4 mai a redactat „angajamentul *Sussex"* de a „respecta regulile crucişătoarelor" care stipula că submarinele erau obligate să iasă la suprafaţă şi echipajele lor trebuiau să caute marfa de contrabandă pe navele comerciale şi să garanteze siguranţa echipajelor „inamice" înainte să o scufunde – cu excepţia cazului în care aceasta refuza să se opreasc ă şi să permită percheziţia. Germanii încetaseră să mai respecte regulile crucişătoarelor când Marea Britanie introdusese aşa- numitele nave comerciale cu tunuri ascunse, vase-capcană pentru a atrage submarinele să iasă la suprafaţă înainte să le atace. în total, aceste nave comerciale aveau să distrugă aproximativ 14 submarine şi să avarieze 60 pe parcursul războiului. Dar Bethman Hollweg a insistat, de asemenea, pe 4 mai, ca SUA să ia măsuri în privinţa blocadei navale britanice ilegale care, în ochii germanilor, era privită mult mai îngăduitor de Washington decât problema submarinelor.[74]

Când şeful Statului-Major al OHL, Falkenhayn, a fost înlocuit de popularul „învingător de la Tannenberg", Paul von Hinden- burg, la sfârşitul lui august 1916, după ce precedentul nu reuşise o străpungere reuşită în vest, priorităţile strategice s-au schimbat din nou. Hindenburg şi mâna lui dreaptă, Erich Ludendorff, au intervenit în curând mai direct în problemele de guvernare, instituind o dictatură militară *de facto*. Un domeniu în care şi-au impus voinţa împotriva celei a guvernului civil a fost folosirea mai intensă a submarinelor în vederea spargerii blocadei navale, care provoca o foamete severă pe frontul intern german. În opinia lui Hindenburg şi a lui Ludendorff, războiul submarin ar fi pus o presiune uriaşă asupra Marii Britanii, forţând în cele din urmă Londra să iasă din

războiu.[7b]

Continuarea blocadei şi perspectiva unor ofensive aliate mai bine sincronizate la începutul lui 1917 au încurajat noua conducere a înaltului Comandament german — cu Hindenburg în calitate de şef de stat-major şi Erich Ludendorff în calitate de intendent general al acestuia – să caute modalităţi de a ieşi din impas. Una dintre ele, sau cel puţin aşa părea, era războiul submarin nerestricţionat, pe care conducerea agresivă a flotei germane sub comanda amiralului Reinhard Scheer o susţinea de la o vreme încoace. Numărul de submarine germane a crescut de la 41, în ianuarie 1916, la 103 în ianuarie 1917, ajungând la 140 în luna octombrie a aceluiaşi an.[6] În acel moment, Aliaţii controlau majoritatea apelor şi puteau miza pe imperiile lor şi pe ţările neutre – mai presus de toate, Statele Unite – pentru mărfuri fabricate, alimente, materii prime, chiar dacă eforturile lor de a sufoca importurile inamicilor avansau lent. Singura cale de a întrerupe acest trafic, sau cel puţin asta afirma conducerea flotei, era ca Germania să-şi dezlănţuie submarinele, nestingherite de convenţia internaţională că ar trebui să iasă la suprafaţă şi să dea semnale de avertizare înainte să-şi scufunde victimele. Preşedintele american Wilson a insistat asupra interpretării sale privind dreptul maritim. Asta i-a înfuriat pe germani, deoarece sprijinul economic american pentru Aliaţi însemna o presiune în plus asupra armatei germane pe frontul de vest.[7']

Conducerea flotei germane a estimat că submarinele lor puteau scufunda circa 600 000 de tone de marfă pe lună, afectând grav aprovizionarea britanică şi forţând Londra să iasă din război în cinci luni. în condiţiile acestei estimări extrem de optimiste, o intrare

a SUA în război nu ar mai fi contat, deoarece totul ar fi îngheţat înainte ca trupele americane să poată fi mobilizate complet şi trimise in Europa. Dimpotrivă, imposibilitatea folosirii războiului submarin nerestricţionat ar fi dus la strangularea lentă a Germaniei. Hinden- burg, Ludendorff şi kaizerul erau de acord să-şi asume riscul, împotriva dorinţelor conducerii civile, inclusiv a ministrului de externe von Jagow şi a lui Bethmann Hollweg, care considerau prea mare riscul atragerii SUA într-un conflict imposibil de câştigat.[78]

Pe 31 ianuarie 1917 s-a răspândit în toată lumea vestea că Germania va reîncepe a doua zi războiul submarin nerestricţionat. într-o „zonă interzisă" din jurul insulelor britanice şi al Franţei aproape toate navele riscau să fie torpilate fără nici o avertizare prealabilă. Pe 1 februarie 1917, Germania a început războiul nerestricţionat al submarinelor împotriva tuturor navelor din Atlantic sub pavilion american, atât nave de pasageri, cât şi nave comerciale. Două nave au fost scufundate în februarie, iar majoritatea companiilor americane de transport naval şi-au ţinut navele în port.[79]

Mulţi contemporani din Germania erau foarte conştienţi că declaraţia germană de război submarin nerestricţionat avea să facă intrarea SUA în război inevitabilă, sau cel puţin foarte probabilă. Muziciana australiană Ethel Cooper, care locuise în Leipzig în timpul războiului, i-a scris surorii ei Emmie în Adelaide într-o scrisoare pe care a reuşit să o trimită pe ascuns în Elveţia: „Prima zi de februarie a venit şi a trecut, războiul submarinelor a fost declarat şi noi, la fel ca restul lumii, aşteptăm să vedem ce se va mai întâmpla". Vecinii ei americani, scria ea, „şi-au făcut a patra oară bagajele şi şi-au anunţat proprietarii, iar cele două familii de olandezi şi danezi pe care le cunosc se întreabă dacă nu ar trebui să procedeze la fel, şi toţi consideră momentul actual ca fiind cel mai critic de la 1 august 1914 încoace. Americanii spun că vor muri de ruşine dacă domnul Wilson va mai face un compromis."[80][1] Incertitudinea a lăsat loc anxietăţii. Contele Harry Graf von Kessler, mereu informat, observând desfăşurarea evenimentelor de la Berna, în Elveţia neutră, nota în jurnalul său pe 1 februarie 1917: „Majoritatea preocupărilor gravitează în jurul poziţiei Americii... în general, starea noastră de spirit este sumbră, dar rămânem hotărâţi; este starea de spirit a unui om care se îndreaptă spre o operaţiune periculoasă, dar inevitabilă."[81]

clararea războiului nerestricţionat al submarinelor la Berlin, a lovit Washingtonul ca o bombă. În lumina stării de spirit a populaţiei care începuse să încline în favoarea intrării în război şi având în vedere cunoscuta poziţie în privinţa războiului submarin în Atlantic, Wilson nu avea prea multe opţiuni decât să intre în luptă. Pe 2 aprilie 1917, Wilson şi-a anunţat în Congres intenţia de a declara război Germaniei. Patru zile mai târziu declaraţia oficială de război era semnată.[82] Liderii germani ştiau că războiul submarin nerestricţionat avea să-i atragă aproape sigur în război pe americani, dar calculaseră că Marea Britanie şi Franţa puteau fi învinse înainte să se resimtă impactul puternic al intrării SUA în război. Au subestimat grav impactul pe care urma să-l aibă implicarea SUA în război. Chiar dacă trupele americane aveau să sosească în număr mare în Franţa abia în primăvara lui 1918, declaraţia de război a lui Wilson împotriva Germaniei a înclinat balanţa în favoarea Aliaţilor.

Trecutul lui Wilson şi atitudinea sa schimbătoare faţă de Germania şi neutralitatea SUA merită detaliate, nu în ultimul rând pentru că intrarea SUA în război s-a dovedit decisivă pentru înfrângerea Germaniei, în timp ce cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson şi foarte mediatizata sa noţiune de „pace fără victorie" au modelat în mod fundamental aşteptările germanilor legate de ordinea postbelică.

Wilson nu era un politician de carieră obişnuit şi drumul său către cea mai înaltă funcţie din politica SUA fusese neobişnuit. Nu intrase în politică – aşa cum se întâmplă adesea în Statele Unite – ca om de afaceri de succes, ci după o carieră academică la Universitatea Prin- ceton. Născut în Virginia în 1856 ca fiu al unui pastor prezbiterian şi crescut după principii calviniste stricte, Wilson trăise în copilărie experienţa Războiul Civil American (1861-1865). Teologia protestantă şi liberalismul secolului al XIX-lea aveau să-i modeleze gândirea politică pe parcursul remarcabilei sale cariere.[88] După ce a studiat dreptul la Princeton, a scris o disertaţie de ştiinţe politice pe tema „Guvernării cu aprobarea Congresului", în 1885, în care a criticat practicile nedemocratice ale parlamentarismului american. Teza l-a făcut să fie foarte respectat în cercurile academice din întreaga ţară, la fel ca a doua sa carte, *The State* (1899), în care s-a inspirat mult din lucrările germane de ştiinţe politice, pe care le citise în original. în 1902, la vârsta de 46 de ani, Wilson a devenit preşedintele Universităţii Princeton, dar

activitatea sa s-a încheiat prematur în 1910, după ce cu mare parte din profesori, care i-au respins zelul oarecum prea dogmatic şi lipsa de flexibilitate.[84]

Finalul brusc al mandatului lui Wilson la o universitate de elită nu i-a afectat cariera. în acelaşi an, 1910, a fost ales guvernator al statului New Jersey şi a devenit rapid unul dintre liderii „aripii progresiste" a Partidului Democrat, militând pentru măsuri de bunăstare socială şi pentru creşterea reglementărilor dictate de stat în economie. în perioada în care a fost guvernator a susţinut introducerea asigurărilor în caz de accident pentru muncitori. La alegerile prezidenţiale din 1912 a fost nominalizat din partea democraţilor şi a câştigat. în 1916 a fost reales preşedinte, de această dată cu sloganul naţional de campanie „He kept us out of war" („Ne-a ferit de război"), promisiune pe care avea să o încalce după doar câteva luni.[85]

în pofida strictei neutralităţi asupra căreia insistase Wilson încă din vara lui 1914, Statele Unite nu reuşiseră, de fapt, să se ţină în totalitate departe de război. Numeroşi emigranţi europeni în America, de origine britanică, irlandeză, germană şi italiană îşi exprimaseră în mod repetat simpatia faţă de ţările lor natale şi cântăriseră avantajele intervenţiei *versus* nonintervenţiei în război.[86] în total, 15% din populaţia SUA se născuse în străinătate. Nici irlandezii americani (care sprijineau adesea independenţa Irlandei de Marea Britanie şi a căror ură faţă de Londra se accentuase după ce liderii Rebeliunii de Paşti eşuate din 1916 fuseseră executaţi), nici evreii est-euro- peni (care fugiseră din Rusia ţaristă şi de pogromurile antisemite din Certa Osedlosti) nu aveau simpatii puternice faţă de Aliaţi. În plus, americanii de origine germană constituiau cea mai mare minoritate

etnică din țară. În 1910, din 92 de milioane de americani, 2,5 milioane erau de origine germană și 5,8 milioane de americani născuți în SUA aveau cel puțin un părinte german.[87] Deși Wilson credea că 90% din populația SUA era de partea Aliaților, avea motive serioase să se teamă că rivalitățile etnice aveau să dea naștere la conflicte civile. Și mai importante pentru Statele Unite erau consecințele economice ale Marelui Război. Blocada navală britanică împotriva Germaniei și a aliaților acesteia limita grav exporturile americane. încă din 1914, parțial pentru a compensa din pierderile la export, Wilson le permisese Marii Britanii și Franței să cumpere bunuri pe baza unui credit – credite care au crescut dramatic pe parcursul războiului. Cu cât dura mai mult războiul, cu atât Londra și Parisul deveneau mai dependente de provizii și de credite, în timp ce Washingtonul se baza pe exporturi de arme și alte schimburi comerciale cu Marea Britanie și cu Franța pentru a-și alimenta economia în creștere.[88]

Politica SUA față de Germania s-a schimbat într-adevăr semnificativ pe parcursul războiului. între mai 1915 și mai 1916, Berlinul și Washingtonul s-au confruntat cu problema războiului submarinelor. Dacă torpilarea transatlanticului britanic *Lusitania,* pe 7 mai 1915 (omorând 128 de cetățeni americani dintre cei 1 100 de morți) și prima utilizare de către germani a gazului de luptă pe frontul de vest i-a costat pe aceștia simpatia Statelor Unite, majoritatea americanilor erau în continuare în favoarea nonintervenției. Wilson era în acest moment încrezător că, în pofida chestiunii nesoluționate privind submarinele, Germania ar fi putut fi dispusă să coopereze cu planurile sale pentru un acord de pace negociat. Chiar și după realegerea sa la mustață ca președinte al SUA, la sfârșitul lui 1916, Wilson a continuat să lucreze pentru o înțelegere negociată și chiar a păstrat în secret legătura cu Germania și cu Austro-Ungaria.[89] în acest scop, Wilson și-a trimis neoficial consilierul de încredere, omul de afaceri texan Edward House, în Europa pentru a studia posibilitatea încheierii unei păci de compromis, fără învingători și fără învinși. Rezultatele dezamăgitoare ale acestor negocieri l-au convins pe Wilson din ce în ce mai mult că Statele Unite vor putea modela natura viitorului tratat de pace și a ordinii postbelice doar dacă vor interveni în mod activ în război de partea Franței și a Marii Britanii, cu care Statele Unite aveau relații economice strânse și ale căror sisteme politice erau mai apropiate de Wilson decât cele ale Puterilor Centrale. Cu toate acestea, Wilson a rămas, de asemenea,

precaut, pentru a nu fi folosit de Londra şi de Paris ca instrument pentru atingerea propriilor scopuri şi a insistat asupra unei politici independente a SUA, prin care acestea aveau să-şi urmărească propriile obiective.[90]

La începutul lui 1918, Wilson a împărtăşit publicului conceptul proaspăt elaborat pentru o nouă ordine mondială, un plan pentru un acord de pace, pe care l-a prezentat într-un discurs adresat ambelor Camere ale Congresului pe 8 ianuarie 1918. Viziunea sa despre o viitoare ordine mondială – articulată în acea zi sub forma celebrelor „Paisprezece Puncte" – se baza în esenţă pe conceptul de autodeterminare naţională, combinând cerinţe specifice pentru crearea unei Polonii independente, evacuarea tuturor teritoriilor ocupate de Puterile Centrale începând cu 1914 şi reintrarea Alsaciei şi Lorenei în posesia Franţei, cu noţiuni mult mai abstracte, cum ar fi „libertatea mărilor" şi crearea Ligii Naţiunilor.

încă din discursul său la fel de celebru intitulat „Peace without Victory" („Pace fără victorie") din Senatul SUA, pe 22 ianuarie 1917, cu câteva luni înainte de intrarea SUA în război, Wilson îşi anunţase intenţia de a încheia o pace negociată, pe care avea să se bazeze viitoarea ordine mondială. Dreptate în loc de răzbunare, reconciliere în loc de triumf erau principiile călăuzitoare: „Victoria ar însemna o pace impusă învinsului, termenii învingătorului impuşi celui înfrânt. Ar fi acceptaţi ca o umilire, sub constrângere, cu un sacrificiu intolerabil şi ar lăsa în urmă o rană, un resentiment, o amintire amară pe care s-ar baza termenii păcii, nu permanentă, dar stând pe nisipuri mişcătoare. Doar o pace între egali poate dura. Doar o pace ale cărei principii sunt egalitatea şi o participare comună la un beneficiu comun."[91]

Wilson vedea de asemenea în mod clar războiul ca pe o cruciadă pentru democraţie. Dacă avea să iasă ceva bun din acest război groaznic, omenirea trebuia să accepte o restructurare fundamentală a ordinii internaţionale şi a principiilor care stăteau la baza suveranităţii. Viziunea lui Wilson privind această suveranitate viitoare se baza puternic pe liberalismul târziu al secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea şi pe noţiunea de individ „civilizat" raţional, autonom şi responsabil din punct de vedere moral. După cum sublinia istoricul Leonard V. Smith, Wilson se baza foarte mult pe *Avuţia naţiunilor* (1776) a lui Adam Smith şi pe convingerea lui că indivizii „liberi" vor lua deciziile juste şi eficiente legate de alocarea resurselor pe pieţele globale. A subscris de asemenea la ideile de la baza

eseului *Despre libertate* (1859) al lui John Stuart Mill, mai ales pe convingerea că indivizii raţionali, liberi, aveau să garanteze un sistem politic just prin folosirea responsabilă a votului lor la alegeri. Reunindu-le şi aplicându-le în lumea politicii internaţionale, Wilson era convins că indivizii educaţi corespunzător, dintr-un sistem politic postautocratic, aveau să fie capabili să construiască o lume mai bună odată cu terminarea războiului.[92]

Gândirea politică a lui Wilson a fost, de asemenea, puternic influenţată de convingerile sale religioase. Inspirat de pelerinii din America colonială, poate chiar de strămoşii săi scoţieni prezbiterieni, credea că politicienii puteau şi trebuiau să facă „legăminte" sacre şi irevocabile unul faţă de altul şi faţă de Dumnezeu, pentru a-şi apăra credinţele comune. Deşi conceptul de „legământ" nu a jucat un rol major în discursul public american de atunci încoace, a avut evident un rol important în gândirea lui Wilson. Pentru el, un legământ aduna la un loc comunitatea indivizilor printr-o legătură cvasireligioasă, de- terminându-i pe membrii acesteia să-şi ia angajamentul de a construi un viitor mai bun, în interesul colectiv.[93]

În toate reflecţiile sale politice privind viitoarea ordine a statelor, Wilson a avut mereu în minte modelul Statelor Unite, care urma să fie extins la statele înfrânte şi la succesorii acestora. Totuşi în 1917-1918, oamenii din toată lumea au citit în cuvintele lui Wilson doar ce au dorit să audă. în timp ce în lumea imperială unii au presupus în mod greşit că o „pace wilsoniană" avea să aducă sfârşitul stăpânirii coloniale, mulţi germani aveau aşteptări nerealiste legate de o „pace justă" fără învingători şi învinşi – o iluzie care avea să se destrame în curând.

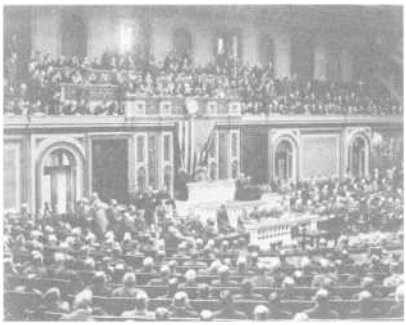

1.1. Preşedintele Woodrow Wilson cere SUA să declare război Germaniei într-un discurs în faţa celor două Camere ale Congresului. Relaţia dintre cele două ţări se deteriorase rapid în lunile precedente, îndeosebi din cauza reluării de către germani a războiului submarin nerestricţionat şi a Telegramei Zimmermann.

La 72 de ore de la declaraţia de război a Washingtonului împotriva Germaniei, a avut loc un al doilea eveniment fatidic în neutra Elveţie, care urma să aibă consecinţe la fel de profunde atât pentru viitorul curs al războiului, cât şi pentru aşteptările populaţiei privind lumea postbelică. Pe 9 aprilie 1917 (în Duminica Paştelui), Vladimir Ilici Ulianov – cunoscut şi sub pseudonimul său, revoluţionarul *nom de guerre*, Lenin –, soţia şi tovarăşa lui activistă Nadia şi 30 dintre asociaţii săi cei mai apropiaţi au plecat din gara principală din Zurich cu trenul. Lunga lor călătorie înapoi în Rusia avea să-i ducă prin Germania şi Suedia.[94]

Autorităţile de la Berlin, care aprobaseră călătoria secretă din neutra Elveţie prin teritoriul german şi ofereau logistica pentru continuarea călătoriei spre Rusia, îşi puneau mari speranţe într-un om de care la acea vreme auziseră puţini oameni din afara Internaţionalei Socialiste, un om care-şi folosea pseudonimul „Lenin” pentru articolele din publicaţiile extremiste de stânga, cu tiraj foarte mic. Având la dispoziţie fonduri

semnificative, Lenin trebuia să preia conducerea micii mişcări bolşevice din patria sa natală, să radicalizeze Revoluţia din Februarie care răsturnase regimul ţarist, mai devreme în acelaşi an, şi să pună capăt războiului dintre Rusia şi Puterile Centrale.[95]

După căderea ţarului, în februarie 1917, Berlinul decisese să revină la strategia de a strecura pe ascuns revoluţionari în ţările lor de baştină. Ideea de a incita la mişcări revoluţionare în Rusia autocrată data din vara lui 1914, când diplomaţii germani din ţările neutre din Europa au început să-şi folosească informatorii din comunităţile din ce în ce mai numeroase din exil ale stângii radicale pentru a întocmi liste cu numele posibililor candidaţi. Numele lui Lenin a apărut prima dată pe o astfel de listă în 1915. După abdicarea ţarului, Ministerul de Externe a informat guvernul german şi OHL că are cunoştinţă de o serie de marxişti radicali din Elveţia neutră, a căror reîntoarcere la Petrograd ar fi întărit facţiunea bolşevică antirăzboinică a extremei stângi din Rusia. Factorii de decizie politică şi militară din Berlin au sprijinit planul.[96]

Când Lenin a pornit în călătoria sa fatidică cu trenul, în aprilie 1917, avea în jur de 45 de ani şi avea la activ mai multe decenii de activism revoluţionar. Originari din Simbirsk (Ulianovsk), pe râul Volga, Vladimir şi familia lui se mutaseră la moşia familiei mamei sale din apropiere de Kazan când tatăl lui, un mic aristocrat şi director de şcoală din provincia Simbirsk, murise în urma unei hemoragii cerebrale în 1886. Un an mai târziu, fratele lui mai mare, Alexandru, a fost arestat şi executat pentru că participase la un complot de asasinare a ţarului Alexandru al III-lea. După moartea fratelui său, Vladimir s-a implicat din ce în ce mai mult în cercurile marxiste. Exmatriculat de la Universitatea de Stat din Kazan pentru că participase la demonstraţii antiţariste, şi-a continuat activitatea politică în perioada în care a fost student la drept în capitala Rusiei şi s-a implicat profund în mişcarea revoluţionară. în 1897, după ce s-a întors dintr-o călătorie în Europa, a fost exilat în Siberia trei ani ca agitator politic.[97] în această perioadă şi-a luat pseudonimul „Lenin" – probabil după râul Lena din Siberia.[98]

începând cu 1900, Lenin a trăit în Europa Occidentală, mai întâi în Elveţia, apoi în München, unde a editat ziarul *Iskra (Scânteia),* in care şi-a publicat şi celebrul eseu programatic „Ce e de făcut?" (1902). Deşi bazate foarte mult pe analiza capitalismului făcută de Karl Marx, ideile lui Lenin

de creare a unei societăţi comuniste se deosebeau din cel puţin un punct de vedere important. Pentru Marx, stadiul final al societăţii burgheze şi al ordinii economice capitaliste avea să rezulte în mod natural dintr-o revoltă populară spontană, provocată de antagonismele de clasă. Lenin, dimpotrivă, nu voia să aştepte acest moment revoluţionar spontan. Lenin se baza pe o societate industrială avansată, precum şi pe o conştiinţă de clasă bine dezvoltată în rândurile muncitorilor din industrie – nici una dintre acestea nu exista însă în Rusia. în schimb, plănuia să pună mâna pe putere într-un mod violent, printr-o lovitură de stat, executată de o avangardă proletară de revoluţionari profesionişti.[99] Sovietele (sau consiliile muncitoreşti) de acest fel care apăruseră spontan în multe oraşe mari din imperiul Rus, pe parcursul Revoluţiei din 1905, au jucat un rol important în gândirea lui Lenin legată de viitoarele structuri de putere dm dictatura proletariatului în care abia avea să fie insuflată conştiinţa de clasă printre ţăranii şi muncitorii din Rusia, în mare parte analfabeţi.[100]

Până în 1917, Lenin îşi petrecuse mare parte din viaţă ca agitator profesionist – în principal în exil. începând din 1914, locuise la Zürich, unul dintre puţinele locuri din Europa neimplicate în război şi un oraş cu o lungă tradiţie în adăpostirea radicalilor. Zürich nu a fost doar locul de naştere al mişcării artistice de avangardă dadaiste formate în jurul lui Hugo Ball şi Tristan Tzara, de la Cabaret Voltaire, ci a devenit şi căminul temporar al multor figuri de frunte ale stângii europene, care visau la o revoluţie contrazicându-se adesea în privinţa modalităţii de a atinge acel obiectiv.[101]

Astfel de dispute în rândul membrilor stângii socialiste nu erau ceva nou. încă de la formarea celei de-a Doua Internaţionale Socialiste, în 1889, diverse facţiuni discutau despre modul în care putea fi materializată o utopie proletară. Diferendele dintre cei care susţineau reformele şi cei care insistau pentru o revoluţie se adânceau din ce în ce mai mult la începutul secolului XX. În cazul social-democraţilor din Rusia, poziţiile ireconciliabile ale celor două facţiuni mai importante- bolşevicii radicali ai lui Lenin şi menşevicii mai moderaţi care (în conformitate cu teoriile lui Marx) susţineau o reorganizare burghezo- democratică a Rusiei înainte ca o revoluţie proletară să poată avea loc – duseseră la o dezbinare totală a partidului în 1903.[102]

Izbucnirea războiului în 1914 a adâncit şi mai mult aceste scizi uni din

sânul mişcării muncitoreşti europene. În 1914, majoritatea partidelor social-democrate au aprobat creditele de război ale ţărilor lor, punând astfel loialitatea naţională mai presus de solidaritatea internaţională de clasă.[103] Acesta a fost şi cazul Germaniei, unde izbucnirea războiului a divizat puternic Partidul Social-Democrat, a cărui cotă a votului popular crescuse dramatic, de la 1,4 milioane în 1890 la peste 4,2 milioane în 1912. Totuşi, cu cât Partidul Social- Democrat avea mai mult succes, cu atât mai presantă devenea chestiunea stabilirii obiectivului suprem al partidului: trebuia desfiinţată Germania imperială printr-o revoluţie în sensul convenţional marxist? Sau soluţia era mai degrabă reforma treptată a sistemului existent, crearea unui sistem politic care să le acorde cetăţenilor ei mult mai multă libertate, stabilirea unor drepturi de participare politică şi asigurări sociale decât rezolvarea adoptată în Rusia imperială? Revoluţia rusă din 1905 (şi reprimarea acesteia de către regimul ţarist) declanşase, deloc surprinzător, o controversă majoră în interiorul mişcării socialiste.

În timp ce socialiştii radicali ruşi ca Lenin sau Lev Troţki au tras concluzia că un regim despotic precum cel al ţarului nu poate fi reformat, ci doar răsturnat printr-o revoluţie violentă, unii socialişti germani de frunte au respins ideea că o astfel de practică s-ar putea aplica situaţiei din Germania. La convenţia SPD din 1906 de la Mannheim,

preşedintele partidului, August Bebel, asupra diferenţele profunde dintre Rusia şi Germania: „În Rusia se duce o luptă pentru o nouă ordine politică, dar aici, în Germania, au fost create de mult condiţiile pentru care încă se mai luptă în Rusia". După ce a fost întrerupt de oameni care strigau „Foarte adevărat!", Bebel a continuat: „De aceea situaţia din Germania nu poate fi comparată cu cea din Rusia. Pentru toate aspectele la care obiectăm privind actuala stare de fapt, nimeni dintre cei prezenţi nu poate pretinde ca în lupta noastră să folosim metode asemănătoare cu ale camarazilor noştri din Rusia!"[104]

Chiar dacă răsturnarea sistemului de clase existent rămânea scopul ideologic al SPD, forma în care avea să fie înfăptuită viitoarea societate socialistă continua să fie controversată. Aripa de „dreapta" a partidului şi teoreticianul ei de frunte, Eduard Bernstein, au făcut presiuni pentru o ruptură de dogma marxistă a unei revoluţii proletare violente, încă din 1899, în importantul său text polemic „Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie" („Condiţiile socialismului şi sarcinile social-democraţiei"), a cerut ca SPD să se manifeste în mod oficial ca fiind „ce este deja în realitate: un partid socialist democratic reformist"![105] Acest lucru suna foarte asemănător cu scrierile reformatorului marxist Karl Kautsky din 1893: „Pentru dictatura proletariatului nu mă pot gândi la nici o altă formă decât cea a unui parlament puternic pe modelul englez, cu o majoritate social- democrată şi un proletariat puternic şi încrezător care să-l susţină... în Germania, un regim parlamentar înseamnă victoria proletariatului, la fel şi opusul."[106]

Partidul, care fusese condus de Friedrich Ebert şi Ffugo Haase de la moartea lui Bebel, în 1913, era foarte divizat în privinţa susţinerii sau nu a conflictului pe care kaizerul îl declarase a fi un „război de apărare" prin aprobarea creditelor de război. Disputele interne au făcut ca atitudinea conducerii SPD faţă de război să devină din ce în ce mai tensionată cu cât conflictul se prelungea. Dacă în decembrie 1914 doar un delegat SPD în Reichstag, Karl Liebknecht, refuzase să aprobe creditele de război, numărul de disidenţi avea să crească necontenit pe măsură ce războiul continua.

Acest conflict a fost personificat de cei doi copreşedinţi ai SPD, Ebert şi Haase, care încă lucrau în armonie ca reprezentanţi ai diferitelor aripi ale partidului în 1913. Ebert, un funcţionar cu vechime al Partidului Social-

Democrat, cu un trecut de muncitor, a ocupat postul de cancelar al Reichului, devenind primul „om al poporului" în noiembrie 1918. Avea să ocupe un rol important în Revoluţia din Noiembrie şi ulterior să devină primul preşedinte al Reichului în Republica de la Weimar, funcţie pe care a deţinut-o până la moartea sa timpurie, în 1925.

Ebert provenea dintr-o familie cu venituri foarte modeste. O carieră exemplară ca social-democrat nu fusese un lucru aşteptat. S-a născut în oraşul universitar Eleidelberg în 1871, fiind al şaptelea dintre cei nouă fraţi. Tatăl lui era croitor şi adesea făcea eforturi mari ca să se descurce. Tânărul Ebert a terminat ucenicia ca şelar înainte să pornească la drum ca muncitor. A intrat în politică prin noua mişcare sindicală şi s-a alăturat SPD în 1889, anul în care s-a mutat în oraşul Bremen din nordul Germaniei, unde a lucrat prima dată ca editor local al ziarului social-democrat *Bürger-Zeitung*. Dar probabil din raţiuni financiare a deschis în curând un han care a devenit în scurt timp loc de întâlnire pentru cei care împărtăşeau aceleaşi opinii politice. În cele din urmă, Ebert s-a implicat profund în politica locală din Bremen, a devenit preşedinte al filialei SPD din Bremen şi a fost votat pentru a intra în Reichstag în 1912 – anul în care SPD a devenit cel mai puternic partid politic din parlamentul german. Anii în care a lucrat ca „soldat al partidului" l-au făcut să cunoască foarte bine structura SPD şi pe cei mai importanţi funcţionari ai acestuia. Ca reprezentant de frunte al aripii centriste a partidului putea fi sigur de sprijinul majorităţii membrilor săi.[107]

În ceea ce priveşte vederile sale politice, Ebert, la fel ca mulţi alţi membri din aşa-numita „a doua generaţie" de lideri social-democraţi germani, era un om pragmatic. Deşi se considera marxist, scopul lui principal în anii de dinaintea Primului Război Mondial fusese îmbunătăţirea treptată a condiţiilor de trai pentru clasa muncitoare prin reforme. După moartea vechiului lider de partid, August Bebel, în 1913, Ebert a fost ales copreşedinte al SPD împreună cu mult mai radicalul Haase, un renumit avocat, pacifist şi politician socialist din estul Prusiei. În acel moment, SPD avea peste un milion de membri de partid, făcându-l cel mai mare partid politic din toată Europa.[108]

Haase s-a născut în 1863. Tatăl său era un cizmar evreu şi deţinător al unei mici afaceri în oraşul provincial Allenstein, în estul Prusiei, situat în apropiere de fosta graniţă germano-rusă. Elev talentat, a urmat gimnaziul în Rastenburg şi ulterior a studiat Dreptul la Königsberg. Sensibil la

nedreptăţile sociale, a devenit rapid un politician de succes. Ea a intrat în SPD când îşi făcea încă stagiul de pregătire. Ca tânăr avocat, şi-a dezvoltat rapid un profil de apărător al „deţinuţilor politici", în principal socialişti, care aveau probleme cu autorităţile. Reprezenta adesea muncitori fără să ceară bani pentru serviciile prestate dacă aceştia nu aveau mijloacele necesare ca să-şi permită un avocat.[109]

Izbucnirea Marelui Război avea să afecteze pe termen lung relaţia dintre cei doi bărbaţi. În 1914, pacifistul Haase s-a conformat contra voinţei sale disciplinei de partid şi a votat cu Ebert pentru creditele de război, dar la scurt timp după aceea nu s-a mai putut împăca cu această decizie. Doi ani mai târziu, în 1916, a rupt legăturile cu Ebert, când a deviat de la linia partidului şi a votat împotriva bugetului de urgenţă al guvernului. împreună cu alţi 17 critici ai politicii de *Burgfrieden* a lui Ebert au fost excluşi din grupul parlamentar SPD. Ulterior, aceştia au înfiinţat *Sozialdemokratische Arbeitsgemeinschaft* (Grupul de lucru social-democrat), cunoscut ca SAG. Unitatea SPD s-a pierdut pentru totdeauna, după cum avea să se vadă în anul următor. Pe 8 aprilie 1917, cu o zi înainte ca Lenin să plece în călătoria sa istorică cu trenul de la Zürich în Rusia, un nou partid socialist se năştea în Gotha: *Unabhängige Sozialdemokratische Partei* (USPD, Partidul Social-Defnocrat Independent), sub conducerea lui Hugo Haase şi a lui Georg Ledebour – un antimilitarist în vârstă de 67 de ani care, în 1916, fusese exclus împreună cu Haase din grupul parlamentar al SPD. Noul partid îi reunea pe cei din mişcarea socialistă care se opuneau în mod fundamental războiului, dar care de multe ori nu erau de acord cu privire la alte probleme. Printre membrii fondatori ai acestuia se numărau reformişti ca Eduard Bernstein, un critic ardent al revoluţiei ca mijloc de implementare a socialismului în Germania, „centrişti" precum Karl Kautsky şi marxişti revoluţionari precum Karl Liebknecht. Spre sfârşitul lui 1917, USPD avea să numere circa 100 000 de membri – considerabil mai puţini decât social-democraţii majoritari, dar în nici un caz neglijabili.[110]

Într-o anumită măsură, sciziunea partidului din 1917 fusese rezultatul inevitabil al poziţiilor ideologice din ce în ce mai ireconciliabile în rândurile stângii. încă din 1915, ca răspuns 1a. apelurile publice ale dreptei naţionaliste din Germania privind o „pace a învingătorului" care avea să aducă, în eventualitatea înfrângerii Aliaţilor, anexarea definitivă a coastei franceze a Canalului şi a Belgiei în vest, dar şi a coastei baltice a

Rusiei în est (precum și cererile de despăgubiri semnificative), mulți membri ai SPD erau din ce în ce mai nemulțumiți de sprijinul partidului lor pentru efortul de război. Erau indignați de obiectivele de război expansioniste exprimate acum deschis, pe care le considerau pe drept cuvânt în contradicție cu noțiunea de „război defensiv" pe care o susținuseră social-democrații în 1914. Pe 19 iunie 1915, deputați proeminenți ai SPD, precum Eduard Bernstein, Hugo Haase și Karl Kautsky, au cerut ca, în lumina cererilor extremei drepte, SPD să-și reconsidere poziția față de armistițiul politic în care intrase în 1914, și anume să nu mai sprijine creditele de război.[111]

Fără să se întrevadă vreun sfârșit al războiului, social-democrații de stânga din Germania și din alte părți au încercat să revigoreze pacifismul socialist și să restabilească cooperarea internațională care fusese întreruptă de izbucnirea războiului din 1914. Rezultatul a fost o conferință organizată în satul elvețian Zimmerwald, la mai puțin de zece kilometri lângă orașul Berna, între 5 și 8 septembrie 1915. Organizată de social-democratul elvețian Robert Grimm, a constituit prima dintre cele trei conferințe ale Internaționalei Socialiste din timpul războiului, care a servit scopului restabilirii solidarității clasei muncitoare și articulării rezistenței la continuarea ostilităților.[112]

Primul document produs de conferință a fost o declarație comună a delegațiilor franceză și germană, conduse de socialistul german Georg Ledebour, a cărui experiență ca brancardier în timpul Războiului Franco-Prusacdin 1870-1871 îl transformase într-un antimilita- rist vocal, și de sindicalistul francez Alphonse Merrheim. Declarația lor comună afirma că nu susțin continuarea războiului între țările lor, un război ce fusese provocat de politicile imperialiste ale guvernelor care nu se gândeau la interesele popoarelor lor. Acest sentiment a contribuit și la o rezoluție mai generală, susținută după multe discuții interne și adresată *an die Arbeiter Europas* (muncitorilor Europei). În acest comunicat comun al delegaților la conferință, aceștia au cerut încetarea ocupării Belgiei și o pace generală fără anexări, care să se bazeze pe principiul autodeterminării. În acest scop s-au angajat să reînnoiască lupta de clasă în țările lor, pentru a-și forța guvernele să pună capăt războiului.

Totuși diferențele interne dintre socialiștii revoluționari (așa- numita stângă Zimmerwald) și socialiștii reformiști, care vânaseră Internațională a Doua de la înființarea ei în 1889, erau dificil de eliminat. Lenin și Grigori Zinoviev, care-i reprezentau pe bolșevici la conferință, au cerut ca războiul dintre state să fie transformat într-un război de clasă internațional, un război al fiecărui popor între oprimați și opresorii lor, dar un asemenea punct de vedere a fost întâmpinat cu critici din partea delegaților mai moderați.[113]

La sfârșitul conferinței a fost formată o „Comisie Internațională Socialistă" însărcinată să creeze un „secretariat temporar" la Berna, care avea să acționeze ca intermediar între toate grupurile afiliate. Membrii comisiei erau organizatorul-șef al conferinței de la Zimmerwald, Róbert Grimm, ziaristul socialist italian Oddino Morgari, social-de- mocratul elvețian Charles Naine și activista ruso-italiană Angelica Balabanoff. Totuși tensiunile dintre diferitele facțiuni socialiste au rămas evidente și s-au intensificat în timpul conferințelor următoare, organizate în satul elvețian Kienthal în 1916 și apoi la Stockholm în anul următor.[114]

Până în 1917, sciziunile deveniseră instituționalizate, pe măsură ce noi partide fuseseră create, cum ar fi USPD în Germania, și bolșevicii se pregăteau să radicalizeze revoluția care izbucnise în Rusia în februarie 1917. Revoluția din Februarie îl luase, de fapt, pe Lenin prin surprindere.[115] Deși conștient că războiul, foametea și conducerea ineficientă și nepopulară subminaseră din ce în ce mai mult legitimitatea regimului țarist, Lenin – la fel ca majoritatea observatorilor contemporani – nu se

aşteptase la căderea imediată a lui Nicolae al Il-lea.[116] Observând desfăşurarea evenimentelor de la distanţă, putea doar presupune că pierderile militare imense ale Rusiei în război şi distrugerea ţesăturii vieţii sociale şi economice în provinciile din vest ale imperiului Romanovilor promovau o situaţie în care revoluţia devenise într-adevăr consecinţa cea mai probabilă. De o importanţă crucială pentru izbucnirea revoluţiei – în Rusia, dar şi în Europa Centrală în anul următor – a fost penuria de alimente. încă din 1916, un ziar rusesc descria efectele devastatoare ale ceea ce el a numit o „criză a aprovizionării cu alimente" pe timp de război, în mare măsură din cauza administrării proaste a guvernului: „O ţară bogată în cereale – principalul exportator de cereale al lumii – a ajuns să se confrunte cu lipsa cerealelor în a treia iarnă de război".[117]

Această criză alimentară prelungită, indusă de război, a fost cea care avea să ducă într-un final la revoluţia care a răsturnat regimul ţarist în martie 1917 (februarie, după calendarul vechi). Revoluţia în sine a început pe 8 martie (23 februarie) 1917, când peste 7 000 de muncitoare de la fabricile de textile din districtul Vîborg au întrerupt lucrul cu ocazia Zilei Internaţionale a Femeii. Ele au protestat împotriva aprovizionării defectuoase cu alimente. în acea seară, între 80 000 şi 120 000 de oameni au ieşit în stradă.[118] în următoarele două zile numărul protestatarilor a continuat să crească.[119] Şi, mai rău, din perspectiva regimului, demonstraţiile care începuseră cu plângeri legate de lipsa alimentelor au luat rapid o întorsătură politică cu cereri de democraţie, de încheiere a războiului şi cu critici la adresa incompetenţei regimului ţarist şi a lui Nicolae al Il-lea însuşi.[120]

După ce a încercat în mod neinspirat să pun capăt protestelor prin forţă, pe 11 martie, regimul ţarist s-a confruntat brusc cu un număr din ce în ce mai mare de trupe care se alăturau protestelor.[121] în Petrograd,

miniştrii ţarului şi ai Ţarinei şi la Stavka, în Mogilev, la N'icolae al II-lea a fost în cele din urmă convins să abdice în favoarea fratelui său, Marele Duce Mihail Aleksandrovici, care a refuzat de îndată pocalul otrăvit temându-se pentru propria siguranţă.[1]

Odată cu abdicarea lui Nicolae, dinastia Romanovilor şi cei l 000 de ani de monarhie în Rusia au luat sfârşit. Efectele acestei schimbări de regim s-au simţit acut în Rusia şi în afara ei. Revoluţia din Februarie a introdus o nouă dinamică majoră în Europa sfâşiată de război, care avea să ridice, în mai multe ţări, întrebări profunde despre viitoarea natură a legitimităţii politice. Deşi era încă neclar în ce direcţie avea să se îndrepte revoluţia, evenimentele din februarie 1917 au marcat prima răsturnare cu succes a unui regim important din Europa, după 1789.

În urma prăbuşirii vechii ordini, membrii Dumei au format ceea ce a devenit cunoscut drept Guvernul Provizoriu, având-l ca prim- ministru pe liberalul cneaz Gheorghi Evghenievici Lvov.[123] în paralel însă, se năştea o putere politică rivală sub forma Sovietelor locale care – urmând modelul Revoluţiei din 1905 – au fost create pentru a exprima punctele de vedere „necenzurate" şi vocea mulţimilor din stradă.[124] Crearea Sovietelor a marcat o perioadă cunoscută sub numele de *dvoevlastie,* sau „putere dual㔠, proiectată ca o stare de fapt temporară până la alegerile democratice pentru o adunare constituantă care urma să determine viitorul politic al ţării.[125]

Chiar dacă rezultatul exact al revoluţiei era în continuare deschis, în martie şi aprilie 1917, Lenin şi-a văzut şansa. Din cauza alcătuirii „burgheze" şi a deciziei de a continua temutul război, Guvernul Provizoriu nu era, din punctul lui Lenin de vedere, mai bun decât guvernarea lui Nicolae al II-lea. Prima sa „Scrisoare de departe", scrisă în martie 1917, sublinia că „războiul mondial imperialist" grăbise procesul istoric, răsturnând ţarismul şi intensificând lupta dintre burghezie şi proletariat, care avea să transforme conflictul din Rusia într-un „război civil internaţional între clase ostile". El a criticat aspru Guvernul Provizoriu ca fiind un regim-marionetă care exista doar pentru că îi permiteau britanicii şi francezii „cu scopul de a continua războiul imperialist" şi a prezis triumful unei mişcări revoluţionare autentice ,,pentru *pâine,* pentru *pace,* pentru *libertate adevărata'.*[126]

Spre deosebire de 1905, când ratase ocazia de a influenţa cursul

revoluţiei, de această dată Lenin nu mai dorea să piardă ocazia de a se implica. Trebuia să se întoarcă în Rusia cât mai repede posibil. Lenin era foarte conştient că pentru a traversa Europa măcinată de război avea nevoie de sprijin german. Era de neimaginat că Aliaţii aveau să sprijine orice acţiune care ar fi scos Rusia din război, dar germanii încercaseră de mai multă vreme să-şi slăbească adversarii din interior. Deşi conştient că era manipulat de germani, Lenin simţea că scopul – o potenţială revoluţie bolşevică reuşită în Rusia – justifica mijloacele. În negocierile cu reprezentanţii germani a cerut statut extrateritorial pentru compartimentul său de tren şi pentru cel al tovarăşilor săi ruşi de călătorie; cu o bucată de cretă, „teritoriul german" a fost separat de „teritoriul rusesc".[127]

1.2. La sosirea în Petrograd, la mijlocul lui aprilie 1917, Lenin este întâmpinat de susţinători entuziasmaţi. La numai şase luni după aceea bolşevicii puneau mâna pe putere în Rusia printr- un puci. La scurt timp, au semnat draconicul tratat de pace de la Brest-Litovsk.

în curând, trenul a intrat pe teritoriul german. în gările din Frankfurt şi din Berlin, călătorii din Elveţia neutră au văzut pentru prima dată soldaţi slăbiţi şi civili epuizaţi, dându-i speranţe lui Lenin că in curând războiul avea să ducă la revoluţie şi în Germania – un pas crucial în escaladarea revoluţiei globale a proletariatului. Pe insula germană Rügen din Marea Baltică, Lenin şi anturajul său au fost urcaţi pe un feribot cu destinaţia

Trelleborg, Suedia, înainte să-și continue călătoria spre Helsinki și să se îmbarce într-un alt tren, care avea ca destinație capitala rusă. Pe 16 aprilie 1917, după 12 ani de exil,

I .enin a revenit în capitala rusă, unde a fost întâmpinat de o mulțime entuziastă de simpatizanți bolșevici, care au intonat „Marseilleza", au fluturat drapele roșii și i-au oferit flori la intrarea trenului în gara Finlanda din Petrograd.[128]

Când s-a întors în Rusia, la începutul lui aprilie, Lenin a beneficiat de schimbarea de regim care avusese deja loc, dar și de faptul că Guvernul Provizoriu era incapabil să împlinească marile speranțe și așteptări ale populației legate de pace și de reforma agrară. Lenin a profitat de ocazie pentru a conduce discursul revoluționar într-o direcție mai radicală, proclamând în prima dintre celebrele sale „Teze din aprilie" că Marele Război era un „război imperialist necondiționat de jaf" care trebuia să ia sfârșit.[129]

Între timp, în vara lui 1917, Aleksandr Kerenski, proaspăt numitul ministru de război din Guvernul Provizoriu, spera să canalizeze energia revoluției spre forțele armate și a ordonat o nouă ofensivă, începând cu 1 iulie 1917, trupele ruse au atacat forțele austro-ungare și germane, împingându-le spre capitala Galiției, Lemberg. Dublul obiectiv, de cucerire a capitalei Lemberg și de scoatere a Imperiului Austro-Ungar din război, era similar cu cel al Ofensivei Brusilov din anul precedent. Totuși progresele inițiale ale rușilor de la începutul lui iulie 1917 s-au lovit curând de o rezistență acerbă, mai ales a forțelor germane, fapt care a dus la pierderi grele în rândul atacatorilor ruși. Creșterea numărului de victime a subminat ce mai rămăsese din moralul de luptă al trupelor și în a doua săptămână a lui iulie ofensiva s-a împotmolit.[130]

Înaintarea rusă a încetat definitiv la mijlocul lui iulie, când trupele germane și austro-ungare au contraatacat. Întâmpinând o rezistență modestă din partea forțelor ruse, armatele lor au avansat rapid prin Galiția, Ucraina și țările baltice. În câteva zile, rușii se retrăseseră aproximativ 240 de kilometri. În septembrie, Riga, al doilea port ca mărime al imperiului, s-a predat forțelor germane.[131] Pe măsură ce Puterile Centrale au avansat, Armata Imperială Rusă s-a dezintegrat. Spre sfârșitul lui 1917 numărul dezertorilor ajunsese la 370 000.[132] Și mai problematici pentru guvernul provizoriu decât dezertorii erau cei peste un milion de soldați staționați în

hinterland și în garnizoane, care se întorceau în număr tot mai mare împotriva Guvernului Provizoriu și se alăturau, în schimb, bolșevicilor.[133]

Un eșec militar de asemenea proporții a încurajat încercările interne de răsturnare a Guvernului Provizoriu. La mijlocul lui iulie, membrii Gărzilor Roșii Bolșevice, soldații din garnizoana de la Petro- grad și marinarii de la baza navală din Kronstadt au încercat o lovitură de stat în capitală. Luptele dintre susținătorii bolșevici și trupele loiale Guvernului Provizoriu au lăsat în urmă circa 400 de morți, în timp ce forțele guvernamentale au luat cu asalt Palatul Taurida, locul de întâlnire al Sovietului din Petrograd. Deși lovitura a fost înăbușită, forțându-l pe Lenin și pe cel mai apropiat asociat al lui, Grigori Zi- noviev, să plece temporar în exil în Finlanda, bolșevicii au orchestrat a doua lovitură de stat, reușită, la numai câteva luni.[134]

De această dată circumstanțele au fost mai favorabile. Kerenski, care devenise prim-ministru după puciul eșuat al bolșevicilor din iulie, a pierdut tot sprijinul armatei când ofensiva din vară s-a încheiat cu un dezastru total. La șase zile după ce trupele germane cuceriseră Riga, comandantul suprem al armatei, generalul Lavr Kornilov, a încercat un puci împotriva Guvernului Provizoriu. Lovitura a cedat rapid în fața opoziției armate a Sovietelor din Petrograd și Moscova și a rezistenței pasive a muncitorilor feroviari și de la telegraf. Kornilov și mai mulți generali au fost arestați.[135]

Principalii beneficiari ai afacerii Kornilov au fost bolșevicii. Kerenski a apelat la ajutorul lor pentru a „salva" revoluția de Kornilov

și a împărțit circa 40 000 de puști mitraliorilor americani neînarmați din Petrograd. De asemenea, i-a eliberat pe conducători din închisori (deși Lenin a rămas în Finlanda, temându-se pentru siguranța sa). În mod neașteptat, bolșevicii au văzut că soarta se întoarce în favoarea lor, în timp ce Kerenski a pierdut și restul sprijinului din partea conservatorilor și a liberalilor, a conducerii militare și chiar mare parte din susținerea stângii moderate.[136]

Și bolșevicii au beneficiat de întoarcerea din exilul american a unui organizator extrem de talentat, Lev Troțki. Născut ca Lev Bron- stein, fiul unui țăran evreu cu o avere modestă din Ianovka, petrecuse, la fel ca Lenin, mai mulți ani în exil, mai întâi în Siberia, apoi în afara Rusiei. Fost menșevic de stânga, Troțki își petrecuse acești ani în New York editând un ziar al emigranților împreună cu un alt comunist de frunte, viitorul secretar general al comitetului executiv al Cominternului, Nikolai Buharin. Pe măsură ce Troțki își îndrepta treptat atenția spre bolșevism, Lenin ajunsese să-i aprecieze capacitățile intelectuale și talentul organizatoric, dublate de ambiția nemiloasă și de voința de a folosi violența pentru a-i zdrobi pe inamicii bolșevismului. Teoria „revoluției permanente" a lui Troțki a fost cea care a stat la baza convingerii lui Lenin că revoluția putea avea loc într-o țară relativ înapoiată ca Rusia, înainte să fie „exportată" în altă parte. De îndată ce s-a întors din exil la Petrograd, Troțki a jucat un rol-cheie în crearea unei organizații paramilitare bolșevice: Gărzile Roșii. Troțki și Gărzile sale Roșii aveau să joace un rol decisiv în lovitura de la Petrograd, câteva luni mai târziu.[137]

În tot acest timp, Lenin era încă în Finlanda, scriind la eseul programatic intitulat *Statul și Revoluția* (1917), în care ataca atitudinea împăciuitoare a social-democraților și a menșevicilor de acasă. Cerând o distrugere mai completă a statului de către o „avangardă" revoluționară, evoca apelul lui Marx la crearea unei dictaturi a proletariatului care avea să ducă în cele din urmă la o societate fără clase.[138]

Ocazia de a pune în practică această teorie a venit chiar în acea toamnă: pe 25 și 26 octombrie (7 și 8 noiembrie după calendarul occi- dental gregorian), bolșevicii au răsturnat Guvernul Provizoriu printr-o lovitură de stat îndrăzneață, la scară mică, prin care susținătorii lui Lenin au preluat controlul garnizoanei din Petrograd și au ocupat unele dintre cele mai importante puncte strategice ale capitalei, inclusiv centrala

electrică, principalul oficiu poştal, Banca de Stat şi oficiul telegrafic central, precum şi podurile şi gările strategice – un model de revoluţie care avea în curând să devină familiar în multe alte locuri din Europa Centrală şi de Est. Sprijinite de marinarii de pe crucişătorul *Aurora,* care asigura foc de acoperire, trupele probolşevice au ocupat Palatul de Iarnă, acum sediul complet izolatului Guvern Provizoriu. Kerenski, care se deghizase în marinar, a reuşit să fugă la ambasada americană înainte să părăsească definitiv ţara.[139]

În comparaţie cu excesele violente ale războiului civil care a urmat, aceasta a fost o revoluţie aproape paşnică. Luarea cu asalt a Palatului de Iarnă a provocat moartea a şase oameni – singurele victime ale Revoluţiei din Octombrie din capitala rusă.[1.10] Cu toate acestea, Lenin era foarte conştient că puterea pe care puseseră mâna bolşevicii era fragilă. Trebuia să-şi consolideze regimul pe tot cuprinsul fostului imperiu, ceea ce, având în vedere vastele teritorii şi populaţii implicate, nu era o sarcină uşoară.[141]

Puciul lui Lenin avea ramificaţii mult în afara graniţelor Rusiei – şi a atras imediat atenţia contemporanilor din întreaga Europă şi chiar de mai departe. În Germania, extrema stângă era însufleţită de faptul că fusese clădit primul stat socialist din istorie. Din celula ei de închisoare din Wronke, lângă Posen, renumita activistă socialistă Rosa Luxemburg observa desfăşurarea evenimentelor din Rusia cu un entuziasm considerabil: „Glorioasele desfăşurări de evenimente din Rusia acţionează ca un elixir al vieţii asupra mea *(wirken auf mich urie Lebenselixier).* Este un mesaj de salvare pentru noi toţi."[142]

Dimpotrivă, cei din Partidul Social-Democrat Majoritar priveau ascensiunea bolşevismului rus cu o îngrijorare considerabilă. Lenin ajunsese la putere fără mişcări de mase care să-l susţină şi se îndreptase către mai moderaţii menşevici şi revoluţionari, ducând sciziunea din tabăra socialistă la un nou nivel. Capacitatea lui Lenin de a răsturna Guvernul Provizoriu şi de a-i marginaliza pe socialiştii revoluţionari mult mai puternicii doar cu o mână de revoluţionari hotărâţi a continuat să îngrijoreze Partidul Social-Democrat Majoritar din Germania, în special când Karl Liebknecht şi Liga sa Spartachistă a contestat guvernul, în ianuarie 1919. Lui Ebert şi celorlalţi politicieni din MSPD trebuie să le fi părut că Liebknecht urmează exemplul lui 1 ,enin de a instaura o dictatură a unei minorităţi.

Violenţa cu care Lenin părea să răbească revoluţia era un alt motiv pentru care mulţi social-democraţi urau bolşevismul. Viitorul prim-ministru prusac şi important politician din MSPD, Otto Braun, nu a lăsat nici o îndoială în această privinţă când a publicat o mustrare pătimaşă la adresa bolşevismului în ziarul partidului, *Vorwärts:* „Trebuie afirmat fără echivoc că noi, social-democraţii, condamnăm în cel mai hotărât mod posibil metodele violente ale bolşevicilor. Nu se poate ajunge la socialism prin baionete şi mitraliere. Dacă socialismul va fi menit să dureze, poate fi realizat doar prin mijloace democratice..." Ceea ce experimenta Rusia în acel moment, insista Braun, era o dictatură „la fel de brutală şi crudă ca regimul josnic al ţarului".[143]

Întors în Rusia, Lenin a încercat să crească popularitatea regimului, reiterând câteva dintre principalele sale promisiuni: pace imediată, structuri democratice şi ierarhii laxe în armată, dreptul de autodeterminare pentru toate popoarele şi naţionalităţile, controlul muncitorilor asupra fabricilor şi transferul tuturor pământurilor deţinute de nobilime, burghezie, Biserică şi guvern în mâinile „poporului".[144]

Regimul lui Lenin a implementat rapid aceste promisiuni, îndeosebi cea referitoare la reforma agrară şi împroprietărire. Decretul asupra pământului, adoptat pe 8 noiembrie 1917, se referea la abolirea proprietăţii private asupra pământului. Cei deposedaţi nu aveau să primească despăgubiri pentru pierderile lor.[143] Decretul asupra pământului nu i-a îndemnat pe ţărani să pună mâna pe pământuri; în schimb, a sancţionat şi a încurajat ce se petrecea deja. Până în februarie 1918, circa 75% dintre moşiile din Rusia fuseseră confiscate.[146] Victimele nu au fost doar proprietari aristocraţi şi Biserica Ortodoxă, ci şi ţăranii „bogaţi" ale căror proprietăţi au fost redistribuite.[14ı] Mai mult, între mijlocul lui noiembrie 1917 şi începutul lui martie 1918,

Lenin a dat circa 30 de decrete de naţionalizare a industriei private, a băncilor şi a fabricilor.[148] Toate acestea au fost urmărite cu mare interes în Germania, uneori spre încântarea şi alteori spre groaza observatorului.

A doua promisiune a lui Lenin, care s-a bucurat de aceeaşi popularitate, a fost să pună capăt războiului. Ştia că, în această etapă, înfrângerea militară a Rusiei devenise inevitabilă şi, într-adevăr, a salutat-o. încă din 1904, de la începutul Războiului Ruso-Japonez, Lenin îşi exprimase speranţa că Rusia avea să fie înfrântă, grăbind astfel prăbuşirea regimului ţarist. În final, aşteptata prăbuşire nu avusese loc, dar Lenin a continuat să creadă în această noţiune de „defetism revoluţionar". În 1917 a văzut o mare ocazie în înfrângere: nu doar că eşecurile militare ale Rusiei le permiseseră bolşevicilor să ajungă la putere, ci o retragere completă din conflict era acum singura opţiune viabilă pentru a salva revoluţia bolşevică. Scoţând Rusia din război se putea ocupa de numeroşii săi inamici pe plan intern. În paralel, se aştepta ca oboseala după atâta luptă şi privaţiunile materiale din Europa Centrală şi de Vest să ducă în curând la revoluţie în alte naţiuni combatante, pavând calea spre triumful paneuropean, dacă nu global, al bolşevismului. Pe 15 decembrie 1917, emisarii lui Lenin au semnat un armistiţiu cu Puterile Centrale.

Cu Rusia ieşită de facto din război, ultimele luni ale conflictului au fost astfel încadrate de aşteptări foarte mari, dar adesea contradictorii în Germania: pentru extrema stângă, puciul lui Lenin a crescut aşteptările că o revoluţie radicală ar fi fost posibilă şi în Germania, chiar dacă MSPD nu ar fi sprijinit-o. Pentru dreapta naţionalistă, retragerea Rusiei din război oferea o creştere a optimismului pentru că-i permitea Germaniei să treacă la ofensivă în Vest, chiar dacă o viitoare escaladare a războiului, mai ales pe mare, ar fi determinat Statele Unite să intre în război. în orice caz, politica germană şi deciziile militare din 1917-1918 au fost puternic constrânse de evenimentele internaţionale, respectiv intrarea Americii în război şi revoluţia din Rusia.

Capitolul 2

SPERANŢA ÎN VICTORIE

La numai câteva zile după intrarea în vigoare a armistiţiului dintre Rusia

şi Puterile Centrale, a început o conferinţă de pace în oraşul- cetate Brest-Litovsk, pe atunci cartierul general al armatei germane de pe frontul de est. în premieră istorică şi printr-o mişcare menită să răspândească propaganda bolşevică şi să demaşte „imperialismul german", bolşevicii insistaseră cu succes ca negocierile de pace să fie publice.[149]

Conferinţa de pace a fost de asemenea unică prin alcătuirea ei eterogenă, o ciocnire între vechile forţe ale imperiului şi cele ale unui nou stat revoluţionar. Cei 14 delegaţi ai Puterilor Centrale (cinci germani, patru oficiali din Imperiul Austro-Ungar, trei otomani şi doi bulgari) reprezentau fie splendoarea sau gloria vechiului regim ca în cazul tensionatului ministru de externe, contele austro-ungar Ottokar Czer- nin, care s-a plâns în mod repetat de manierele bolşevicilor la masă –, fie forţele naţionalismului extrem, cum ar fi Talaat Paşa, una dintre forţele motrice din spatele genocidului armean. Delegaţia bolşevică de la Brest-Litovsk, condusă mai întâi de Adolf Joffe, apoi de nou-nu- mitul comisar al poporului pentru afaceri externe, Lev Troţki, a arătat clar că reprezentau exact opusul: delegaţia lui Troţki, astfel alcătuită încât să-i reflecte pe cei care-i aduseseră la putere pe bolşevici, era formată din 28 de membri, inclusiv muncitori îmbrăcaţi simplu, soldaţi, marinari, femei şi un ţăran. Germanii şi aliaţii lor nu mai văzuseră aşa ceva la o întâlnire diplomatică oficială.[130]

Delegaţia germană, condusă de secretarul de stat al Ministerului de Externe, Richard von Kuhlmann, îşi dorea încheierea cât mai rapidă a războiului pe frontul de est, încercând să întemeieze în acelaşi timp un imperiu neoficial în Europa de Est şi Centrală,

alcătuit din state naţionale, proaspăt independente, de la periferia vestică a Rusiei, al căror viitor putea fi controlat acum de Germania. Poziţia germanilor la Brest-Litovsk oferea acum o perspectivă interesantă asupra modului în care evoluase dezbaterea extrem de aprinsă legată de obiectivele de război ale Germaniei. În septembrie 1914, diplomatul Kurt Riezler pusese pe hârtie infamul „Plan Septembrie" pentru cancelarul Bethmann Hollweg, în care reflecta pe tema ambiţiilor teritoriale ale Germaniei după asigurarea victoriei asupra Rusiei şi Franţei. Deşi nu foarte coerent şi oarecum supraestimat ca importanţă, reflecta cu toate acestea ambiţiile conducerii politice de a transforma Belgia într-un stat vasal permanent, de a slăbi semnificativ Franţa astfel încât „să nu mai

poată redeveni vreodată o mare putere” şi să pună capăt stăpânirii Rusiei asupra teritoriilor ei vestice nonruse. Evident că aceste noţiuni contraveneau cu ideea susţinută public că Germania ducea un război „defensiv” pentru a-şi asigura sprijinul parlamentar al partidelor de centru şi de stânga. De atunci, dezbaterea subiectului anexărilor printre elitele politice şi militare ale Germaniei fusese influenţată de posibilităţile care erau mai accesibile în est, în timp ce blocajul de pe frontul de vest nu lăsa să se întrevadă perspective imediate de anexări. în est însă, respingerea cu succes a înaintărilor ruseşti în Prusia Orientală şi ulterioara „mare retragere” a armatei ţariste din Europa de Est şi Centrală crescuse aşteptările formării unui mare imperiu terestru german în *Mittele- uropa* (Europa Centrală). După cum scria Friedrich von Schwerin, un membru de frunte al Ligii Pangermane, într-un memorandum din martie 1915 adresat biroului cancelarului, războiul marca o „ocazie – poate ultima dată în istoria lumii – ca Germania să se reangajeze în misiunea ei imperială în Est”.[151] *Deutsche Vaterlandspartei* (DVLP, Partidul Patriei Germane), care a strâns rapid un milion de membri după înfiinţarea lui în 1917, susţinea de asemenea obiective de război expansioniste. Considera „Estul” un spaţiu important pentru viitoarea colonizare germană şi clădirea imperiului – aspiraţie bazată pe visurile dinainte de 1914 de a uni populaţiile etnice germane împrăştiate în Europa de Est într-un „imperiu” german mai mare,

în special în zona baltică, Ucraina, România şi o mare parte din Polonia rusească.[152] Dar, în vreme ce visul din timpul războiului despre un imperiu german continental european în Est avea rădăcini mai vechi, acesta fusese realizat pe neaşteptate în cursul conflictului începând cu 1914.[15j]

La Brest-Litovsk, atât delegaţia germană, cât şi reprezentanţii Imperiului Austro-Ungar îşi doreau ca Ucraina să-şi câştige independenţa, în principal pentru a asigura aprovizionarea cu cereale şi minereuri pentru efortul de război al Puterilor Centrale pe alte fronturi.[15.1] Când generalul Max Hoffmann, şeful Statului-Major pe frontul de est, a dezvăluit sprijinul Berlinului pentru dreptul Poloniei, Lituaniei şi Curlandei la autodeterminare, Troţki a fost revoltat de ceea ce considera a fi, pe bună dreptate, un imperialism german prost mascat şi a ameninţat că va întrerupe negocierile. Discuţiile au fost reluate zece zile mai târziu, după ce delegaţia rusă a avut ocazia să se consulte cu guvernul de la Petrograd.[155]

Printre liderii bolşevici existau opinii diferite cu privire la următorii paşi care trebuiau făcuţi. Dându-şi seama că reluarea ostilităţilor era imposibilă, Lenin a evaluat situaţia în mod pragmatic şi a fost în favoarea acordului de pace cu orice preţ pentru a stabiliza poziţia bolşevicilor în ţara lor şi pentru a proteja rezultatele revoluţiei. Oponenţi ai perspectivei lui Lenin erau liderii bolşevici care, la fel ca Troţki, erau convinşi că izbucnirea revoluţiei în alte părţi ale Europei era doar o chestiune de câteva săptămâni. în concluzie, negocierile cu Puterile Centrale ar fi trebuit prelungite până atunci. Când Troţki s-a întors la Brest-Litovsk, a încercat să câştige timp. Discursurile sale ample împotriva planurilor de anexare ale Puterilor Centrale, combinate cu apeluri la dorinţa de pace a poporului german, au avut cu siguranţă impact: pe 14 ianuarie, social-democraţii austrieci au cerut demonstraţii la scară mare, cu greve care s-au răspândit rapid în Imperiul Austro-Ungar şi în Germania.[156] Numai în Berlin, circa 400 000 de muncitori au încetat lucrul – de departe cea mai mare grevă din timpul războiului. Scriindu-i fiicei sale Else, preşedintele USPD Hugo Haase descria greva ca pe „cel mai mare eveniment din istoria clasei muncitoare din Germania. Nu am mai văzut de foarte multă vreme atâta dovadă de sacrificiu de sine şi de idealism."[157]

Haase chiar avea motive să fie optimist. Greva din ianuarie fusese în mare măsură organizată de *Revolutionäre Obleute* – de obicei oamenii de

legătură de încredere a SPD din fabrici, unde-şi îndeplineau sarcina de a-i provoca pe muncitori la grevă. însă, la începutul lui 1918, un număr mare de *Revolutionäre Obleute* deveniseră susţinătorii Socialiştilor Independenţi şi făcuseră pregătiri în mare măsură fără ştirea conducerii MSPD. Una dintre figurile-cheie care s-au ocupat de coordonarea grevei în acea lună de ianuarie era tânărul de 37 de ani Richard Müller, un sindicalist veteran din industria siderurgică din Berlin.[158] La fel ca mulţi alţi socialişti cu simpatii de stânga, Müller contestase sprijinul SPD pentru creditele de război în 1914 şi găsise un nou cămin politic în USPD începând din 1917. în ianuarie 1918, în calitate de lider al *Revolutionäre Obleute,* Müller şi oamenii săi au mobilizat cu succes sute de mii de muncitori pentru a demonstra împotriva războiului şi a termenilor propuşi de Tratatul anexionist de la Brest-Litovsk.[159]

în ciuda diferendelor majore cu USPD, pe 30 ianuarie, conducerea MSPD şi-a declarat de asemenea disponibilitatea de a sprijini greva. În orice caz, au făcut asta în mare parte ca să împiedice escaladarea şi transformarea tulburărilor într-o revoluţie. Poate chiar mai mult decât Ebert, figura centrală de la MSPD din timpul grevei a fost Philipp Scheidemann, copreşedinte al partidului şi unul dintre cei mai fervenţi susţinători ai unei „păci de compromis" cu Aliaţii. Scheidemann s-a născut în oraşul Kassel pe râul Fulda, în nordul Hessei, în 1865, într-o familie cu venituri extrem de modeste. Pe tot parcursul copilăriei, tatăl lui, Friedrich, tapiţer, fusese principalul susţinător al familiei, iar moartea sa timpurie, în 1879, a lăsat familia săracă. în acelaşi an, la vârsta de 14 ani, tânărul Philipp a început ucenicia ca tipograf. Când a terminat pregătirea, în 1883, Scheidemann a intrat în SPD, pe atunci încă ilegal, când legile antisocial iste ale lui Bismarck, menite să oprească răspândirea social-democraţiei, erau în continuare

in vigoare. Până în 1895, Scheidemann a lucrat ca tipograf şi corector inainte să treacă la jurnalism. Scriind diverse articole pentru o serie de ziare socialiste locale din oraşele Giessen, Nürnberg, Offenbach şi Kassel, Scheidemann şi-a construit o reputaţie de ziarist care aborda chestiuni sociale stringente în articolele sale. Angajamentul lui politic a devenit din ce în ce mai serios în timp şi s-a decis să se dedice total unei cariere politice. La alegerile generale din 1903, Scheidemann a câştigat un loc în

Reichstag ca reprezentant al social-democraţilor din circumscripţia electorală din Solingen – loc pe care l-a păstrat până la sfârşitul Kaiserreichului.[160]

Succesul său ca politician s-a datorat cel puţin în parte faptului că era abordabil, naturii lui joviale şi talentului retoric, după cum observa ziaristul şi politicianul SPD Wilhelm Keil. Conform lui Keil, Scheidemann era un „orator strălucit, gălăgios", ale cărui discursuri înfocate aveau întotdeauna „un element teatral".[161] În 1911, Scheidemann a devenit şi membru al comitetului executiv al SPD; doi ani mai târziu, după victoria zdrobitoare a SPD din 1912 şi moartea vechiului lider al partidului din care făcea parte, August Bebel, în 1913, Scheidemann a fost ales preşedinte al SPD împreună cu Hugo Haase.

Din punct de vedere politic, Scheidemann era un pragmatic. Când a izbucnit războiul, în 1914, a votat pentru aprobarea creditelor de război. Cu toate acestea, a devenit unul dintre principalii susţinători ai unui *Verständigungsfrieden* (acord de pace) între ţările beligerante, o pace de compromis fără anexări sau despăgubiri o poziţie care l-a făcut ţinta criticilor duşmănoase din partea dreptei, care l-a acuzat pe Scheidemann de trădare. Pe măsură ce tensiunile dintre diferitele facţiuni ale SPD creşteau pe problema dacă partidul ar fi trebuit sau nu să sprijine în continuare efortul de război german, Scheidemann a încercat o mediere între aripa moderată şi aripa mai conservatoare din partidul său, dar ideile sale legate de o „pace de compromis" nu au putut împiedica viitoarea sciziune din 1917. Pentru Scheidemann, acest lucru a fost deosebit de delicat, deoarece social-democraţii locali din circumscripţia din Solingen sprijineau USPD şi au cerut (fără succes) ca el să-şi dea demisia din funcţia de parlamentar.

Pe parcursul lui 1917 Scheidemann fusese una dintre forţele motrice din spatele cooperării parlamentare mai strânse dintre social- democraţi, Partidul Progresist, liberal de stânga, şi Partidul Catolic de Centru, cele trei partide care deţineau majoritatea locurilor în Reichstag fără a fi reprezentate în guvern. Eforturile sale au culminat cu „Rezoluţia de Pace" din Reichstag din iulie 1917. Deşi rezoluţia a fost ignorată de kaizer, de guvernul său şi de generalii de rang înalt din OHL, a fost un mesaj puternic că majoritatea parlamentarilor sprijineau ideea unei păci de compromis.

După ce MSPD şi USPD au pornit pe drumuri diferite, Scheidemann a devenit preşedintele Partidului Social-Democrat Majoritar, împreună cu Friedrich Ebert. La început a fost şocat de amploarea grevelor din ianuarie 1918, temându-se că o revoluţie necontrolată, condusă de extrema stângă, ar fi putut provoca o intervenţie militară împotriva greviştilor. Exprimându-şi sprijinul pentru grevă celor de la *Revolutionäre Obleute*, Scheidemann şi preşedintele MSPD din Prusia Orientală, Otto Braun, au devenit membri ai „Consiliului Executiv" al organizatorului grevei, în principal pentru a detensiona situaţia sau, în cuvintele lui Scheidemann, ca să „conducă o întreprindere inacceptabilă, dar de înţeles, pe canale liniştite şi să o ducă la capăt cât mai rapid posibil, prin negocieri cu guvernul.. ,"[162] În următoarele zile, peste un milion de muncitori germani au încetat lucrul în fabrici de armament, în şantiere navale şi în mine.

Şi totuşi, sub presiunea poliţiei şi a armatei, revolta s-a stins. Pe 4 februarie, liderii grevei au renunţat şi mulţi dintre ei fuseseră arestaţi. Era puţin probabil ca greva să reuşească într-un moment în care o mare parte a poporului german privea încă optimist spre viitor după înfrângerea Rusiei la sfârşitul lui 1917. Sute de activişti au intrat la închisoare şi mii au fost trimişi în batalioane penale să lupte în linia întâi. Printre aceştia s-au numărat Richard Müller, principalul organizator al grevei, precum şi Leo Jogiches, care a devenit strategul-şef al micii, dar ofensivei şi activei Ligi Spartachiste, în timp ce partenerii lui, Rosa Luxemburg şi Wilhelm Liebknecht erau la închisoare.

in pofida ultimului eşec, grevele de proporţii din ianuarie din (lermania i-au încurajat şi mai mult pe Lenin şi pe Troţki să creadă că revoluţia bolşevică se va răspândi în curând spre vest, în ţările mai avansate din punct de vedere industrial din Europa Centrală. Cu toate acestea, Kuhlmann şi ceilalţi reprezentanţi ai Puterilor Cen- Irale de la Brest-

Litovsk erau hotărâţi să forţeze mâna ruşilor. Ca să exercite presiuni asupra lui Lenin şi Troţki, aceştia au semnat un tratat separat cu Ucraina pe 9 februarie.

2.1. La sfârşitul lui ianuarie 1918, un număr mare de muncitori din industria siderurgică germană au răspuns apelurilor lansate de *Revolutionäre Obleute* şi au intrat in grevă în semn de protest faţă de război. A fost cea mai mare grevă care a avut loc în timpul Primului Război Mondial, la care s-au alăturat multe dintre muncitoarele care făcuseră treaba bărbaţilor aflaţi pe front. Greva s-a stins la începutul lui februarie în faţa acţiunilor coercitive ale statului, care au dus la arestarea mai multor grevişti şi la trimiterea conducătorilor lor în batalioane disciplinare.

Prin această aşa-numită „pace a pâinii", Ucraina a acceptat să furnizeze Germaniei şi Imperiului Austro-Ungar un milion de tone de pâine anual în schimbul recunoaşterii independenţei Republicii Populare Ucrainene (RPU).[1w]

Când a auzit despre acest tratat de pace separat care avea să-i priveze ţara de extrem de necesarele grâne din Ucraina, Troţki a refuzat continuarea negocierilor. Puterile Centrale au răspuns prin reluarea ostilităţilor. Pe 18 februarie, un milion de soldaţii germani şi austro- ungari avansau spre est. Deplasându-se cu trenul, au cucerit spaţii uriaşe, fără să întâmpine nici o rezistenţă în timp ce ocupau Dorpat (Tartu), Reval (Talinn) şi Narva. Restul Letoniei, Livoniei, Estoniei şi Bielorusiei au fost cucerite,

la fel ca Ucraina, a cărei capitală, Kiev, a fost ocupată pe 1 martie.[164]

Ofensiva a condus la trasarea unor noi termeni de pace la Petrograd, termeni nenegociabili. Imediat după căderea Kievului, bolşevicii au semnat Tratatul de la Brest-Litovsk. Lenin amenințase cu demisia din conducerea partidului şi din funcția de președinte al Consiliului Comisarilor Poporului în cazul în care guvernul refuza cu orice preț să accepte pacea. Tratatul a adus Germania mai aproape ca oricând de obiectivul ei inițial de război de a deveni puterea dominantă în Europa decât fusese cazul în orice alt moment din 1914. Pentru Berlin, acesta a fost un moment de triumf extraordinar. Odată cu Tratatul de la Brest-Litovsk din primăvara lui 1918, a devenit clar ce tendință din Germania câştigase în dezbaterea obiectivelor de războiz viziunea anexionistă expansionistă a unui Imperiu German în Est. Tratatul de la Brest-Litovsk a oficializat ambiția Germaniei de a fi un jucător imperial major în Europa.

Anexările imaginate de Berlin în acest moment le-au făcut pe cele care aveau să fie incluse în viitorul Tratat de la Versailles să pară, prin comparație, benigne. Germanii cereau ca Petrogradul să renunțe la controlul asupra vastelor teritorii foste țariste, bogate în resurse naturale vitale. Teritoriile care aveau să devină „independente" (independență care în multe cazuri implica prezența unor puternice forțe germane) au inclus Finlanda, Polonia rusească, Estonia, Livonia, Curlanda, Lituania, Ucraina şi Basarabia. În plus, se aştepta ca bolşevicii să returneze provinciile Ardahan, Kars şi Ba- tumi, câştigate după Războiul Ruso-Otoman din 1877-1878, Imperiului Otoman. Rusia sovietică era astfel deposedată de aproape

toate teritoriile vestice neruseşti ale fostului imperiu al Romanovilor: 1,6 milioane de kilometri pătraţi de pământ – de două ori suprafaţa Imperiului German – şi o treime din populaţia ei antebelică. Circa 73% din producţia de minereu de fier a Rusiei şi un uluitor procent de 89% din producţia de cărbune, împreună cu cea mai mare parte a industriei, au fost pierdute.[165]

Starea de spirit în rândurile naţionaliştilor germani era triumfătoare. Leopold von Bayern, comandantul-şef al Armatelor de Est ale Germaniei, a exprimat sentimentul resimţit de mulţi când a scris la începutul lui martie 1918: „După părerea noastră, Pacea de la Brest- Litovsk va deveni un punct de cotitură în istoria lumii".[166] Leopold von Bayern nu avea de unde să ştie că ieşirea Rusiei din război avusese şi consecinţe nedorite, care aveau să grăbească revoluţia în Europa Centrală. Eliberarea a sute de mii de prizonieri de război, în special din armata Imperiului Austro-Ungar, urma să aibă un efect puternic radicalizant în ţările acestuia, în iarna 1918-1919.[167] Printre soldaţii care se întorceau în patria lor erau mulţi, într-adevăr, care aveau să devină viitorii lideri ai stângii europene din centrul şi sud-estul acesteia, cum ar fi socialistul austriac Otto Bauer, comunistul ungar Bela Kun şi sergentul-major croat Josip Broz, cunoscut mai bine după viitorul său *nom de guerre*, Tito.[168]

Deocamdată însă existau motive de optimism că situaţia militară se schimbase în favoarea Germaniei. înainte de semnarea Tratatul de la Brest-Litovsk, armata germană era împărţită geografic între est şi vest. Dintre cei şase milioane de soldaţi germani de pe front la începutului lui 1918, aproximativ 3,5 milioane erau detaşaţi pe frontul de vest. Tratatul de la Brest-Litovsk lăsase Germania cu un protectorat enorm făurit din corpul Rusiei imperiale şi, pentru a întări acest imperiu german, Ludendorff a fost nevoit să lase un număr semnificativ de trupe în est: aproape trei sferturi de milion de soldaţi germani serveau în avanposturi care se întindeau de la coasta Balticii până în Georgia.[169] Totuşi şi-a privat frontul de est de cele mai bune unităţi ale sale şi a transferat mai multe divizii în vest, lăsând în urmă garnizoane mai mici, alcătuite din soldaţi mai în vârstă, trupe din

Alsacia-Lorena, care nu erau considerate suficient de eficiente ca să lupte pe frontul de vest împotriva trupelor franceze, şi soldaţi răniţi anterior şi cu probleme de sănătate recurente sau de durată. După cum remarca şeful Satului-Major al „Comandantului suprem al tuturor forţelor germane din est", generalul Max Hoffman: „Trupele noastre din est sunt alcătuite din cele mai vechi cohorte. Ele şi majoritatea soldaţilor din Alsacia şi Lorena. Toţi cei care au fost suficient de buni ne-au fost luaţi."^-

Cu toate acestea, înfrângerea Rusiei nu a fost singurul motiv de optimism în rândul conducerii militare a Puterilor Centrale la sfârşitul lui 1917. Deşi Statele Unite şi-au extins declaraţia de război din aprilie 1917 adresată Germaniei şi asupra Imperiului Aus- tro-Ungar în luna decembrie a aceluiaşi an, până în acel moment, în Europa nu sosiseră mai mult de 175 000 de soldaţi americani, mulţi dintre ei lipsiţi de experienţă.[1.1] În schimb, existau motive bune să credem că Puterile Centrale aveau în acea perioadă iniţiativa strategică – cel puţin până când liniile Aliaţilor de pe frontul de vest au fost completate cu soldaţi americani. Mai mult, ieşirea Rusiei din război lăsase altă putere Aliată, România, izolată şi înconjurată de puternice forţe germane, austro-ungare şi bulgare. Pe 9 decembrie 1917, Bucureştiul a acceptat noile realităţi şi a semnat armistiţiul draconic de la Focşani.[172]

Pe 11 noiembrie 1917, cu exact un an înainte de ceea ce s-a dovedit a fi sfârşitul războiului pe frontul de vest, principalul strateg militar al Germaniei, intendentul general Erich Ludendorff privea optimist către un viitor care se putea transforma acum într-o confruntare de la egal la egal pe frontul de vest: „Foarte probabil, situaţia din Rusia şi Italia va face posibilă o lovitură în teatrul de război din vest în anul următor. Raportul de forţe va fi relativ echilibrat. în jur de 35 de divizii şi 1 000 piese de artilerie grea pot fi puse la dispoziţie pentru o ofensivă... Situaţia noastră generală ne cere să lovim cât mai rapid posibil, ideal la sfârşitul lui februarie sau la începutul lui martie, înainte ca americanii să-şi arunce puternicele forţe în luptă, dezechilibrând balanţa."[173]

Unul dintre ofiţerii săi din Statul-Major, colonelul Albrecht von Thaer, împărtăşea optimismul superiorului său, notând în jurnalul lui în ajunul Anului Nou 1918: „Poziţia noastră nu a fost nicicând mai bună. Rusia, gigantul militar, este complet terminată şi pledează pentru pace; la fel ca România. Serbia şi Muntenegru pur şi simplu au dispărut. Italia este

sprijinită cu mari dificultăți de Anglia și Franța și noi suntem în cea mai bună provincie a sa. Anglia și Franța sunt în continuare gata de luptă, dar sunt foarte epuizate (mai ales francezii), iar englezii sunt în mare măsură sub presiunea puternică a submarinelor."[174]

Până și politicienii moderați s-au alăturat corului celor care priveau viitorul cu optimism. în ianuarie 1918, proaspăt alesul primar al Kolnului în vârstă de 42 de ani, Konrad Adenauer, scria că 1917 „s-a încheiat cu cea mai favorabilă situație pentru noi de la începutul războiului și cu perspectiva unei păci bune, onorabile" după modelul Rezoluției de Pace pe care o adoptaseră majoritatea partidelor din Reichstag în 1917![75]

Dacă Adenauer și alți politicieni de centru (și chiar de stânga moderată) sperau în principal într-o „pace onorabilă" care avea să pună rapid capăt războiului, liderii armatei voiau mai mult. Pentru ei, Brest-Litovsk promisese pământ, state vasale ale statelor clientelare din sudul și centrul Europei, precum și o sursă bogată de cereale și de petrol care să alimenteze efortul german de război. Mai presus de toate, oferea posibilitatea de a elibera trupe care să fie aruncate într-o ofensivă finală pentru câștigarea războiului din vest înainte de sosirea în număr mare a americanilor.

Mai precis, înaltul Comandament German era foarte conștient că victoria trebuia obținută rapid.[176] Oboseala după atâta luptă și indisciplina se răspândeau în toate națiunile combatante, inclusiv în Germania. La sfârșitul lui 1917 și începutul lui 1918 au existat semne tot mai mari de epuizare și opoziție pe frontul intern, în timp ce „armistițiul" politic al tuturor partidelor din Reichstag din 1914 începea să se clatine când, în iulie 1917, majoritatea parlamentarilor – sprijiniți de Partidul Social-Democrat Majoritar, de liberalii de stânga și de *Deutsche Zentrumspartei* (DZP, Partidul Catolic de Centru) — au adoptat „Rezoluția de Pace" a Reichstagului, în care cereau o pace fără despăgubiri sau anexări.

Când Reichstagul a adoptat Rezoluția de Pace, nu numai că a provocat o explozie de indignare în înaltul Comandament al Armatei care a denunțat „defetismul" Reichstagului, ci a declanșat și apariția unui nou partid politic de extremă dreapta, *Deutsche Vaterlandspartei* (DVLP).[177] Chiar dacă proaspăt numitul cancelar, Georg Michaelis, care fusese numit la cererea OHL după concedierea lui Bethmann Hollweg, a ales să ignore Rezoluția de Pace, a dat un indiciu clar tuturor că, indiferent ce consens ar fi existat

anterior în societatea germană în privinţa obiectivelor de război, acesta fusese compromis. în timp ce *Deutsche Vaterlandspartei* cerea o „pace cu victorie", pledoaria majorităţii Reichstagului pentru o pace negociată reflecta epuizarea germanilor după atâta luptă şi intensificarea criticilor cu privire la o dictatură militară „tăcută" incapabilă să-şi respecte promisiunile de a pune capăt războiului.[178]

Nu a ajutat la rezolvarea crizei de legitimitate a regimului faptul că în 1917 o mare parte a populaţiei civile suferea de foame. Deja la sfârşitul lui 1914, populaţia Reichului simţise rapid efectele economice ale războiului, mai ales cele ale blocadei economice aliate împotriva Germaniei, impuse de Marina Regală şi de alte nave aliate care închiseseră efectiv marina imperială şi flota comercială în porturile germane.[179] Germania nu fusese niciodată autonomă din punct de vedere economic – între 25 şi 30% dintre alimentele germane consumate în 1914 erau importate, la fel şi extrem de necesarele îngrăşăminte, cum ar fi salpetrul din Chile. Şi peste 70% din acele importuri soseau în Germania pe mare, făcând ţara foarte vulnerabilă la o blocadă navală.[180] Iniţial menită să împiedice „produsele de contrabandă" precum arme, explozibili şi alte lucruri necesare pentru efortul de război să ajungă în Germania, blocada aliată împotriva Germaniei şi a celorlalte Puteri Centrale s-a extins treptat şi asupra altor produse. La începutul lui 1917, Aliaţii „convinseseră" cu succes ţările neutre precum Suedia şi Ţările de Jos să-şi vândă alimentele şi materiile prime statelor

aliate, nu Germaniei (ceea ce și făcuseră în cursul unui an, în primul an de război). Intrarea marilor exportatori agrari, precum România, în război împotriva Germaniei a venit ca o a doua lovitură.[181] Blocada aliată nu era însă singurul motiv pentru care un număr tot mai mare de germani sufereau de foame. Existau scăderi serioase ale producției interne; în plus, numărul muncitorilor bărbați disponibili pentru munca la câmp s-a redus brusc din cauza serviciului militar, iar un număr mare de cai de fermă fuseseră rechiziționați de armată.[182]

Aceste evenimente au avut un impact semnificativ. În martie 1915, pâinea a trebuit raționalizată, iar în orașele, târgurile și satele din Germania au început să apară cozi lungi în fața brutăriilor. În paralel, costul alimentelor a crescut semnificativ, cu 50% în primul an de război, lăsând îndeosebi familiile clasei muncitoare foarte expuse în fața penuriei de alimente.[183] în timp ce bogații puteau procura produse alimentare limitate de pe piața neagră, fermierii aveau acces direct la orice aveau nevoie pentru hrana zilnică și soldații reprezentau prioritatea întâi a statului când venea vorba de distribuirea alimentelor, populația urbană săracă era cea mai expusă. încă din octombrie 1915, în orașe din întregul Reich femeile din clasa muncitoare s-au strâns pentru o serie de proteste spontane prin care cereau alimente. Până în iarna lui 1916, toate alimentele principale – inclusiv cartofi, carne, ouă și lapte – fuseseră raționalizate și foametea devenise un fenomen răspândit, în special (dar în nici un caz exclusiv) în orașele mari.[184] Criza de alimente a ajuns la apogeu în timpul „iernii napilor" din 1916-1917, când o toamnă neobișnuit de ploioasă a distrus recolta de cartofi. Napii suedezi, cu un gust îngrozitor și nu foarte hrănitori, erau oferiți ca înlocuitor. în acea iarnă, rațiile au scăzut în medie sub 1 150 de calorii pe zi de persoană, mai puțin de jumătate din cantitatea recomandată zilnic de 2 500 de calorii pe zi pentru un bărbat adult.[185] O carte poștală care circula în 1917 le oferea germanilor înfometați un sfat sarcastic: ,,Ia cartela pentru rația de carne, dă-o prin cartela pentru ouă și prăjește-o până se rumenește cu cartela pentru unt".[186] Situația s-a îmbunătățit ușor în anul următor, pentru a se deteriora din nou în vara lui 1918.[187]

Până la sfârșitul războiului, sute de mii de civili germani muriseră din cauza consecințelor directe și indirecte ale crizei alimentare, în timp ce afirmația autorităților germane de după război că blocada dusese la

mortea a 763 000 de civili este, cel mai probabil exagerată, este larg acceptat că numărul civililor morţi în Germania din cauze având legătură cu războiul a fost în jur de 500 000.[188] După cum au susţinut istoricul Alexander Watson şi alţii, majoritatea deceselor nu au fost provocate de foamete, ci de efectele secundare ale malnutriţiei: privarea de alimente a slăbit populaţia într-atât, încât boli precum tuberculoza, pneumonia şi gripa (care a ucis 180 000 de oameni în Germania, în 1918) au devenit şi mai periculoase decât ar fi fost în alte condiţii.[189]

Penuria de alimente a avut efecte deosebit de vătămătoare asupra grupurilor vulnerabile, cum ar fi copiii. Doctorii din München au descoperit în 1916-1917 că, în comparaţie cu înălţimea şi greutatea copiilor dinainte de război, acum copiii erau în medie cu doi-trei centimetri mai scunzi şi cu două-trei kilograme şi jumătate mai slabi.[190] Chiar şi soldaţii, care au fost cel mai bine aprovizionaţi în timpul războiului, simţeau efectele. La o inspecţie medicală a recruţilor din Posen din 1917 s-a descoperit că 15% dintre soldaţii tineri pierduseră în greutate într-o lună de la începerea serviciului militar, unii dintre ei chiar şi şapte kilograme.[191] Cantitatea de alimente care li se oferea era evident inadecvată pentru nişte oameni care desfăşurau activităţi solicitante din punct de vedere fizic.

Pe măsură ce conflictul se prelungea, cenzorii militari au devenit din ce în ce mai conştienţi de faptul că moralul se deteriora rapid în rândul soldaţilor şi al civililor. Scrisorile între soldaţi şi rudele lor de pe frontul intern nu lăsa loc de îndoieli că prăbuşirea moralului militarilor este doar o problemă de timp. încă din vara lui 1917, comandantul armatei din Karlsruhe raporta:

> În măsura în care cineva ar putea să-şi facă o imagine despre moralul soldaţilor din scrisorile de la bazele militare, din conversaţii etc., categoric nu ar greşi prea mult dacă ar prezice rezultatul la viitoarele alegeri, fapt care va deschide ochii anumitor oameni de stat. Bărbaţi îmbrăcaţi 111 uniforme militare verzi-cenuşii sunt furioşi şi, dacă, în sfârşit, vor avea ocazia să-şi exprime sentimentele în legătură cu ce se poate spera in mod justificat de la noua orientare politică, adversarii, făţişi sau ascunşi, acelei orientări ar avea şocul vieţn lor.[TO]

Germania nu era însă singura naţiune care trecea prin asta. Majoritatea ţărilor beligerante dădeau semne de nemulţumire similare, unele chiar mai

îngrijorătoare pentru clasele conducătoare. În Franţa, valuri de greve s-au succedat în industria metalurgică între iulie 1916 şi mai 1918, iar în primăvara lui 1917 grevele s-au răspândit în toate industriile franceze, unde muncitorii cereau salarii mai mari şi încheierea războiului; în mai şi iunie 1917 în armata franceză au fost revolte, s-a intrat într-o „criză a disciplinei" care a afectat poate jumătate dintre diviziile franceze de pe frontul de vest. Soldaţii au organizat demonstraţii şi au refuzat să plece pe front.[193] Şi în nordul Italiei primăvara şi vara lui 1917 au fost marcate de tulburări şi de proteste împotriva creşterii preţurilor, a lipsei de alimente şi a continuării războiului, culminând cu revolte de proporţii la Torino, în august 1917, declanşate de lipsa pâinii.[19¤1] În Marea Britanie, amploarea şi frecvenţa grevelor au crescut în timpul războiului, dar numai în Irlanda, prin Rebeliunea de Paşti din Dublin, insurecţie naţionalistă urbană lansată pe 24 aprilie 1916 de Voluntarii Irlandezi şi de „Armata Cetăţenilor", a izbucnit cu adevărat o iniţiativă revoluţionară în Regatul Unit în timpul războiului.[195]

În Germania, epuizarea după atâta luptă şi nemulţumirile politice au culminat cu grevele din ianuarie 1918, dar încăierările au încetat ca urmare a unei combinaţii de reprimare poliţienească şi promisiuni reînnoite legate de o victorie iminentă. Victoria militară în est a fost crucială în acest context, deoarece a ajutat cel puţin la atenuarea temporară a nemulţumirii provocate de continuarea războiului şi la mobilizarea opiniei publice pentru ceea ce părea acum bătălia finală a războiului împotriva Marii Britanii şi a Franţei, pentru care OHL a transferat 48 de divizii de pe frontul de est.[196] Optimismul înşelător şi aşteptările mari legate de o victorie rapidă şi imediată în capitalele Puterilor Centrale au reprezentat fundalul decisiv al evenimentelor din ultimul an de război. În timp ce posibilitatea obţinerii unei victorii iminente ridica teribil moralul soldaţilor, aşteptările excesiv de mari au crescut şi probabilitatea unei dezamăgiri serioase şi a căderii generale a moralului dacă victoria decisivă nu avea să fie obţinută.[197]

Aşadar scopul ofensivei de primăvară a lui Ludendorff era să pună capăt rapid războiului înainte ca moralul soldaţilor să se prăbuşească de tot şi înainte ca trupele americane să sosească în Europa în număr mare. Acest obiectiv trebuia atins împingând Corpul Expediţionar Britanic spre Canalul Mânecii, unde urma să fie evacuat înainte de a da o lovitură decisivă francezilor. Obiectivul principal al ofensivei, cu numele de cod Operaţiunea Michael, era străpungerea liniilor britanice în sectorul Somme-Arras, unde

avantajul numeric al atacatorilor germani era de circa 2 la l.[198]

Ofensiva-surpriză a început în dimineaţa zilei de 21 martie cu un bombardament de o intensitate fără precedent. Timp de cinci ore, circa 6 000 de tunuri germane au tras peste un milion de proiectile asupra liniilor de front britanice. După cum nota în jurnalul său locotenentul de infanterie german Ernst Junger (jurnal care avea să stea la baza viitorului său bestseller internaţional, *În furtuni de oţel),* bombardamentul intens a provocat un „uragan de foc atât de groaznic încât chiar şi cele mai mari bătălii în care supravieţuisem păreau acum o joacă de copii". După aproape cinci ore de foc de artilerie neîntrerupt, infanteria a primit ordin să înainteze spre liniile inamice. „Venise marea clipă. Un baraj de foc s-a dezlănţuit asupra tranşeelor. Am pornit atacul."[199]

Infanteria formată din 32 de divizii germane care înainta a invadat rapid sectorul sudic al frontului. Numai în prima zi cele trei armate germane atacatoare au luat 21 000 de prizonieri şi au făcut peste 17 500 de victime.[200] Aliaţii au fost cuprinşi de panică, cel puţin temporar. Pe 24 martie, mareşalul Douglas Haig i-a semnalat comandantului suprem francez Henri-Philippe Petain că linia frontului britanic nu mai putea fi apărată şi că va trebui să renunţe la apărarea oraşului Amiens. A doua zi, pe 25 martie, Haig le-a ordonat într-adevăr trupelor sale să revină la vechile poziţii pe care le ocupaseră în 1916.[201] În mijlocul unei retrageri haotice, se făceau planuri de evacuare a Corpului Expediţionar Britanic din porturile franceze situate de-a lungul Canalului Mânecii, aşa cum îşi dorise I .udendorff. A fost cel mai mare regres suferit de britanici în tot războiul şi i-a forţat de Aliaţi să depăşească orice rivalităţi interne şi să creeze un Comandament Suprem comun, sub comanda generalului Ferdinand Foch.[202]

Primele victorii ale Germaniei păreau să confirme speranţele şi aşteptările înaltului Comandament. Totul părea să decurgă conform planului. încă de pe 23 martie, kaizerul Wilhelm al II-lea era convins că „bătălia era câştigată" şi că „englezi erau înfrânţi definitiv".[203] Impresia optimistă că victoria era iminentă a fost transmisă şi pe frontul intern german, reprezentând un factor critic în ceea ce priveşte modul în care Germania şi-a înţeles ulterior înfrângerea. Pe 26 martie, preşedintele consiliului de administraţie al companiei de armament Krupp, Alfred Flugenberg, i-a trimis o telegramă de felicitare generalului Hindenburg: „Pacea cu Rusia [...] şi marea victorie din aceste zile împotriva englezilor sunt ca două lovituri puternice de ciocan pentru toate inimile germane. [...]

Cei care s-au îndoit timid de Armata germană şi cei care nu au crezut niciodată în ea o văd acum ca pe o posibilitate realizabilă şi trebuie să se încline în faţa ideii de victorie."[204] Chiar şi unii social-democraţi, cum ar fi sindicalistul Heinrich Aufderstrasse, a afişat un entuziasm sincer. Într-o scrisoare adresată unui prieten nota că „actuala euforie a victoriei poate fi comparată doar cu cea din primele luni de război".[20,]

în realitate însă, înaintarea germană din timpul Operaţiunii Mi- chael – oricât ar fi fost de impresionantă – nu reprezenta nimic decisiv. Când Operaţiunea Michael s-a încheiat, pe 5 aprilie, trupele germane ale Armatei a 18-a înaintaseră mai bine de 50 de kilometri în teritoriul inamic – realizare mai importantă decât oricare alta obţinută în vest începând cu 1914. Aliaţii au avut peste 255 000 de victime, majoritatea fiind britanici: circa 178 000 de soldaţi britanici au fost ucişi, răniţi sau dispăruţi în misiune. Aproape 90 000 de soldaţi Aliaţi se predaseră

şi 1 300 de piese de artilerie grea capturate.[206] Câştigurile strategice erau însă minime. Britanicii erau răniţi, dar nu distruşi. Şi deşi teritoriul cucerit de germani era considerabil, acesta consta în mare parte din pământuri pustiite, fără valoare, peste care acum trebuiau să-şi extindă liniile de aprovizionare deja suprasolicitate.[207] Mai rău, germanii pierduseră aproximativ 240 000 de oameni în ofensivă, deosebit de afectate fiind unităţile de asalt de elită de neînlocuit.[208] Spre deosebire de germani, armata britanică a înlocuit aproape imediat majoritatea pierderilor cu noi recruţi trimişi peste Canalul Mânecii – peste 100 000 dintre aceştia au ajuns în porturile franceze spre sfârşitul lui aprilie.[209]

Acesta a fost momentul în care Ludendorff, sub presiunea de a repurta un succes după ce mizase totul pe ofensiva din primăvară, a început să facă greşeli imprevizibile. Dându-şi seama că Operaţiunea Michael nu-şi atinsese principalul scop de a-i zdrobi pe britanici, a decis să-şi încerce norocul într-un alt sector a frontului. Când şi-a planificat ofensiva de primăvară, la sfârşitul lui 1917, iniţial avusese în vedere un atac de proporţii în Flandra, cu numele de cod Operaţiunea Georg, o alternativă la Operaţiunea Michael. După eşecul Operaţiunii Michael, Operaţiunea Georg reintra în joc, deşi la o scară mai mică, fapt reflectat de noul nume al planului: Operaţiunea Georgette. Două armate germane au primit ordin să atace cele nouă divizii aliate -- opt dintre ele britanice şi una portugheză – care erau poziţionate între liniile germane şi nodul feroviar de importanţă strategică de la Hazebrouck, controlând liniile de aprovizionare vitale ale Aliaţilor. Iniţial, ofensiva care începuse cu focuri grele de artilerie la primele ore din dimineaţa zilei de 9 aprilie părea să fie extrem de reuşită. Trupele de asalt germane au copleşit rapid apărarea portugheză şi au avansat circa zece kilometri până la căderea nopţii. Ofensiva a continuat în următoarele zile, dar s-a oprit în cele din urmă la numai câţiva kilometri de Hazebrouck. Noul eşec a lui Ludendorff a fost provocat atât de rezistenţa înverşunată a britanicilor, cât şi de epuizarea generală a soldaţilor germani, dintre care mulţi participaseră şi la Operaţiunea Michael.[210]

Lipsa unei victorii rapide şi decisive a început să îngrijoreze tot mai mulţi oameni de pe frontul intern. Istoricul german Friedrich Meinecke, care avea numeroase legături şi care se întâlnea frecvent cu politicieni de rang înalt, şi-a consemnat pe 1 mai 1918 îndoielile crescânde cu privire la succesul campaniei. Meinecke, care îşi exprimase „optimismul renăscut” la

începutul ofensivei din primăvară, el era mult mai pesimist: „Trebuie să mă opun neîncetat gândurilor negre. Acest război se poate transforma în ceea ce au fost odinioară Războiul Peloponesiac şi Războiul de Treizeci de Ani: începutul declinului [...] civilizaţiei europene [...] forţele eliberate şi dezlănţuite acum pe plan intern mă sperie. [...] Egalitatea dreptului de vot este necesară – la fel de necesară ca şi o anumită doză de militarism pe de altă parte –, dar sinteza celor două e posibil să nu reuşească. Ca răspuns poate apărea o reacţie dură [împotriva cererilor de democratizare – n.a.j sau să se producă o revoluţie. Şi apoi, ca în Rusia, o dizolvare neclară a tuturor acestora?"[211]

Dar Ludendorff nu era încă pregătit să recunoască faptul că ofensiva lui din primăvară nu avusese rezultate decisive. După eşecul Operaţiunii Georgette de a distruge Corpul Expediţionar Britanic, ofensivele sale deveniseră tot mai incoerente. Renunţând la alte acţiuni împotriva britanicilor, Ludendorff s-a repezit acum asupra unui alt sector al frontului. Ofensiva de pe Aisne împotriva francezilor, de la sfârşitul lui mai, precedată de cel mai greu efort al artileriei germane din întregul război, care a tras două milioane de obuze în patru ore şi jumătate, a fost o ultimă încercare disperată de a-şi asigura victoria şi a adus cel mai mare avans al războiului pe frontul de vest. După ce au cucerit Château-Thierry de pe Marna, trupele germane se aflau încă o dată – la fel ca în 1914 – în apropiere de capitala Franţei, unde tirul artileriei germane cu rază lungă de acţiune a ucis 900 de parizieni.[212]

Totuşi ofensiva armatei germane din primăvara lui 1918 şi de la începutul verii aceluiaşi an a creat mai multe probleme decât soluţii. Liniile de comunicaţii şi de aprovizionare erau mai lungi, aşadar transportul rezervelor pe front era foarte dificil. Descoperirea proviziilor de hrană ale Aliaţilor în tranşeele inamice abandonate în grabă – pâine albă, carne de vită, biscuiţi şi vin – i-a împins pe soldaţii germani lipsiţi de alimente să-şi facă o idee despre superioritatea economică a inamicului. În plus, costul în pierderi de vieţi omeneşti era imens, mai mare decât oricând pe perioada războiului, cu excepţia primelor două luni de conflict. Uriaşa vărsare de sânge a făcut ca pariul lui Ludendorff să nu dea roade. În timp ce pierderile germane, adesea din rândurile celor mai buni şi mai experimentaţi luptători, nu puteau fi compensate, Aliaţii îşi completau acum rândurile cu cei 250 000 de americani care soseau lunar în Europa.[213]

Pe lângă pierderile suferite pe timpul de „gripă spaniolă”, un virus gripal deosebit de agresiv, care a ucis în total peste 50 de milioane de oameni în întreaga lume, a ajuns la liniile germane în vară.[214] Doar Armata a 6-a Germană din Alsacia raporta 10 000 de cazuri noi pe zi în prima jumătate a lui iulie. În total, peste un milion de soldaţi germani s-au îmbolnăvit între mai şi iulie 1918. Spre deosebire de germani, în armata britanică au fost doar 50 000 de cazuri de gripă în iunie şi iulie.[215] Alte boli – pneumonia, dizenteria şi chiar malaria – au subminat şi mai mult forţa armatei.[216]

De pe la mijlocul verii, trupele germane epuizate -- slăbite de ofensivele precedente şi de diverse boli s-au confruntat cu contraatacuri susţinute ale Aliaţilor. Contraofensiva franceză cu care a debutat a Doua Bătălie de pe Marna, în iulie 1918, şi atacul reuşit lansat de britanici pe 8 august în afara oraşului Amiens au confirmat că Aliaţii aveau acum iniţiativa şi că soarta se întorsese în favoarea lor. 16 divizii germane au fost spulberate în timpul contraatacului Aliaţilor. Deşi se evitase o prăbuşire totală, trupele germane erau aproape în totalitate demoralizate şi epuizate, dând tot mai mult vina pe propria conducere pentru situaţia groaznică în care se aflau.[217] De exemplu, Oficiul de cenzură a corespondenţei al Armatei a 6-a a raportat că în august din ce în ce mai mulţi soldaţi se întorseseră împotriva „militarismului prusac” şi a „kaizerului însetat de sânge”.[218]

Fără întăriri, suprasolicitate şi slăbite de boli şi de pierderile grele din timpul ofensivei, trupele germane nu aveau cum să reziste

in faţa forţelor aliate care, pentru a-şi susţine ofensiva, acum 97foloseau şi tancuri, făcând şi mai evident pentru trupele germane că Aliaţii aveau avantaj în dezvoltarea de noi arme strategice. în scurt timp, toate câştigurile teritoriale obţinute de armata germană în primăvară şi la începutul verii lui 1918 au fost irosite. La o săptămână după ce Aliaţii loviseră puternic liniile Armatei a 2-a Germane, pe 8 august („Ziua Neagră" pentru armata germană), Ludendorff i-a spus kaize- rului că Germania ar trebui să încerce să obţină o pace negociată – o poziţie pe care o respinsese continuu pe tot parcursul războiului.[219]

Capitolul 3

SFÂRŞITUL JOCULUI

Pe 14 august 1918, cancelarul Reichului Georg von Hertling s-a întâlnit cu conducerea armatei pentru o şedinţă de urgenţă (prezidată de kaizer) ca să discute noua situaţie şi măsurile necesare. Hindenburg şi Ludendorff au continuat să insiste că armata terestră avea să reuşească să securizeze o poziţie defensivă pe pământ francez. Cu toate acestea l-au avertizat pe Hertling că acest lucru putea să se întâmple doar dacă exista sprijinul frontului intern.[220] Astfel, încă din august 1918 a apărut o argumentaţie care avea să devină dominantă în OH L în ultimele zile ale războiului: înfrângerea militară nu putea fi pusă pe seama eşecului conducerii militare supreme, ci mai degrabă pe patrie, unde defetismul câştigase teren şi armata, neînfrântă pe câmpul de luptă, fusese trădată.

Realitatea arăta altfel. Frontul german era împins din ce în ce mai în spate. începând cu 21 august, britanicii au recâştigat iniţiativa la Arras şi Peronne şi au avut câştiguri teritoriale considerabile, în timp ce tot mai mulţi soldaţi germani, obosiţi să mai poarte un război care era ca şi pierdut, au capitulat în faţa Aliaţilor. Situaţia a fost considerată destul de serioasă de Fiindenburg şi Ludendorff pentru a-şi muta cartierul general de la Avesnes în oraşul belgian Spa, pe 5 septembrie, încetul cu încetul, şi-au dat seama că războiul era inevitabil pierdut, probabil pentru că au fost inundaţi cu rapoarte despre moralul scăzut în rândul trupelor. Unul dintre numeroasele rapoarte tipice din această perioadă a venit de la Oficiul de cenzură a corespondenţei al Armatei a 6-a care raporta că „epuizarea provocată de război şi demoralizarea sunt universale".[221] Ludendorff era în pragul unei căderi nervoase, asistând la prăbuşirea carierei sale militare excepţionale. Ascensiunea sa fulgerătoare în statul-major german după 1914 se datorase foarte

mult rolului său central în înfrângerea rușilor din estul Prusiei în Bătălia de la Tannenberg (1914) și în Bătălia de la Lacurile Mazuriene (1915), chiar dacă superiorul său direct, Paul von Hindenburg, fost ofițer veteran în rezervă, retras după Războiul Franco-Prusac din 1870 -1871, primise recunoașterea pentru acest rezultat. Când a fost numit șef al statului-major german, în 1916, Flindenburg l-a numit pe talentatul I .udendorff intendent general. în următorii doi ani, Hindenburg a fost oficial la conducere, dar în realitate Ludendorff a fost cel care a condus efortul de război german. înfrângerea Rusiei (și a României) i-a întărit și mai mult poziția de conducere, dar eșecul ofensivelor de pe frontul de vest – în esență, rodul gândirii lui Ludendorff i-a subminat-o complet.[222]

Sentimentul de criză profundă care a cuprins înaltul Comandament German a fost accentuat de colapsul aliaților de Germaniei pe celelalte fronturi la sfârșitul verii și începutul toamnei lui 1918. În est, Aliații au atacat pe 14 septembrie și au învins armata Bulgariei forțând-o să ceară în două săptămâni armistițiu. Caracterul neașteptat al acestei prăbușiri a fost surprinzător pentru mulți observatori. De la intrarea Bulgariei în război, în 1915, armata sa luptase cu vitejie și obținuse victorii timpurii importante în 1915 (Nit, Ovie Pole, Kosovo, Krivolak) și în 1916 (Lerin, Chegan, Bitola, Strumița, Cerna, Turtucaia, Dobrici, Cobadin și București). înainte de 1918, armata bulgară nu pierduse vreo bătălie majoră, respinsese în mod repetat atacurile aliate la Doiran, un orășel din Macedonia, unde armata bulgară construise o puternică linie de apărare care a rezistat asalturilor sistematice ale britanicilor, francezilor și trupelor imperiale. [23]

însă, în cele din urmă, Antanta a reușit străpungerea printr-un alt punct al frontului bulgar de sud-vest. în timpul verii lui 1918, Aliații strânseseră peste 31 de divizii cu 650 000 de oameni pe frontul macedonean de la nord de Salonic. Ofensiva lansată de trupele franceze și sârbe, pe 14 septembrie 1918, i-a copleșit total pe apărătorii bulgari, epuizați de lipsa proviziilor și de penuria tot mai mare de hrană atât pentru soldați, cât și pentru civili. Francezii și sârbii au spulberat liniile inamice la Dobro Pole, în timp ce trupele britanice și grecești au străpuns defensiva bulgară de la lacul Doiran. Deși unele unități au continuat să reziste cu înverșunare, cea mai mare parte a armatei bulgare s-a prăbușit rapid. Pe 25 septembrie, guvernul bulgar a încercat să pună capăt ostilităților.[224]

Doar patru zile mai târziu, Bulgaria, ultima ţară care se alăturase Puterilor Centrale, era prima care a ieşit din conflict când delegaţia bulgară a semnat un armistiţiu la Salonic. Prin acest armistiţiu, Bulgaria era de acord cu demobilizarea totală a armatei sale (cu excepţia câtorva trupe care să păzească graniţa cu Turcia şi liniile de cale ferată), cu ocuparea mai multor puncte strategice de către trupele aliate, cu predarea echipamentului militar forţelor Antantei şi cu cea mai controversată măsură luată de guvernul de la Sofia – evacuarea completă a tuturor teritoriilor greceşti şi sârbeşti cucerite în timpul războiului, inclusiv Macedonia, teritoriu pe care Bulgaria îl revendicase încă de la obţinerea independenţei naţionale, la sfârşitul secolului al XIX-lea. Armistiţiul includea şi clauze secrete, în principal referitoare la o ocupaţie aliată temporară drept garanţie pentru ieşirea Bulgariei din război. Pentru a se asigura de „buna purtare" a Sofiei, un număr semnificativ de trupe bulgare (între 86 000 şi 112 000) urmau să fie reţinute ca prizonieri de război în viitorul apropiat.[225] Şi mai rău pentru Puterile Centrale care erau în continuare în război era că trupele aliate erau acum la Dunăre, făcând foarte probabil ca Austro-Ungaria să se confrunte în curând cu atacuri de pe o nouă linie de front.

Contemporanii au înţeles imediat importanţa acestor evenimente: „Veşti dezastruoase despre Bulgaria", nota în acea zi Friedrich Meinecke în jurnalul său. „începutul sfârşitului."[226] Artista Käthe Kollwitz, care urmărea de asemenea evenimentele de la Berlin, a exprimat aceleaşi sentimente: „O atmosferă îngrozitor de apăsătoare. [...] Printre cele mai contradictorii sentimente. Germania pierde războiul. [...] Ce va veni acum? Se vor aprinde din nou sentimentele patriotice astfel încât să urmeze o apărare până la capăt? [...] Mi se pare o nebunie, dacă jocul e pierdut, să nu-i pui capăt şi să salvezi ce mai poate fi salvat. Germania trebuie să-şi salveze tinerii care încă mai sunt în viaţă; altfel va cădea în sărăcie absolută. De aceea nu ar trebui să mai existe nici o zi de război, dacă se recunoaşte că [războiul] e pierdut."[227]

Pentru majoritatea contemporanilor implicaţi politic, înfrângerea bulgariei la sfârşitul lui septembrie 1918 a întărit clar impresia că războiul fusese pierdut. Nu numai că această înfrângere a dus la întreruperea legăturii terestre dintre Imperiul Otoman şi restul Puterilor Centrale, ci a deschis efectiv drumul spre Constantinopol dinspre vest

şi spre Serbia ocupată de habsburgi şi Ungaria dinspre est.[228] Nici una dintre Puterile Centrale – nici măcar Germania – nu avea forţa necesară pentru a deschide o a doua linie de front, iar Budapesta a fost forţată să-şi retragă trupele de pe frontul alpin pentru a apăra Ungaria împotriva unui atac aliat tot mai probabil la graniţa sale.

Între timp, pe frontul italian, o decizie preliminară a venit la mijlocul lui iunie sub forma aşa-numitei a doua bătălii de pe Piave, care începuse pe 15 iunie cu o ofensivă nechibzuită şi slab pregătită a habsburgilor pe o linie de front extinsă de 80 de kilometri.[229] Ofensiva s-a încheiat cu un eşec rapid în faţa rezistenţei îndârjite a forţelor armate italiene coordonate acum de generalul Armando Diaz, care fusese numit comandant suprem al armatei după dezastruoasa înfrângere de la Caporetto, cu un an în urmă.[230]

A doua bătălie de pe Piave a marcat începutul sfârşitului armatei habsburgice, lăsând în urmă peste 142 000 de morţi sau răniţi, în timp ce 25 000 dintre soldaţii acesteia au fost luaţi prizonieri de Aliaţi.[231] Monarhia Dual nu a mai putut compensa asemenea pierderi prin noi recruţi. Nici măcar demiterea longevivului şef al Marelui Stat- Major Conrad von Hotzendorf la mijlocul lui iulie 1918 nu a mai contat în acest moment.[232] Pe 14 septembrie, împăratul Carol I a făcut un apel la pace. Totuşi liderii francezi şi britanici aveau bănuiala că mişcarea împăratului ar putea fi doar o încercare de a-i dezbina de Aliaţi, în timp ce Washingtonul a răspuns că îşi comunicase deja termenii de pace. Orice discuţii suplimentare au fost astfel considerate de prisos.[233]

În timp ce armata habsburgică era slăbită de ofensiva nefericită de pe Piave, Roma încerca să profite de avantajul ei strategic şi să-şi

îmbunătățească poziția la masa negocierilor după terminarea războiului. Pe 24 octombrie armata italiană a lansat două atacuri, pe Monte Grappa și peste râul Piave, la Vittorio Veneto. În decurs de cinci zile armata habsburgică era în disoluție și în plină retragere. Cel puțin 300 000 de soldați și 24 de generali au fost luați prizonieri. Pe 30 octombrie, italienii au cucerit Vittorio Veneto. în acest context, guvernul maghiar a decis, pe 1 noiembrie, să-și retragă trupele, mișcare care a accelerat colapsul restului armatei habsburgice.[234] Pe 2 noiembrie, [naltul Comandament Austriac a cerut armistițiu, determinându-l pe șeful statului-major al armate italiene, Armando Diaz, să trimită un triumfător „comunicat al victoriei" trupelor sale: „Armata austro-ungară e învinsă. [...] Rămășițele a ceea ce a fost odinioară cea mai puternică armată din lume se retrag disperate și haotice în văile din care coborâseră cu o încredere exagerată."[235]

Până la intrarea în vigoare a armistițiului cu Austro-Ungaria, pe 4 noiembrie, un alt jucător-cheie printre Puterile Centrale, Imperiul Otoman, acceptase deja înfrângerea. Armistițiul de la Mu- dros, semnat pe 30 octombrie 1918, a încheiat războiul lung și amar al otomanilor, care începuse efectiv în septembrie 1911, când trupele italiene invadaseră și capturaseră provincia otomană Tripolitania (Libia de astăzi), marcând începutul unei perioade de șapte ani de conflicte aproape fără întrerupere care au inclus Războaiele Balcanice (1912-1913) și Primul Război Mondial. După strămpungerea britanică în Palestina (20 septembrie 1918) și înaintarea britanico-arabă în Damasc (1 octombrie 1918), capitularea Constantinopolului a fost doar o problemă de timp, iar germanii știau asta.[236]

Până la începutul lui noiembrie, ultima dintre Puterile Centrale care mai rămăsese în război era Germania. Pare incredibil, dar, în pofida situației militare tot mai disperate, forțele germane de pe frontul de vest au continuat să apere linia acestui front de 400 de kilometri timp de aproape o lună și jumătate după înfrângerea bulgarilor, aliații Berlinului. Cu toate acestea, foarte puțini se îndoiau de rezultatul războiului în această etapă. Pentru soldații prinși în retragere pe frontul de vest, ultimele săptămâni ale războiului au fost în principal despre încercarea de a supraviețui, după cum nota locotenentul evreu german ()tto Meyer într-o scrisoare adresată soției sale Gertrud: „Acum știu ce înseamnă de fapt războiul. [...] Ne-am târât prin țărână și am alergat și am sărit în cratere de bombe sau în urme de tranșee, înconjurați de

sârmă ghimpată. Erau înconjurați de cratere de toate mărimile produse de focul de artilerie, de mirosul de sulf şi de tot felul de gaze otrăvitoare. Chiar şi la primele ore ale dimineţii era imposibil să vezi în faţă mai mult de doi metri prin ceaţă şi fum."[237]

În timp ce soldaţii de pe front sufereau consecinţele fatale ale deciziilor luate altundeva, ieşirea Bulgariei din război i-a oferit lui I .udendorff o scuză convenabilă pentru a pune capăt războiului fără a-şi asuma răspunderea pentru consecinţe. Pe 29 septembrie, ziua armistiţiului din Bulgaria, Ludendorff şi Hindenburg i-au prezentat kaizerului evaluarea situaţiei de pe front şi a consecinţelor militare ale acesteia: „I-am cerut Majestăţii Sale să aducă la guvernare acele cercuri cărora trebuie să le mulţumim cel mai mult pentru că ne-au adus în situaţia de faţă", i-a informat Ludendorff pe ofiţerii de rang înalt ai OHL pe 1 octombrie. A recunoscut franc că graba de a pune capăt ostilităţilor a fost răspunsul la o victorie iminentă a Aliaţilor şi o reacţie la moralul scăzut al soldaţilor germani. „Nu ne mai puteam baza pe trupe", insista el.[238] Totuşi Ludendorff era la fel de sigur că reprezentanţii stângii politice din Reichstag, nu conducerea armatei, trebuiau învinuiţi pentru „inevitabila şi iminenta" înfrângere a Germaniei: „L-am sfătuit pe Majestatea Sa să-i aducă la guvernare pe cei cărora trebuie să le mulţumim pentru faptul că lucrurile au ajuns în acest punct critic. îi vom vedea acum pe acei domni preluând ministerele ţării. Să încheie ei pacea care trebuie încheiată acum. Să mănânce ei fiertura pe care au pregătit-o pentru noi."[239] În afară de faptul că a permis OHL să arunce altora răspunderea pentru înfrângerea acum inevitabilă, propusa „revoluţie de sus în jos" a avut un avantaj suplimentar: preşedintele Wilson, liderul Aliaţilor, care era probabil cel mai dornic să ofere termeni îngăduitori, avea să fie mai dispus să încheie o pace bazată pe cele „Paisprezece Puncte" ale sale, prezentate Congresului pe 8 ianuarie 1918, dacă ar fi trebuit să negocieze cu un guvern ales în mod democratic de la Berlin.[240] Şi în acel discurs, şi în februarie, Wilson subliniase „autodeterminarea" şi o pace justă ca fiind principiile-cheie ale viitoarei ordini internaţionale. După cum sublinia în discursul lui din faţa Congresului, de pe 11 februarie:

Fără anexări, fără contribuţii, fără daune punitive. [...] Aspiraţiile naţionale trebuie respectate; oamenii nu pot fi dominaţi şi guvernaţi decât cu încuviinţarea lor. „Autodeterminarea" este [...] un principiu imperativ de acţiune, pe care oamenii de stat il vor ignora de acum incolo pe riscul lor.[241]

3.1. Aliaţii au lansat o contraofensivă reuşită după prăbuşirea Ofensivei germane din primăvara lui 1918. Peste 386 000 de soldaţi germani au fost luaţi prizonieri de Aliaţi în ultimele luni de război, din august până în noiembrie 1918.

Ideile lui Wilson de „pace justă" fuseseră prea puţin importante pentru consideraţiile strategice ale lui Hindenburg şi Ludendorff între ianuarie şi septembrie 1918. Acum însă, o „pace wilsoniană" moderată, fără învingători sau învinşi, era cel mai bun lucru la care putea spera Germania. După ce Germania a ignorat flagrant neutralitatea belgiană, distrugerile serioase provocate pe teritoriile francez, belgian şi rus, scufundarea a nenumărate nave comerciale britanice şi moartea a milioane de soldaţi aliaţi, Ludendorff şi Hindenburg ştiau că nici Londra, nici Parisul nu aveau să facă o ofertă de pace generoasă, în special acum, când trupele lor avansau din nou. Ei au înţeles că americanii aveau nevoie de un semn de reformă internă înainte să negocieze serios cu Germania. În acest context este de înţeles „răzgândirea" bruscă a OHL în privinţa parlamentarizării sistemului politic

Urmând sfatul OHL, Wilhelm al Il-lea a anunţat public pe 30 septembrie că „oamenii care au parte de încrederea poporului ar trebui să aibă o participare mai largă la drepturile şi la obligaţiile guvernului".[242] Cu acest decret, împăratul a iniţiat un proces cinic de „democratizare", care avea de asemenea ca scop dezamorsarea unei potenţiale situaţii revoluţionare în Germania, similară celei care dusese la răsturnarea regimului ţarist în Rusia.

Una dintre consecinţele imediate ale acestei reforme bruşte a fost înlocuirea cancelarului von Hertling – un puternic adversar al reformelor şi un instrument esenţial care reflecta voinţa OH L – cu prinţul Max von Baden, în vârstă de 51 de ani. Prinţul Max, un intelectual liberal din sudul Germaniei, era foarte diferit de predecesorii lui, la fel ca guvernul său care era sprijinit de multe dintre partidele politice.[243] Prinţul Max putea conta pe sprijinul Partidului Progresist al Poporului, pe naţional-liberali, pe Partidul Catolic de Centru şi pe social-democraţi – care reprezentau o majoritate copleşitoare în parlament. Friedrich Ebert, deşi nu făcea parte din guvernul von Baden, susţinea puternic implicarea partidului său, în principal pentru a împiedica o revoluţie precum cea rusă: „Nimeni care a trăit revoluţia din Rusia nu-şi poate dori, în interesul proletariatului, ca evenimentele să se desfăşoare la fel aici. Dimpotrivă, trebuie să intervenim acum, trebuie să vedem dacă putem obţine suficientă influenţă pentru a ne impune

cererile şi, dacă e posibil, să facem legătura între acestea şi salvarea ţării. Nu doresc, pentru că suntem datori să facem acest lucru."[244]

În locul lui Ebert, Philipp Scheidemann s-a alăturat guvernului von Baden ca secretar de stat fără portofoliu. Ca președinte al „comitetului interfacțional", alcătuit din reprezentanți de frunte ai celor trei partide care inițiaseră „Rezoluția de Pace" din Reichstag – MSPD, Partidul Progresist al Poporului şi Partidul Catolic de Centru –, Scheidemann fusese de ceva vreme un susținător de frunte al negocierilor de pace. Deşi inițial avusese rezerve în legătură cu susținerea unui guvern condus de un aristocrat şi se îngrijora în legătură cu intrarea MSPD în guvern tocmai când înfrângerea militară devenise evidentă, a fost într-un final de acord cu Ebert, sperând să implementeze reforme relevante, care ar fi făcut inutilă în Germania o revoluție în stilul celei bolşevice. Pe parcursul lui octombrie, Scheidemann şi-a dedicat toate eforturile unei serii de chestiuni politice, în special implementării reformelor ample din octombrie, care au dus la parlamentarizarea Germaniei, schimbului de note diplomatice cu guvernul SUA în legătură cu condițiile de armistițiu şi emiterii unei amnistii pentru deținuții politici, printre cei eliberați numărându-se şi controversatul conducător al marxiştilor revoluționari din Germania, Karl Liebknecht.

Ce doreau Ebert, Scheidemann şi alți politicieni MSPD să obțină prin participarea lor în noul guvern von Baden era destul de revoluționar fără a mai fi necesar ca susținătorii lor să iasă în stradă: acordurile de pace impuse cu România şi cu Rusia urmau să fie anulate, în timp ce trupele din Belgia, Muntenegru şi Serbia urmau să fie evacuate.

Pe frontul intern, social-democrații cereau alegeri generale libere şi egale, inclusiv în Prusia, unde prevala un sistem de vot pe trei niveluri. Au încercat, de asemenea, numirea membrilor guvernului care reprezenta majoritatea în Reichstag, cu alte cuvinte din rândurile MSPD, ale liberalilor şi ale Partidului Catolic de Centru. Luate la un loc, aceste cereri reprezentau mai mult decât obținuse SPD în decenii, respectiv parlamentarizarea şi democratizarea completă a sistemului politic german. Schimbarea situației pe câmpul de luptă, în 1918 a fost cea care a făcut în cele din urmă ca aceste obiective să devină posibil de atins chiar dacă lăsa noul guvern în nefericita ipostază de a fi nevoit să încheie un război deja pierdut.[245]

3.2. Kaizerul l-a numit pe aristocratul liberal prinţul Max von Baden în funcţia de cancelar al Reichului pe 3 octombrie 1918. Numirea unui cancelar susţinut de Partidul Social-Democrat, Partidul Catolic de Centru şi Partidul Progresist al Poporului făcea parte din „reformele din octombrie" menite să facă Germania să pară mai democratică în ochii preşedintelui american Woodrow Wilson.

Pe 3 octombrie, chiar în ziua numirii sale şi presat de Ludendorff, care insista asupra încheierii ostilităţilor „cât mai repede posibil", cancelarul von Baden a luat legătura cu administraţia lui Wilson (dar cu nici un alt guvern al ţărilor aliate), cerând încheierea imediată a ostilităţilor.[246] în scrisoarea sa adresată preşedintelui american, guvernul german făcea referire la cele Paisprezece Puncte pe care preşedintele american le prezentase în ianuarie 1918 şi la recenta „Cuvântare de la Mount Vernon", de pe 27 septembrie, ca bază pentru viitoare negocieri.[247]

La Berlin, analişti politici precum Friedrich Meinecke îşi făceau griji în legătură cu consecinţele imediate ale acestora. Pe 3 octombrie, Meinecke scria în jurnalul său: „Ce perspectivă e aceea în care trupele de pe front, distruse şi şocate, care încep să vină în valuri acasă, se abat în masă asupra noastră? (...) Majoritatea soldaţilor încă nu ştiu cât de serioase sunt problemele."[248] Unii comandanţi au rămas de asemenea sceptici în legătură cu rezultatul abordării lui Wilson. Pe 7 octombrie 1918, generalul-maior Max Hoffmann, de exemplu, nota în jurnalul său: „Aştept să aud cum va răspunde Wilson la cererea

noastră – presupun că va stabili astfel de condiţii, încât vor echivala cu un «nu». [...] Vremurile nu sunt deloc bune."[249]

Schimbul de scrisori nu a fost atât de clar precum presupusese von Baden sau Hoffmann. Iniţial, răspunsul lui Wilson din 8 octombrie le-a dat motive de optimism rezervat, deoarece dorea clarificări suplimentare dacă guvernul german era reprezentativ pentru voinţa poporului şi dacă accepta cele Paisprezece Puncte ca temei pentru pace.[250]

În tabăra germană, deliberările privind un răspuns la scrisoarea americană au început pe 11 octombrie. în interiorul cabinetului exista o incertitudine cu privire la ce ar putea însemna practic un angajament german faţă de cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson. Ar trebui acceptate, fără reţineri, ca bază pentru un viitor tratat de pace? Sau ar trebui să fie doar un punct de pornire al negocierilor? Secretarul de stat Wilhelm Solf din Ministerul german de Externe sublinia că o acceptare fără reţineri a celor Paisprezece Puncte ar fi transformat imediat Alsacia şi Lorena, precum şi provinciile est-germane în subiect al viitoarei conferinţe de pace. în schimb, colegul său de cabinet, secretarul de stat Matthias Erzberger din Partidul Catolic de Centru, a afirmat că Reichul ar trebui să accepte cele Paisprezece Puncte ca bază pentru viitorul tratat de pace. Le considera suficient de vagi pentru a lăsa loc de negocieri. Dacă, în cursul acestor negocieri mai detaliate, cele Paisprezece Puncte ar fi fost interpretate constant în detrimentul Reichului, guvernul german ar fi lăsat pur şi simplu negocierile să eşueze. La fel ca OHL, cabinetul presupunea astfel că o pace „fără învingători" era posibilă.[251]

Chiar şi OHL putea fi de acord cu evacuarea militară a Franţei şi a Belgiei, dar precondiţia pentru această evacuare trebuia să fie semnarea unui armistiţiu. Hindenburg şi Ludendorff doreau ca trupele

să se întoarcă în Reich pentru a restabili statu-quoul militar din 1914 pe durata negocierilor de pace. Problema evacuării militare a zonelor ocupate din estul Europei s-a dovedit mai controversată. Atât OHL, cât şi Ministerul de Externe sperau în continuare că trupele germane vor rămâne acolo pe durata negocierilor de pace. În ceea ce priveşte oprirea războiului submarinelor, nu se putea face nici o afirmaţie din cauza lipsei unui răspuns din partea comandamentului naval. În orice caz, guvernul SUA a fost informat prin canale diplomatice că războiul submarin de-a lungul coastei americane urma să se încheie. în ceea ce privea cererea lui Wilson, pe numele căruia fusese trimisă prima scrisoare a germanilor, cabinetul a convenit asupra unui răspuns evaziv: atât conducerea politică din trecut, cât şi conducerea actuală (sprijinită de o majoritate parlamentară) se aflau în spatele cererii de armistiţiu.[252] Scrisoarea germană conţinea, de asemenea, un pasaj menit să-i determine pe aliaţii Washingtonului să respecte cele Paisprezece Puncte ca bază pentru viitoarele negocieri. Pe 12 octombrie, discuţiile dintre cabinet şi OHL au fost încheiate şi răspunsul german a fost trimis.[252]

Răspunsul lui Wilson din 14 octombrie s-a dovedit a fi o lovitură grea pentru speranţele Germaniei privind o pace negociată fără învingători. Scrisă pe un ton mult mai dur decât prima, a doua scrisoare explica clar că Aliaţii vor stabili condiţiile de pace, nu germanii. A doua scrisoare a lui Wilson a criticat, de asemenea, aspru Berlinul pentru continuarea „practicilor ilegale şi inumane" de război. Sub presiune atât pe plan intern din partea republicanilor în ambele Camere, cât şi pe plan extern din partea aliaţilor săi din Paris şi Londra, Wilson nota în continuare că, din punctul lui de vedere, Germania încă era controlată de o „putere arbitrară" probabil kaizerul şi conducerea armatei din jurul lui Hindenburg şi Ludendorff, ale căror abdicare respectiv demisie erau recomandate implicit.[254]

Au existat mai multe motive pentru schimbarea de ton a lui Wilson. în primul rând, a fost factorul important al politicii interne în perioada premergătoare alegerilor intermediare pentru Congres. Criticii republicani ai lui Wilson nu au omis să-i reamintească de discursul său din 27 septembrie 1918 despre guvernul german „nelegiuit" – un guvern cu care acum dorea să facă pace. Presiunea pe plan intern a făcut ca Wilson să ceară neapărat o schimbare de regim ireversibilă în Germania ca precondiţie pentru negocierile de armistiţiu. Un al doilea

motiv pentru întărirea poziţiei lui Wilson consta în abordarea aparent nebunească a Germaniei în ceea ce priveşte războiul submarinelor. Pe 11 octombrie, cu o zi înainte ca guvernul german să trimită a doua scrisoare către Wilson, submarinul german U-123 scufundase o navă britanică de pasageri, *Leinster,* în apropiere de golful Dublin, provocând moartea a 500 de pasageri. Guvernul lui Wilson a fost îngrozit şi a subliniat acest lucru în a doua scrisoare: „În timp ce guvernul german abordează guvernul Statelor Unite cu propuneri de pace, submarinele sale sunt ocupate cu scufundarea navelor de pasageri pe mări, şi nu numai a navelor, ci şi a bărcilor în care pasagerii şi echipajele lor încearcă să se salveze. Armatele germane, în timpul retragerii lor acum forţate din Flandra şi Franţa, pornesc pe calea nebunească a distrugerii, care a fost privită întotdeauna ca o încălcare directă a regulilor şi a obiceiurilor războiului civilizat."[25]^

Al treilea, şi probabil cel mai important, factor care a determinat înăsprirea atitudinii lui Wilson a fost implicarea tot mai mare a aliaţilor Washingtonului în Europa. Serviciile secrete franceze interceptaseră prima scrisoare germană adresată lui Wilson şi împărtăşiseră imediat informaţia prim-miniştrilor statelor din Antantă. Londra şi Parisul erau suspicioase cu privire la motivul pentru care germanii luaseră legătura doar cu Wilson (preocupare împărtăşită de Comandamentul Suprem Aliat condus de mareşalul Foch) şi au început imediat să lucreze la o listă de condiţii pentru un armistiţiu. Printre acestea se numărau retragerea imediată a Germaniei din Franţa şi Belgia şi evacuarea trupelor germane dincolo de Rin, ocuparea zonelor nongermane evacuate de către Aliaţi, restricţionarea flotei germane şi predarea celor 60 de submarine.[256]

Când primul răspuns al lui Wilson către guvernul german, din 9 octombrie, a devenit cunoscut la Paris, oficialii strânşi acolo au fost îngroziţi de tonul moderat al scrisorii acestuia. Ei au cerut categoric ca stabilirea condiţiilor pentru un armistiţiu să se facă exclusiv de către Consiliul Suprem de Război. Pentru a asigura o abordare unitară între Aliaţi, lui Wilson i s-a cerut să-şi trimită consilierul, Edward M. House, la Paris, unde avea să ia legătura cu prim-ministrul britanic Lloyd George, cu preşedintele francez Clemenceau şi cu prim-ministrul italian Orlando.[257] Prin urmare, Wilson nu încerca doar să-şi liniştească criticii de acasă când formulase a doua sa scrisoare către guvernul german, pe 14 octombrie, ci încercase, de asemenea, şi să-şi asigure

aliații din Europa că nu va acționa împotriva intereselor acestora.

Tonul celei de-a doua scrisori a lui Wilson a demoralizat guvernul Reichului și OHL. Strategia de a comunica exclusiv cu Wilson, ocolind astfel guvernele mai ostile de la Londra și Paris, nu părea să l i dat rezultate. Pentru Ludendorff, Hindenburg și von Baden, singurul aspect consolator al celei de-a doua scrisori a lui Wilson a fost că abdicarea kaizerului Wilhelm al II-lea nu devenise încă o condiție pentru un armistițiu.[258] Și publicul german a perceput a doua scrisoare a lui Wilson ca un regres sever. De exemplu, Käthe Kollwitz nota în jurnalul ei, pe 15 octombrie 1918: „Răspunsul lui Wilson, o mare dezamăgire. Starea de spirit pentru un război defensiv până la capăt este tot mai accentuată. Eu dezaprob acest lucru.“[259]

Răspunsul german la a doua scrisoare a lui Wilson a fost un exercițiu de limitare a pagubelor. Datată 20 octombrie, dar trimisă abia în dimineața următoare, scrisoarea sublinia reformele politice ample care fuseseră puse în practică în Germania: puterea decizională în privința încheierii războiului fusese transferată Reichstagului. Scrisoarea mai spunea că Germania va pune capăt scufundării navelor de pasageri. în același timp însă, evidența că nu existaseră încălcări sancționate de stat ale legii internaționale pe frontul de vest. „Trupele germane au instrucțiuni stricte de a cruța proprietatea privată și de a ocroti populația în măsura posibilităților. Dacă totuși apar abuzuri, pârțile vinovate vor fi pedepsite." în plus, sublinia că Germania nu era pregătită să accepte o pace care „nu este conciliabilă cu onoarea poporului german și cu ambiția de a încheia o pace justă“.[260]

Guvernul american a răspuns rapid. Pe 23 octombrie, a treia și ultima scrisoare a lui Wilson a sosit la Berlin. Wilson fusese mulțumit

de răspunsul german la cea de-a doua scrisoare şi îşi întărise poziţia când o moţiune republicană formulată cu scopul de a-l împiedica pe Wilson să negocieze cu germanii înainte de capitularea lor a fost respinsă, pe 21 octombrie, în Senat.[261] în schimbul anterior de scrisori, guvernul german acceptase cele Paisprezece Puncte ca bază pentru un armistiţiu. în opinia lui Wilson sosise timpul să ceară acelaşi angajament de la Aliaţi, astfel încât „să [nu] încerce să obţină mai mult decât au dreptul legal să primească".[262] Wilson voia să se asigure că armistiţiul va fi încheiat rapid, fiind convins că altfel Londra şi Parisul vor dicta termenii de pace şi vor ignora ideile lui Wilson pentru un tratat de pace just.[263]

De asemenea, Wilson devenise tot mai preocupat de destabilizarea politică a Germaniei, despre care credea că s-ar fi putut încheia cu o revoluţie în stil bolşevic. La mijlocul lui octombrie, guvernul american primise prima dată informaţii de la ambasada Statelor Unite din Elveţia privind Liga Spartachistă din stânga USPD. La Washington s-au răspândit temeri că Germania ar putea deveni o a „doua Rusie". Această posibilitate a înmuiat şi atitudinea lui Wilson faţă de abdicarea lui Wilhelm al Il-lea. Până în acel moment, mesajele Statelor Unite adresate Germaniei sugeraseră – mai degrabă implicit decât explicit – că o abdicare ar fi putut fi o precondiţie favorabilă pentru negocierile de armistiţiu. Acum Wilson îl vedea pe kaizer ca pe un potenţial ajutor în prevenirea unei răspândiri ulterioare a bolşevismului. După cum nota secretarul său de interne, Franklin Knight Lane, Wilson afirmase pe 23 octombrie că „se temea de bolşevism în Europa şi [că] era nevoie de kaizer ca situaţia să fie ţinută sub control – pentru a menţine o oarecare ordine".-[64] Wilson voia să-l ţină mai puţin sub control democratic pe kaizer decât pe armata germană care, afirma el, trebuia să se supună voinţei poporului.[265] Wilson a insistat că „Statele Unite nu pot trata decât cu reprezentanţii adevăraţi ai poporului german. [...] Dacă trebuie să trateze cu liderii militari şi cu autocraţii monarhici ai Germaniei [...], ar trebui să ceară nu negocieri de pace, ci capitularea."[266]

înaltul Comandament German a respins pur şi simplu scrisoarea lui Wilson din 23 octombrie şi le-a ordonat trupelor să se pregătească de „luptă până la sfârşitul sângeros" pentru a evita o pace ruşinoasă. Din punctul său de vedere, Wilson ceruse capitularea fără a oferi opţiunea unei păci „onorabile", prin negocieri.[267] Câţiva ofiţeri de rang înalt au fost de acord. În calitate de general-maior, Max Hoffmann remarca, în

octombrie: „Lucrul cel mai înspăimântător în legătură cu colapsul general este că are loc fără un motiv întemeiat. Trupele noastre sunt în continuare în formă bună. Putem rezista în vest, nu trebuie decât să se solicite acest lucru, şi eu pot rezista în est, dacă e necesar, fără trupe. În schimb, toată lumea îşi pierde cumpătul."[268]

Odată cu opţiunile diplomatice tot mai reduse ale Germaniei, poziţiile diferite ale OHL şi ale guvernului Baden erau acum din ce în ce mai ireconciliabile. Contrar instrucţiunilor lui Baden de a rămâne la Spa, Ludendorff şi Hindenburg au venit la Berlin în dimineaţa zilei de 26 octombrie şi au cerut guvernului german întreruperea imediată a negocierilor cu americanii. Provocat, von Baden i-a dat lui Wilhelm al II-lea de ales: putea fie să ordone o schimbare de personal la conducerea OHL, fie să-i accepte demisia din postul de cancelar.[269] Când i s-a dat ultimatumul, Wilhelm era pregătit să-şi sprijine noul cancelar împotriva înaltului Comandament.[270] În dimineaţa zilei de 26 octombrie, Ludendorff şi Hindenburg au fost convocaţi pentru o audienţă la kaizer, iar Ludendorff a fost demis.[271]

După cum nota a doua zi generalul-maior Hoffmann: „Ieri seară am primit un mesaj telefonic cum că Ludendorff demisionase şi plecase. [...] Deşi Ludendorff poartă fără îndoială vina pentru colapsul actual – nu ar fi trebuit să pornească ofensiva –, va fi dificil, aproape imposibil, de înlocuit. [...] Indiferent dacă Hindenburg va rămâne, nu ştiu, sper, deoarece ar avea un efect prost asupra moralului oamenilor şi al armatei dacă ar pleca."[272]

Tocmai din acest motiv teama că plecarea lui Hindenburg ar fi putut duce la accentuarea demoralizării , kaizerul i-a ordonat mareşalului să rămână în continuare în funcţie. În aceeaşi zi, pe 26 octombrie, şeful statului-major al Grupului de Armate Kiev din Ucraina, generalul Wilhelm Groener, a primit o telegramă din partea lui Hindenburg, prin care acesta îi ordona să se prezinte la cartierul general al

Armatei Terestre din Spa, unde a fost numit prim-intendent general al armatei germane. Ca înlocuitor al lui Ludendorff, Groener avea acum sarcina să salveze ce se mai putea salva dintr-un război pierdut.

Pe 27 octombrie, cu o zi după demiterea lui Ludendorff, guvernul german a acceptat condiţiile lui Wilson, subliniind în paralel că Germania trecea printr-un profund proces de reformă: „Negocierile de pace sunt conduse de un guvern popular în mâinile căruia autoritatea

politică a fost pusă de constituție. Și puterile militare i-au fost subordonate."[273] Transformarea Germaniei într-o monarhie constituțională cu un guvern care se baza pe o majoritate parlamentară era într-ade- văr finalizată pe 28 octombrie 1918, când constituția din 1871 a fost modificată corespunzător.[274] Democrații precum politicianul de frunte bavarez din MSPD, Erhard Auer, erau încântați: „Trăim cea mai mare revoluție care a avut loc vreodată! Doar forma diferă acum, deoarece astăzi putem realiza prin mijloace legale lucrurile pentru care ne-am luptat de secole."[273]

Totuși reformele constituționale ale Germaniei au venit prea târziu pentru a împiedica o revoluție. La fel ca în Rusia cu un an înainte, regresul militar și epuizarea provocată de război au creat condițiile pentru o opoziție populară. Nu revoluția a fost cea care a provocat înfrângerea – după cum urmau să pretindă cercurile naționaliste în anii următori. La fel ca în Rusia, evenimentele revoluționare din Germania au fost declanșate de privațiunile materiale, de grevele muncitorilor din industrie și de nemulțumirile soldaților. Tensiunea războiului a subminat legitimitatea regimului imperial și a dictaturii militare „tăcute" în care degenerase în ultimii doi ani de război – un regim care nu era capabil nici să reducă greutățile populației civile, nici să pună capăt războiului prin victoria promisă.[276] Odată cu colapsul militar din toamna lui 1918, orice sprijin pentru statul imperial dispăruse. Deteriorarea disciplinei militare, prăbușirea sistemului de guvernare autoritară, presiunile militare și politice din ce în ce mai mari din partea Aliaților — pe lângă epuizarea extremă provocată de războiul de acasă și exemplul Rusiei – toate s-au combinat, creând o copleșitoare criză de legitimitate.

Capitolul 4

REVOLTA MARINARILOR

Revoluţia germană a început cu o eroare de calcul fundamentală a înal tului Comandament Naval Imperial sub comanda amiralului Rein- hard Scheer, care a provocat o revoltă a marinarilor şi a soldaţilor sta- ţionaţi în porturile şi în garnizoanele navale din Germania. Principalul factor declanşator a fost ordinul Comandamentului Naval Imperial din 28 octombrie 1918, care cerea trimiterea flotei germane într-o con- fruntare cu Marina Regală într-o ultimă bătălie importantă. „Chiar dacă nu se preconizează o schimbare decisivă", constata un document de strategie navală din 16 octombrie, „este o chestiune de onoare şi de existenţă a Marinei să facă tot posibilul în bătălia finală."[217]

Restabilirea „onoarei" părea deosebit de importantă pentru înaltul Comandament Naval, deoarece flota germană, a cărei extindere de proporţii contribuise semnificativ la creşterea tensiunilor dintre Germania şi Marea Britanie la începutul secolului XX, fusese de-a dreptul inutilă în timpul războiului. Spre deosebire de forţele germane terestre, care fuseseră implicate în lupte grele pe toate fronturile înce- pând cu august 1914, flota germană, care fusese dezvoltată cu costuri considerabile din 1898, rămăsese în mare măsură inactivă. Fusese de asemenea incapabilă să împiedice blocada navală a Marinei Regale menită să înfometeze Germania până la supunere. încă de la neconclu- denta şi neimportanta Bătălie a Iutlandei de la sfârşitul lui mai 1916, activităţile marinei se limitaseră la războiul submarin.[278] Acest lucru nu rămăsese neobservat de publicul german şi a fost reflectat în versurile ironice: „Dragă patrie, nu te teme, flota doarme adânc în port".[279]

Frustrarea şi plictiseala, la care se adăuga faptul că proviziile de alimente erau diferite pentru ofiţeri, respectiv pentru marinarii obişnuiţi, precum şi sistemul disciplinar extrem de rigid de la bordul navelor, au contribuit la creşterea semnificativă a nemulţumirii în întreaga flotă. Încă de la începutul lui august 1917, fuseseră mai multe cazuri de insubordonare şi refuzuri de a se supune ordinelor. înaltul Comandament Naval răspunsese cu pedepse draconice. Cei doi

instigatori", Albin Kobis şi Max Reichpietsch, fuseseră executaţi pe 5 septembrie 1917, în timp ce 76 de fochişti şi marinari fuseseră condamnaţi la mulţi ani de închisoare.[280] Pentru organizarea unei greve a flotei în vederea începerii unor negocieri de pace, Max Giith şi Arthur Sens, cei doi preşedinţi ai socialiştilor independenţi (USPD) din Kiel, fuseseră condamnaţi, de asemenea, în acea lună la mulţi ani de închisoare.[281]

Deşi prin aceste măsuri draconice, în septembrie 1917, a fost restabilită temporar disciplina în rândul flotei, tensiunile au persistat şi chiar s-au accentuat în restul anului. Odată cu intensificarea de către Germania a războiului total al submarinelor, cei mai buni şi mai experimentaţi ofiţeri navali au fost transferaţi pe submarine, în timp ce personalul navelor mai mari de suprafaţă a fost sporit tot mai mult cu ofiţeri fără experienţă şi chiar cu ofiţeri cădeţi fără pregătire în conducerea marinarilor de rând.[282]

însă de o importanţă deosebită pentru evoluţia periculoasă din flotă au fost percepţiile greşite legate de eficienţa acesteia în timpul ultimei faze a războiului. În timp ce Comandamentul Suprem al Armatei îşi dădea seama treptat, după ofensivele nereuşite din primăvara şi vara 1918, că o victorie militară nu mai putea fi obţinută şi a început să susţină negocierile de armistiţiu, acest punct de vedere nu predomina în Comandamentul Suprem Naval (SKL) sub comanda amiralului Reinhard Scheer.[288]

Comandamentul Suprem Naval nu era pregătit să accepte o posibilă predare a flotei în faţa Marii Britanii, despre care Scheer şi alţi ofiţeri superiori navali presupuneau pe bună dreptate că ar fi fost una dintre cererile-cheie ale britanicilor pentru încheierea unui armistiţiu. Când ofiţerul naval de legătură de la cartierul general al înaltului Comandament al Armatei din Spa, locotenent-comandorul von York, i-a raportat lui Scheer, pe 4 octombrie 1918, opinia lui Ludendorff „că o posibilă cerere din partea Angliei de predare a flotei germane ar trebui probabil respectată, că per ansamblu marina ar fi cea care ar fi nevoită să plătească în mare măsură preţul",[284] şeful statului- major al flotei germane, contraamiralul Adolf von Trotha, a fost primul care a sugerat ideea unui ultim atac general împotriva Marinei Regale. Aşa cum i-a explicat von Trotha amiralului Magnus von Levetzow, aceasta era singura soluţie, pentru că altfel „flota noastră ar avea parte de un sfârşit ruşinos". „Flota consideră că o astfel de bătălie este cel mai

mare obiectiv al său pentru a nu încheia acest război fără să arate puterea naţională care se află în ea cu o influenţă decisivă." O „bătălie onorabilă a flotei, chiar dacă devine o luptă până la moarte în acest război, va da naştere – atât timp cât poporul nostru nu eşuează ca naţiune – unei noi flote germane; o flotă încătuşată de o pace ruşinoasă nu va avea nici un viitor".[283]

Scrisoarea de motivaţie a lui Trotha pentru Levetzow sublinia şi mai puternic noţiunea de „declin onorabil" al flotei germane: „Este de la sine înţeles că simplul gând de distrugere a flotei, fără ca aceasta să intre vreodată în luptă, ne umple de ruşine. Misiunea de a ne prăbuşi cu onoare merită încă încercată pentru că am provoca cu siguranţă răni serioase Angliei."[286] Acum, că războiul se apropia de final şi înfrângerea părea inevitabilă, amiralii simţeau că acţiunea dramatică — un atac naval în toată regula asupra adversarului britanic – - era necesară, chiar dacă însemna distrugerea totală a flotei maritime germane. Discutarea acestor planuri a mai arătat dispreţul pe care-l aveau conducătorii flotei faţă de „democratizarea" Germaniei – planurile au fost păstrate secrete faţă de guvernul von Baden şi de politicienii civili care erau nominal răspunzători de supervizarea flotei.[287]

Planul operaţional pregătit de Trotha pe 24 octombrie şi aprobat de Scheer trei zile mai târziu specifica desfăşurarea pe timp de noapte a întregii flote imperiale germane în Hoofden, zona din Marea Nordului situată între Canalul Mânecii, coasta de est a Angliei şi coasta olandeză.[288] De acolo, mici unităţi aveau să paralizeze traficul naval de-a lungul coastei olandeze şi să lanseze iniţial atacuri în direcţia estuarului Tamisei. Se anticipa că Marea Flotă avea să reacţioneze, încercând să blocheze ruta de retragere a flotei germane la nord

de Hoofden. Pe parcurs, numeroase nave britanice aveau să fie scufundate de submarine şi mine, oferindu-le astfel germanilor un avantaj strategic în principala bătălie navală pe care Trotha o vedea ca având loc în apropiere de insula olandeză Terschelling.[289]

Planul operaţional al flotei urma să fie dezvăluit echipajelor pe mare abia când toate legăturile cu uscatul erau întrerupte. Dar planul nu a fost pus niciodată în aplicare. În pofida tuturor încercărilor de a păstra secretul, zvonuri legate de o misiune de luptă iminentă s-au răspândit rapid printre echipaje. Deoarece marinarii ştiau şi despre desfăşurarea în paralel a negocierilor de pace dintre Germania şi Statele Unite, mulţi dintre ei nu au fost de acord cu ideea de a fi sacrificaţi într-un război fără sens. Conform unei relatări contemporane, scrisorile de rămas-bun ale ofiţerilor aflaţi la bordul cuirasatului SMS *Markgraf* au întărit convingerea echipajului că flota urma să plece într-o misiune sinucigaşă.[290]

În ajunul lansării operaţiunii, când comandanţii de la bordul na- vei-amiral erau pe cale să primească ordinele, au fost raportate cazuri grave de insubordonare pe impunătoarele cuirasate *Helgoland* şi *Thüringen*, care scufundaseră HMS *Black Prince* în timpul Bătăliei din Iutlanda. Acum, marinarii pur şi simplu refuzau să ridice ancora, fapt care a dus la confruntări deschise între ofiţeri şi echipaj.[291]

Comandanţii superiori din flota germană erau evident surprinşi de amploarea refuzului marinarilor de a se supune ordinelor, dar au decis să reacţioneze dur, ordonând arestarea tuturor răzvrătiţilor.[292] Când ofiţerii de la bordul celor două cuirasate au fost incapabili să restabilească ordinea, înaltul Comandament Naval a adus două torpiloare, *B* 97 şi *B 112, pe* care le-au pus pe poziţie împotriva cuirasatelor *Helgoland* şi *Thüringen,* cu peste 1 000 de membri ai echipajului şi 12 tunuri principale de fiecare. În timp ce navele mai mici se pregăteau să-şi coboare torpilele letale, răzvrătiţii de pe *Helgoland*, mult mai mare, au început să-şi îndrepte tunurile spre torpiloare. O escaladare a fost evitată în ultima clipă, deoarece ambele tabere s-au ferit să tragă prima salvă. Până la sfârşitul zilei, aproximativ 600 de marinari răzvrătiţi – peste un sfert din ambele echipaje – fuseseră arestaţi şi duşi pe uscat.[293] După aceste evenimente dramatice, comandantul Escadrilei a Treia, viceamiralul Hugo Kraft, şi superiorul său, amiralul Franz Ritter von Hipper, au decis să-şi mute cele mai mari cinci nave cu echipaje de peste 5 000 de membri de la Wilhelmshaven în portul

Kiel, în speranţa că permisia pe uscat pentru o parte din echipaje ar putea linişti şi preveni răspândirea revoltelor.[294]

Această decizie urma să aibă consecinţe importante. În timp ce cele cinci cuirasate *Konig, Bayern, Grosser Kurfurst, Kronprinz* şi *Markgraf* treceau prin canalul Kaizer-Wilhelm spre Kiel, au avut loc alte acte de insubordonare. Comandantul de escadrilă, viceamiralul Hugo Kraft, a reacţionat arestând 47 de marinari – presupuşii conducători ai revoltei din Wilhelmshaven. Aceştia urmau să fie duşi în centre de detenţie de îndată ce cuirasatele soseau în Kiel la primele ore ale zilei de 1 noiembrie.[295]

Mai mult decât orice alt oraş din Germania, Kiel fusese dominat şi modelat de flota imperială în ultimii 20 de ani. Multe dintre cuirasatele flotei erau ancorate aici, împreună cu nave mai mici şi alte unităţi navale. Era, de asemenea, un oraş de soldaţi circa 50 000 erau încartiruiţi în barăcile lui – şi de muncitori industriali care lucrau în fabricile de armament şi în şantierele navale şi care, luaţi la un loc, reprezentau două treimi din forţa de muncă a oraşului. În acest context, nu era deloc surprinzător că social-democraţii considerau Kiel unul dintre fiefurile lor. în 1910, SPD câştigase peste 50% dintre voturi la alegerile pentru consiliul local şi continua să exercite o influenţă considerabilă asupra muncitorilor oraşului, prin sindicate, chiar şi în timpul războiului.

Strategia conducerii navale de a-i aduce pe marinarii rebeli ai Escadrilei a Treia din Wilhelmshaven în acest oraş dominat de clasa muncitoare ca să-i lase să se „relaxeze" în cârciumi nu era prin urmare lipsită de riscuri. Comandantul Escadrilei a Treia, Kraft, şi proaspătul guvernator al Kielului, Wilhelm Souchon, conveniseră asupra unei abordări duale, prin care conducătorii revoltei urmau să fie judecaţi, în timp ce restul marinarilor aveau să primească o permisie generoasă pe uscat. Amândoi credeau că absenţa îndelungată din principala lor bază, Kiel, era cel mai important motiv al nemulţumirii lor. Kraft şi Souchon au ignorat astfel avertismentele altor ofiţeri superiori care se temeau, pe bună dreptate, că „prezenţa Escadrilei a Treia cu elementele sale destabilizatoare printre [reprezentanţii] echipajelor prezenta un risc major, dată fiind concentrarea mare de trupe şi muncitori în fabricile de muniţie din Kiel".[2156]

4.1. Sprijinul public masiv pentru marinarii rebeli din flota germană a fost decisiv pentru succesul revoluției. După câteva zile de revoltă în Kiel, în multe orașe mari și mici din Germania au izbucnit demonstrații pe scară largă, precum cea de pe 6 noiembrie 1918 din Wilhelmshaven.

În curând, s-a dovedit că aceia care îndemnau la prudență avuseseră dreptate. Circa 250 de marinari de pe *Markgraf, König* și *Bayern* au profitat de acordarea imediată a permisiei pe uscat în seara de 1 noiembrie pentru a organiza o întâlnire cu reprezentanții MSPD și USPD la sediul sindicatului din Kiel. Discuția lor s-a învârtit în jurul găsirii unei modalități de a preveni un ordin ulterior al comandamentului naval de a lupta împotriva Marinei Regale și a cererii de eliberare imediată a camarazilor lor întemnițați, care riscau să fie acuzați de incitare la revoltă.[297]

O nouă întâlnire a fost planificată pentru a doua zi, în vederea discutării viitoarelor măsuri. La întâlnirea de pe 2 noiembrie au venit de două ori mai mulți oameni și evenimentul a trebuit mutat pe un mare teren de paradă din oraș.[298] Unul dintre vorbitori a fost Karl Artelt, care s-a remarcat la scurt timp după aceea ca una dmtre figurile de frunte ale revoltei din Kiel. Artelt, un marinar de 27 de ani, cu o constituție robustă, făcuse închisoare în 1917 pentru că participase la o grevă și ulterior fusese nevoit să servească într-un batalion disciplinar din Flandra. De la începutul lui ianuarie 1918 se întorsese la Kiel și acum lucra în șantierul naval „Germania", intensificându-și în paralel angajamentul politic față de extrema stângă, în calitate de membru al

Partidului Social-Democrat Independent.[299] În discursul său adresat marinarilor pe 2 noiembrie 1918, Artelt a trecut rapid de la cererea iniţială de eliberare a deţinuţilor şi a început să formuleze obiective politice, inclusiv abolirea „militarismului" şi răsturnarea de la putere a claselor conducătoare. Conform unui raport al poliţiei, nu a exclus utilizarea violenţei pentru atingerea acestor obiective.[300] Artelt a mai cerut o mare adunare publică pe terenurile de paradă, care urma să aibă loc pe 3 noiembrie, şi ulterior un marş demonstrativ, menite să confere greutate cererilor lor. Cu ajutorul altor membri ai Partidului Social-Democrat Independent din Kiel, în aceeaşi seară au fost tipărite manifeste care-i chemau pe soldaţi şi pe muncitori să dea dovadă de solidaritate: „Camarazi, nu trageţi în fraţii voştri! Muncitori, demonstraţi în masă, nu-i abandonaţi pe soldaţi."[301]

Revolta împotriva unei „misiuni sinucigaşe" luase acum o întorsătură politică mai făţişă, pe măsură ce revoluţionarii au început să ceară pacea cu orice preţ şi abdicarea imediată a kaizerului – cereri care păreau extrem de similare cu cele formulate de protestatarii ruşi din Petrograd la începutul lui 1917, în perioada premergătoare primei Revoluţii Ruse din acel an.[302]

Autorităţile locale civile şi militare nu prea ştiau cum să răspundă. O mică forţă de reacţie fusese creată pentru a înăbuşi grevele şi tulburările din oraş, în principal pentru a preveni jafurile. Dar aceasta nu avea experienţă în cazul unei revolte generale. Comandanţii bazei

navale din Kiel s-au întâlnit în seara de 2 noiembrie ca să discute opţiunile disponibile pentru a pune capăt revoltei, dar nu au reuşit să convină asupra unei strategii.[303] Abia a doua zi s-a ajuns la un consens: pentru a împiedica marinarii să ducă revolta în oraş, s-a decis să sune alarma în tot oraşul cu o oră înainte de următoarea adunare a soldaţilor, obligându-i astfel pe marinari şi pe soldaţi să se întoarcă la unităţile lor. înapoi în punctele lor de încartiruire, ofiţerii din unităţi trebuiau să încerce să-i calmeze pe oamenii adunaţi şi să-i convingă de inutilitatea revoltei lor.[304] în plus, în dimineaţa zilei de 3 noiembrie, Kraft a ordonat arestarea altor 57 de marinari şi fochişti pe SMS *Markgraf*:[105]

După întâlnirea de pe 3 noiembrie, guvernatorul Souchon a apelat la Berlin pentru prima dată şi a raportat manifestarea unor „evenimente extrem de periculoase" la Kiel. Toate „măsurile de securitate posibile" urmau să fie aplicate pentru a garanta disciplina în rândul marinarilor. În acelaşi timp însă, Souchon nu părea să creadă în succesul unor astfel de „măsuri". A cerut ca guvernul Reichului să trimită „deputaţi social-democraţi remarcabili" în oraş, ca să-i convingă pe marinari să „evite revoluţia şi revolta".[306]

La Berlin s-a instalat panica printre miniştri. O revoltă a marinarilor în momentul negocierilor în derulare cu Aliaţii pe tema unui armistiţiu putea doar să slăbească poziţia Berlinului. Chiar şi social- democraţii majoritari cu vechime precum Philipp Scheidemann, care se alăturase cabinetului lui Max von Baden în octombrie, se temeau că o rebeliune scăpată de sub control în Kiel putea da startul unei revoluţii necontrolate şi unui răspuns violent din partea forţelor antidemocratice ale vechii ordini.[30:] Răspunzând cererii lui Souchon, guvernul i-a detaşat imediat la Kiel pe expertul militar al MSPD din Reichstag, Gustav Noske, şi pe secretarul de stat Conrad Haussmann din Partidul Progresist Liberal. Amândoi sperau ca prezenţa lor să poată opri revolta, asigurându-i pe răzvrătiţi că guvernul lucrează pentru o pace imediată şi pentru viitoare reforme politice.[308]

Cu toate acestea, înainte ca Noske şi Haussmann să părăsească Berlinul, evenimentele din Kiel au început să scape de sub control.
Când, în după-amiaza zilei de 2 noiembrie, alarma a sunat în tot oraşul ca să-i cheme pe marinari înapoi pe navele lor, puţini au fost cei care au răspuns la apel. La 19.30 doar jumătate dintre marinarii de pe ţărm se întorseseră la unităţile lor. Nereuşind să-şi atingă principalul

obiectiv, alarma a alertat în schimb populaţia civilă a oraşului, atrăgând atenţia asupra faptului că se petrece ceva neobişnuit în Kiel. Pe parcursul următoarei ore, din ce în ce mai mulţi civili curioşi s-au alăturat numărului mare de marinari rebeli care ignoraseră alarma şi s-au îndreptat în schimb spre întâlnirea programată de pe terenul de paradă aflat în apropiere.[309]

Întâlnirea publică de pe terenul de paradă „Viehhofer Gehoelz" începuse la 17.30. Se adunaseră între 5 000 şi 6 000 de oameni, în principal marinari. Mai mulţi vorbitori şi-au încheiat discursurile cu o cerere pentru încetarea războiului şi pentru pace, libertate şi pâine.[310] Cuvintele liniştitoare ale preşedintelui sindicatului din Kiel, Gustav Garbe, au fost ignorate. În schimb, unii vorbitori au cerut un asalt asupra principalului centru de detenţie al oraşului, în Feldstrasse, unde erau reţinuţi marinarii arestaţi, şi un marş spre o popotă a ofiţerilor din apropiere. La scurt timp după aceea, o coloană considerabilă de demonstranţi a pornit spre principalul centru de detenţie din Kiel.[311]

Protestatarii a ajuns la Waldwiese, o cârciumă care servea temporar ca închisoare improvizată, şi au cerut eliberarea imediată marinarilor închişi aici pentru că nu răspunseseră alarmei generale. Iniţial, comandantul responsabil a refuzat, dar a cedat când demonstranţii au început să spargă geamurile cârciumii şi au intrat, punând mâna pe mai multe arme în drumul lor. Ca să evite vărsarea de sânge, i-a eliberat pe deţinuţi, care s-au alăturat ulterior marşului de protest prin centrul oraşului. Astfel înarmată şi întărită, mulţimea a mărşăluit spre gară. Acolo, demonstranţii au reuşit să pună mâna pe alte arme în timpul unei încăierări cu o patrulă, care a dus la prima moarte, deşi accidentală, din Revoluţia din Noiembrie când o trecătoare a fost împinsă în mod accidental sub un tramvai în mişcare.[312] În pofida acestei tragice pierderi de vieţi, marşul a continuat prin centrul oraşului. Clienţii din barurile şi cafenelele de pe drum au strigat sloganuri de susţinere a demonstranţilor. Astfel, înflăcăraţi, au întâlnit aproximativ 30-40 de soldaţi mai tineri, în principal ofiţeri cădeţi, sub comanda locotenentului în rezervă Oskar Steinhäuser. împreună cu oamenii săi, Steinhäuser a blocat drumul spre centrul oraşului, pe Karlstrasse, ca să împiedice grupul de marinari agitaţi să ajungă la destinaţie şi să-şi elibereze camarazii reţinuţi.

Mai devreme în acea zi, comandanţii staţiei fuseseră informaţi

despre evenimentele care se desfăşurau în oraş. Ca răspuns la tulburările sociale crescânde, Souchon a ordonat ultimelor unităţi loiale, alcătuite în principal din ofiţeri cădeţi şi recruţi, să oprească marşul demonstranţilor cu toate mijloacele necesare şi să folosească fără milă armele, dacă era cazul.[313] Când mulţimea numeroasă de demonstranţi s-a apropiat, cei din primul rând fiind împinşi de cei din spate, Steinhäuser şi oamenii săi şi-au apucat strâns armele. Steinhäuser a strigat la marinarii care demonstrau, avertizându-i că avea ordin să tragă dacă mulţimea foloseşte forţa împotriva oamenilor săi.[314]

Ce a contribuit ulterior la escaladarea violenţelor nu se poate reconstitui cu certitudine absolută. Probabil protestatarii din spate i-au împins pe cei din faţă spre baricada lui Steinhäuser, determi- nându-l să le ordone oamenilor lui să deschidă focul.[315] Când au fost trase primele focuri în mulţime, unii protestatari au răspuns cu foc. însuşi Steinhäuser a fost lovit de mai multe gloanţe, dar a fost salvat din faţa marinarilor furioşi de poliţiştii care veniseră la faţa locului şi de pompierii din Kiel, care au dispersat mulţimea cu tunuri cu apă. Incidentul a provocat şapte morţi şi 29 de răniţi – dintre care doi au murit ulterior din cauza rănilor suferite.[316]

Escaladarea violenţelor a fost şocantă pentru ambele tabere implicate. Totuşi guvernatorul Souchon şi ofiţerii superiori din Kiel au continuat să subestimeze amploarea problemei cu care se confruntau.[31.] Presupuneau în continuare că se confruntă în principal cu o revoltă a unităţilor care fuseseră aduse de la Wilhelmshaven, în timp ce majoritatea soldaţilor şi marinarilor staţionaţi la Kiel rămăseseră loiali. Ceea ce a schimbat drastic această percepţie greşită a fost anunţul brusc din 4 noiembrie că Divizia 1 Torpiloare cu baza în Kiel se alăturase revoltei. Până în acest moment, revolta fusese în mare măsură înfăptuită de marinarii din Wilhelmshaven şi de socialiştii independenţi locali, care nu aveau o poziţie dominantă din punct de vedere politic, şi de *Revolutionäre Obleute,* care simpatizau cu stânga radicală. Acum, baza revoluţiei se lărgea şi era doar o chestiune de timp înainte ca revolta să se răspândească la alte unităţi din Kiel şi la muncitorii şantierului naval. Mai rău, Divizia 1 Torpiloare a emis solicitări care depăşeau cu mult cererile de eliberare a marinarilor închişi şi încheierea războiului. în schimb, revendicările lor includeau acum abdicarea dinastiei Hohenzollern şi introducerea votului universal atât pentru bărbaţi, cât şi pentru femei.[318] Continuarea

politizării demonstrațiilor și extinderea protestelor la muncitorii șantierului naval și la diviziile de submarine staționate în aceleași cazarmă erau doar o chestiune de timp.[119]

4.2. Kiel a fost atât locul nașterii, cât și inima revoluției de la începutul lui noiembrie 1918. Această brigadă rebelă de fochiști navali își arată simpatia pentru ideologia bolșevică atât de temută de elite. În realitate, majoritatea conducătorilor revoluției – inclusiv Partidul Social-Democrat Independent – nu aveau o părere prea bună despre revoluția lui Lenin din Rusia.

La scurt timp după prânz, câtiva ofiţeri superiori din Kiel au raportat guvernatorului Souchon că ei şi poliţia militară nu mai puteau garanta păstrarea ordinii publice, forţându-l astfel pe Souchon să se întâlnească cu o delegaţie a demonstranţilor, care se autointitulase deja „consiliul soldaţilor".[320] Consiliile urmau să devină instituţii-cheie în procesul revoluţionar din noiembrie 1918, dar urgenţa înfiinţării lor şi rolul jucat ulterior de acestea urmau să scindeze puternic stânga germană. De obicei, consiliile erau alese la adunările în masă ale muncitorilor aflaţi în grevă sau ale marinarilor şi soldaţilor care nu se supuneau ordinelor. Create iniţial în timpul Revoluţiei Ruse din 1905, au reapărut în 1917, când a fost răsturnat ţarul, iar „originile lor ruseşti" făceau parte din modul în care erau percepute. Pentru susţinătorii lor, mai ales social-democraţii independenţi şi spartachiştii, consiliile erau o formă pură de reprezentare politică de bază. în schimb, oponenţii lor, inclusiv unele figuri proeminente din MSPD, considerau consiliile agenţi ai „bolşevismului", care doreau să răspândească haos şi să provoace tulburări economice în Germania. Pentru social-democraţii moderaţi, care au sprijinit iniţial consiliile, erau în cel mai bun caz o măsură temporară în drumul către o democraţie parlamentară.

La începutul lui noiembrie 1918, Consiliul soldaţilor de la Kiel, sub conducerea lui Karl Artelt, a considerat în principal că rolul său este de a transmite solicitările cele mai importante ale marinarilor guvernatorului Souchon, care acceptase fără tragere de inimă să se întâlnească cu delegaţii acestora în încercarea de a-i calma.[321] Deşi a făcut unele concesii, nu a reuşit în întreprinderea sa, şi reprezentanţii muncitorilor de la oraş -- aşa-numiţii *Revolutionäre Obleute* – au anunţat că pe 5 noiembrie urma să aibă loc o grevă generală în toate fabricile din Kiel.[322]

Pentru a evita o grevă generală, Souchon nu a avut de ales decât să continue negocierile atât cu reprezentanţii marinarilor, cât şi cu cei ai muncitorilor, care şi-au repetat şi mai ferm cererile pentru pace şi democraţie, aşa cum le afirmase Divizia 1 Torpiloare cu două zile în urmă. Când Souchon a menţionat în mod neinspirat că poate aduce oricând trupe din afara oraşului, a primit un ultimatum: dacă aducea în oraş trupe ca să înăbuşe revolta, cuirasatele din port ar fi început bombardarea punctelor strategice ale oraşului de pe mare.[323]

Acesta a fost fără îndoială un argument puternic. După cum observa ziaristul Bernhard Rausch pe 5 noiembrie, marinarii rebeli din Kiel

aveau toate atuurile. Acum dispuneau de circa 40 000 de oameni puternic înarmaţi cu care să apere oraşul, împreună cu artileria navală ca arma cea mai puternică. După cum nota Rausch, oraşul intrase brusc „într-o lume complet transformată. Deasupra flotei germane, deasupra primăriei din Kiel şi pe turnul castelului era arborat steagul roşu al revoluţiei."[324]

Souchon a reuşit cel puţin să câştige timp prin negocierile sale cu delegaţiile marinarilor şi ale sindicaliştilor. Principalul său obiectiv în acest moment era să „ţină la distanţă masele agitate, prin negocieri, până la sosirea deputatului Noske şi a secretarului de stat Haussmann".[325] Putea realiza acest lucru doar dând curs cererilor lor anterioare de eliberare imediată a fochiştilor şi marinarilor arestaţi – 16 în total . care nu comiseseră vreun act criminal. La eliberarea lor din centrul de detenţie din Feldstrasse, mai târziu în acea zi, au fost salutaţi cu entuziasm de câteva mii de marinari.[326]

în condiţiile în care opţiunile sale se împuţinau rapid, Souchon şi-a pus speranţele în sosirea lui Haussmann şi Noske în seara zilei de 4 noiembrie. Ironic este că şi marinarii şi muncitorii grevişti şi-au pus speranţa în sosirea lor — în fond, Haussmann era un parlamentar liberal de frunte care fusese unul dintre motoarele principale ale „Revoluţiei Păcii" din Reichstag în 1917, în timp ce Noske era purtătorul de cuvânt al MSPD pe probleme militare. Rebelii au presupus în mod natural că Noske şi partidul său se vor alătura eforturilor lor de a revoluţiona Germania. Când trenul de la Berlin a ajuns în cele din urmă în gara principală din Kiel, Noske mai ales a „fost întâmpinat cu urale de sute de marinari rebeli".[327] O maşină i-a adus pe Noske şi pe Haussmann până în centrul oraşului, în Wilhelmplatz, unde mii de protestatari îi aşteptau deja. Cei doi deputaţi şi-au dat rapid seama că nu era vorba de o simplă revoltă. Noske a ţinut un discurs promiţând amnistie pentru cei implicaţi în revoltă. A anunţat, de asemenea, că în următoarele zile va fi semnat un armistiţiu.[328]

Haussmann şi Noske au fost conduşi ulterior la Casa sindicatelor din Kiel, unde aproximativ 40 de reprezentanţi ai marinarilor şi ai muncitorilor discutau deja despre ceea ce avea să devină în curând cunoscut în toată Germania drept „Punctele de la Kiel". Printre alte lucruri, solicitările lor includeau eliberarea *tuturor* marinarilor închişi şi a deţinuţilor politici, libertatea cuvântului şi a presei şi încetarea cenzurii, un tratament adecvat al soldaţilor din partea superiorilor, libertate personală nelimitată pentru fiecare om de la sfârşitul unei

perioade de serviciu până la începutul următoarei şi implicarea consiliilor soldaţilor în toate procesele de luare a deciziilor viitoare.[329]

În esenţă, „Punctele de la Kiel" au urmat sugestiile făcute de Lothar Popp, preşedintele USPD din Kiel. Provenind dintr-o familie săracă din nord-estul Bavariei, Popp îşi câştigase un trai decent înainte de război deschizând şi conducând cu succes un număr de magazine de dulciuri, lin membru vechi al SPD şi pacifist, Popp se radicalizase după aprobarea de către SPD a creditelor de război în 1914 şi a devenit figura dominantă din USPD în Kiel în timpul grevelor din ianuarie 1918. Acum, în noiembrie 1918, Popp era cel care juca un rol-cheie în formularea „Punctelor de la Kiel" care aveau să devină în următoarele zile un model pentru multe alte consilii revoluţionare ale soldaţilor şi muncitorilor.[330]

Nu s-a luat nici o decizie în privinţa acestor cereri la Kiel. Haussmann şi Noske se deplasaseră în oraş fără un mandat politic clar din partea cancelarului. Nici unul dintre ei nu a simţit că are vreo autoritate să ia decizii cu privire la viitorul politic al Germaniei. Şi totuşi Noske a dat un semnal că sprijină cererile rebelilor.[331] Într-o întâlnire la nivel înalt cu guvernatorul Souchon şi cu câţiva reprezentanţi ai marinarilor, care a avut loc mai târziu în aceeaşi noapte, Noske i-a explicat lui Souchon că nu ar fi trebuit aduse trupe în oraş. Şi-a dat seama că revolta se putea baza acum pe sprijinul a mii de marinari şi soldaţi puternic înarmaţi, cea mai puternică armă a lor fiind artileria navală de pe cuirasatele din portul Kiel. Prin urmare, a subliniat că alte vărsări de sânge la Kiel ar fi putut duce la o grevă la nivel naţional, care ar fi trebuit prevenită cu orice preţ câtă vreme negocierile de pace cu Aliaţii erau încă în desfăşurare.[332]

Când Noske a reuşit în cele din urmă să telefoneze la Cabinetul Reichului din Berlin, a raportat că toată disciplina navală dispăruse, că rebelii cereau un armistiţiu imediat şi abdicarea kaizerului – şi că-l aleseseră pe el, Noske, ca preşedinte al consiliului muncitorilor şi al soldaţilor din oraş. Nici unul dintre revoluţionarii din Kiel nu şi-ar fi imaginat, alegându-l pe Noske, care a ocupat şi funcţia lui Sou- chon ca guvernator al oraşului Kiel a doua zi, că aleseseră un lider care, în realitate, intenţiona să „pună capăt revoltei, pe care personal o condamna peste măsură". În schimb, ei l-au considerat pe omul de la Berlin un puternic aliat.[333]

Pentru mulţi contemporani părea foarte clar că bătuse ora

revoluției. În aceeași seară, prințul Heinrich, fratele lui Wilhelm al II-lea și inspector general al Flotei Imperiale, a fugit din castelul Kiel. Observatori bine informați nu puteau să nu înțeleagă semnificația evenimentelor din Kiel pentru Germania per ansamblu. La Berlin, istoricul Friedrich Meinecke nota în jurnalul său: „Digul s-a rupt”.[334]

Capitolul 5

REVOLUŢIA SE EXTINDE

Orice speranţe că revolta din Kiel ar fi putut fi ţinută sub control au fost rapid spulberate. în câteva zile s-a transformat într-o adevărată revoluţie, răspândindu-se fără să întâmpine o rezistenţă serioasă şi ajungând în alte oraşe portuare situate de-a lungul coastei germane, de la Bremen, în vest, până la garnizoana navală de la Tilsit, de pe râul Memel, din estul Prusiei. în cel mai mare port al ţării, Hamburg, muncitorii şi marinarii au încetat lucrul pe 5 noiembrie. Pe navele de război din portul Hamburg, echipajele arborau steaguri roşii – simboluri ale solidarităţii cu camarazii din Kiel. Marinarii şi soldaţii cu banderole roşii patrulau pe străzile din Altona şi St. Pauli, purtând arme.[335]

Pe 6 noiembrie, viitorul cancelar al Republicii de la Weimar, Hermann Müller (MSPD), mergea cu expresul de la Berlin la Kiel. Trenul a oprit în cartierul muncitoresc din Hamburg, Rotenburgsort. Peronul era plin de marinari înarmaţi care erau ocupaţi să rupă epoleţii ofiţerilor. Müller, care petrecuse noaptea în Hamburg, în acea seară a auzit paşi grei pe holul hotelului, apoi bătăi puternice în toate uşile. Marinarii cu banderole roşii verificau actele de identitate ale clienţilor. Obosit, Müller a deschis uşa şi a înmânat paşaportul unuia dintre bărbaţi, care a studiat atent documentul înainte să-i arate că expirase de pe 17 martie 1918. Apoi, salutându-l cu un zâmbet pe faţă, a plecat. Müller era stupefiat: „Este oare posibil ca într-o altă ţară, în noaptea de după izbucnirea unei revoluţii, un revoluţionar să fie preocupat de reînnoirea paşaportului?”[336]

Tulburările revoluţionare au ajuns chiar şi până la Heligoland, un mic arhipelag fortificat, cu stânci impozante, situat la circa 50 de kilometri în largul coastei nord-vestice a Germaniei – o insulă care fusese odinioară colonie britanică înainte să fie cedată Germaniei, în 1890. Pe 6 noiembrie, soldaţi şi echipaje de pe navele staţionate aici au refuzat să se supună ordinelor date de ofiţerii lor. Mărşăluind pe străzi, în cele din urmă au creat un consiliu care a preluat situaţia in propriile mâini, în timp ce steagul roşu era ridicat pretutindeni pe insulă.[337]

Faptul că Revoluţia germană a început la periferii – la bazele navale

și în orașele de coastă este una dintre particularitățile care o diferențiază de alte revoluții importante din epoca modernă, fie cea din Franța din 1789, sau cea din Rusia, în 1917, unde tulburările au început în capitală, centrul puterii. în Germania, în noiembrie 1918, dimpotrivă, Berlinul era ultimul oraș mare care avea să cadă în mâinile revoluționarilor. înainte de abdicarea kaizerului Wilhelm al II-lea și de proclamarea oficială a republicii, pe 9 noiembrie, revoluția a fost foarte regionalizată. Asta s-a datorat în parte structurii federale a Germaniei imperiale cu cele 26 de teritorii constituente ale sale, majoritatea stăpânite de propriii prinți, regi sau duci. în prima săptămână a lui noiembrie, evenimentele revoluționare din toate aceste teritorii tindeau să urmeze același tipar: au început cu protestele soldaților și ale muncitorilor, care adesea s-au autoradicalizat în câteva ore ca răspuns la slaba gestionare a crizei de către autorități. Pușcașii marini, poliția militară, trupele de rezervă și alte forțe ale garnizoanei locale scoase în calea valului revoluționar de către autoritățile imperiale s-au dovedit incapabile sau nu au dorit să oprească revoluția. În loc să lupte, soldații din Armata Teritorială i-au salutat pe rebeli, considerându-i camarazi, și s-au alăturat revoluției, la fel cum au procedat foarte mulți muncitori din industrie.[338] Totuși revoluția din Germania nu a fost un eveniment planificat – cum fusese cazul în Rusia când bolșevicii preluaseră puterea –, ci a fost în principal o mișcare spontană antirăzboi, care a implicat participanți, sentimente și locuri de acțiune diferite. Protestatarii împotriva înfometării populației, greviștii din fabricile de muniție și soldații dezertori nu au alcătuit niciodată o forță unică.[339]

Flarry Graf Kessler, care locuia în Berlin la acea vreme, sesizase tiparul acestei extrem de regionalizate revoluții încă din 7 noiembrie, când nota în jurnalul său: „Aspectul revoluției devine mai clar: preluarea treptată [a puterii], [se întinde ca] o pată de petrol printre marinarii rebeli de pe coastă. Aceștia izolează Berlinul, care va rămâne în curând o insulă [în marea revoluției]. Spre deosebire de Franța [în 1789], provinciile revoluționează capitala, marea revoluționează uscatul: strategia vikingilor."[340]

Pe 7 noiembrie, ziua în care Kessler nota această predicție, revoluția a pătruns în interiorul teritoriului și a ajuns rapid în regatul sudic al Bavariei. Ca și în alte părți, epuizarea provocată de război și o dorință arzătoare de pace se răspândise teribil și în acest regat rural, în mod tradițional conservator. Și, la fel ca populațiile din alte state

germane, bavarezii suferiseră profund din cauza războiului şi a pierderii fiilor lor. Circa 13 000 de tineri numai din München muriseră în Marele Război. În Bavaria fuseseră ucişi peste 170 000, dintre care circa 65% aveau între 20 şi 29 de ani.[341]

Spre sfârşitul lui octombrie, situaţia deja tensionată s-a înrăutăţit. Prăbuşirea militară a Imperiului Austro-Ungar a impus trimiterea de trupe bavareze la Salzburg şi în Tirol pentru a securiza graniţa de sud a Bavariei.[342] Acest lucru a agitat şi mai mult populaţia sătulă deja de război. Protestele şi demonstraţiile pentru pace şi reforme democratice deveniseră la ordinea zilei. Pe 2 noiembrie 1918, bătrânul rege bavarez, Ludwig al III-lea, a aprobat o serie de reforme care în esenţă le oglindeau pe cele din octombrie ale Reichului: guvernul bavarez avea să fie acum dependent de o majoritate parlamentară, nu de consimţământul regal.[343] Dar şi în acest caz, la fel ca în alte părţi, era prea târziu pentru o „revoluţie venită de sus". A doua zi dimineaţă, circa 1 000 de marinari germani din portul austro-ungar Pola din Istria au trecut prin München în drumul lor spre Kiel şi Wilhelmshaven. Autorităţile bavareze au oprit trenul, dar asta nu a făcut decât să înrăutăţească situaţia. Marinarii debarcaţi au intrat în număr mare în capitala bavareză şi au crescut posibilitatea tulburărilor în München.[344]

În această situaţie, Partidul Social-Democrat Independent cu mult mai puţini susţinători decât „verii" lor mai moderaţi din MSPD – a dat o lovitură de proporţii. împreună cu MSPD, socialiştii independenţi au convocat la o demonstraţie pentru pace pe Theresienwiese, un spaţiu deschis enorm din oraş, unde se organiza anual Oktoberfest încă din secolul al XIX-lea.[345] Evenimentele din 7 noiembrie aveau să devină un moment decisiv pentru evenimentele viitoare din Bavaria. Aproximativ 60 000 de oameni au participat la demonstraţie.[346] Mai mulţi vorbitori, printre care liderul MSPD bavarez Erhard Auer, au cerut pace şi democraţie, deşi Auer nu a cerut clar crearea consiliilor muncitorilor şi ale soldaţilor. La scurt timp după discursul acestuia, Auer şi majoritatea susţinătorilor MSPD au plecat, conduşi de o fanfară. Socialiştii independenţi şi susţinătorii lor au rămas în urmă, ascultând acum vorbitori mai puţin moderaţi, care cereau crearea imediată a unui consiliu al muncitorilor şi soldaţilor. Protestatarii au adoptat, de asemenea, o rezoluţie radicală, care cerea abdicarea imediată a kaizerului, introducerea democraţiei şi eliminarea tuturor „elementelor reacţionare" din birocraţia statului, pace cu orice

preț și ziua de lucru de opt ore.[347]

Figura principală care a profitat de această situație și a condus revoluția a fost Kurt Eisner din Partidul Social-Democrat Independent. Deși era liderul unui partid politic relativ mic, Eisner a fost cel care a dat tonul revoluției din Bavaria în următoarele săptămâni. Critic de teatru la *Münchener Post,* Eisner părea să corespundă stereotipului intelectualului de stânga care frecventa cafenelele din suburbia boemă Schwabing. Cu toate acestea, nu era, de fapt, bavarez. Eisner venea din Berlin, unde se născuse într-o familie de evrei din clasa de mijloc, în 1867. După ce a studiat filosofia și limba germană la universitate, a început să scrie pentru mai multe ziare, printre care liberalul *Frankfurter Zeitung,* înainte să se alăture publicației emblematice social-democrate *Vorwärts,* în 1898. Se identificase inițial cu „aripa dreaptă" a Partidului Social-Democrat, pierzându-și slujba de la ziarul local la începutul anilor 1900, din cauza sprijinului acordat „revizioniștilor" care doreau ca social-democrații să renunțe la marxismul lor revoluționar, tradițional.[348]

Eisner fusese un protejat al tatălui lui Karl Liebknecht, Wilhelm, care-l făcuse succesorul său în funcția de editor la *Vorwärts,* în 1899. însă a fost demis în 1905, după ce s-a certat cu colegii lui de la ziar din

cauza abordării sale „revizioniste” a social-democrației, și s-a mutat în Bavaria, unde a lucrat ca jurnalist, mai întâi în Nürnberg și apoi în München. Izbucnirea Primului Război Mondial l-a făcut pe Eis- ner să-și reconsidere vederile politice, care au devenit mai radicale pe măsură ce războiul progresa. Deși inițial a susținut acordul celor de la SPD pentru creditele de război, în 1914 – în principal pentru că spera că războiul va grăbi căderea despotismului rusesc –, opinia lui s-a schimbat în 1915 când a început să exprime vederi puternic pacifiste. Abaterea sa de la linia oficială a partidului a dus la conflicte cu editorul social-democrat al *München*er *Post*, precum și cu biroul cenzorului militar. Când a criticat deschis „spiritul ofensiv” al Germaniei și ambițiile anexioniste, a fost demis din postul său de jurnalist de politică și i s-a mai permis doar ocazional să publice recenzii literare.[349]

În primăvara lui 1917, Eisner s-a despărțit oficial de Partidul Social – Democrat Majoritar. În luna aprilie a aceluiași an, în orașul Gotha, Eisner a participat la conferința de constituire a Partidului Social-Democrat Independent și ulterior a devenit una dintre figurile proeminente ale filialei partidului din München.[350] împreună cu alți socialiști independenți din restul Germaniei, a condus apeluri la o grevă generală în industria armamentului, în ianuarie 1918.[351] Implicarea în grevele din ianuarie a dus la arestarea sa, iar următoarele opt luni și jumătate și le-a petrecut în închisoarea Stadelheim.[352] Pe 15 octombrie a fost eliberat brusc cu ocazia unei amnistii generale a deținuților politici și s-a implicat din nou în activități revoluționare.[353]

Pe 3 noiembrie 1918, Eisner a anunțat în fața a circa 2 000 de ascultători că reformele constituționale introduse în Bavaria în ziua precedentă erau absolut insuficiente. A cerut în schimb încheierea imediată a păcii – o pace bavareză separată, dacă ar fi fost necesar – și crearea unui guvern al poporului care să lucreze îndeaproape cu guvernul democratic care tocmai fusese creat în Austria vecină: „Salutăm, peste frontieră, noua Republică Austriacă. în cazul în care nu există suficientă voință sau putere politică la Berlin pentru încheierea imediată a păcii, cerem ca un guvern bavarez al poporului să declare, împreună cu republicanii germani din Austria, pacea în numele Germaniei.”[354]

Marea demonstrație de pace de pe 7 noiembrie a mascat doar foarte superficial ruptura dintre cele două partide social-democrate bavareze. Deși unite în cererea lor de încheiere imediată a păcii și de schimbare politică, au rămas diferențe semnificative în ceea ce

privește imaginea exactă a viitorului politic al Germaniei. Deși demonstrațiile din The- resienwiese continuau, Eisner, însoțit de un grup de adepți, a trecut la „liberalizarea" garnizoanelor militare din oraș, fără să întâmpine rezistență din partea soldaților.

Unul dintre cei care-l sprijineau pe Eisner era tânăra socialistă Hilde Kramer, care participase la ampla demonstrație de pace de pe 7 noiembrie și se simțise însuflețită văzând pretutindeni steaguri roșii și oameni strigând „Jos războiul!", „Trăiască pacea!" și „Trăiască Republica!" „Credeam că așa arată o revoluție: mase de soldați cu vestoane militare parțial descheiate și fără șepci, trecând val după val prin Dachauer Strasse. Ei și nenumărați civili – bărbați, femei și copii [...] am devenit parte a unei mișcări de masă fără să știm unde ne vor purta pașii."[355]

Până la ora 21.00 în acea seară, toate garnizoanele își anunțaseră sprijinul pentru revoluție și nu mai rămăseseră trupe în capitala Bavariei care să poată fi mobilizate împotriva revoluționarilor, deoarece ocupaseră principala gară a orașului, telegraful central și parlamentul bavarez.[356] În aceeași noapte, un consiliu al muncitorilor și soldaților l-a ales pe Eisner președinte. Unul dintre revoluționarii din München, Felix Fechenbach, își amintea viteza amețitoare a acestei transformări politice: „Au sosit camioane cu tunuri și muniție. Au venit soldații și muncitorii, erau înarmați, s-au format mici unități și au fost trimiși să ocupe clădiri publice. [...] La ora 22.00, toate ministerele, comandamentul general, gara, precum și poșta și telegraful erau în mâinile revoluționarilor. Atunci, Consiliul Muncitorilor și Soldaților, însoțit de 60 de oameni înarmați, a pornit în marș spre clădirea parlamentului, care a fost predată fără rezistență. [...] Toate intrările erau apărate de mitraliere și drumul de acces era de asemenea securizat. La 22.30, Kurt Eisner a deschis Adunarea Constituantă Provizorie a Consiliilor Muncitorilor, Soldaților și Țăranilor."[357] Eisner a proclamat Bavaria republică, punând astfel capăt stăpânirii de 1 000 de ani a casei von Wittelbach și a creat un Guvern Provizoriu, ratificat de consilii și alcătuit din Partidul Social-Demociat Majoritar și Partidul Social-Democrat Independent, în frunte cu Eisner. Eisner dejucase în mod inteligent planurile Partidului Social-Democrat Majoritar din Bavaria, mult mai mare, al cărui președinte, Auer, a ajuns să ocupe funcția de ministru de interne în guvernul lui Eisner.[358]

5.1. Soldaţi sărbătoresc pe 8 noiembrie în faţa berăriei Mathäser din München – sediul nou-constituitului Consiliu al Muncitorilor şi Soldaţilor unde, în timpul nopţii precedente, Kurt Eisner proclamase Statul Liber al Bavariei.

Reacţiile contemporanilor la lovitura lui Eisner au fost diferite, desigur, în funcţie de afilierea politică a fiecăruia. Pentru mulţi dintre cei care aparţineau stângii politice, participarea la revoluţie le-a dat senzaţia că îşi pot croi pentru prima dată viitorul politic. Poetul foarte apreciat Rainer Maria Rilke, care călătorise mult, a notat foarte multe după participarea la o adunare publică a soldaţilor, muncitorilor şi intelectualilor în sala de bal a unui hotel din München, pe 7 noiembrie 1918. Conform unei scrisori adresate mult iubitei sale soţii Clara, ascultase discursurile renumitului sociolog Max Weber, ale anarhistului Erich Miihsam şi ale mai multor activişti mai puţin cunoscuţi pentru pace şi revoluţie. La un moment dat, un tânăr muncitor s-a ridicat în picioare şi i-a întrebat pe vorbitori: „Aţi făcut deja oferta de armistiţiu?" Apoi a continuat: „Noi trebuie să o facem, nu domnii de la conducere; să ocupăm un telegraf şi vom vorbi acolo, oamenii noştri de rând cu oameni lor de rând, şi pacea se va face imediat. [.. ,J" [159]

5.2. Kurt Eisner în drurpaţaE întâlnirea cu Friedrich Ebert. Eisner a fost figura centrală a Revoluţiei din Noiembrie din Bavaria. În pofida poziţiei destul de şubrede a Partidului său Social-Democrat Independent, a reuşit să triumfe împotriva lui Erhard Auer, preşedintele Partidului Social-Democrat Majoritar din Bavaria, devenind liderul mişcării revoluţionare bavareze.

Rilke simpatiza în mod clar cu entuziasmul celor care se strânseseră la hotel în acea zi, dar nu toţi îi împărtăşeau opinia. Filosoful conservator Oswald Spengler, mai cunoscut ulterior pentru cartea sa în două volume *Declinul Occidentului* (1918 şi 1922), a părut mult mai puţin impresionat de ceea ce văzuse la München pe 7 noiembrie 1918:

> Am trăit nemijlocit revoltătoarele scene de pe 7 noiembrie [...] şi aproape că m-am sufocat de dezgust. [...] Acum văd clar că revoluţia germană a urmat un curs tipic: o distrugere treptată a ordinii existente, colaps, radicalism sălbatic. [...] Avem nevoie de pedepse [...] până va veni timpul, ca in 1813 şi 1870, ca acel mic grup de oameni să acţioneze ca nişte conducători: nobili prusaci şi oficiali prusaci, miile de tehnicieni, academicieni, artizani, muncitorii noştri cu instincte prusace. [...] Iar apoi trebuie să curgă sânge, cu cât mai mult, cu atât mai bine.[360]

Deocamdată însă, ziua socotelilor lui Spengler încă nu sosise. Vechea ordine din Germania se prăbuşise aproape fără să opună rezis-

tență. Cei 22 de regi, prinți și duci de rang mai mic ai Germaniei au fost cu toții răsturnați la putere – a fost „aproape o implozie silențioasă" a regimului monarhic.[361] În Dresda, capitala regatului Saxoniei, soldații care cereau pacea imediată au condus demonstrații uriașe și au preluat controlul asupra orașului. Ultimul rege saxon, Friedrich August al III-lea, le-a ordonat trupelor sale să nu tragă în protestatari și a renunțat voluntar la tron, pe care casa von Wettin îl ocupase împreună din secolul al XV-lea.[362]

În Leipzig, evenimentele au urmat un tipar asemănător, conform relatării de la sursă a lui Ethel Cooper, studenta australiană la muzică care petrecuse anii de război în oraș, neputând să se întoarcă acasă în timpul războiului. Într-o scrisoare adresată surorii sale, relata: „Marți și miercuri, celelalte mari orașe portuare: Lübeck, Bremen și Hamburg au urmat exemplul -joi s-a ajuns la München și, odată cu acesta, în întreaga Bavarie. Vineri, când eram în drum spre masa de prânz, am văzut o mulțime densă, gri, cu un steag roșu în față, în- dreptându-se spre mine. Trebuie să spun că am rămas țintuită locului și inima îmi pulsa în gât. După cum știi, mă așteptam la asta de săptămâni în șir, dar, când vezi așa ceva prima dată, îți taie respirația. [...]
Seara, tot orașul era plin de afișe și anunțuri cum că acel «Consiliu al Muncitorilor și Soldaților» ocupase guvernul și că autoritățile militare și civile se supuseseră acestuia. Sâmbătă dimineață (am trăit asta recent pe stradă) l-am văzut pe primar ridicând un steag roșu deasupra primăriei. [.. ,]"[363]

În Magdeburg, situația a fost similară. Un raport al șefului poliției locale ilustra rapiditatea transformării revoluționare și neputința cumplită a vechilor autorități de a controla situația: „În dimineața aceasta, la ora 7.30, am fost informat în legătură cu apropierea unui număr mare de artileriști. [...] Numărul lor, circa 200, era prea mare ca poliția să-i oprească. [...] Conducerea locală a Partidului Social-Democrat a încercat să-i tempereze pe oameni. Au cerut o adunare publică pe Domplatz la ora 3.00, la care au participat 15 000 de oameni. Vorbitorii le-au reamintit tuturor să-și păstreze sângele rece înainte să fie ales un Consiliu al Muncitorilor și Soldaților."[364]

Medicul și scriitorul Alfred Doblin, care avea să devină renumit în toată lumea în urma publicării romanului său *Berlin Alexander- platz,* în 1929, a fost martorul izbucnirii revoluției la începutul lui noiembrie într-un spital militar din orașul Strassburg, care pe atunci era german,

unde fusese cantonat de la începutul lui 1917.[366]

> Spre ora patru după-amiază, după ce circulaseră deja zvonuri, se aude dintr-odată muzică venind dinspre enormele cazărmi și o hoardă de soldați, conduși de un sergent, vin pe stradă. Oamenii fumează și se deplasează în torniații neuniforme, cu mâinile în buzunare, fără arme, urmând un steag roșu fluturat frenetic. Se strâng tumultuos in jurul porților cazărmii, gardienii rânjesc și îi lasă să treacă; mărșăluiesc de la o clădire la alta, alaiul devine din ce in ce mai lung, batjocorind, țipând, in curând li se alătură civili și deținuți eliberați din arest. [...] O stare de neliniște și tensiune umple orașul. Oamenii inundă străzile, pretutindeni e plin de soldați care poartă panglici roșii. [...] Curțile cazărmilor și-au eliberat masele umane, tineri evadați, infirmi din centre de recuperare, vechi membrii ai Gărzilor Naționale.■"»"

Spre deosebire de mulți alți soldați care au dezertat în prima săptămână din noiembrie, Doblin a rămas la post și, din lumea limitată a spitalului său, a fost martorul răsturnării ierarhiilor militare, care avea să devină unul dintre semnele distinctive ale revoluției: „Aici, în această casă acum goală, marii mahări – inspectorul general sau chirurgul general ■ ■ stăpâniseră până nu demult, încărcați de titluri și de medalii; toți au tremurat în prezența lor în timp ce inspectau fiecare centimetru, sergentul alergând după ei cu o carte în care era notat fiecare detaliu – fiecare neglijență privind ținuta, aranjarea paturilor sau plăcile de ardezie". Acum situația era cu totul alta: într-o piață din apropiere – „acea piață veche, frumoasă, largă, cu case acoperite cu șindrilă" –, Dâblin a întâlnit „civili agitați" și „mase de soldați dezorganizați, cu cocarde roșii. Lumina clipește; o multitudine de voci [...] ofițerii – detronații – stau în mijlocul tuturor acestor evenimente, fără epoleți, în grupuri circumspecte, ca mieii într-o haită de lupi; au fost puși să poarte cocarde roșii, victimele desemnate."[367]

Pe măsură ce revoluția se desfășura în Alsacia, veștile despre impactul ei național și internațional dominau discuțiile soldaților, ofițerilor și civililor deopotrivă. Unii sugerau că, de fapt, kaizerul abdicase deja, că soldații belgieni și francezi de pe front fraternizaseră cu „soldații roșii" germani și că flota britanică naviga, de asemenea, sub steagul roșu. Cei mai realiști nu s-au angajat în acest gen de gânduri fanteziste, nota Doblin: „Doar Profesorul E., pe care l-am întâlnit în drum spre gară, [...] zâmbește și ridică mâna defensiv: «O armată

victorioasă nu se implică într-o revoluţie»".[368]

140 Situaţia nu era identică în teritoriile din est controlate de Germania, care se extinsese semnificativ după Tratatul de la Brest-Litovsk. Şi aici germanii care serveau în armată au reacţionat în diverse moduri la revoluţia din 1918. Poate că cea mai detaliată relatare pe care o avem privind o reacţie individuală la evenimente se găseşte în jurnalele lui Victor Klemperer, care avea să devină cunoscut după publicarea jurnalelor sale despre viaţa pe care a dus-o ca evreu în Germania nazistă. Klemperer lucra în momentul Revoluţiei din

Noiembrie ca cenzor de cărți și ziare pe frontul de est, după ce servise într-o unitate de artilerie pe frontul de vest și fusese transferat în est, în 1916, din cauza problemelor dermatologice persistente.[369]

Înainte de război, Klemperer lucrase ca ziarist liber-profesionist până când decisese să se întoarcă la academie și la lumea literaturii germane și franceze. Klemperer și-a început cariera academică la Universitatea din Napoli, de unde a urmărit cu atenție deteriorarea situației internaționale înainte de 1914. Susținuse declarația de război germană din 1914 și considerase că germanii luptă pentru o cauză justă. S-a întors în Germania și s-a înrolat, mai întâi luptând pe frontul de vest, până la transferul său din 1916 la biroul de presă și cenzură al Comandantului Suprem al Forțelor Germane din Est (OberOst), prințul Leopold von Bayern. Având baza în fostul oraș rusesc fortificat Kaunas (Kowno), în Lituania de azi, Klemperer a rămas acolo până la sfârșitul războiului. Orașul a căzut în mâinile germanilor în 1915 în timpul retragerii forțelor ruse din acel an și situația a rămas neschimbată până la sfârșitul războiului, când a devenit parte din noua Lituanie independentă. începând din 1917, Klemperer a lucrat în același birou cu Maximilian Muller-Jabusch, care urma să devină unul dintre ziariștii liberali de frunte ai Republicii de la Weimar, și cu Arnold Zweig, ale cărui romane pacifiste despre Marele Război, *Cazul sergentului Grișa* (1927) și *Școala Verdunului* (1935), aveau să-l facă celebru în Germania.

Vineri, 8 noiembrie 1918, revoluția a intrat brusc în rutina lipsită de evenimente a lui Klemperer. Când a venit la muncă în acea dimineață, erau zvonuri la birou – „Adevărate? Exagerate? Complet imaginate?" — despre „revolte sângeroase în Germania. Liota arborează steagul roșu, Wilhelmshaven, Kiel și întreaga coastă sunt în mâinile marinarilor rebeli. [...] Fiecare are un loc de baștină, o rudă pentru care să se îngrijoreze", adăuga Klemperer. „Nu e nevoie să menționez cât am fost de îngrijorat: Leipzig era un focar de radicali, cine știe cât s-a tras acolo? Am discutat, de asemenea, ce s-ar întâmpla dacă revoluția ar ajunge la Wilna (Vilnius). «Mai întâi vor veni după ofițeri», credea [Arnold] Zweig. «Nu, după personalul auxiliar feminin», a spus Muller-Jabusch, «este și mai detestat.» Și a adăugat cu toată seriozitatea: «Vor fi violate toate».“[370]

Primul contact real al lui Klemperer cu revoluția a venit sub forma improbabilă a unui avion militar german care s-a prăbușit în apropierea

biroului său. Alergând spre locul prăbuşirii, a văzut „aeroplanul, cu fuzelajul îndoit şi aripile rupte. [...] De la mai mulţi metri distanţă se putea zări roşul sclipitor al unui steag lung şi lat, care se înfăşurase în jurul nacelei, cum se drapează o panglică pe o coroană din jurul unui coşciug. [...] în faţa aeroplanului stătea un om cu baioneta montată, un bărbat tânăr îmbrăcat foarte dichisit într-o haină de blană. [...] Imaginea mi-a rămas în minte: aeroplanul distrus, panglica roşie, tânărul soldat care vorbea emoţionat, baioneta lui strălucitoare, haina lui de blană. Deci asta era revoluţia. [.. .]"[371]

Ca şi în alte părţi, revoluţia din Kaunas a fost în principal paşnică. Până şi şeful de stat-major al trupelor germane din est, Max Hoffmann, recunoştea: „în general, revoluţia a decurs foarte paşnic aici. Consiliile soldaţilor sunt înfiinţate pretutindeni şi ciudat este că au o singură teamă: că noi, ofiţerii superiori, vrem să plecăm. De unde le-a venit această idee e un mister pentru mine; mie, cel puţin, nici nu mi-a trecut vreodată prin minte aşa ceva. Dimpotrivă, trebuie să ne folosim toată forţa ca să aducem armatele din est acasă, într-un mod organizat. Acum începem evacuarea. îmi pare rău pentru acei oameni ale căror teritorii le dăm astfel pe mâna bolşevicilor, dar nu-i pot reţine pe oameni noştri – ei vor să meargă acasă."[372]

Totuşi teama de „ruşi" sau de „condiţiile ruseşti" a lăsat loc rapid fricii de insurgenţii polonezi care încercau să-i atace pe germanii înfrânţi, în încercarea de a securiza oraşul pentru ei. „Un gardian voluntar, se pare un muncitor mai în vârstă, mi-a spus că e posibil să ne atace polonezii, dar numai de teama revoluţiei. Aceştia îşi puteau imagina doar o revoluţie rusească, cu crime şi jafuri. Odată ce vor înţelege că revoluţia noastră germană are loc fără vărsare de sânge şi fără jafuri, cu siguranţă vor menţine pacea."[373]

Pe 8 noiembrie, ziua în care Klemperer a fost martor al prăbuşirii avionului în Kaunas, „pata de petrol" a revoluţiei s-a extins şi mai departe. Chiar în acea zi, un raport al situaţiei militare pregătit pentru cancelarul Max von Baden descria extinderea treptată a revoluţiei: „Ora 17.00: Halle şi Leipzig, roşii. Seara: Düsseldorf, Haltern, Osnabrück, Lüneburg, roşii; Magdeburg, Stuttgart, Oldenburg, Braunschweig, Köln, roşii."[374]

Până în dimineaţa zilei de 9 noiembrie, regele Prusiei şi împăratul Germaniei, Wilhelm al Il-lea, era unul dintre ultimele capete încoronate care mai rămăsese pe tron (în aceeaşi situaţie fiind doar

Wilhelm von Württemberg).[375] Berlin, centrul politic, era ultimul oraș de importanță majoră care rezistase revoluției. O ciudată senzație de calm părea să domine în capitala germană. După cum nota Käthe Kollwitz în jurnalul ei în acea zi: „Am fost pe Unter den Linden azi dimineață. Nici o întâmplare deosebită."[376] Friedrich Meinecke și soția lui, Antonie, au participat în acea seară la un concert de Beethoven și au avut de asemenea senzația stranie de calm dinaintea furtunii: „Era o liniște ciudată în piețe și pe străzi când ne-am îndreptat spre casă. Senzația mea era că tocmai ascultaserăm ultimele acorduri ale unei lumi mai bune, care acum se prăbușește."[377]

Singura persoană care părea să fie oarbă la apropierea sfârșitului monarhiei în Germania era însuși împăratul. împotriva dorinței exprimate de cancelarul von Baden, Wilhelm părăsise Berlinul și se retrăsese împreună cu principalii membri ai anturajului său la cartierul general al OH L din orașul belgian Spa, pe 29 octombrie, la scurt timp după ce reformele constituționale – „revoluția de sus în jos" — îl deposedaseră de o mare parte din putere.[378] Kaizerul refuzase categoric chiar și să se gândească la abdicare, în pofida multor discuții purtate la Berlin despre a treia scrisoare a lui Woodrow Wilson, din 23 octombrie, care cerea cel puțin implicit abdicarea lui Wilhelm ca o precondiție a păcii.[379] în prezența generalilor săi și departe de haosul revoluționar, Wilhelm spera să poată rezista presiunilor crescânde.[380]

în vreme ce, pentru moment, evita o confruntare directă cu guvernul, Wilhelm și-a limitat simultan propria libertate de acțiune, în Spa, kaizerul mai avea doar trei opțiuni de răspuns la încheierea iminentă a războiului și la consecințe: punerea în scenă a unei morți „eroice" într-o operațiune curajoasă pe linia frontului (care i-ar fi putut salva reputația, sau cel puțin pe cea a dinastiei Hohenzollern, în ochii monarhiștilor germani); un marș spre Berlin în fruntea trupelor loiale, în încercarea înăbușirii revoluției, sau o retragere completă din fața responsabilităților, fugind într-o țară neutră.[381]

Între timp, cancelarul Reichului încercase deja să-l contacteze pe kaizer telefonic și printr-o telegramă, ca să-l convingă să se întoarcă I la Berlin. În vederea negocierilor im inente pentru un armistițiu, simțea I că absența kaizerului de la Berlin nu ajuta deloc.[381] La fel ca mare parte | din populația germană, von Baden era acum convins că abdicarea lui Wilhelm devenise inevitabilă în contextul negocierilor unui armistițiu I cu Antanta.[383] Totuși, fiind și el aristocrat, avea

scrupule să-i ceară împăratului său abdicarea. Aşa că i-a cerut în schimb ministrului de Război prusac, Bill Drews, să-l confrunte pe Wilhelm cu inevi- I tabilul. Pe I noiembrie, Drews a plecat conştiincios la Spa. Wilhelm însă a respins orice idee de a renunţa la tron, iar atitudinea lui a fost susţinută şi de unii dintre generalii săi mai vechi. În schimb, i-a spus lui Drews să transmită următorul mesaj cancelarului Reichului: „Nu voi abdica. Ar fi ceva ireconciliabil cu datoria pe care o am de rege al Prusiei şi de urmaş al lui Frederic cel Mare în faţa lui Dumnezeu, a poporului şi a conştiinţei mele. Nu pot părăsi tronul acum, în cel mai periculos moment. Abdicarea mea ar fi începutul sfârşitului pentru toate monarhiile germane. [...] Dar, mai presus de toate, datoria mea de comandant suprem îmi cere să nu abandonez acum armata. Armata este angajată într-o luptă eroică împotriva inamicului. Coeziunea ei internă depinde de comandantul ei suprem. Dacă acesta ar pleca, armata s-ar prăbuşi şi inamicul ar pătrunde netulburat în patrie."[384] În loc să dea curs cererilor de abdicare, Wilhelm, înconjurat de generalii săi, a încercat să restabilească o aparenţă de normalitate. Pe 3 noiembrie 1918, în prima zi a revoltei flotei germane, Wilhelm al II-lea a părăsit cartierul general al armatei terestre pentru o vizită planificată anterior pe front. Evenimentele din Kiel nu păreau să-l preocupe prea mult. În schimb, i-a amenințat deschis pe revoluționari cu o reacție violentă „scriindu-mi răspunsul [către ei] pe pavaj cu mitraliere. Chiar

dacă trebuie să trag în propriul castel până îl fac fărâme, trebuie să fie ordine. [...] Nu am nici o intenție să renunț la tron doar pentru câteva sute de evrei și 1 000 de muncitori."[385]

Drumul spre vest, spre linia frontului, i-a oferit o formă de eliberare de stresul zilelor precedente. După cum nota colonelul Alfred Niemann, ofițerul de legătură al OHL de la curtea împăratului, Wilhelm dorea să scape de „atmosfera otrăvită care amenința să ucidă orice sentiment sănătos din patrie. Afară, pe front, briza nobilului patriotism va elibera sufletul."[385] împăratul și anturajul său au pornit spre vest, mai întâi cu trenul personal al lui Wilhelm, apoi cu un convoi de automobile. În cursul unei zile aglomerate, Wilhelm a vizitat trupele de pe linia frontului în zonele de odihnă din 14 divizii diferite. În fiecare loc, împăratul a vorbit cu soldații și s-a bucurat să acorde un număr mare de decorații Crucea de Fier. La un moment dat, ceremoniile au fost întrerupte de apropierea avioanelor inamice și de vuietul puternic al tunurilor antiaeriene. Monarhul și-a etalat indiferența, continuând să discute cu soldații despre casă și rude. După ce atacul a trecut, Wilhelm s-a întors spre soldați și a spus: „Sper să simțiți cât de bucuros împărtășesc fiecare privațiune și pericol cu voi!" În mod clar, vizita pe teren a avut un efect revigorant pentru el și, când s-a întors la Spa, împăratul le-a raportat celor care rămăseseră acolo că fusese primit cu entuziasm pe front.[38']

În după-amiaza de 6 noiembrie, Max von Baden a decis să se deplaseze la Spa și să-l convingă personal pe împărat de inevitabilitatea abdicării lui „voluntare".[388] Totuși cancelarul a fost forțat să-și anuleze planurile de călătorie, deoarece situația politică din Germania devenise din ce în ce mai tensionată pe 7 noiembrie. În acea dimineață, membrii guvernului social-democrat sub conducerea lui Scheidemann îl informaseră pe cancelar că vor ieși de la guvernare și vor conduce revoluția dacă Wilhelm nu avea să abdice până a doua zi la prânz. Acest ultimatum a fost reiterat în scris în aceeași după-amiază. Totuși Wilhelm a rămas dedicat cu încăpățânare ideii de a nu ceda. Nici măcar când monarhia bavareză a încetat să mai existe, după ce revoluția a ajuns la München, pe 7 noiembrie, și conducerea MSPD a amenințat că se retrage din guvern, împăratul nu s-a răzgândit. Se baza în continuare pe sprijinul trupelor sale. Pe 8 noiembrie, Wilhelm și-a anunțat hotărârea de a porni spre Berlin cu trupe de încredere de pe linia frontului, ca să înăbușe revoluția.[389]

Problema cu planul împăratului era că fusese clădit pe o bază şubredă. Acest lucru a devenit evident pentru generalul Groener când s-a întors la Spa, pe 7 noiembrie, după o scurtă călătorie de două zile la Berlin. Urmărind situaţia din întreaga Germanie, Groener a început să se îndoiască de faptul că valul revoluţionar putea fi oprit. În ceea ce priveşte punerea trupelor loiale în calea revoluţionarilor, formaţiunile de luptă de elită necesare pentru o astfel de operaţiune erau dedicate în acel moment acţiunilor defensive dure de pe front.[390] În afară de asta, orice trupe detaşate la Berlin ar fi trebuit probabil să mărşăluiască pe o distanţă de 600 de kilometri între graniţa germană şi capitală, teritoriu care era acum clar în mâna revoluţionarilor.

Ca să evite neplăcuta sarcină de a-i da ultimele veşti împăratului, Groener a venit cu o idee neconvenţională: comandanţii aveau să-l convingă pe Wilhelm că nu se mai poate baza pe loialitatea armatei. Pe 8 noiembrie, circa 50 de comandanţi de rang mediu de pe linia frontului, din cele zece armate germane situate mai aproape de Spa, au fost convocaţi la cartierul general pentru o întâlnire a doua zi dimineaţă. 39 dintre ei au sosit în dimineaţa zilei de 9 noiembrie. Unul dintre ei, un comandant de regiment, maiorul Hunicken, îşi reamintea în detaliu cum călătorise până la Spa pe o vreme cumplită, nesigur de scopul acestei întâlniri.[391]

Conform lui Hunicken, el şi camarazii lui ofiţeri din prima linie fuseseră întâmpinaţi de colonelul Heye din statul-major german al imperiului: „În numele mareşalului [Hindenburg], permiteţi-mi să vă spun bun venit aici. Mareşalul voia să vă salute personal, dar momentan nu este disponibil, fiind împreună cu Maiestatea Sa într-o întâlnire urgentă şi extrem de importantă.” Heye subliniase în continuare gravitatea situaţiei în faţa ofiţerilor prezenţi. Tulburările izbucniseră în patrie. Erau cereri urgente de semnare a păcii cu orice preţ. Dezertorii din zona ariergărzii armatei capturaseră mai multe noduri feroviare, ameninţând să taie liniile de aprovizionare ale armatei. Heye continuase să le spună că li se vor adresa tuturor pe rând întrebări despre starea de spirit a trupelor. Mai întâi: „Ce sentimente au trupele faţă de kaizer? Ar fi posibil ca Wilhelm să conducă trupele pentru a recuceri patria?” Şi în al doilea rând: „Ce părere au soldaţii despre bolşevism? Vor ridica armele ca să lupte împotriva bolşevismului din patria lor?”[392]

înainte ca ofiţerii adunaţi să poată răspunde la întrebări, Hinden-

burg a intrat în încăpere, i-a salutat pe ofițerii adunați acolo și a oferit o imagine sumbră despre situația militară de pe front și despre revoluția în curs de escaladare acasă. împăratul, spunea el, vrea să întoarcă armata și să pornească în marș spre Berlin.[393] Ofițerii din încăpere erau uluiți. Nu știau nimic despre revoluția din Germania și au reacționat cu un amestec de furie și disperare.[394]

Neavând prea mult timp la dispoziție ca să digere veștile de ultimă oră, ofițerilor li se cerea acum să răspundă la cele două întrebări ale lui I Ieye. La prima întrebare, legată de sentimentele față de împărat, doar un ofițer credea că oamenii săi și-ar fi urmat Comandantul Suprem împotriva revoluționarilor. 15 au afirmat că loialitatea soldaților este îndoielnică; 21 au respins din start ideea. La cea de-a doua întrebare, despre atitudinea trupelor față de bolșevism, opt au exclus posibilitatea de a-și angaja oamenii în luptă împotriva bolșevicilor. 12 credeau că o astfel de operațiune ar fi fost posibilă doar după o perioadă prelungită de odihnă și de pregătire pentru război civil. 19 se îndoiau că soldați lor ar fi dispuși să lupte împotriva bolșevicilor, indiferent de situație.[395]

Colonelul Heye a rezumat pozițiile ofițerilor după cum urmează:

În general, participanții au afirmat că trupele nu au nimic împotriva împăratului lor, că de fapt sunt indiferenți față de el, că au o singură dorință, respectiv să plece acasă cât mai curând posibil, să fie ordine și pace. [...] Soldații sunt total epuizați și sătui de lupte, vor să se întoarcă în patria lor și nu mai vor decât pace; oamenii de pe front ar ridica armele împotriva compatrioților de acasă doar dacă bolșevicii le-ar pune în pericol propria vatră și casă, soțiile și copiii.[396]

împreună cu Hindenburg, Groener i-a prezentat lui Wilhelm rezultatele acestui „sondaj" în grădina clădirii unde era încartiruit. Groener a dat vestea că o operațiune contrarevoluționară iese din discuție, deoarece nu se puteau baza pe trupele din prima linie. „Evenimentele ne-au copleșit", i-a spus el împăratului și anturajului acestuia uluit, împăratul a pus la îndoială fundamentul acestei afirmații și a insistat că, după patru ani de lupte, avea să poată conduce armata în condiții optime înapoi acasă. Groener i-a răspuns: „Armata va merge spre casă sub conducerea generalilor ei, nu sub conducerea Maiestății Voastre". În memoriile sale, Groener își amintea foarte intens acel moment – nu în ultimul rând pentru că, în calitate de prim-intendent general, rostise o „monstruozitate" în fața comandantului suprem. Ani după aceea era

în continuare uimit că nu fusese împuşcat pe loc de cineva din anturajul împăratului la afirmaţia lui.[397] Din fericire pentru Groener, Hindenburg l-a secondat, afirmând că nici el, nici Groener nu puteau fi consideraţi răspunzători pentru lipsa de fiabilitate a armatei. În timp ce Wilhelm continua să digere rezultatul devastator al sondajului în rândul ofiţerilor, alte veşti proaste soseau pentru el din capitala germană.

Capitolul 6

CONFRUNTARE FINALĂ ÎN BERLIN

Chiar înainte de 9 noiembrie 1918, la Berlin au fost luate măsuri de amploare pentru a preveni răspândirea tulburărilor în capitala Reichului. Guvernatorul militar al Berlinului, generalul Alexander von Linsin- gen, ordonase arestarea a circa 300 de marinari care se adunaseră în gara Lehrter din Berlin pe 7 noiembrie.[398] Mai mult, toate legăturile feroviare dintre Berlin şi nodurile majore din Hanovra şi Hamburg fuseseră anulate pentru a preveni un aflux de trupe revoluţionare. Von Linsingen a întărit, de asemenea, prezenţa poliţiei pe străzile din Berlin şi a securizat cu forţe militare toate drumurile care duceau în centrul oraşului şi la palatul regal. Pentru a suprima orice activitate revoluţionară în capitală, încă trei batalioane de infanterişti, considerate deosebit de loiale kaizerului, au fost desfăşurate la Berlin, în principal Lübbener şi Naumburger Jäger. Generalul von Linsingen şi oamenii importanţi din Ministerul german de Război erau de asemenea încrezători, până în punctul în care se amăgeau singuri că alte unităţi staţionate deja în Berlin îl vor susţine bucuroase pe kaizer împotriva oricărui atac revoluţionar. Pe 7 noiembrie, adjunctul ministrului de război l-a asigurat pe primarul capitalei: „Berlinul va rezista, vă puteţi baza pe asta. Soldaţii staţionaţi aici sunt oameni loiali şi oră de oră sosesc din afară alţi oameni de încredere."[399]

Oricare ar fi fost meritele unei astfel de afirmaţii, sosirea unui număr mare de trupe combatante pe străzile Berlinului cu siguranţă nu a scăpat privirilor organizatorilor de greve şi demonstraţii planificate la Berlin. După cum observa cu nervozitate Richard Müller, liderul *Revolutionäre Obleute* din Berlin: „în seara zilei de 8 noiembrie stăteam la Poarta Halle. Coloane de infanterie puternic înarmate, companii de mitraliere şi artilerie uşoară treceau pe lângă mine într-o procesiune nesfârşită. [...] Materialul uman arăta foarte temerar. Fuseseră trimişi în est ca să-i zdrobească pe muncitorii şi ţăranii ruşi, iar

în Finlanda, cu succes. Nu era nici o îndoială în legătură cu intenţiile de a îneca revoluţia în sângele poporului. [...] Acum, că se apropia repede momentul hotărâtor, am fost cuprins de un sentiment coşmaresc, o mare teamă pentru camarazii mei. [.. .]''[440]

Totuşi pregătirile lui von Linsingen pentru a preîntâmpina orice activităţi revoluţionare în Berlin nu au fost atât de impecabile pe cât presupusese el sau pe cât sugera sosirea trupelor combatante în capitală. întreruperea traficului feroviar între Berlin şi alte oraşe din Reich nu doar că a împiedicat trupele revoluţionare să ajungă la Berlin, dar a oprit şi sute de soldaţi aflaţi în permisie să plece din Berlin. Deja nerăbdători, aceşti bărbaţi au fost afectaţi şi mai mult de faptul că nu primiseră bani, mâncare şi cazare.[401] Într-o situaţie deja tensionată pentru guvernul central, generalul von Linsingen a agravat şi mai mult problema, interzicând orice adunare a grupurilor potenţial revoluţionare. Pe 7 noiembrie, von Linsingen îi ordonase şefului poliţiei din Berlin să interzică cinci adunări USPD de comemorare a Revoluţiei Ruse. A interzis, de asemenea, formarea oricăror consilii ale muncitorilor şi soldaţilor în capitală: „în anumite cercuri există intenţia de a forma consilii ale muncitorilor şi soldaţilor pe baza modelului rusesc, încălcând reglementările legale. Asemenea instituţii sunt necorespunzătoare cu sistemul actual de guvernare şi pun în pericol siguranţa publică. Pe baza Secţiunii 9b din Legea stării de asediu, interzic formarea oricăror asemenea asociaţii şi participarea la ele.”[402] între timp, conducerea MSPD reprezentată de Ebert şi Scheide- mann, era din ce în ce mai presată să acţioneze. Membrii le cereau măsuri ferme în problema abdicării pentru a evita o situaţie în care doar mai radicalul USPD şi Liga Spartachistă păreau să militeze pentru încetarea stăpânirii kaizerului. Executivul partidului MSPD şi grupul său parlamentar din Reichstag au răspuns aşadar la restricţiile statului cu un ultimatum adresat cancelarului. După cum a transmis Scheidemann Cabinetului de Război în seara zilei de 7 noiembrie, MSPD avea să-şi retragă susţinerea acordată guvernului dacă kronprinzul şi kaizerul nu abdicau până a doua zi la prânz. Mai mult, atât armata, cât şi poliţia trebuiau instruite să acţioneze cu deosebită reţinere, ca situaţia din capitală, şi aşa tensionată, să nu escaladeze şi mai mult. în cele din urmă, Scheidemann a cerut ca partidul lui să aibă o influenţă mai puternică în guvernul Reichului.[403]

Max von Baden, care nu era prezent la întâlnirea cabinetului, dar a

fost informat imediat, pare să fi fost surprins de aceste cereri. În fond, el şi Ebert conveniseră cu numai câteva ore în urmă că amândoi doreau să evite orice semăna cu o „revoluţie socială". Ce l-a făcut cel mai probabil pe Ebert să-şi schimbe părerea a fost presiunea crescândă a străzii, a extremei stângi şi a propriului partid de a acţiona decisiv.[404] În orice caz, cancelarul a răspuns rezistând perspectivei demisiei sale imediate – mişcare care a avut impact. Scheidemann a retras termenul scurt pentru cererea sa principală – abdicarea kaize- rului. În schimb, a propus ca Wilhelm să fie informat cât mai curând posibil în legătură cu ultimatumul, dar nici MSPD, nici cancelarul să nu ia decizii în pripă până la încheierea armistiţiului.[405] Scheidemann a transmis mai apoi un mesaj de la Ebert către membrii cabinetului, mesaj care a arătat clar cât de nehotărâtă era conducerea MSPD între obiectivele ei contradictorii, pe de o parte de a împiedica o revoluţie socială deschisă şi pe de alta de a nu pierde sprijinul membrilor partidului. Conform lui Ebert „cererile noastre au avut un extraordinar efect de calmare asupra muncitorilor. Ei au promis să nu întreprindă nimic până nu se ia o decizie. Voi, domnilor, şi cancelarul Reichului, trebuie să apreciaţi că am făcut tot ce s-a putut ca să păstrăm masele sub control."[406]

Faptul că afirmaţia sa era ciudat de desprinsă de realitatea din teren a devenit clar în acea seară. Presiunea asupra conducerii MSPD a continuat să crească, deoarece Wilhelm încă nu abdicase până în seara zilei de 8 noiembrie, negocierile pentru un armistiţiu erau în continuare în desfăşurare şi nerezolvate. Deşi Ebert şi Scheidemann au putut preciza o serie de concesii pe care le-au extras de la guvernul Baden – mai ales introducerea iminentă a drepturilor de vot egale în Prusia, o influenţă mai puternică a MSPD în guvernul prusac şi în cel al Reichului şi desfiinţarea serviciului militar obligatoriu aceste reforme remarcabile au fost umbrite în percepţia publică de cererile urgente de pace şi de abolire a monarhiei. în timp ce conducerea MSPD le-a mai cerut o dată membrilor partidului să aibă răbdare – „doar pentru câteva ore", cum titra *Vorwärts* în dimineaţa zilei de 9 noiembrie –, acea răbdare se apropia de sfârşit.[407]

în acest moment, conducerea MSPD nu mai avea sub control situaţia din stradă, unde demonstraţii masive puneau presiune în favoarea unor schimbări politice fundamentale. în timp ce MSPD spera în continuare să „gestioneze" revoluţia, USPD şi *Revolutionäre Obleute,* care jucaseră un rol central în grevele din ianuarie 1918, făceau

presiuni pentru acţiuni mai ferme. Discutaseră de ceva vreme despre o dată potrivită pentru o preluare a puterii de masă pe străzile din Berlin când, pe 8 noiembrie, ştirea arestării lui Ernst Däumig, copreşedinte al USPD, a căzut ca o bombă. Circulau, de asemenea, zvonuri despre arestarea iminentă a lui Karl Liebknecht. Däumig era pe drum spre o întâlnire cu figuri proeminente ale *Revolutionäre Obleute* când a fost arestat de poliţie. Întrucât transporta materiale detaliate despre demonstraţii şi grevele planificate, extrema stângă a simţit că trebuie să acţioneze imediat, ca să aibă vreo perspectivă de succes.[408]

Doar câteva ore mai târziu, susţinătorii lor au început să tipărească manifeste pentru a fi distribuite în fabrici şi cazărmi a doua zi dimineaţă.[409] „Muncitori, soldaţi, camarazi! Ora decisivă a sosit! Acum trebuie să ne ridicăm la nivelul sarcinii istorice care ne aşteaptă pe toţi. în timp ce de-a lungul întregii coaste germane consiliile muncitorilor şi soldaţilor au preluat puterea, arestări fără menajamente au loc în capitală. Däumig şi Liebknecht au fost arestaţi. Acesta este debutul unei dictaturi militare care reprezintă debutul unui masacru inutil. Nu cerem abdicarea unei persoane, cerem o republică! Republica Socialistă, cu toate consecinţele ei. Să luptăm pentru pace, libertate şi pâine! Ieşiţi din fabrici! Ieşiţi din cazărmi! Prindeţi-vă de mâini! Trăiască Republica Socialistă!”[410]

6.1. Manifestele s-au dovedit a fi cel mai eficient mod de a transmite ultimele ştiri politice, pe lângă ziare, care uneori aveau mai multe ediţii pe zi. Era un mare spectacol pentru copiii din Berlin să i vadă pe soldaţii revoluţionari distribuind aceste manifeste populaţiei.

Al doilea manifest, semnat de (evident, nearestatul) Liebknecht şi de „Grupul «Internaţional» (Liga Spartachistă)", era distribuit în paralel:

> Acum, că a sosit ceasul pentru acţiune, nu mai există întoarcere. Aceiaşi „socialişti" care ani de-a rândul au fost codoşii guvernului şi care în ultimele câteva săptămâni v-au amânat [...] cu parlamentarizarea şi alte prostii încearcă acum totul pentru a slăbi revoluţia dorind să potolească masele. Muncitori şi soldaţi, ce au realizat camarazii voştri din Kiel, Hamburg, Bremen, Lübeck, Rostock, I'lensburg, Ilanovra, Magdeburg, Brunswick, München şi Stuttgart trebuie să realizaţi şi voi. Deoarece de lucrurile pentru care luptaţi, de tenacitatea şi de succesul luptei voastre depinde şi succesul proletariatului din toată lumea.

Şi Liebknecht chema explicit la „o răsturnare a guvernului de către reprezentanţii muncitorilor" şi la stabilirea unor „legături imediate cu proletariatul internaţional, mai ales cu republica rusă a muncitorilor".[411]

În timpul nopţii, conspiratorii au făcut pregătiri organizatorice

pentru tipărirea şi distribuirea de manifeste dincolo de porţile fabricii. În paralel, au fost adunate la o serie de puncte de distribuţie. Greva din următoarea dimineaţă trebuia să fie cât mai extinsă posibil. în timpul pauzei de mic dejun, greviştii trebuiau să iasă din fabrici şi uzine şi, împreună cu unităţile de muncitori înarmaţi, să mărşăluiască din toate direcţiile spre sediul guvernului din centrul oraşului.[412] Cläre Derfert-Casper, singura femeie din cercul liderilor *Revolutionäre Obleute,* a trăit dimineaţa de 9 noiembrie ca pe un eveniment tovărăşesc bine planificat:

> Când, la primele ore ale zilei de 9 noiembrie, l-am vizitat pe prietenul nostru, Arthur Schöttler, l-am trezit cu cuvintele: „Trezeşte-te, Arthur, astăzi e ziua Revoluţiei!" A crezut că visează. Abia când l-am mai scuturat o dată, a deschis ochii larg şi a spus: „Măi să fie, Cläre, tu eşti?" Şi-a tras iute pantalonii şi în zece minute am ieşit din casă. La timp pentru schimbul de dimineaţă, stăteam amândoi in faţa fabricii de armament [din Berlin-Charlottenburg] şi distribuiam manifestele noastre, in care muncitorii erau chemaţi să iasă din fabrici la ora 9.00. După ce ne-am îndeplinit sarcina, in jurul orei 7.00 am intrat într-o cârciumă pe Fîrasmusstrasse. Ne bucuram şi noi că ne încălzim puţin. Acolo ne-am ajutat camarazii să despacheteze revolverele şi să bage cart uşele in încărcătoare. [...] în cele din urmă, au fost distribuite toate armele şi marşul de protest a început. în faţă erau bărbaţii înarmaţi, apoi cei neinarmaţi şi apoi femeile#

Amintirile lui Derfert-Casper sunt confirmate de alte relatări contemporane: în dimineaţa de 9 noiembrie, muncitorii tuturor fabricilor importante din Berlin au intrat în grevă generală, deşi fabricile de armament fuseseră în prim-planul eforturilor de mobilizare ale *Revolutionäre Obleute.*[44] Ca alţi observatori, Richard Müller îşi aminteşte cum, înainte de declanşarea grevei şi a demonstraţiilor, la început atmosfera fusese de un calm înşelător şi cu o aparenţă de normal itate:

> În acea dimineaţă mohorâtă de noiembrie nu părea nimic diferit de alte zile. Mijloacele de transport erau toate funcţionale şi masele de muncitori se îndreptau spre fabrici, birouri şi sedii de firme, ca de obicei. Filistinul se putea bucura în linişte de cafeaua de dimineaţă pe care o bea cu regularitate. Nu se simţea nicăieri atmosfera revoluţionară.

> Dar lucrurile s-au animat după pauza de masă de dimineaţă. Fabricile s-au golit cu o rapiditate incredibilă. Străzile s-au umplut cu mase uriaşe de oameni. De la periferia oraşului, unde se află cele mai mari fabrici, au pornit mari marşuri de protest, care s-au îndreptat spre centrul oraşului. Faptul că nu era o demonstraţie paşnică a devenit evident din cauza numeroaselor pistoale, puşti şi grenade de mână pe care le puteai vedea pretutindeni.

Din cartierele mărginaşe au pornit lungi coloane de protestatari spre sediul guvernului de pe Wilhelmstrasse, după cum descria proprietarul de fabrică Oskar Münsterberg în jurnalul său: „Mergând [...] pe Wilhelmstrasse, văd şiruri negre de oameni. [...] O masă animată. Maşini care arborează steaguri roşii gonesc pe lângă mine. Soldaţi şi civili cu sau fără arme stau lipiţi în automobile sau agăţaţi de ele ca nişte albine şi strigă: «Trăiască republica».'"[116]

În sfârşit, conducerea MSPD a fost forţată să renunţe la atitudinea moderată. Dacă Ebert şi Scheidemann nu doreau să piardă ce le mai rămăsese din influenţa asupra susţinătorilor lor împreună cu USPD şi *Revolutionäre Obleute,* trebuiau să trimită semnale mai clare adepţilor lor. Într-o şedinţă din acea dimineaţă cu agenţii de legătură ai MSPD din fabrici, liderul de partid al filialei Berlin, Otto Wels, a anunţat că MSPD avea să sprijine greva generală, încercând astfel să recâştige cel puţin o parte din iniţiativa politică. Wels a apelat la toţi muncitorii, cerându-le să se implice în „bătălia decisivă sub vechiul steag comun" al social-democraţiei.[417] La scurt timp după aceea, Scheidemann a declarat că-şi dă demisia din guvernul Baden. Renunţând la compromisul pe care-l făcuse cu doar o zi înainte cu cancelarul, conducerea MSPD se plasa acum ferm în fruntea mişcării revoluţionare. A luat legătura cu politicienii de rang înalt din USPD pentru a discuta posibilitatea formării unui guvern comun de îndată ce kaizerul abdica şi von Baden îşi dădea demisia. După cum le-au spus Ebert, Scheidemann şi Otto Braun lui Georg Ledebour şi lui Wilhelm Dittmann (USPD*/Revolutionäre Obleute)* la întâlnirile separate din clădirea Reichstagului care au avut loc în acea dimineaţă, MSPD sprijinea greva şi avea să apeleze la membrii ei ca să organizeze o revoltă în cazul în care Wilhelm nu ar fi abdicat până la prânz în acea zi. Ledebour a afirmat că mai întâi va trebui să se sfătuiască cu colegii săi de partid, în timp ce Dittmann a fost imediat de acord cu un guvern comun.[418]

O condiție prealabilă importantă pentru succesul revoltei din Berlin a fost capacitatea revoluționarilor de a aduce trupele staționate în capitală de partea lor. Un rol-cheie în acest sens l-a jucat Batalionul 1 Pușcași Naumburg, pe care toate rapoartele contemporane îl descriau ca „absolut" loial kaizerului. După cum nota profesorul de filosofie Ernst Troeltsch cu numai două zile înainte ca revoluția să ajungă la Berlin, „[...] toate casele de pe Unter den Linden sunt ocupate de armată, inclusiv de Batalionul Naumburg, ai cărui ofițeri sunt considerați a fi deosebit de loiali regelui. [...] Lucrurile arată destul de grav acum, dar nu ne îndoim de succesul Pușcașilor."[419]

Doar două zile mai târziu, comitetul executiv al partidului MSPD a fost uimit când a sosit o delegație a Batalionului 1 Pușcași Naumburg în Reichstag pentru a solicita ca un membru al executivului să vină la cazarma lor ca să explice situația politică.[420] În noaptea precedentă, în batalion avuseseră loc acte de insubordonare când soldații intraseră în stare de extremă alertă și primiseră cantități mari de muniție și de grenade de mână. Otto Wels a dat imediat curs cererii și a mers degrabă la Cazarma Alexander din apropiere de Kupfergraben, unde erau încartiruiți cei din Batalionul Naumburger. Nestingherit de ofițerii lor, a reușit să facă apel la soldații adunați să se alăture

revoluției:[421] „Acum, de voi depinde să puneți capăt vărsării de sânge din stradă. Pentru asta trebuie să decideți dacă vreți să ridicați armele împotriva conaționalilor voștri [Volfesgenossen], Nu vă întreb cărui partid aparțineți. Dacă vreți ca poporul german să-și decidă singur soarta în viitor, atunci puneți-vă astăzi la dispoziția Partidului Social- Democrat. Afirmați acest lucru strigând: Trăiască pacea! Trăiască statul poporului german liber!"[422]

Și în alte locuri revoluționarii i-au convins rapid pe soldații din cazărmile lor să se alăture revoluției. După cum își amintea muncitorul Paul Mau: „Când demonstranții au trecut pe lângă cazărmi, gărzile ne-au lăsat să intrăm. Știau care era miza. Destinația noastră era sediul poliției, care trebuia ocupat. O parte dintre albaștrii [polițiștii] pe care i-am întâlnit pe drum probabil că nu erau de acord cu ce se petrecea, dar majoritatea dintre ei au înțeles rapid situația. Și-au desfăcut centurile de polițiști, și-au aruncat săbiile și revolverele într-o grămadă și au declarat că pentru ei această treabă s-a terminat."[423]

Mai exact, evenimentele din 9 noiembrie nu au fost pașnice pretutindeni și ocazional s-a opus rezistență. Cu puțin timp înainte de prânz, un ofițer a împușcat trei muncitori „agitatori" în fața cazărmii din Chauseestrasse.[424] A avut loc și un schimb de focuri când revoluționarii au luat cu asalt principala secție de poliție din oraș, în Alexanderplatz.[425] În general însă, revoluția din Berlin a fost extrem de pașnică și de reușită, după cum observa Clâre Casper-Derfert:

> Până a întâmpina rezistență, grupul nostru a mărșăluit de-a lungul Kaizerin-Augusta-Allee spre Podul Palatului. Gardienii din secția de poliție au fost dezarmați, uzina de gaz, fabricile, spitalul militar și garnizoana palatului, primăria din Charlottenburg și Universitatea Tehnică au fost ocupate fără să se tragă un foc. Coloana noastră de protestatari număra de multă vreme mii de oameni și s-a oprit la Reichstag spre prânz, unde ne-am unit cu alte grupuri de protestatari, [...] camarazi și prieteni. S-au putut vedea îmbrățișări de bucurie și auzi urale strigate printre cei care se revedeau prima dată după luni de anxietate, teamă și muncă.[426]

Chiar înainte de ora 11.00, pe 9 noiembrie, cancelarul von Baden a telefonat la cartierul general al Armatei de la Spa, ca să-l informeze pe kaizer că revoluția ar fi putut triumfa în câteva minute, nu ore, deoarece batalioanele de polițiști din capitală dezertau în fața

revoluționarilor. împăratul a menționat prima dată posibilitatea abdicării din poziția de Kaiser (dar și nu din cea de rege al Prusiei).[427] Câteva minute mai târziu a urmat un al doilea apel telefonic cu Berlinul. Baden a fost informat: „Kaizerul s-a decis în privința abdicării; vei primi declarația care va fi formulată în jumătate de oră". Von Baden a așteptat cu răbdare cele 30 de minute, dar nu a urmat un al doilea apel. A încercat în mod repetat și fără succes să ia legătura cu Spa.[428]

Pe la prânz, în condițiile în care zeci de mii de oameni erau pe străzile Berlinului, demonstrând pentru crearea unei republici, Baden a decis să acționeze unilateral. Fără consimțământul sau cunoștința lui Wilhelm, a dat un scurt comunicat în întreaga Germanie prin agenția de știri semioficială, Wolff's Telegraphisches Bureau (WTB), anunțând sfârșitul stăpânirii kaizerului: „Kaizerul, și rege, a decis să renunțe la tron. Cancelarul Reichului va rămâne până se vor rezolva problemele legate de abdicarea kaizerului, de renunțarea la tron a kronprinzului Imperiului German și al Prusiei și de instalarea regenței. Intenționează să propună regentului ca domnul Ebert să fie numit cancelar al Reichului și va fi redactat un proiect de lege pentru organizarea imediată a alegerilor generale pentru o Adunare Națională Constituantă Germană care va avea sarcina de a da o formă finală viitoarei constituții a poporului german. [.. ,]"[429]

Vestea abdicării s-a răspândit rapid, atât în Germania, cât și în străinătate. Din Leipzig, studenta la muzică Ethel Cooper i-a scris surorii sale Emmie în Australia: „Kaizerul a abdicat. A fost ca și când o greutate mare s-ar fi ridicat de pe umerii tuturor. Puteai auzi doar un singur comentariu: «Slavă Cerului – în sfârșit!» [...] Poți doar admira ordinea și disciplina perfecte cu care au fost înfăptuite până acum aceste schimbări revoluționare uriașe."[430]

Desigur, nu toți au fost plini de o bucurie nețărmurită. La scurt timp după abdicare, Harry Graf Kessler constata gânditor: „La colțul dintre strada Koniggrâtzer și strada Schoneberger se vindeau ediții speciale: «Abdicarea Kaizerului». Mi s-a pus un nod în gât, era sfârșitul Casei de Hohenzollern; atât de jalnic, atât de întâmplător, nici măcar nu era un eveniment central."[431]

La numai 30 de minute după ce a fost publicată nota de abdicare, von Baden a primit o vizită din partea lui Friedrich Ebert și o delegație a MSPD în clădirea cancelariei. Ebert i-a cerut lui von Baden să renunțe imediat la conducerea guvernului și a insistat că aceasta era sin-

gura cale prin care se putea evita vărsarea de sânge. Ebert i-a mai spus lui von Baden că deja se purtau discuţii cu USPD privind posibila participare la formarea unui guvern. Ebert nu a respins participarea politicienilor burghezi în guvern, în condiţiile în care MSPD ar fi furnizat majoritatea miniştrilor. Răspunzând întrebării lui von Baden, dacă MSPD şi USPD erau în postura să împiedice violenţele, Scheidemann a răspuns că toate trupele din Berlin trecuseră deja de partea SPD.[432]

În jurul orei 12.30, guvernatorul militar al Berlinului, Alexan- der von Linsingen, l-a informat pe ministrul de război prusac, He- inrich Scheuch, că în majoritatea unităţilor aflate sub comanda sa erau înfiinţate consilii ale soldaţilor. Nu se mai putea presupune că aveau să se supună ordinelor de a trage la nevoie în demonstranţi.[433] Scheuch fusese prezent la discuţia cu Ebert. Cancelarul Reichului încerca în continuare să susţină o eventuală regenţă în cazul în care Wilhelm ar fi abdicat, dar Ebert a exclus categoric acest lucru, spunând că era prea târziu acum pentru asta.[434] Confruntat cu o situaţie revoluţionară pe străzile capitalei şi acceptând faptul că nu mai avea trupe loiale la dispoziţia sa, Max von Baden i-a oferit lui Ebert funcţia de cancelar al Reichului.[433]

Ebert credea cu tărie că acesta era sigurul curs posibil al eveni- mentelor care ar fi împiedicat căderea în haos şi ajungerea la „situaţia din Rusia". Respingea în mod fundamental o revoluţie în stil bolşevic şi spera într-o schimbare paşnică a sistemului politic din Germania, într-o democraţie parlamentară. În ultima discuţie cu von Baden a insistat că o revoluţie comunistă era ultimul lucru pe care şi-l dorea: „Nu am nevoie de aşa ceva. Da, urăsc foarte tare treaba asta."[436]

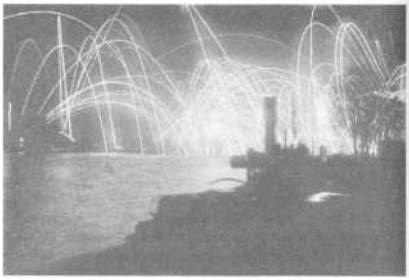

6.2. Marinarii din flota maritimă germană din Wilhelmshaven au sărbătorit abdicarea kaizerului cu un spectacol de focuri de artificii gigantic, folosind muniția din stocuri.

Cuvintele lui Ebert demonstrau cât de mult se îndepărtase MSPD de rădăcinile marxiste tradiționale revoluționare. În 1918, obiectivele sale politice deveniseră de multă vreme crearea unei democrații parlamentare, introducerea egalității dreptului de vot pentru toți germanii adulți, îmbunătățirea condițiilor de lucru din fabrici și expansiunea statului bunăstării. Toate aceste obiective urmau să fie atinse prin reforme. Ebert știa prea bine că Germania imperială — spre deosebire de Rusia țaristă – nu era un stat autocrat. în pofida constituției sale semiautoritariste, care limita controlul parlamentar asupra guvernului, clasa muncitoare germană se bucura de multă vreme de drepturi – de ia dreptul de a se organiza în sindicate până la sufragiu universal pentru bărbați și la beneficii sociale – la care muncitorii de rând din Rusia puteau doar să viseze. Chiar dacă nedreptățile sociale și economice persistau, majoritatea muncitorilor germani din 1914 ar fi fost de acord că ar fi

beneficiat mai mult de reforme decât de o revoluţie.[437]

Ca să apreciem părerea lui Ebert despre bolşevism, trebuie să reţinem cât de rapid interacţionase Revoluţia Bolşevică şi ulteriorul război civil cu mişcările revoluţionare din alte părţi, mai ales ca un far al speranţei pentru cei care tânjeau după o schimbare socioeconomică şi politică violentă.[438] Pentru cei care obiectau la bolşevism, „stafia comunismului" pe care o identificaseră Marx şi Engels în Europa în primăvara lui 1848 în *Manifestul Partidului Comunist* era, în realitate, un lucru resimţit mult mai acut de toată Europa după 1917. Înainte de 1914, violenţa revoluţionară de inspiraţie marxistă fusese legată de mişcările subterane ale extremei stângi care comisese asasinate împotriva capetelor încoronate. Revoluţia Bolşevică schimbase totul.

Politicieni conservatori şi liberali din Germania, chiar şi social-democraţi ca Ebert, au reacţionat cu groază la evenimentele din Rusia şi se temeau că ceva asemănător Revoluţiei Ruse s-ar fi putut repeta în ţara lor.[439] Eln ziar social-democrat german a publicat un articol lung despre „terorismul fără limite" al bolşevicilor şi rapoartele legate de situaţia din Rusia au devenit şi mai critice după ce ambasadorul german, contele Mirbach, a fost împuşcat mortal de revoluţionarii socialişti în reşedinţa sa din Moscova, în iulie 19 1 8.[440] Teama de răspândire a revoluţiei a fost alimentată în continuare de îndemnurile lui Lenin şi Troţki la o revoluţie mondială, la înfiinţarea de partide comuniste în toată Europa şi la puciuri de inspiraţie bolşevică.[441]

Primul şi cel mai clar caz de „răspândire" şi consecinţele sale – sau cel puţin aşa se percepea în Germania şi în alte părţi – a fost Finlanda în 1918. Datorită statutului său de ducat autonom în Imperiul Rus, Finlanda fusese necombatantă în Marele Război, chiar dacă vreo 1 500 de finlandezi s-au înrolat voluntari să lupte fie de partea ruşilor, fie de partea germanilor între 1914 şi 19 1 8.[442] În pofida lipsei „brutalizării" prin război, Finlanda a trecut prin unul dintre cele mai sângeroase războaie civile din secolul XX: peste 36 000 de oameni (1% din populaţia totală) au murit în ceva mai mult de trei luni de conflict şi imediat după.[443] Preludiul războiului civil a venit la mijlocul lui noiembrie 1917, când, în umbra evenimentelor revoluţionare din Rusia, sindicatele finlandeze şi-au unit forţele cu social-democraţii şi cu bolşevicii finlandezi ai lui Otto Kuusinen, chemând la o grevă generală, în care Gărzile Roşii înarmate au fost asmuţite împotriva susţinătorilor independenţei Finlandei.

La puţin peste o lună după ce guvernul de centru-dreapta al lui Pehr Evind Svinhufvud a fost alungat de la cârma ţării sale de Rusia revoluţionară, la începutul lui decembrie, Gărzile Roşii, cu sprijin de la Pe- trograd, au răsturnat guvernul de la Helsinki. În timp ce Svinhufvud a fugit la bordul unui spărgător de gheaţă în Marea Baltică, a fost instaurat un nou guvern – Consiliul Reprezentanţilor Poporului. Scenariul puciului părea să urmeze traiectoria cunoscută a Revoluţiei Bolşevice din Petrograd, cu câteva luni în urmă, chiar dacă în realitate presupusa „implicare rusească" în revoluţia finlandeză a fost mai degrabă marginală.[444]

În ciuda faptului că războiul civil finlandez s-a încheiat cu o victorie a Albilor, observatorii din Occident au rămas îngrijoraţi. „Bolşevismul" nu era, sau cel puţin aşa părea, specific Rusiei; se răspândea clar spre vest impresie întărită de revoluţiile central-europene din 1918-1919. Contemporanii, gândindu-se poate la pandemia de gripă care începuse în vara lui 1918, vorbeau despre bolşevism ca despre un virus sau o molimă care trebuia ţinută sub control. Acesta a fost contextul în care Ebert a decis să-şi asume postul de cancelar al Rei- chului şi să facă tot ce putea ca să împiedice o cădere în haos. La scurt timp după comunicarea declaraţiei de abdicare a lui Baden, publicată în a doua ediţie specială a ziarului *Vorwärts* din acea zi, Ebert s-a adresat poporului german prin intermediul unor manifeste difuzate în masă pentru a sublinia tocmai acest aspect:[445] „Fostul cancelar al Reichului, prinţul Max von Baden, mi-a [...] transferat funcţia de cancelar al Reichului. [...] Noul guvern va fi un guvern al poporului. Sarcina sa trebuie să fie de a aduce pacea poporului german cât mai repede posibil şi de a asigura libertatea pe care a obţinut-o. Concetăţeni! Vă cer tuturor sprijinul în munca grea care ne aşteaptă."[446]

Totuşi cuvintele conciliante ale lui Ebert, împreună cu o solicitare a guvernului ca protestatarii să părăsească străzile ca să se poată restabili legea şi ordinea, au părut să nu fie auzite la început. La ora

14.00, protestatarii în număr mare de pe străzile din Berlin ajunseseră la destinaţie: clădirea Reichstagului din centrul capitalei germane. Era clar că oamenii voiau ceva mai mult decât câteva vorbe de detensionare a atmosferei din partea politicienilor care preluaseră acum controlul asupra guvernului. Ceea ce se cerea era o declaraţie publică vibrantă, care să ofere asigurări că vocea poporului fusese auzită. Dar nu asta era intenţia lui Ebert. în schimb, secretarul de stat Philipp Scheidemann (MSPD) s-a adresat celor care aşteptau în faţa Reichstagului. Pe cont propriu, a procedat astfel la îndemnul unui grup de muncitori şi de soldaţi care intraseră în sala mare din Reichstag şi pentru că voia să prevină proclamarea unei Republici a Consiliilor de către Karl Liebknecht.[447] De la o fereastră a Reichstagului a exclamat:

> Poporul german a învins pe toată linia. Ce era vechi şi putred s-a prăbuşit; militarismul s-a incheiat! Hohenzollernii au abdicat! Trăiască Republica Germană! Deputatul Ebert a fost proclamat cancelar al Reichului. Ebert a fost autorizat să formeze un nou guvern. Toate partidele socialiste vor face parte din acest guvern. Sarcina noastră acum este să nu permitem ca această victorie radioasă, această victorie completă a poporului german, să fie întinată şi de aceea vă cer ca siguranţa publică să nu fie tulburată! Trebuie să ne putem simţi mândri de această zi o dată pentru totdeauna! Nu trebuie să existe nimic pentru care să putem fi blamaţi mai târziu! Calm, ordine şi siguranţă e tot. ce avem nevoie acum! [...] Să ne asigurăm că noua Republică Germană pe care o ridicăm nu este pusă în pericol de nimic. Trăiască Republica Germană![448]

Unul dintre observatorii din faţa Reichstagului era pictoriţa Käthe Kollwitz, care şi-a notat impresiile în jurnalul ei: „Astăzi a devenit realitate. în această după-amiază, după ora unu, am ajuns prin Tiergarten la Poarta Brandenburg, unde circulau manifeste care confirmau abdicarea. O coloană de demonstranţi ieşea în marş pe poartă. M-am alăturat lor. [...] De la o fereastră, Scheidemann proclama republica. [...] Apoi m-am alăturat puţin mulţimii, în jos pe Wilhelmstraße. [zona guvernului – n.a.] [...] Am văzut soldaţi care îşi smulgeau banderolele şi le aruncau pe jos râzând. [...] Aşa stau lucrurile acum. Le trăieşti nemijlocit, dar nu le poţi cuprinde. [.. .]"[449]

În timp ce discursul lui Scheidemann era salutat cu mare entuziasm

de mulţimea din afara clădirii Reichstagului, Ebert nu era nici pe departe mulţumit de proclamaţia acestuia. Când Scheidemann a revenit în sala mare, cancelarul revoltat al Reichului a bătut cu pumnul în masă şi a spus că nu ţine de Scheidemann să decidă viitoarea formă a guvernului Germaniei. Aceasta avea să fie decisă de o Adunare Naţională care urma să fie aleasă.

Deşi proclamaţia lui Scheidemann mersese prea departe în opinia lui Ebert, socialiştii mai radicali erau de părere că nu mersese suficient de departe. La numai două ore de la proclamaţia lui Scheidemann privind Republica Germană, steagul roşu era ridicat pe acoperişul Palatului din Berlin, reşedinţa regală a familiei de Hohenzollern. La un balcon cu balustrade aurite acoperite cu o pătură roşie a apărut liderul extremei stângi, Karl Liebknecht.[450] Liebknecht a proclamat „Republica Socialistă Germană Liberă": „Stăpânirea capitalistă, care a transformat Europa într-o morgă, s-a prăbuşit", a strigat el cu entuziasm. Dar apoi Liebknecht a afirmat clar că adevărata muncă a Revoluţiei abia acum începe: scopul trebuia să fie crearea unui „guvern al muncitorilor şi soldaţilor, o nouă ordine de stat a proletariatului, a păcii, a fericirii şi a libertăţii fraţilor noştri germani şi a fraţilor din întreaga lume. Vă întindem mâinile şi vă chemăm să înfăptuim Revoluţia Mondială."[451]

Discursul lui Liebknecht avea un potenţial exploziv enorm pentru relaţia şi aşa tensionată dintre cele două aripi ale mişcării muncitoreşti germane. Astfel, pentru a nu permite escaladarea acestor tensiuni într-o luptă violentă fratricidă şi pentru a împiedica cu orice preţ situaţia care ameninţa Germania şi care ar fi putut semăna cu cea din Rusia de după Revoluţia Bolşevică din noiembrie 1917, Ebert era hotărât să formeze un guvern împreună cu USPD. Purtând titlul revoluţionar de Consiliu al Reprezentanţilor Poporului (sau *Rat der Volksbeauftragten),* avea şase membri prin care MSPD şi USPD erau reprezentate în mod egal, reunind astfel în guvern cele două partide care se separaseră în 1917 din cauza atitudinilor lor divergente în privinţa războiului: trei din Partidul Social-Democrat Majoritar (Ebert, Scheidemann şi Otto Landsberg, un avocat din Silezia Superioară care reprezenta aripa „dreaptă" a MSPD) şi trei din SPD (Haase, Wilhelm Dittmann şi Emil Barth). Ebert avea să conducă guvernul.[452]

6.3. Pe 9 noiembrie 1918, în punctul culminant al demonstraţiilor în masă din Berlin, zeci de mii de oameni s-au strâns în Konigsplatz in faţa Reichstagului pentru a asculta cuvântarea lui Philipp Scheidemann prin care acesta proclama Republica Germană de la un balcon al clădirii.

în practică, asta însemna că de fapt consiliul reprezenta toată plaja mişcării social-democrate. Ebert şi Scheidemann nu era singurii politicieni din el cunoscuţi majorităţii germanilor. De exemplu, Wilhelm Dittmann fusese mulţi ani un erou al stângii. Născut în 1874, în Eutin, Dittmann avea pregătire ca tâmplar, dar intrase în SPD şi în sindicatul muncitorilor metalurgişti de la o vârstă fragedă. Era deputat SPD în Reichstag din 1912 şi devenise unul dintre cei mai deschişi critici ai politicii de *Burgfrieden* a SPD după izbucnirea războiului, în 1914.

Fusese exclus din partidul parlamentar în 1915 după ce refuzase să aprobe alte credite de război, încălcând astfel disciplina de partid, şi fusese condamnat la cinci ani de închisoare din cauza rolului său de frunte în grevele din ianuarie 1918.

Tovarăşul său din USPD şi membru în consiliu, Emil Barth, era instalator de meserie şi aclamat în Fleidelberg, unde s-a născut, în 1879. Intrase în USPD în timpul războiului, când efectua serviciul militar, şi a crescut în importanţă în februarie 1918. După arestarea lui Richard Müller, devenise liderul influentului *Revoluţionare Obleute*. De atunci, Barth se ocupase în secret cu strângerea de arme şi muniţie pentru următoarea tentativă de revoluţie, jucând un rol central în demonstraţiile din noiembrie din Berlin, care au dus în cele din urmă la abdicarea lui Max von Baden.

Nici unul dintre membrii Consiliului Reprezentanţilor Poporului nu era prin urmare necunoscut publicului german. Totuşi nimeni nu ştia sigur care era poziţia politică a MSPD şi USPD. Unii, cum ar fi istoricul de frunte Friedrich Meinecke, se întrebau dacă se va ridica sau nu social-democraţia la nivelul provocării conducerii Germaniei în vremuri de restrişte naţională: „Aceasta este acum întrebarea arzătoare: în ce măsură a fost atitudinea lor anterioară patriotică moderată din timpul războiului o tactică, o simplă mişcare calculată şi în ce măsură a fost rezultatul unei transformări interne? Vor respecta într- adevăr cu seriozitate voinţa majorităţii democratice sau vor fi tentaţi de perspectiva unei dictaturi a proletariatului?”^[3]

Deşi exista un dezacord accentuat între MSPD şi USPD în privinţa viitoarei forme a guvernului – democraţie parlamentară sau republică a consiliilor –, cel puţin într-o privinţă s-a ajuns la un consens: războiul trebuia încheiat cât mai rapid posibil. La fel ca von Baden şi guvernul său, Ebert şi consiliul îşi puneau speranţa în preşedintele american Wilson, dar nimeni nu putea fi sigur cum avea să arate de fapt armistiţiul. Deoarece, chiar dacă delegaţia germană sosise în pădurea Compiegne pe 9 noiembrie, ziua în care s-a încheiat cu succes revoluţia împotriva regimului Hohenzollern din Berlin, nu se ştia nimic încă despre condiţiile Aliaţilor.

Capitolul 7

ÎNCHEIEREA PĂCII ÎN VEST

Pe 6 noiembrie 1918 în aceeaşi zi în care guvernul von Baden primea vestea răspândirii revoluţiei din Kiel spre Hamburg şi alte părţi, şi generalul Groener raporta că rezistenţa militară putea fi doar de scurtă durată –, Matthias Erzberger era ales negociator-şef din partea germană pentru viitoarele discuţii pe marginea încheierii unui armistiţiu.[454] Erzberger a părăsit în acea zi Berlinul, cu o copie a notei lui Wilson din ziua precedentă şi o scrisoare de autorizare din partea cancelarului în servieta sa.[455] Mai întâi s-a îndreptat spre cartierul general al OHL din oraşul belgian Spa, unde a avut o scurtă întâlnire cu generalii, inclusiv cu Hindenburg, care a remarcat caracterul unic al negocierilor de armistiţiu conduse mai degrabă de un politician decât de un militar, dar şi-a exprimat sprijinul pentru misiunea lui Erzberger.[456]

După un mic dejun târziu, Erzberger şi ceilalţi membri ai delegaţiei germane au plecat din Spa spre orele prânzului, pe 7 noiembrie, într-un convoi de cinci maşini, apropiindu-se de linia frontului lângă Chimay. Mai multe probleme i-au încetinit. Drumurile erau blocate de trupe germane în retragere şi a avut loc un accident de maşină, în care vehiculul lui Erzberger şi încă o maşină au fost avariate, dar pasagerii nu au fost răniţi. Drumul prin Belgia a continuat cu restul maşinilor neavariate, care au ajuns în Chimay la apus. Din Chimay, convoiul a continuat pe drumuri blocate şi noroioase, ajungând la Trelon în jurul orei 19.30, unde Erzberger a fost din nou nevoit să aştepte o echipă de genişti să îndepărteze minele care fuseseră puse pentru a asigura retragerea. Delegaţia a traversat linia exterioară a frontului german la ora 21.20, după ce un trompetist care făcea parte din delegaţie a semnalizat apropierea delegaţilor germani de liniile inamice, în timp ce străbăteau zona-tampon, fluturând un steag alb, au văzut primii soldaţi francezi la numai 150 de metri după ce traversaseră linia frontului german.

Generalul Maxime Weygand, şeful de stat-major al mareşalului Foch, îşi aminteşte sosirea germanilor în acea seară:

> Se lasă întunericul; vremea este îngrozitoare; cade burniţă fără ca 1 ceaţa densă să se risipească. La ora 2(Î(P(gărzile percep ¡(Iţele din urmă o

geană de lumină; aud câteva note ale unei trompete, care proclamă „nu trageţi"; câteva secunde mai târziu se apropie o coloană de vehicule cu farurile aprinse; in faţă, pe prima maşină, un enorm steag alb străluceşte in in^W^Wl nopţii; stând în picioare pe treapta automobilului, uiÎ tfWtipSfist sună constant. O mişcare a mâinii opreşte maşina. Un tânăr căpitan în vârstă de 25 de ani face un pas înainte. Este căpitanul Lhuillier, comandantuLdg: batalion al Regimentului 171 Infanterie, care-i recunoaşte pe parlamentari şi se urcă in prima dintre cele cinci maşini. [...] Călătoria continuă spre La Capelle. Trompetistul sună „garde-â-vous" [atenţie], în timp ce trupele noastre au acum in faţa ochilor imaginea finală a patru ani de luptă şi de suferinţă.®

De la La Capelle, călătoria a continuat cu vehicule franceze. Convoiul se deplasa extrem de încet pe drumul foarte accidentat, ajungând în cele din urmă la cartierul general al Armatei I Franceze din Flomblieres, în apropiere de Saint-Quentin, în jurul orei 1.00, unde, într-o casă parohială care servea drept cartier general al armatei, s-a servit cina în prezenţa generalului Debeney, comandantul suprem al Armatei I Franceze. O oră mai târziu, călătoria a continuat spre Chauny.[458]

După cina cu generalul Marie-Eugene, a cărui Armată I jucase un rol decisiv în contraofensivele Aliaţilor care străpunseseră Linia Flindenburg, delegaţia germană a fost trimisă în gara oraşului Tergnier, distrus în totalitate, unde fusese pregătit un tren special cu vagonul-salon al lui Napoleon al III-lea.[459] S-a servit coniac şi trenul a plecat din staţie spre o destinaţie necunoscută. Perdelele de la ferestre

¡111 fost trase şi ase au rămas pe tot parcursul călătoriei. Spre ora 7.00, pe 8 noiembrie, ziua în care fusese programată întâlnirea, trenul s-a oprit într-o pădure, iar Erzberger a observat că un al doilea tren oprise pe o linie vecină, la aproximativ 100 de metri distanţă. Personalul trenului nu ştia sau nu avea voie să răspundă la întrebările legate de locul în care se aflau. Până pe 10 noiembrie se pare că delegaţia germană nu a ştiut exact unde se află. Abia când Erzberger, un catolic fervent, şi-a exprimat dorinţa de a participa la mesa de duminică dimineaţă şi i s-a spus că nu este posibil, deoarece mareşalul Foch participa la slujbă la cea mai apropiată biserică din Rethonde, şi-a dat seama că trenurile trebuie să fi oprit în pădurea Compiegne.

La două ore după sosirea trenului, delegaţia germană a fost anunţată că Foch avea să îi primească la ora 10.00. Erzberger, purtând un costum obişnuit de călătorie, a condus delegaţia germană care traversa şinele de tren.[460] în vagonul-salon al lui Foch, delegaţia germană avea alocate locuri la masa negocierilor. Foch, care a intrat în compartiment împreună cu Primul Lord al Amiralităţii Britanice, sir Rosslyn Wemyss, adjunctul său, contraamiralul George Hope, şi şeful de stat-major al lui Foch, Weygand, a schiţat rapid un salut militar. Erzberger a observat cu groază că la negocierile de armistiţiu nu fusese inclus nici un american.[461]

Primirea lui Foch a fost, după cum era de aşteptat, rece. Era foarte bănuitor faţă de adversarii săi germani, care vedeau la rândul lor în el întruparea războinicului francez.[462] în memoriile lui Erzberger, Foch e descris ca „un bărbat mic de statură, cu trăsături aspre, definite, care trădau imediat obiceiul de a-i comanda pe alţii [.. .]”.[463] Foch a studiat scrisoarea de autorizare a lui Erzberger din partea lui von Baden înainte să-l întrebe, oarecum ipocrit, despre problemele care aduseseră delegaţia germană la el. Erzberger a răspuns că venise să primească sugestii ca urmare a realizării unui armistiţiu. Foch a replicat că nu are de făcut astfel de „sugestii”. Doar când Erzberger a adăugat că veniseră în baza ultimei scrisori a preşedintelui Wilson din 5 noiembrie şi pe care a pus să fie citită cu voce tare în original, Foch i-a cerut lui Weygand să citească în limba franceză condiţiile de armistiţiu.

Condiţiile înaintate de Aliaţi erau foarte greu de acceptat pentru o populaţie germană care, cu doar câteva luni în urmă, presupusese că victoria avea să justifice în curând sacrificiile celor patru ani lungi de privaţiuni. Armata germană era obligată să evacueze de îndată toate

trupele – circa 190 de divizii – din teritoriile invadate ale Franţei, Belgiei şi Luxemburgului, precum şi din Alsacia şi Lorena anexate de Germania în 1871. Teritoriul german de pe malul stâng al Rinului avea să fie ocupat de trupe franceze. Tratatul de la Brest-Litovsk, care-i dăduse Berlinului controlul asupra unor teritorii vaste din estul Europei, trebuia imediat revocat, în timp ce Germaniei avea să i se ceară să predea Aliaţilor cantităţi mari de armament şi flota. Pentru a asigura respectarea acestor cerinţe şi un comportament adecvat până la semnarea unui tratat de pace oficial, blocada navală britanică asupra Germaniei avea să continue, ameninţând astfel o mare parte a populaţiei civile germane cu înfometarea.

Stupefiat, Erzberger a cerut să telegrafieze condiţiile la Berlin şi la cartierul general militar german din Spa, lucru pe care Foch l-a refuzat, afirmând că textul poate fi transmis doar în formă criptată sau prin curieri şi că orice publicare prematură trebuia evitată. întrucât Erzberger nu avea nici o posibilitate să-l cripteze, i-a cerut lui Foch să prelungească termenul de răspuns la aceste condiţii de la 72 la 96 de ore, deoarece un curier avea nevoie de cel puţin 12 ore ca să ajungă la Spa. Foch bănuia că germanii urmau să folosească pur şi simplu timpul ca să se regrupeze şi să-şi întărească şi mai mult apărarea. De aceea a refuzat să prelungească termenul, respingând şi cererea ulterioară a lui Erzberger de a declara un armistiţiu provizoriu în timpul negocierilor. Foch a mai declarat că negocierile privind condiţiile de armistiţiu nu vor fi permise sub nici o formă. Condiţiile nu puteau fi decât acceptate sau refuzate.[464]

Această primă întâlnire dintre delegaţia germană şi cea a Aliaţilor a durat doar 45 de minute şi a dezvăluit că nu aveau să existe nici un fel de „negocieri" în adevăratul sens al cuvântului. Chiar şi aşa, Erzberger a reuşit să-l convingă pe Foch să fie de acord cu „discuţii explicative" între delegaţia germană şi însoţitorii lui Foch mai târziu în acea după-amiază. în paralel, Erzberger l-a trimis pe unul dintre ofiţerii care-l însoţeau, viitorul general SS şi şef al poliţiei naziste de la Berlin, Wolf-Heinrich conte von Helldorff, la Spa. Helldorff a fost instruit să transmită condiţiile de armistiţiu către OHL şi să anunţe că Erzberger nu se aştepta să se facă vreo concesie în privinţa principalelor condiţii ale Aliaţilor pentru semnarea unui armistiţiu. Tot ce putea spera delegaţia să obţină erau modificări minore legate de implementarea cererilor lui Foch.[465]

însuşi Erzberger a luat legătura cu Spa prin radio, pe 8 noiembrie, ca să raporteze începutul dificil al discuţiilor legate de un armistiţiu şi ca să întrebe dacă ar trebuie să-l semneze totuşi, chiar dacă nu reuşise să obţină îmbunătăţiri. Dacă guvernul îi cerea să accepte condiţiile Aliaţilor, Erzberger dorea să facă acest lucru numai în semn de protest: ,,în orice caz, în interesul sincerităţii relaţiilor dintre Germania şi inamicii săi, subsemnatul consideră ca fiind o datorie de conştiinţă să sublinieze că îndeplinirea acestor condiţii va cufunda poporul german în anarhie şi în foamete şi că, fără nici o vină din partea guvernului german şi a poporului german, se poate ivi o situaţie care va face imposibilă respectarea în continuare a tuturor obligaţiilor".[466]

În timp ce Erzberger aştepta instrucţiuni de la Berlin şi de la Spa, o parte dintre ofiţerii superiori din anturajul său s-au întâlnit cu amiralul Hope şi cu generalul Weygand şi au încercat să transmită această informaţie părţii aliate. Dacă Germania accepta condiţiile impuse, avea să cadă pradă bolşevismului şi era de aşteptat să urmeze o etapă de anarhie şi de foamete. în ce-i privea, Aliaţii şi-au exprimat bănuiala că Germania s-ar putea simţi tentată să-şi reorganizeze trupele pe care le retrăgea din Belgia şi din Franţa ca să reînceapă luptele.[467]

A doua zi, pe 9 noiembrie, Erzberger a prezentat obiecţiile germane scrise la programul pentru retragerea trupelor germane, pentru stabilirea unor capete de pod pe teritoriul german şi mai ales cu privire la cantitatea de material de război şi de locomotive care urmau să fie predate. Generalul Weygand, care a primit obiecţiile, a observat că acestea erau argumente care fuseseră deja respinse cu o zi înainte şi, prin urmare, nu meritau luate în considerare.[463]

17 Foch s-a întâlnit în aceeaşi zi cu prim-ministrul francez, Georges Clemenceau, în oraşul istoric Senlis aflat în apropiere, ca să discute despre progresele negocierilor de armistiţiu. Când Clemenceau l-a întrebat pe Foch dacă are în continuare rezerve în legătură cu armistiţiul, acesta a răspuns că, pe moment, vede doar avantaje. Din punctul său de vedere, o continuare a războiului şi o potenţială ocupare a Germaniei ar fi costat viaţa altor 50 000-100 000 de francezi. Foch părea, de asemenea, cu adevărat surprins de gradul în care germanii erau „zdrobiţi"; se aşteptase la o rezistenţă mult mai acerbă la termenii propuşi ai armistiţiului.[469]

în noaptea de sâmbătă spre duminică, înaltul Comandament l-a informat pe Erzberger că în Germania se formase un nou guvern, în acest moment, Erzberger şi delegaţia sa habar nu aveau de abdicarea kaizerului; ştiau doar că Ebert era noul cancelar al Reichului.[470] în timp ce incertitudinea cu privire la viitorul politic al noului guvern era principala preocupare, delegaţia a continuat să facă tot posibilul pentru a căuta îmbunătăţiri ale termenilor propuşi ai armistiţiului. Acea dimineaţă de duminică a fost plină de discuţii între cele două echipe de delegaţi, care s-au încheiat fără ca germanii să obţină vreun succes în relaxarea condiţiilor de armistiţiu şi fără ca Aliaţii să acorde atenţie pericolului sugerat de radicalizare bolşevică în Germania, în schimb, Wemyss şi-a exprimat îngrijorarea că, în urma schimbării guvernului, delegaţia germană putea să nu mai aibă legitimitatea de a continua negocierile. Şi la niveluri mai înalte evenimentele din Germania provocau incertitudine. Clemenceau a întrebat dacă Lloyd George ar putea veni la Paris în cazul în care ar fi necesare decizii rapide, dar prim-ministrul britanic nu putea ajunge înainte de data de 13. între timp, ministrul de externe lord Curzon a fost autorizat să ia decizii în numele guvernului britanic, fiind deja în Paris.[471]

înainte ca Erzberger să primească o autorizaţie oficială de la noul guvern, OHL l-a informat prin radio la ora 20.00, pe 10 noiembrie, în legătură cu termenii care mai trebuiau negociaţi. Principala preocupare a lui Flindenburg era legată de prelungirea termenului de evacuare, cerând predarea onorabilă a estului Africii, reducerea cantităţii de material de război care trebuia cedat şi încheierea blocadei navale britanice. „Dacă nu e posibil să impuneţi aceste puncte", a adăugat Hindenburg, „ar trebui să încheiaţi oricum armistiţiul." Dacă s-ar fi ivit o astfel de situaţie, Erzberger trebuia să semneze în condiţiile unui

Între timp, Clemenceau îi instruise pe delegaţii germani să dea două declaraţii: prima, o confirmare că reprezentau noul guvern german, şi a doua, că noul guvern se angaja să implementeze condiţiile armistiţiului.[473] Cel puţin la primul punct, Erzberger putea da un răspuns afirmativ în seara de 10 noiembrie. La două ore şi jumătate după ce primise mesajul radio de la cartierul general din Spa, la Compiegne a sosit un mesaj de la guvernul Ebert, în care se afirma că Erzberger era „autorizat" să semneze armistiţiul. Totodată, noul mesaj conţinea o declaraţie cu reţineri privind condiţiile individuale. Ebert declara că noul guvern al Reichului va îndeplini condiţiile armistiţiului, dar le cerea Aliaţilor concesii legate de cedarea echipamentelor din zonele care aveau să fie evacuate, referitoare la aprovizionarea trupelor, şi încheierea rapidă a blocadei britanice, pentru a garanta alimentarea populaţiei germane. În plus, Ebert a mai cerut o capitulare onorabilă a unităţilor *Schutztruppe* germane neînvinse din estul Africii, sub comanda generalului Paul von Lettow-Vorbeck.[474]

Erzberger, căruia Weygand îi reamintise în acea seară printr-o „scrisoare oficială" că termenul de acceptare a termenilor armistiţiului din partea Germaniei era a doua zi la ora 11.00, l-a informat pe Foch că negocierile puteau continua în timpul nopţii. După ce delegaţia germană a pregătit o declaraţie de protest, ultima rundă de discuţii a început la ora 2.15, pe 11 noiembrie. în pofida instrucţiunilor contrare, Foch a cedat în favoarea delegaţiei germane în cazul câtorva puncte mai neimportante: Germania avea să predea „doar" 25 000 de mitraliere în loc de 30 000 şi numărul de avioane care urmau să fie predate a fost redus de la 2 000 la 1 700. în loc să cedeze cele 10 000 de camioane cerute iniţial, în final germanilor li s-a cerut să predea doar jumătate dintre acestea. Mai importante au fost modificările aduse delimitării zonei neutre de pe malul drept al Rinului. Adâncimea acesteia s-a stabilit la zece kilometri, iar Germania avea să mai primească şase zile în care să realizeze evacuarea. „Evacuarea onorabilă" a trupelor din estul Africii cerută de guvernul Reichului a fost de asemenea acceptată. Deciziile privind frontul de est al Germaniei au fost mai importante. Erzberger a reuşit să-l convingă pe Foch că o retragere germană imediată ar fi expus populaţia locală la influenţa bolşevică. În consecinţă, termenul de evacuare nu a fost stabilit clar. În ceea ce priveşte chestiunea continuării blocadei

economice asupra Germaniei, Foch a rămas însă inflexibil. A afirmat doar că Aliații vor lua în considerare cererile de provizii, dar nu au stabilit o dată pentru aprobarea lor.[475]

Un protest oficial citit de Erzberger a avertizat că termenii stabiliți vor împinge Germania spre anarhie și foamete. Dar, în pofida protestului său, Erzberger a semnat documentul de armistițiu la ora 5.20, în dimineața de 11 noiembrie. La mai puțin de șase ore după aceea, la 11.00, ora Franței, tunurile au amuțit pe frontul de vest. Marele Război se încheiase – cel puțin în vest.[476]

Reacțiile din Germania privind condițiile armistițiului au fost mai amestecate decât ar fi fost de așteptat. Mai exact, majoritatea germanilor aveau un resentiment puternic față de ceea ce s-a perceput, în mod corect sau nu, ca fiind răzbunarea Aliaților. Nu trebuia să fii ultranaționalist ca să critici termenii armistițiului. Luni, pe 11 noiembrie 1918, Käthe Kollwitz deplângea „groaznicii termeni ai armistițiului. Putem doar spera că tratatul de pace va aduce condiții mai bune."[477] Și Alfred Doblin, care era încă în Alsacia la acea vreme, simțea la fel: „Cât de jos am căzut. Și toți se bucură, iau cu forța, jefuiesc, se gândesc la posesiunile lor. Am fost bătuți și puși la pământ peste noapte într-un mod memorabil. [.. ,]"[478] Totuși, în același timp, exista de asemenea o mare ușurare pentru că, în sfârșit, războiul se încheiase și că revoluția fusese până la acel moment mai puțin violentă decât fusese de așteptat, mai ales pe fondul evenimentelor din Rusia și Finlanda. După cum observa Doblin: „Soția unui ofițer, al cărei copil era bolnav, mi-a spus cu câteva zile în urmă, în timpul vizitei mele: «Dacă îl înlătură pe kaizer, eu nu mai vreau să trăiesc». Nu a făcut această afirmație într-o stare de înflăcărare; era cât se poate

de sinceră; dar acum mântuit-o, era în viaţă şi o interesa doar ce se va întâmpla cu mobila ei."[479]

La fel ca soţia ofiţerului din raportul lui Doblin din Alsacia, alţi membri ai vechii elite imperiale observau, de asemenea, cu uşurare că violenţele la care se aşteptaseră nu avuseseră loc în Germania. La începutul lui noiembrie, mulţi membri ai aristocraţiei germane, în calitate de beneficiari-cheie ai regimului imperial, erau convinşi că vor împărtăşi curând soarta lui Ludovic al XVI-lea din 1793 sau pe cea a ţarului, care fusese ucis în mod brutal împreună cu familia sa, în iulie 1918. Spre surprinderea şi uşurarea lor, în timpul revoluţiei nu s-au produs aproape deloc excese violente împotriva persoanelor sau a proprietăţilor. De exemplu, prinţul Karl Anton Rohan consemna temerile sale legate de întoarcerea de pe frontul de est la casa făcută scrum şi la rudele ucise. Spre marea sa surprindere, în noaptea întoarcerii lui, castelul părinţilor era încă în picioare şi rudele şi prietenii lui ascultau fericiţi un cvartet de coarde în imensul lor salon: „A fost o surpriză uriaşă. Aşadar, până la urmă, lumea nu se prăbuşise?"[480] Cel mai important era că supravieţuitorii războiului erau uşuraţi deoarece, în sfârşit luptele se încheiaseră. Victor Klemperer, care a criticat puternic cruzimea francezilor la încheierea armistiţiului, a fost cu toate acestea uşurat pentru că pacea devenise acum o realitate:[481]

> Pe 10 noiembrie, la ora patru şi jumătate după-amiaza, când mesajul privind armistiţiul iminent a venit prin telefon de la Kowno, primul meu gând a fost: războiul s-a terminat! Din acea clipă nu am mai avut răbdare. Acum voiam să evadez din acest nonsens, din acest haos, nu mai voiam să mă mulţumesc cu cele două ore pe care, irosindu-mi viaţa ici şi colo, leduram pentru adevărata mea existenţă; fusesem destul timp soldat, fusesem o marionetă ale cărei sfori fuseseră trase de alţii, voiam să fiu liber, voiam să fiu un individ, voiam să fiu învăţat, voiam să fiu eu însumi. Mă comportam nepatriotic? Poate, dar patria distrusă avea acum nevoie de-muncitori calificaţi în toate domeniile şi dintre toţi muncitorii avea, poate, nevoie cel mai urgent de profesori. Locul meu era la o catedră.[487]

În acelaşi timp, Klemperer, la fel ca alţi germani din clasa de mijloc, se simţea puternic afectat de înfrângerea Germaniei. Într-o scrisoare adresată soţiei lui Eva, care era în Leipzig, Klemperer scria: „Acestea sunt ore nebune, sălbatice, mai ireale decât în august 1914 şi mai stranii; atunci fusese un avânt entuziast, astăzi e ziua judecăţii.

Imposibil să te concentrezi asupra unei lecturi sau să te îndeletnicești cu orice."[483]

La scurt timp după ce scrisese această scrisoare, Klemperer a reușit să urce într-unul dintre trenurile supraaglomerate spre Germania. „M-am întins, înfășurat într-o pătură de lână obținută ilegal, cu ghetele pe perne, un revoluționar victorios. Trenul s-a pus în mișcare. Ultimul meu gând înainte să adorm a fost: acum războiul s-a încheiat cu adevărat."[484]

Capitolul 8

PROVOCĂRI PENTRU TÂNĂRA REPUBLICĂ

În timp ce Marele Război se apropia de sfârșit, Friedrich Ebert și nou-constituitul Consiliu al Reprezentanților Poporului consumau multă energie cu problemele presante de zi cu zi. Și erau multe. Prelucrarea frâielor guvernului în cel mai mare moment de criză al Germaniei nu era o propunere promițătoare: semnarea unui tratat de pace ale cărui condiții erau încă necunoscute, dar puțin probabil să fie favorabile, cădea pe umerii guvernului Ebert, la fel și asigurarea aprovizionării adecvate cu alimente pentru o populație înfometată și, în general, stabilizarea unei economii dislocate, care ar fi trebuit să reabsoarbă milioane de veterani întorși în țară și să evite pericolul extrem de real al războiului civil.[485] Fiecare dintre aceste probleme a reprezentat o provocare enormă pentru un guvern fără experiență. Germania tocmai pierduse un război de o amploare și cu un caracter distructiv fără precedent, în care luptaseră peste 13 milioane de germani (aproape 20% din populația țării în 1914) și două milioane muriseră. În plus, circa 2,7 milioane de soldați germani au fost afectați fizic sau psihic în timpul războiului.[486] Spre deosebire de statele învingătoare în Marele Război, dilema justificării sacrificiilor fiilor, fraților și taților după un război pierdut avea să preocupe (și să dezbine) publicul german în anii următori.[487]

În plus, aproximativ șase milioane de soldați germani erau în continuare sub arme, pe 11 noiembrie 1918, la semnarea armistițiului.

Erau împrăştiaţi pretutindeni în Europa de Vest (nord-vestul Franţei şi al Belgiei), în Europa de Est şi Centrală şi în Orientul Mijlociu. Sute de mii de bărbaţi se întorceau din Franţa, Rusia şi Turcia.[488] Mulţi dintre ei, mistuiţi de dorinţa de a se întoarce acasă, porniseră spre ţară pe cont propriu, în timp ce alţii, precum Alfred Doblin, aşteptau o demobilizare mai organizată şi întoarcerea în Germania, în cazul lui din Alsacia, la începutul lui decembrie 1918:

> Călătorim de zile in şir. Aproape că murim de frig. [...] într-o zi, pornind de la staţia Wurzburg mariă, fac o plimbare prin oraş. Deasupra castelului flutură un steag roşu, vizibil cu ochiul liber, un drapel roşu! Se văd afişe pe coloane, semnate de „Comandantul republican al oraşului". Prin ce fel de lume călătorim? Nu am mai văzut de zile întregi ziare, se găseşte doar ziarul local din Wurzburg, care afişează titlul i'Vei *von Berlin {Independenţi de Berlii?*). E acelaşi vechi refren repetat la nesfârşit: funcţionarii speculează mândria bavariftă 1 şi lucrează cu imaginea „terorii de la Berlin". Miercuri, la Berlin [...] se văd coloane întregi de oameni, de la Potsdamer Platz traversând tot oraşul până la Friedrichshain. în nesfârşita procesiune se observă ghirlande cu funde roşii, steaguri roşii, îndemnuri proletare in rest, nimic ce ar putea să-mi amintească de o revoluţie. Pare mai degrabă un eveniment bine organizat al micii burghezii, dar la o scară. mare. Trebuie mai întâi să mă lămuresc.[451]

Această sentiment de dezorientare era foarte frecvent întâlnit printre soldaţii întorşi de pe front care soseau pe jos sau cu trenul în oraşele lor de baştină, unde erau întâmpinaţi de reprezentanţi ai noii ordini la fel de perplecşi, care nu prea ştiau la ce să se aştepte de la bărbaţii adesea puternic înarmaţi întorşi după patru ani de război.[490] întoarcerea trupelor era o provocare majoră pentru republică, una reflectată extrem de puternic în literatura vremii. în romanul în patru volume al lui Alfred Doblin despre revoluţie, intitulat *Noiembrie 1918,* locotenentul grav rănit Friedrich Becker se întoarce la Berlin unde participă la nenumărate mitinguri politice fără să găsească răspunsuri mulţumitoare. Becker, un fost profesor de limbi clasice, se întoarce la vechea lui şcoală, dar directorul îi spune că nu are de lucru pentru el. Fără nici o perspectivă de a-şi găsi un loc de muncă, Becker suferă o depresie nervoasă gravă.

8.1. O realizare importantă a guvernului Ebert a fost întoarcerea paşnică şi organizată în Germania a milioane de soldaţi germani. Acest lucru ar fi fost practic imposibil fără alianţa cu generalul Groener şi cu înaltul Comandament al Armatei. S-a dovedit destul de dificil chiar şi cu avantajul acestei alianţe, după cum sugerează această fotografie a trupelor germane din Alsacia care traversează Rinul la întoarcerea de pe front spre sfârşitul lui 1918, cu drapelul militar al Germaniei imperiale în vânt, în semn de sfidare a noii republici.

Becker nu a fost singurul personaj literar care se întorcea din război şi simţea disperarea. Paul Bâumer, personajul principal din romanul de război de mare succes al lui Erich Maria Remarque *Nimic nou pe frontul de vest* (1929), subliniază puternic această idee afirmând: „Dacă ne-am fi întors acasă în 1916, din suferinţa şi din forţa experienţei noastre am fi declanşat o furtună. Acum, dacă ne întoarcem vom fi obosiţi, distruşi, epuizaţi, dezrădăcinaţi şi lipsiţi de speranţă. Nu vom fi capabili să ne mai găsim calea. Şi oamenii nu ne vor înţelege, pentru că generaţia dinaintea noastră, deşi a trăit aceşti ani odată cu noi, avea deja o casă şi o chemare; acum vor reveni la vechile lor ocupaţii şi războiul va fi uitat – şi generaţia care a crescut după noi ne va părea străină şi ne va da la o parte. Vom fi inutili până şi nouă înşine [...] şi în cele din urmă ne vom prăbuşi.“[491]

Războiul a rămas vizibil pe străzile germane, unde veterani lefteri, schilodiţi, cerşeau un ban, dar şi în eşaloanele superioare ale societăţii, unde absenţa tinerilor era resimţită puternic. Numărul victimelor din aristocraţia germană, de exemplu, a fost deosebit de mare în timpul războiului: circa 4 500

ofiţeri aristocraţi – peste un sfert dintre bărbaţii care făceau parte din aristocraţia germană de peste 18 ani – au murit pe câmpurile de luptă ale Marelui Război.[492] Foştii ofiţeri şi soldaţi de rând care supravieţuiseră războiului purtau adesea cicatrici invizibile sau vizibile – de la membre lipsă la „sindromul posttraumatic provocat de stresul bombardamentelor".[493] În romanul de succes al lui Vicki Baum intitulat *Menschen im Hotel (Oameni la hotel*) (1929), a cărui acţiune se petrece în luxosul hotel Adlon din Berlin, cicatricile războiului sunt personificate de un bărbat, Dr. Ot- ternschlag, căruia îi mai rămăsese doar jumătate din faţă din cauza unei răni de război: „Cealaltă jumătate a feţei sale nu exista. Era doar un amestec strâmb de suturi şi pliuri unde, dintre suturi şi cicatrici, se ivea un ochi de sticlă."[494] Otternschlag numeşte acest ochi artificial „suvenirul său din Flandra" şi întrupa contrastul izbitor dintre faţada strălucitoare a hotelului şi realitatea sumbră a unei existenţe distruse: „Este oribil", spune el. „Lumea e o stea moartă, nu ne mai încălzeşte."[49]''

Pe fondul acestor existenţe aparent sau efectiv subevaluate şi al dilemei reintegrării veteranilor în noua republică, Ebert a salutat la Poarta Brandenburg trupele care se întorceau de pe front la Berlin pe 10 decembrie 1918 cu cuvintele: „Nici un inamic nu v-a înfrânt". După cum observa în jurnalul său o femeie care se afla printre observatorii din acea zi: „Artileriştii. Tunuri, cai, căşti, toate înfăşurate în hârtie colorată, crenguţe de brad şi panglici. Arăta atât de frumos, dar era şi foarte de trist de privit. În trecut, mă temusem mereu să nu ajung să văd o retragere. În Alexanderplatz, agitaţia [...] Copiii erau aşezaţi pe tunuri şi soldaţii cu fetele lor pe cai. Toţi mărşăluiau împreună. O bucurie, ca şi când s-ar fi întors o armată victorioasă. La Poarta Brandenburg au fost întâmpinaţi de Ebert pe post de reprezentant al republicii."[496]

8.2. Parada soldaţilor germani întorşi din război la Poarta Brandenburg din Berlin, 10 decembrie 1918. Contrar celor afirmate adesea, soldaţii care se întorceau au fost în general primiţi cu căldură, atât de publicul larg, care s-a strâns în număr mare la Poarta Brandenburg ca să-i întâmpine, cât şi de înalţii reprezentanţi ai noii republici.

Cuvintele lui Ebert se născuseră din dorinţa de a coopta armata pentru a susţine noul regim în faţa unei potenţiale provocări fie din partea opoziţiei de dreapta, fie a celor care susţineau o revoluţie mai radicală în Germania. Deşi marinarii şi soldaţii staţionaţi în spatele frontului porniseră Revoluţia din Noiembrie, Ebert era foarte conştient că schimbarea de regim nu se bucura de popularitate în rândul tuturor trupelor. În schimb, exista o ruptură adâncă între unele trupe din prima linie, mai ales din vest, şi cele staţionate în spatele frontului şi în garnizoanele de acasă, din Germania. Majoritatea unităţilor de ocupaţie ger. mane din est şi din garnizoanele din armata teritorială şi-au destituit ofiţerii, au creat consilii ale soldaţilor şi şi-au declarat sprijinul deplin pentru revoluţie şi pentru marinarii care o declanşaseră. În schimb, trupele combatante (care din punct de vedere numeric erau cu mult inferioare diviziilor de rezervă şi garnizoanelor din ţară) au rămas sub comanda vechiului corp de ofiţeri, traversând Rinul după 11 noiembrie sub stindardul negru, alb şi roşu al fostului regim imperial.

Resentimentele vechi faţă de presupuşii leneşi, neîncercaţi şi plictisiţi „porci din ariergardă" (*Etappenschweine*) fuseseră consolidate în momentul înfrângerii, când trupele combatante le acuzaseră pe cele din ariergardă că îşi bătuseră joc de sacrificiile lor. Probabilitatea ca cel puţin unii dintre aceşti soldaţi de pe front puternic înarmaţi, călîţi în lupte şi plini de resentimente să se opună în mod violent schimbării de regim era considerabilă, şi nu doar după estimările lui Ebert.[407]

Tocmai din acel motiv şi pentru a aborda extraordinar de dificila problemă a demobilizării a circa şase milioane de oameni în câteva luni, Ebert a ajuns la un acord pragmatic cu mult mai puţin dogmaticul succesor al lui Ludendorff din înaltul Comandament al Armatei, generalul Wilhelm Groener, acord care a fost adesea luat în mod greşit în derâdere ca fiind un pact faustian cu vechea armată imperială. Pe 10 noiembrie, Groener l-a asigurat pe Ebert de loialitatea forţelor armate şi a acceptat noile realităţi politice. în schimb, Ebert a promis că guvernul va lua măsuri prompte împotriva potenţialelor revolte de extremă stângă, că va organiza alegeri pentru o Adunare Naţională şi că tot corpul ofiţerilor va rămâne la comanda armatei.[498] În opinia lui Groener şi a lui Ifindenburg, acesta era un exerciţiu de limitare a pagubelor, deoarece garanta un fel de influenţă pentru vechiul corpul ofiţeresc care urma să fie mult redus în condiţiile mult schimbate ale Germaniei postrevoluţionare.

Hindenburg şi Groener „erau de părere că poporul nostru poate fi comparat cu un om bolnav cu febră severă care, cu timpul, va scădea şi ea", îi scria general-maiorul Albrecht von Thaer soţiei lui, într-o scrisoare din 20 noiembrie 1918. Adăuga cât de mult admira calmul pe care-l radiau Hindenburg şi Groener.[499] în memoriile sale, publicate în 1939, Groener povestea în detaliu despre „alianţa pe care o încheiase OHL cu Ebert". Pe 10 noiembrie, în numele lui Hindenburg, a pus armata la dispoziţia noului guvern şi a declarat că, în schimb, se aştepta ca Ebert să sprijine atât „combaterea bolşevismului", cât

şi „menţinerea ordinii şi a disciplinei în rândurile armatei".[500] Şapte zile mai târziu, Groener îi scria soţiei sale că, împreună cu Hinden- burg, doreşte să-l susţină pe Ebert, pe care el personal îl aprecia, „ca pe un om drept, onest, cât mai mult timp posibil, astfel încât «vagonul» să nu deraieze spre stânga".[501]

Acest aranjament era susţinut de multe figuri militare de rang înalt, în parte pentru că asta însemna că armata încă mai avea un rol de jucat în lumea postbelică şi în parte pentru că existau preocupări sincere că Germania ar fi putut cădea în haos şi bolşevism: „Dacă Liga Spartachistă ajunge la putere, acest lucru va duce iremediabil la un război civil, la fel ca în Rusia. În plus, Antanta ar trimite trupe ca să restabilească ordinea. Atunci am fi forţaţi să îndurăm ultimul lucru de care, în pofida tuturor nenorocirilor de până acum, am fost scutiţi: război în propria ţară. De aceea trebuie să votăm pentru unul dintre adepţii lui Ebert sau pentru un burghez democrat!

În ciuda înţelegerii dintre Groener şi Ebert, procesul de demobilizare s-a dovedit complex, nu în ultimul rând deoarece a implicat mult mai mult decât simpla transformare a soldaţilor în civili. Economia de război trebuia schimbată într-o economie postbelică şi nenumărate fabrici de armament au fost închise. Acest proces le-a afectat în special pe femei, care fuseseră recrutate să lucreze în fabrici în timpul războiului.[503] între 1914 şi 1918, salariile femeilor care lucraseră în industrii legate de război crescuseră semnificativ pentru a răspunde nevoilor presante de .a avea muncitori în fabricile de muniţie.[504] Şi în alte domenii ale vieţii publice şi profesionale prezenţa femeilor devenise mult mai vizibilă. De exemplu, înscrierea femeilor în universităţile germane crescuse cu circa 77% între 1914 şi 1918.[505]

Activista pentru drepturile femeilor Henriette Fiirth surprindea aceste schimbări şi aşteptările tot mai mari pentru schimbare în cartea sa *Die deutschen Frauen im Kriege (Femeile germane în război),* publicată în 1917: „Schimbările incredibile ale acestui război au revoluţionat experienţele de zi cu zi ale femeilor într-o măsură pe care am fi con- siderat-o de necrezut în primele luni ale acestuia".[506] Rata de angajare a femeilor a continuat să crească după 1918, mai ales în industria serviciilor, care a avut o dezvoltare rapidă, dar şi din ce în ce mai mult în profesiile medicale şi în învăţământ, iar femeile alcătuiau o treime din forţa de muncă germană totală în perioada interbelică.[50ı]

Cu toate acestea, perspectiva economică din 1918 era sumbră, iar guvernul lui Ebert se confrunta cu niveluri ale datoriilor şi rate ale inflaţiei fără precedent în istoria Germaniei. Principala cauză a acestora era, desigur, Primul Război Mondial şi modul în care Germania îşi finanţase efortul de război. înainte de 1914, Germania fusese cea mai puternică ţară din Europa din punct de vedere economic, dar specializarea ei pe produse de înaltă tehnologie, multe dintre ele fiind exportate, lăsaseră ţara vulnerabilă la orice perturbare a lanţului de aprovizionare şi de comerţ global. între 1914 şi 1918, kaizerul şi guvernele sale împrumutaseră şi tipăriseră sume tot mai mari de bani ca să acopere spirala creşterii costului războiului.

8.3. În Primul Război Mondial femeile au preluat din ce în ce mai mult slujbele care anterior fuseseră rezervate bărbaţilor. Această evoluţie a fost cea mai vizibilă în industria de muniţii, dar femeile au avut în această perioadă o gamă întreagă de meserii artizanale, cum puteţi vedea, de exemplu, în această fotografie cu două femei, în 1916, care câştigau bani spălând geamuri.

Nimic din toate acestea nu ar fi contat în eventualitatea unei victorii germane care ar fi deschis noi posibilităţi economice în estul Europei şi ar fi făcut posibilă impunerea unor despăgubiri de război mari ţărilor învinse (cum se procedase la Brest-Litovsk). Acum însă, guvernul lui Ebert nu doar că rămăsese cu datoriile Germaniei, ci şi cu o factură cu o valoare încă

nespecificată, reprezentând despăgubirile de război datorate Aliaţilor şi costurile sociale extrem de ridicate ale războiului. Trebuiau făcute plăţi soldaţilor care-şi pierduseră membrele, văduvelor şi orfanilor, proviziile alimentare erau subvenţionate, ca şi anumite industrii pentru a obţine ocuparea deplină a forţei de muncă şi pentru a menţine pacea socială. Între timp, rata inflaţiei continua să fie ridicată, făcând ca achiziţionarea bunurilor de bază şi importurile să fie din ce în ce mai scumpe. Dacă în 1918 un dolar american mai putea fi cumpărat cu opt mărci la cursul de schimb din Berlin, acel curs a crescut la aproape 50 de mărci pentru un dolar spre sfârşitul lui 1919.[508]

Totuşi, în primii ani ai Republicii de la Weimar, până în vara lui 1922, investiţii străine însemnate în obligaţiuni germane, de până la 15 miliarde de mărci-aur (determinate de convingerea că marca îşi va reveni în curând), au ajutat la păstrarea unui curs de schimb mai stabil decât ar fi fost altfel.[509] Deşi inflaţia pe termen lung (care a culminat cu cea mai gravă hiperinflaţie din istorie, în 1923) a spulberat economiile germanilor, au fost şi unele efecte pozitive pe teren scurt: inflaţia a ajutat la stabilizarea ocupării forţei de muncă şi a facilitat revenirea economică a Germaniei după 1918. între sfârşitul războiului şi vara lui 1922, rata de creştere economică din Germania era de fapt mai mare (şi rata de şomaj mai mică) decât rata din majoritatea ţărilor europene. Unii istorici au sugerat că primele guverne de la Weimar au cumpărat extrem de necesara pace socială şi o stabilitate precară prin utilizarea excesivă a tiparniţei de bani.[510]

O altă cauză a tranziţiei iniţial relativ line de la economia de război la economia pe timp de pace a fost că Ebert şi Uniunea Sindicatelor Libere au susţinut schimbarea graduală în faza iniţială a Revoluţiei germane din Noiembrie 1918. Lucrul a fost valabil atât în lumea

politică, cât şi în arena socială: pe 15 noiembrie, afaceriştii şi sindicatele au încheiat un acord privind negocierea salariilor, introducerea zilei de muncă de opt ore şi dreptul de reprezentare al muncitorilor în companiile cu peste 50 de angajaţi. Toate aceste chestiuni fuseseră de decenii solicitări-cheie ale mişcării muncitoreşti organizate. Acum deveniseră realitate. Cunoscută ca Acordul Stinnes-Legien, după numele principalilor doi semnatari – marele industriaş Hugo Stinnes şi preşedintele Sindicatelor Libere, Cari Legien-, înţelegerea a preîntâmpinat o posibilă naţionalizare de jos în sus şi o redistribuire radicală a proprietăţii, care nu ar fi fost nici în interesul angajaţilor, nici al Sindicatelor Libere dominate de SPD.[511]

În timp ce Consiliul Reprezentanţilor Poporului a luat decizii pragmatice pentru a menţine ţara pe linia de plutire, inclusiv garantând „salariul, pensia şi alte revendicări legale ale oficialilor şi angajaţilor din serviciile publice",[512] au rămas suficiente dezacorduri în privinţa viitorului curs al revoluţiei. Aspectele pe termen lung ale viitorului politic al Germaniei aveau să fie decise de o Adunare Naţională constitutivă, aleasă în mod democratic – cel puţin asta intenţionau Ebert, MSPD şi o parte dintre socialiştii independenţi. Din perspectiva lor, un fapt revoluţionar împlinit, sub forma unei Republici a Consiliilor, nu ar fi avut legitimitate democratică, punând astfel în pericol integrarea politică a unor mari segmente ale populaţiei în noul stat republican. Mulţi germani din clasa de mijloc şi din clasa superioară ar fi perceput naţionalizarea industriilor-cheie ca pe o gravă încălcare a legii, astfel mobilizând şi mai multe forţe contrarevoluţionare decât era deja cazul.

În orice caz, segmente importante din mişcarea muncitorilor, mai ales din aripa de stânga a acesteia, nu au acceptat respingerea unei Republici a Consiliilor de către MSPD. De exemplu, anarhistul Gustav Landauer îi scria prietenei sale, eseista şi poeta Margarete Susman, pe 14 noiembrie 1918: „Dacă vine acum o Adunare Naţională, dacă toate deciziile importante sunt puse în mâinile ei, totul va fi pierdut. […] «Adunare Naţională» înseamnă că revoluţia deshamă caii şi-i bagă în grajd. Nu avem nevoie nici pe de parte de asta!"[513]

Deşi extrema stângă nu a avut niciodată şansa de a câştiga o majoritate, odată cu începerea revoluţiei a încurajat anumite aşteptări printre numeroşii muncitori şi agitatori care sperau la schimbări politice şi socioeconomice mai radicale. Tensiunile dintre diferitele tabere şi dintre diferitele aşteptări legate

de viitor aveau să explodeze violent la sfârşitul lui 1918.[514]

Capitolul 9

COMBATEREA RADICALIZĂRII

în iarna 1918-1919, aceste tensiuni nerezolvate dintre revoluţionarii moderaţi şi radicali au izbucnit violent. Ebert şi Partidul Social-De- mocrat Majoritar erau ferm hotărâţi că numai o Adunare Naţională aleasă democratic putea decide în privinţa viitoarei constituţii a ţării. Nu toţi erau dispuşi să accepte acest punct de vedere. Reprezentanţii aripii de stânga a USPD, aşa-numita „Ligă Spartachistă", respingea ideea unui Adunări Naţionale şi prefera un sistem politic în care toate puterile să fie în mâinile consiliilor soldaţilor şi ale muncitorilor. La sfârşitul lui 1918 s-au unit cu alte grupuri de stânga, formând Partidul Comunist German (KPD).[515]

Cele două figuri dominante ale stângii comuniste din Germania în acest moment erau Rosa Luxemburg şi Karl Liebknecht. Liebkne- cht, probabil cel mai cunoscut susţinător al schimbării revoluţionare radicale în afara Rusiei, provenea dintr-un cerc distins de socialişti germani. Născut în Leipzig în 1871, era fiul lui Wilhelm Liebknecht, un prieten apropiat şi colaborator al lui Karl Marx şi, alături de liderul SPD, de mult timp în slujba partidului, August Bebel, unul dintre părinţii fondatori ai social-democraţiei. Karl era mult mai radical decât tatăl său. Studiind dreptul şi economia politică la universităţile din Leipzig şi Berlin, a deschis un birou de avocatură la Berlin în 1899 şi s-a specializat în apărarea tovarăşilor socialişti în tribunalele germane.[516]

În 1907, scrierile antimilitariste ale lui Liebknecht i-au provocat probleme cu justiţia, care l-a condamnat la 18 luni de închisoare. întemniţarea lui nu a făcut decât să-l ajute să-şi îmbunătăţească poziţia printre adepţii săi. Liebknecht a fost ales în Reichstag ca social-de- mocrat în 1912. în 1914 a fost singurul membru al parlamentului care a votat împotriva creditelor de război. Liebknecht şi alţi critici

importanţi de stânga ai războiului, printre care se numărau Rosa Luxemburg şi Clara Zetkin, o pionieră a mişcării feministe socialiste, şi-au format în curând propria organizaţie în SPD: „Grupul Internaţionalei", care a fost redenumit Liga Spartachistă în 1916. În broşurile lor periodice *Spartakusbriefe (Scrisorile spartachiste)*, Liebknecht şi adepţii săi cereau o revoluţie a muncitorilor şi încheierea imediată a războiului. Deloc surprinzător, *Scrisorile spartachiste* au fost curând interzise, iar Liebknecht a fost arestat şi trimis într-un batalion disciplinar pe frontul de est. Revenit la Berlin în anul următor, Liebknecht a condus o demonstraţie ilegală împotriva războiului pe 1 mai 1916 şi a fost arestat din nou. De această dată a fost condamnat la patru ani de închisoare pentru înaltă trădare. A fost eliberat la sfârşitul lui octombrie 1918, în urma amnistiei acordate deţinuţilor politici de prinţul Max von Baden, şi s-a întors imediat la Berlin. Aici a condus o altă demonstraţie împotriva războiului care a culminat

9.1. Un afiş rezumând cele mai mari provocări cu care se confrunta guvernul Ebert în primele luni ale Republicii de la Weimar: „Demobilizarea fără incidente", „Construirea Republicii" şi „Pacea".

cu un marş îndreptat în mod simbolic spre ambasada Rusiei, unde delegaţii ruşi au organizat o recepţie în cinstea sa.[517] „Legătura cu ruşii" îi făcea pe oficialii de la Berlin din ce în ce mai agitaţi. Pe 6 noiembrie, cu trei zile înainte ca revoluţia să ajungă la Berlin, delegaţia sovietică din capitala germană, condusă de Adolf Joffe, a fost expulzată din ţară sub acuzaţia că pregăteşte o răscoală comunistă în Germania. Asemenea acuzaţii nu erau absolut nefondate, chiar dacă impactul imaginat al propagandei ruse asupra extremei stângi germane era categoric exagerat. Totuşi Lenin şi, prin extensie, Joffe sperau, desigur, într-o expansiune spre vest a revoluţiei proletare mondiale, în care Germania, acum îngenuncheată şi categoric înfrântă pe plan militar, era de o importanţă deosebită.

Lenin era încurajat în speranţele sale de consilierul lui pe probleme de securitate naţională, Karl Radek (numele său real la

naştere era Karol Sobelsohn). Născut din părinţi evrei în 1885 în Lemberg, capitala domeniului regal austro-ungar Galiţia, Radek intrase în Partidul Social-Democrat al regatului Poloniei şi Lituaniei în 1904. În următorul an a participat la Revoluţia din 1905, înainte să fugă în Germania pentru a evita să fie arestat de poliţia ţaristă. După ani de muncă pentru ziare socialiste şi participarea la dezbateri din ce în ce mai aprige între marxişti tradiţionalişti şi „revizionişti", Radek s-a poziţionat de partea greşită şi a fost expulzat din SPD (partid în care intrase la mutarea în Germania) în 1913, pentru vederi considerate vătămătoare pentru partid. Karl Liebknecht se opusese expulzării sale şi această expulzare a fost criticată de reprezentanţii internaţionali ai extremei stângi, precum Lenin şi Troţki. În anul următor, după izbucnirea Marelui Război, Radek s-a mutat în Elveţia, colaborând strâns cu Lenin şi cu stânga zimmerwaldiană. De fapt, Radek i s-a alăturat lui Lenin în călătoria sa cu trenul din Zürich, în 1917, şi i-a sprijinit eforturile de a radicaliza revoluţia odată ce s-au întors în Rusia. După Revoluţia Bolşevică, Radek a devenit membru al delegaţiei ruse de la Brest-Litovsk. Ca expert în Germania, Radek a ocupat funcţia de adjunct al comisarului poporului pentru afaceri externe, Gheorghi Cicerin, începând cu martie 1918. În aprilie 1918, când relaţiile diplomatice dintre Germania şi Rusia au fost reluate, Joffe a fost acceptat ca ambasador al Rusiei la Berlin, în timp ce lui Radek, care spera să i se alăture lui Joffe la Berlin, nu i s-a aprobat viza după ce, într-un raport secret, Ministerul de Externe îl clasificase drept un „revoluţionar periculos".[518]

Când a izbucnit Revoluţia din Germania, în noiembrie 1918, Radek şi alţii de la Moscova au fost luaţi prin surprindere. Având „informaţii foarte neclare despre evenimentele din teren", în cuvintele lui Radek, acesta a decis să intre în Germania pentru a încerca să influenţeze cursul revoluţiei.[5113] În decembrie 1918, Radek a traversat ilegal graniţa cu Germania şi s-a instalat la Berlin, unde a participat la discuţii şi la conferinţe care au dus la înfiinţarea Partidului Comunist German (KPD), la sfârşitul lui decembrie 1918.

În orice caz, cel mai important aliat al lui Liebknecht în săptămânile şi lunile de după război categoric nu a fost Radek, ci intelectuala şi activista marxistă de origine poloneză Rosa Luxemburg, alături de care conducea publicaţia emblematică a comuniştilor *Die Rote Fahne (Steagul roşu)*. Născută Rozalia Luksenburg în oraşul rus pe atunci Zamosc, în acelaşi an ca Liebknecht, era mezina unui evreu negustor de lemn. Luxemburg s-a implicat în activităţi revoluţionare antiţariste de când era elevă la Varşovia şi a fost nevoită să fugă din oraş ca să scape de persecuţiile poliţiei ţariste. Din 1889 a locuit la Zürich, unul dintre centrele refugiaţilor socialişti din întreaga Europă, unde iubitul ei, Leo Jogiches, un socialist din Vilnius, i-a finanţat studiile de filosofie, istorie, economie, politică şi matematică de la Universitatea din Zürich şi a şi sprijinit-o să înfiinţeze Partidul Social-Democrat din Polonia şi Lituania.[520]

În 1898, Luxemburg a obţinut cetăţenie germană prin căsătoria cu singurul fiu al familiei care o găzduise la Zürich, Gustav Lübeck, în timp ce-şi continua relaţia cu Jogiches. Mutându-se la Berlin în acelaşi an, a intrat imediat în SPD şi s-a implicat activ în controversele constante dintre social-democraţii reformişti şi revoluţionari. Ca susţinătoare radicală a revoluţiei, a fost închisă de trei ori între 1904 şi 1906 şi încă o dată în timpul Marelui Război, vreme în care

a reuşit totuşi să scrie o serie de pamflete antirăzboi care au fost scoase pe furiş din celula ei din Breslau, tipărite şi distribuite muncitorilor şi soldaţilor de Jogiches.

În timpul petrecut în închisoare, gândurile ei au început să graviteze în jurul recentei Revoluţii Bolşevice şi a semnificaţiei acesteia pentru viitorul revoluţiilor proletare dm alte ţări. Deşi susţinea în mare parte lovitura bolşevică, Luxemburg a rămas critică faţă de teoriile „revoluţionare avangardiste" ale lui Lenin şi simţea că această conducere dictatorială sufoca o revoluţie autentică întreprinsă de mase. Simţea că viziunea lui Lemn despre rolul partidului de paznic dictatorial care conduce proletariatul în lupta lui împotriva burgheziei, eliminând în acelaşi timp orice opoziţie internă din mişcarea socialistă, ar fi putut fi într-adevăr periculoasă:

> Gând toate acestea sunt eliminate, ce rămâne cu adevărat? în locul organismelor reprezentative create prin aisşeri generale, populare, Lenin şi Troţki au înfiinţat sovieteie ca unică reprezentare adevărată a vieţii politice din ţară in ansambiaeviaţa din soviete trebuie să de- vinttfe asemenea, din ce in ce mai paralizată. Fără alegeri gaserale, fără libertatea neîngrădită a presei şi de adunare, fără o luptă liberă a opiniilor, viaţa se stinge în f»ftăte instituţie publică, devine doar un simuladţPde viaţă, în care doar birocraţia rămâne singurul epatant ^€Ctn Viaţa publică intră treptat in letargie, câţivK*dci de lideri de partid GU o energie inepuizabilă şi cu o experienţă nemărginită*adru- mă şi stăpânesc. Printre ei, în realitate doar câteva minţi remarcabile conduc şi o elitswpclasei muncitoare este invitată din când in când la întâlniri, undeUÎbuie să discursurile liderilor şi să aprobe unanim rezoluţiile propuse în conckrzie, o afacere de clică, o dictatură, cu siguranţă, nu dictaturăspfcletariatului, ci doar didtNtUra unei mâini de politicieni, o dictatură in sens burghez şi în sensuLstăpânirii iacobine (amânarea Congresului SovieiUSr, care nu se mai organizează o dafcfr la-Slii luni, ci o dată la şase luni!). Da, merge şi mai departe: astfel de condiţii trebuie să provoace inevitabil o brutalizare

a vieţii publice: tentative de asasinat, împuşcare de ostatici etc.“[1]

Luxemburg simţea că, dacă modelul lui Lenin ar fi fost adoptat în altă parte, ar fi creat o mică elită revoluţionară desprinsă de muncitorii de rând în ale căror capacităţi de organizare şi ambiţii revoluţionare ea credea cu tărie. Cel mai important, partidele comuniste din întreaga Europă ar fi trebuit să permită exprimarea unor opinii diferite de doctrina partidului: „Libertatea doar pentru susţinătorii guvernului, doar pentru membrii unui singur partid, oricât ar fi de numeroşi, nu este libertate. Libertatea trebuie să fie întotdeauna pentru cei care gândesc diferit.“[522] Mai exact, ceea ce Luxemburg avea vedere nu era indulgenţa faţă de, sau toleranţa pentru „duşmanii de clasă“ ai revoluţiei, ci pluralismul socialist în viitoarea dictatură a proletariatului.

După aproape trei ani de închisoare, Luxemburg a fost eliberată la începutul lui noiembrie 1918. Din Breslau s-a întors imediat la Berlin, unde s-a alăturat prietenilor ei care făceau presiuni în vederea declanşării unei revoluţii „adevărate“.[1'23] La zece zile după eliberarea sa, Luxemburg îi scria vechii prietene, Clara Zetkin: „Draga mea, cu toată graba, îţi scriu câteva rânduri. De când am coborât din tren nu am călcat pe-acasă. Până ieri tot timpul mi-a fost acaparat de punerea pe picioare a publicaţiei *Die Rote Fahne*. Va apărea sau nu? Lupta a deschis această întrebare pe care o avem în minte de dimineaţă până târziu în noapte.

Luxemburg şi Liebknecht cereau cu disperare „o a doua revoluţie“, mai ales în articolele lor din *Die Rote Fahne*. Pe 18 noiembrie, la zece zile de la eliberarea ei din închisoarea din Breslau şi întoarcerea la Berlin, Luxemburg a publicat un eseu în care insista asupra continuării revoluţiei după răsturnarea statului imperial: „Scheidemann-Ebert sunt liderii numiţi ai Revoluţiei germane în etapa actuală. Dar Revoluţia nu stă pe loc. Legea supravieţuirii ei e avansarea rapidă. [.. „][525]

Nu doar contemporanii burghezi nu au reuşit să savureze o astfel de perspectivă. Într-o scrisoare din 13 decembrie 1918 către eseista de stânga Margarete Susman, Gustav Landauer i-a descris

pe Liebknecht şi pe susţinătorii lui „bolşevici" ca fiind nişte „centralişti puri precum Robespierre şi oamenii săi, a căror ambiţie nu are conţinut, ci sunt preocupaţi exclusiv de putere. Ei lucrează în favoarea unui regiment militar care ar fi mult mai hidos decât orice a văzut lumea până acum. Dictatura proletariatului înarmat – în acest caz, aş prefera un alt Napoleon!"[526]

Social-democraţii moderaţi considerau retorica lui Liebknecht şi a lui Luxemburg şi mai periculoasă, deşi din motive diferite. Chiar dacă baza reală a puterii „Ligii Spartachiste" era redusă, exemplul Revoluţiei Ruse demonstra foarte clar că tot ce era necesar pentru preluarea puterii era un grup hotărât de revoluţionari profesionişti. Ebert văzuse cum, în toamna lui 1917, minoritatea bolşevicilor din Rusia alungase parlamentul şi împinsese ţara pe panta spre un devastator război civil. în consecinţă, dorea să-i ţină cu orice preţ departe de putere pe radicalii din jurul lui Luxemburg şi Liebknecht.

Divergenţele profunde dintre diferitele facţiuni ale stângii au devenit şi mai vizibile la mijlocul lui decembrie 1918, când Congresul General al Consiliilor Muncitorilor şi Soldaţilor s-a întrunit la Berlin, unde au participat delegaţi aleşi din toată Germania. Diferiţi vorbitori şi-au prezentat ideile adesea fundamental opuse legate de viitoarea direcţie a Revoluţiei germane. Max Cohen din Partidul Social-Democrat Majoritar a prezentat punctele de vedere ale guvernului, având parte de aplauze furtunoase, dar şi de strigăte puternice de dezaprobare.[527] Pentru Cohen, democraţia şi socialismul erau cât se poate de compatibile. Regimul imperial se prăbuşise, democraţia se impusese. Acum venise timpul unor reforme serioase. Ca să atingă aceste obiective şi să împiedice Germania să alunece în haos, era nevoie de „ordine" şi „disciplină". El a subliniat pericolele foarte reale cu care se confrunta Germania, ameninţarea de a fi împărţită încă o dată în state mici, ca urmare a deciziilor aliate sau a mişcărilor separatiste din Germania, fie că era vorba despre Bavaria, fie despre Renania. O democraţie socialistă ar fi fost

fezabilă doar în condiţiile unei economii funcţionale. Alternativa o reprezentau „condiţiile ruseşti" – un stat al violenţei, haosului şi foametei. „Când producţia e oprită, aşa cum este şi la noi, când nu sunt nici materii prime, nici fabrici ■ ce este de naţionalizat de fapt? în aceste circumstanţe, *naţionalizarea imediată e nebunie curată*. Nu e nimic de naţionalizat!"

Viitorul Germaniei depindea de capacitatea poporului german de a colabora dincolo de barierele dintre clase. Doar o Adunare Naţională, aleasă de toţi germanii, avea un mandat corespunzător pentru a lua decizii cu privire la viitoarea constituţie a ţării. Germania avea nevoie şi de un guvern legitim pentru a negocia un tratat de pace cu Aliaţii.[528]

Poziţia lui Cohen a fost aprobată de majoritatea delegaţilor de la congres, dar a provocat şi obiecţii puternice din partea extremei stângi. Aceasta cerea o desprindere radicală de trecut: naţionalizarea imediată a industriilor-cheie, democraţie directă printr-un sistem de consilii ale muncitorilor şi soldaţilor şi epurarea celor loiali faţă de vechiul regim din serviciul public şi din sistemul juridic. Mai mult, stânga germană ar fi trebuit să pună bazele unei alianţe proletare internaţionale dincolo de graniţe şi să întindă mâna prietenește regimului revoluţionar din Rusia. Principalul adversar al lui Cohen de la congres, socialistul independent Ernst Däumig, declara: „Cu 70 de ani în urmă, poetul revoluţiei [1848] [Ferdinand Freiligrath] spunea că *proletariatul e chemat să distrugă lumea veche şi să o construiască pe cea nouă*. Această sarcină nu a fost îndeplinită pe vremea lui. Dar aceasta este sarcina noastră; este ceva necesar acum." Pentru Däumig, un mare admirator al Revoluţiei Bolşevice din Rusia, se cerea acţiune imediată dacă proletariatul german dorea să distrugă o dată pentru totdeauna statul imperial „putred". Asta nu se putea realiza prin dezbateri parlamentare şi negocieri cu angajatorii. Era nevoie de fapte, nu de vorbe. De aceea Däumig a respins ideea alegerilor generale pentru o Adunare Naţională.[529]

în pofida discursului înflăcărat al lui Däumig, Partidul Social-Democrat Majoritar a triumfat la congres. Majoritatea delegaţilor au respins ideea unei republici a consiliilor şi a votat în schimb în favoarea convocării rapide a unei Adunări Naţionale după alegeri libere şi universale, care urmau să fie organizate în ianuarie 1919. Totuşi decizia de a organiza alegeri generale nu a redus tensiunile din rândurile, stângii. Cât de tensionată devenise relaţia dintre diferitele facţiuni din mişcarea muncitorească din Germania a devenit evident până la Crăciunul din 1918, când un conflict de lungă durată între Divizia de Marină a Poporului (*Volksmarinedivision*) cu tendinţe de stânga şi comandantul militar din Berlin, Otto Wels (MSPD), în cele din urmă a escaladat. Wels percepea Divizia de Marină a Poporului ca pe o ameninţare, o unitate armată în capitala care părea să simpatizeze cu bolşevismul. El a insistat asupra unei reduceri semnificative a diviziei şi a reţinut salariile soldaţilor ca asigurare. Drept răspuns, pe 23 decembrie, marinarii rebeli l-au luat prizonier pe Wels. Ebert a reacţionat rapid: fără să se mai sfătuiască cu partenerul său de coaliţie, USPD, a cerut imediat armatei ajutor militar. Luptele sângeroase care au urmat în centrul oraşului, în jurul castelului imperial al familiei Hohenzollern, s-au încheiat cu o umilitoare înfrângere a trupelor guvernamentale.[530]

Mulţi contemporani care au urmărit evenimentele din Berlin au regretat escaladarea violenţelor pe străzile capitalei: „E Crăciunul! Şi în oraş trag cu tunurile. [...] De la ora 8.00 la 11.00, la castel şi Neuer Marstall se trage cu proiectile cu gaze şi mitraliere. Mulţi morţi şi răniţi. La prânz se spune că marinarii s-au predat. Dar rezultatul e mai degrabă o victorie a soldaţilor decât a guvernului Ebert."[531]

„Bătălia din Ajunul Crăciunului" a fost într-adevăr foarte violentă, chiar dacă utilizarea gazului de luptă a fost doar un zvon. La fel ca sublinierea slăbiciunii relative a guvernului Ebert, a avut două consecinţe imediate: prima a fost sfârşitul scurtei alianţe pragmatice dintre USPD şi MSPD. Pe 29 decembrie, cei trei

reprezentanţi USPD au părăsit Consiliul Comisarilor Poporului, protestând puternic împotriva deciziei unilaterale a lui Ebert de a desfăşura trupe împotriva marinarilor. A doua, prim-ministrul prusac, Paul Hirsch (MSPD), a decis să-l demită pe şeful poliţiei din Berlin, Emil Eichhorn (USPD), care venise în ajutorul Diviziei de Marină a Poporului trimiţând Gărzile de Securitate din Berlin (*Sicherheitswehr).*[532] Eichhorn îi spusese, de asemenea, superiorului său direct, ministrul de interne prusac Paul Hirsch (MSPD), că nu-i recunoştea autoritatea.[533] USPD şi stânga mai radicală, inclusiv nou-înfiinţatul Partid Comunist (KPD), au reacţionat la ceea ce ei considerau a fi o provocare deliberată, făcând apel la o demonstraţie în masă împotriva guvernului Ebert pe 5 ianuarie. Situaţia a escaladat rapid, mai ales, după cum arăta istoricul Mark

Jones, pentru că fiecare parte credea în zvonurile că oponenţii ei erau pe cale să atace în forţă.[534] Un grup de demonstranţi înarmaţi au ocupat clădirea ziarului social-democrat *Vorwärts* şi sediile altor edituri din districtul presei din Berlin. în seara de 5 ianuarie, aceste acţiuni spontane au fost urmate de formarea unui „Comitet Revoluţionar", în timp ce Liebknecht a înfierbântat şi mai mult spiritele, cerând încă o dată „răsturnarea guvernului Ebert-Scheidemann".[535]

Pe 5 ianuarie 1919, circa 100 000 de oameni au demonstrat pe străzile din Berlin împotriva demiterii lui Eichhorn. Punctul culminant al protestului a fost discursul lui Liebknecht de la sediul poliţiei. Liebknecht anunţa că „acum e timpul pentru cea mai hotărâtă luptă a proletariatului revoluţionar, trebuie să facă mai mult decât să protejeze câştigurile revoluţiei [...] trebuie să transforme revolta într-o revoluţie socialistă, care trebuie să devină o revoluţie mondială".[536]

9.2. Luptele intense în ziua de Crăciun 1918 dintre soldaţii guvernului şi trupele revoluţionare din Divizia de Marină a Poporului s-au încheiat cu înfrângerea forţelor guvernamentale. În această imagine, lunetiştii guvernamentali sunt pe poziţie pe Poarta Brandenburg, privind în jos spre şoseaua Charlottenburger, pe care se apropiaseră de Reichstag majoritatea revoluţionarilor pe 9 noiembrie.

I Iarry Graf Kessler a participat la eveniment ca spectator, în principal ca să înţeleagă apelul lui Liebknecht către extrema stângă: „Când a terminat, a urmat un vuiet de aprobare, steaguri roşii au înflorit şi mii de mâini şi de pălării s-au ridicat în aer. Era ca un înalt preot invizibil al Revoluţiei, un simbol misterios, rezonant, spre care oamenii aceştia priveau cu admiraţie. Demonstraţia părea să fie pe jumătate o mesă romano-catolică şi o oră de rugăciune a puritanilor. Valul de bolşevism care venea din est semăna cu invazia Islamului din secolul al Vll-lea. [.. .]"[W7]

Şi Käthe Kollwitz urmărea desfăşurarea evenimentelor tot mai îngrijorată: „Duminică, pe 5 ianuarie, demonstraţii şi adunări publice împotriva demiterii lui Eichhorn. Hans [fiul ei], care seara este la adunarea studenţilor şi se întoarce acasă târziu, îmi spune că *Vorwärts* a mai fost ocupat o dată de spartachişti. Toate materialele revoluţionare pentru Adunarea Naţională au fost arse în stradă."[338] A doua zi adăuga: „Am mers la atelier să lucrez. înapoi prin oraş, deoarece programul tramvaielor era întrerupt.

Pretutindeni numai oameni agitaţi. în Alexanderplatz am văzut o procesiune de aproximativ 100 de muncitori înarmaţi mărşăluind, unii arătând mizerabil, printre ei şi soldaţi cu haine zdrenţuite. Oamenii sunt slabi, posomoraţi, hotărâţi, urmaţi de adolescenţi."[339]

Şi germanii liberali se temeau de haosul şi de tulburările care aveau să se declanşeze în Berlin în acel ianuarie. Corespondând cu fiul ei Gerhard (care avea mai târziu, după ce îşi va fi schimbat numele în biblicul „Gershom", să devină renumit ca învăţat al misticismului iudaic), Betty Scholem se plângea că tipografia familiei din Berlin suferea din cauza grevelor şi a demonstraţiilor de stradă. Îi explica fiului ei, care începuse recent să studieze la universitate în Elveţia, că-şi făcea griji în legătură cu conflictele armate de pe străzi şi cu lipsa electricităţii.[540] Dar lucrurile aveau să se înrăutăţească. „Avem o săptămână incredibilă în urma noastră, deprimantă în cel mai înalt grad. [...] Domnia terorii [spartachiste] a fost îngrozitoare."[541]

Chiar dacă baza reală a puterii Ligii Spartachiste era redusă, simpla ei existenţă stârnea un val de îngrijorări în Partidul Social-Democrat

Majoritar conducător. Ebert a luat ameninţarea cât se poate de în serios. În opinia sa (şi nu era singurul care gândea astfel), răscoala comunistă din Berlin, în ianuarie 1919, prezenta mai mult decât o asemănare trecătoare cu preluarea puterii de către bolşevici din toamna lui 1917. Era ferm hotărât să împiedice repetarea evenimentelor din Petrograd la Berlin, prin forţă dacă era nevoie.[542] în noaptea dintre 5 şi 6 ianuarie, Ebert şi guvernul său au emis o declaraţie, puternic argumentată, de condamnare a acţiunilor extremei stângi, făcând apel la susţinătorii lor să se adune la cancelaria Reichului din WilhelmstraBe pentru a proteja guvernul.[543]

A doua zi dimineaţă, Philipp Scheidemann s-a adresat mulţimii de suporteri ai MSPD care răspunseseră apelului lui Ebert şi se strânseseră în afara cancelariei Reichului: „Nu putem tolera ca o mică minoritate să conducă poporul, astăzi, acest lucru este la fel

de inacceptabil ca înainte [...], minoritatea trebuie să facă loc voinţei majorităţii. De aceea convocăm Adunarea Naţională. [...] Apelăm la popor, în special la cei înarmaţi, la soldaţi, să rămână la dispoziţia guvernului. Pentru moment, vă putem cere doar să aşteptaţi aici şi să vă declaraţi susţinerea pentru noi strigând: trăiască libertatea, egalitatea, solidaritatea!"[544] Ebert a vorbit apoi de la una dintre ferestrele aceleiaşi clădiri. Bazându-se pe referirile constante din acel moment la Rusia, a atras atenţia că, de fapt, Karl Radek, care intrase ilegal în Germania din Rusia, avea legături cu Eichhorn, vrând să aducă soldaţi ruşi peste Rin ca să lupte într-o nouă coaliţie împotriva britanicilor şi francezilor. I-a acuzat, de asemenea, pe spartachişti pentru continuarea escaladării spiralei violenţelor:

> Vor fi alte vărsări de sânge. A fost dificil pentru noi să le acceptăm, când ştim că vor fi impuşcate temei şi copii, vor fi împuşcaţi taţi şi mame. Dar banda spartachistă nu ne dă de ales şi acum trebuie să acţionăm. [...] Soldaţi, cei dintre voi care v-aţi făcut datoria pe câmpul de luptă trebuie să vă daţi seama că acum e de datoria voastră să aveţi grijă ca ordinea să revină in Berlin, ca să obţinem pacea şi să vă daţi jos zdrenţele pe care a trebuit să le purtaţi patru ani şi jumătate! [...]
>
> în sfârşit a sosit vremea să încheiem lucrurile! Femei şi copii, mergeţi acasă, nu fiţi ca spartachiştii care imping femeile şi copiii in faţă. Acum a început treaba bărbaţilor!*[545]

O figură centrală în această etapă a fost expertul militar al MSPD, Gustav Noske, care jucase anterior un rol central în reprimarea revoluţiei din Kiel, în noiembrie 1918. Acum, după retragerea USPD din Consiliul Comisarilor Poporului, preluase responsabilitatea pentru armată şi flotă în guvern. Cu celebrele cuvinte „cineva trebuie să fie copoiul şi eu nu mă dau în lături de la o asemenea răspundere", Noske a preluat comanda trupelor guvernului din interiorul şi din jurul Berlinului.[546] În mintea lui,

sarcina pe care o avea de îndeplinit era să restabilească „legea şi ordinea" prin toate mijloacele disponibile. În acest scop, nu s-a bazat doar pe trupele regulate, ci şi, chiar în principal, pe voluntarii din *Freikorps*. Nu era o coincidenţă faptul că multe dintre aceste formaţiuni de dreapta se numeau *Freikorps* – un nume introdus în timpul „Războaielor de eliberare" antinapoleoniene (1813—1815), când voluntarii germani, motivaţi de umilinţa militară a Prusiei în faţa francezilor, avuseseră o contribuţie importantă la înfrângerea finală a lui Napoleon, Trupele *Freikorps* din primii ani ai Republicii de la Weimar aveau un alt scop. Ce îi unea era ura profundă faţă de comunism şi, cel mai adesea, faţă de sistemul republican pe care erau chemaţi acum să-l apere împotriva „bolşevismului".[547]

Făcând apel la aceşti voluntari să pună capăt aparentei ameninţări a bolşevismului care plana deasupra capitalei germane, Noske îi înrola pe acei membri ai societăţii germane care detestaseră şi se opuseseră revoluţiei încă de la început şi care aşteptaseră o ocazie ca să-şi regleze conturile în ultimele două luni. Ei nu luptau pentru republică, ci împotriva „bolşevismului". În *Freikorps*, foşti soldaţi care luptaseră pe front, înfuriaţi de înfrângere şi de revoluţia ulterioară, şi-au unit forţele cu cele ale cadeţilor neîncercaţi în lupte şi ale studenţilor cu vederi de dreapta, care compensau lipsa lor de experienţă în luptă depăşindu-i adesea pe veteranii de război în materie de radicalism, activism şi brutalitate.

9.3. „Un spectru bântuie Europa [...]" Teama de răspândire a bolşevismului spre vest, pe care afişul prezentat aici este menit să o alimenteze, a fost o temă larg răspândită a vremii şi a avut o influenţă semnificativă asupra evoluţiilor politice.

Pentru mulţi dintre aceşti voluntari mai tineri, care ajunseseră la maturitate într-o atmosferă belicoasă, saturată de poveşti despre vărsări eroice de sânge, dar care nu cunoscuseră pe pielea lor „furtunile de oţel", miliţiile ofereau o ocazie binevenită de a trăi existenţa romanţată a războinicilor. După cum observa un conducător al unei grupări paramilitare, mulţi tineri voluntari încercau să-şi impresioneze superiorii printr-un „comportament militarist dur", care era „cultivat ca o virtute de o mare parte a tineretului postbelic" şi care afecta profund tonul general şi atmosfera din organizaţiile paramilitare de după 19 1 8.[548] Odată ce intrau în unităţile paramilitare dominate de foşti ofiţeri de trupe de şoc, tinerii voluntari erau dornici să-şi dovedească vrednicia într-o comunitate de războinici şi „eroi de război" adesea multiplu decoraţi.[549]

La un loc, veteranii călîţi în lupte din Marele Război şi mai tinerii voluntari „romantici" formau subculturi exclusiv masculine, în care violenţa brutală era o formă acceptabilă, dacă nu dezirabilă, de expresie politică. *Acta non verba* era caracteristica definitorie a acestor grupuri. Erau mânate nu de o viziune revoluţionară sau de o nouă utopie politică, ci de o retorică comună a restabilirii ordinii şi a unei serii întreţesute de antipatii sociale.[550]

O parte centrală a acestui lucru a fost antifeminismul. Chiar înainte de război, ascensiunea unei mişcări feministe ample şi gălăgioase provocase îngrijorare printre conservatorii care se temeau de „feminizarea" societăţii germane, temeri cimentate de votul femeilor din 1918. După 1918, cu o majoritate feminină în rândul votanţilor germani, această viziune „coşmarescă" devenise realitate şi alimenta o percepţie generală în care ordinea şi disciplina fuseseră spulberate de revoluţie şi în care degenerarea morală cuprindea societatea. Activistele de frunte ale extremei stângi, precum Rosa Luxemburg, erau deosebit de detestate de extrema dreaptă, la fel ca persoanele homosexuale care se simţeau foarte eliberate de revoluţie şi deveniseră mult mai deschise după noiembrie 1918.[551]

Chiar dacă eliminarea celebrului „paragraf referitor la persoanele homosexuale", Secţiunea 175 din codul penal, nu fusese realizată imediat după sau în timpul revoluţiei – a fost doar anulată de comitetul de revizuire a codului penal din Reichstag, în 1929, dar reforma nu a fost niciodată implementată –, mulţi homosexuali priveau revoluţia ca pe o mare eliberare, mai ales cei care locuiau în capitala germană. Berlinul devenise cu mult înainte de 1914 un centru al diferitelor subculturi sociale şi sexuale, dar nimic nu se compara cu perioada postbelică.[552] Activiştii emancipării homosexualilor sperau că noua eră a democraţiei va vesti zorii eliberării sexuale şi a emancipării drepturilor gay. Apariţia democraţiei a adus cu sine şi o oarecare libertate a presei:[553] noi reviste pentru homosexuali, lesbiene şi travestiţi au

fost lansate pe piaţă şi vândute în întreaga Germanie, în chioşcuri pe stradă şi pe bază de abonament, ducând „un val uriaş al ziarelor pentru homosexuali", în cuvintele lui Magnus Hirschfeld.

Inutil să mai spunem că aceste libertăţi limitate au alarmat extrema dreaptă, care oricum avea impresia că lumea se întorsese cu su- sul în jos după Revoluţia din 1918. Puternic contrastantă cu lumea ostilă care le înconjura, miliţiile ofereau ierarhii clar definite şi un cunoscut sentiment al apartenenţei şi al scopului în viaţă. Grupurile paramilitare se considerau fortăreţe ale camaraderiei soldăţeşti, ale masculinităţii şi „ordinii" în ceea ce activiştii percepeau o lume ostilă a egalitarismului democratic, a internaţionalismului comunist, a feminismului şi a militanţilor pentru drepturile comunităţii gay. Acest spirit al camaraderiei, cuplat cu dorinţa de a face parte dintr-un proiect postbelic care avea să dea sens la ceea ce părea acum experienţa lipsită de sens a morţii în masă şi a înfrângerii în război, ţineau închegate aceste grupuri. Membrii lor se considerau nucleul unei „noi societăţi" de războinici, reprezentând atât valorile eterne ale naţiei, cât şi noile concepte autoritariste ale unui stat în care această naţiune putea înflori."[55]

Unul dintre aceştia, Ernst von Salomon, care trăise revoluţia postbelică din 1918 în calitate de cadet în vârstă de 16 ani, descrie percepţia sa (stilizată retrospectiv) asupra revoluţiei în romanul său autobiografic *Die Geächteten (Proscrişii):*

> Din sp;^^ steagului (roşu), mulţimi ostenite năvăleau într-un mod Femeile mărşăluiau în faţă. Mergeau în faţă cu fustele lor largi, cu pidaa cenuşie de pe chipul lor atârnând zbârcită pe oasele ascuţite. [...] Bărbaţii, bătrâni şi tineri, soldaţi şi muncitori, printre ei mulţi aparţinând micii burghezii, înaintau cu feţe plictisite, abătute. [...] Aşa mărşăluiiSij^Mpionii revoluţiei. Din această mulţime întunecată avea să izvorască flacăra aprinsă a revoluţiei, avea să se materializeze visul de sânge şi baricade? Imposibil să capitulăm în faţa lor. [...] M-am strâmbat la pretenţiile lor care-ua cunoşteau mândria-, nici încrederea în victorie. [...] M-am ridicat drept şi am

gândit „gloată", „adunătură", „gunoi" şi am mijit ochii de parcă aş fi privit aceste figuri goale, sărmane; ca nişte şobolani, mă gândeam eu, purtând praful rigolelor pe spate. [... |""

La fel ca Salomon, mulţi foşti soldaţi de pe front erau încercaţi de un violent resentiment faţă de izbucnirea Revoluţiei din 1918 şi simţeau că sacrificiile lor fuseseră trădate de frontul intern. O experienţă relatată în mod repetat în memoriile şi jurnalele veteranilor de dreapta era faptul umilitor că fuseseră deposedaţi de medaliile şi epoleţii lor de către susţinătorii consiliilor muncitorilor şi ale soldaţilor.

Pe 15 noiembrie 1918 eram în drum spre spitalul din Bad Nauheim, spre garnizoana mea de la Brandenburg. În timp ce şchiopătam ajutându-mă de baston în staţia Potsdam din Berlin, un grup de bărbaţi în uniformă, purtând banderole roşii, m-au oprit şi nr-au somat să predau epoleţii şi însemnele militare. Ga răspuns am ridicat bastonul; dar revolta mea a fost ¡năbuşită rapid. Am fost aruncat la pământ şi doar intervenţia unui oficial de la căile ferate m-a salvat din postura umilitoare. Din acel moment s-a aprins în mine ura împotriva criminalilor din noiembrie. De îndată ce starea mea de sănătate s-a îmbunătăţit cât de cât, mi-am unit forţele cu grupurile dedicate răsturnării rebeliunii.[357]

Alţii s-au simţit nedoriţi de rudele lor la sosirea acasă, deoarece absenţa lor îndelungată şi pierderea veniturilor familiei nu fuseseră justificate de victorie – temă explorată de celebrul, şi remarcabil de perceptiv, roman din 1923 al lui Joseph Roth, *Das Spinnennetz (Pânza de păianjen)*. Romanul lui Roth are ca subiect central revoltele postbelice din Berlin: protagonistul cărţii, locotenentul Theodor Lohse, este unul dintre numeroşii ofiţeri demobilizaţi ai Puterilor Centrale, pentru care înfrângerea în Marele Război serveşte ca sursă majoră de mobilizare politică împotriva ordinii postbelice. Obligat să-şi ducă un trai mizer ca profesor privat în casa unui bogat om de afaceri evreu, Lohse ajunge în curând la disperare din cauza umilirii naţionale

provocate de colapsul militar şi de ostilitatea cu care îl primeşte propria familie la întoarcerea de pe câmpurile de luptă din Flandra: „Nu-l puteau ierta pe Theodor – care fusese de două ori menţionat în depeşe –, pentru că nu reuşise să moară ca un erou din postura de locotenent. Un fiu mort ar fi fost mândria familiei. Un locotenent lăsat la vatră, o victimă a revoluţiei, era o povară pentru femeile din familia lui. [...] Le-ar fi putut spune surorilor că nu era responsabil pentru propriul ghinion; că blestema revoluţia şi era măcinat de ura faţă de socialişti şi de evrei; că ducea fiecare zi ca pe un jug pe gâtul său plecat şi că se simţea prizonier al epocii sale, ca într-o închisoare în care nu pătrundea soarele.''[558]

Singura cale de scăpare pentru Lohse din „închisoarea în care nu pătrundea soarele" a existenţei de invalid era posibilitatea continuării războiului prin alte mijloace. În consecinţă, Lohse se alătură rapid uneia dintre numeroasele organizaţii paramilitare care apăruseră ca ciupercile după ploaie în Europa postbelică şi care răspundea unei probleme majore cu care se confrunta cea mai mare parte a continentului imediat după 1918: incapacitatea multora de a lăsa războiul în urmă şi de a accepta venirea păcii. După cum afirma în memoriile sale unul dintre cei mai cunoscuţi membri ai *Freikorps,* Friedrich Wilhelm Heinz: „Când ne-au spus că războiul s-a încheiat, am râs, deoarece noi eram războiul. Flacăra acestuia a continuat să ardă în noi, a continuat să trăiască în faptele noastre înconjurată de o aură strălucitoare şi înspăimântătoare a distrugerii. Ne-am urmat chemarea interioară şi am mărşăluit pe câmpurile de luptă ale perioadei postbelice.. „[559]

Absenţa soldaţilor Aliaţi de pe teritoriul german înainte de încheierea oficială a ostilităţilor, pe 11 noiembrie, a părut să facă plauzibilă o teorie a conspiraţiei promovată mai întâi de Ludendorff şi de Hinden- burg în toaijina lui 1918: că de fapt armata germană nu fusese înfrântă din exterior, ci se prăbuşise pur şi simplu ca urmare a unei „lovituri de cuţit în spate" dată de elemente subversive de pe frontul intern. Cei care promovau ideea armatei care fusese „neînvinsă pe câmpul de luptă" puteau clădi pe poveşti

mai vechi şi consacrate ale trădării, mai ales pe legendele medievale ale Nibelungilor, în care eroul germanic Siegfried este înjunghiat mişeleşte în spate cu o lance. Varianta modernă a acesteia, după 1918, punea accentul asupra conspiraţiilor internaţionaliste venetice şi asupra trădării de pe frontul intern drept cauză principală a înfrângerii Germaniei, idee ce avea să devină o piatră de temelie a ideologiei de dreapta în Germania interbelică.[560]

Mitul armatei germane „neînvinse", chipurile trădată de revoluţie, a călătorit rapid dincolo de graniţele germane, până în taberele de prizonieri îndepărtate. Ziarul de limbă germană al lagărului de prizonieri japonez Bandō (unde din 1917 au fost închişi aproximativ 1 000 de prizonieri de război germani şi o mână de austro-ungari) scria la începutul lui decembrie: „în timp ce trupele de pe frontul de vest, în mare măsură neclintite, au continuat lupta inegală, casa dm spatele frontului a fost înghiţită de flăcări mistuitoare. Acum stăm lipsiţi de apărare în faţa inamicului; încă o dată, ca odinioară după Jena şi Auerstedt [bătăliile gemene din 1806, în care Prusia suferise o înfrângere zdrobitoare în lupta cu Napoleon], patria noastră trebuie să înainteze cu greu prin insulte şi ocară."[561]

Un element central al mitului loviturii de cuţit în spate era noţiunea uneori implicită, dar mai des explicită, că trădarea trebuia răzbunată într-o „zi a judecăţii", când „duşmanul din interior" avea să fie combătut fără milă. Aşa cum sublinia cunoscutul lider al *Freikorps*, fostul ofiţer naval şi viitorul ambasador nazist la Bucureşti, Manfred von Killinger, într-o scrisoare către familia sa: „Mi-am făcut o promisiune, tată. Fără luptă, mi-am predat torpilorul inamicilor şi am urmărit cum drapelul meu se scufundă. Am jurat să mă răzbun împotriva celor care sunt responsabili de asta."[562]

Decizia lui Noske de a recruta oameni precum Killinger, în încercarea de a suprima aparenta ameninţare bolşevică, a oferit acestor oameni ocazia de a acţiona în baza fanteziilor lor de

răzbunare violentă. La Berlin, în ianuarie 1919, în timpul înăbuşirii „revoltei spartachiste", a explodat ura înăbuşită faţă de Revoluţia din Noiembrie şi faţă de susţinătorii acesteia. Declanşată în urma declaraţiei oficiale a guvernului din 8 ianuarie, care anunţa că „la violenţă se poate răspunde doar prin violenţă" şi că „ora răzbunării se apropie",[365] *Freikorps* au mărşăluit spre Berlin, unindu-şi forţele cu trupele regulate. Pe 11 ianuarie au luat cu asalt cartierul în care se aflau sediile ziarelor. Folosind foc de artilerie şi de mitraliere, au atacat fortăreaţa rebelilor din clădirea ziarului *Vorwärts*. Deşi s-au predat, şapte dintre ocupanţii clădirii *Vorwärts* au fost ucişi cu brutalitate de *Freikorps*.

Alţii, precum Hilde Steinbrink, care mânuise ultima mitralieră cu care spartachiştii încercaseră să se apere împotriva trupelor *Freikorps,* au fost arestaţi şi închişi.[5^] în total, aproape 200 de oameni au fost ucişi în timpul Revoltei din Ianuarie şi alţi 400 au fost arestaţi. în acea după-amiază, Noske a condus o paradă militară cu 3 000 de soldaţi prin centrul Berlinului, ca să celebreze victoria „forţelor sale de ordine" împotriva adversarilor comunişti. Până pe 12 ianuarie, restul punctelor de rezistenţă au fost eliminate.[5651]

Pentru observatorii liberali de stânga şi social-democraţi, uciderea muncitorilor germani a fost profund regretabilă, dar acest sentiment nu era împărtăşit de toţi: „Mare bucurie în rândurile publicului burghez în urma luării cu asalt a sediului central al poliţiei, care a avut succes noaptea trecută. Sunt distrus, deşi sunt mulţumit că spartachiştii au fost obligaţi să se retragă. Dar am un sentiment straniu că trupele nu au fost chemate doar pentru asta; reacţia e în desfăşurare. în plus, această aplicare brutală a puterii, această ucidere a camarazilor – a celor care ar trebui să fie camarazi – e oribilă."[566]

Contemporani şi mai conservatori, cum ar fi renumitul istoric Friedrich Meinecke care trăia în Dahlem, suburbia bogată a Berlinului, unde se strânseseră cei din *Freikorps* înainte să intre în oraş, îşi exprimau îngrijorarea că guvernul Ebert descătuşase forţe pe care probabil nu le putea controla: „Teroarea spartachistă, care ne ţinea în tensiune de opt zile, pare să fi luat sfârşit acum. Era esenţială desfăşurarea unei forţe mici, dar fiabile împotriva acestui spectru, care a emanat dintr-o gloată laşă. [...] Dar vor avea oare aceşti tineri locotenenţi, care au mai îmbrăcat uniforma militară şi care mărşăluiesc în masă cu armele lor, abilitatea de a înţelege noua eră? [...] La urma urmelor, nu există decât o legătură slabă între guvernul Ebert şi aceste ajutoare din rândurile burgheziei şi ale ofiţerilor rezervişti."[567]

Luxemburg şi Liebknecht, cei mai importanţi membri ai Comitetului Central al Partidului Comunist, au încercat să scape de

actele de răzbunare neîntrerupte din Berlin ascunzându-se şi mutându-se constant dintr-un cartier în altul din capitală. Amândoi făcuseră prea puţin pentru a detensiona situaţia, chiar dacă devenise clar că rebelii erau condamnaţi la eşec. Chiar dacă avea îndoieli în sinea ei în legătură cu capacitatea stângii de a prelua puterea din mâinile guvernului, Luxemburg reitera în continuare public convingerea ei fermă că guvernul Ebert trebuia răsturnat cu forţa. Pe 8 ianuarie scria în *Rote Fahne:* „Lecţiile ultimelor trei zile îndeamnă în mod evident clasa muncitoare: Nu vorbiţi! Nu discutaţi la nesfârşit lucrurile! Nu negociaţi! Acţionaţi!"[568]

După mai multe zile în care fuseseră pe fugă, Luxemburg şi Lieb- knecht au ajuns la ultima lor ascunzătoare dintr-un bloc din suburbia bogată Wilmersdorf. Aici şi-au scris ultimele articole pentru *Rote Fahne*. Liebknecht şi-a publicat textul înflăcărat „Trotz alledem!" („În ciuda tuturor lucrurilor!"), în care recunoştea înfrângerea temporară, dar îşi îndemna susţinătorii să persevereze. Nu fusese momentul potrivit pentru o reuşită a unei revoluţii comuniste, scria el: „Oribila reacţie contrarevoluţionară a elementelor înapoiate ale poporului şi a claselor avute au înăbuşit-o". Şi totuşi: „învinşii de astăzi vor fi învingătorii de mâine".[569] Luxemburg aproba aceste sentimente într-un eseu profund, intitulat în mod sarcastic „Ordine restabilită la Berlin": „Acoliţi proşti! «Ordinea» voastră e clădită pe nisipuri mişcătoare. Mâine revoluţia va «izbucni din nou răsunătoare» şi va anunţa cu surle şi trâmbiţe, în faţa terorii voastre: «Am fost, sunt, voi fi!»„[570]

în seara de 15 ianuarie 1919, paramilitari de dreapta au pătruns în bloc. Liebknecht şi Luxemburg au fost arestaţi şi, împreună cu un alt activist comunist, Wilhelm Pieck, viitorul preşedinte al Republicii Democrate Germane, au fost predaţi „Garde-Kavalle- rie-Schutzen-Division" („Divizia de Cavalerie de Gardă"), o unitate de elită a vechii armate imperiale, acum sub comanda unui antibolşevic notoriu, căpitanul Waldemar Pabst. [1] La sediul diviziei din hotelul de lux Eden, Pieck, din motive care nu au fost nicio dată clarificate pe deplin, a reuşit să-l convingă pe Pabst să-l lase să

plece (probabil în schimbul unor informaţii legate de ascunzătorile altor spartachişti, după cum avea să pretindă însuşi Pabst într-un interviu după 1945).[572] între timp, Liebknecht a fost agresat, scuipat şi lovit cu patul puştii. La ora 21.45, liderul comunist, în stare de inconştienţă, a fost dus cu maşina în cel mai mare parc din centrul
Berlinului, Tiergarten, unde a fost împuşcat de trei ori de la mică distanţă. Ucigaşii au lăsat după aceea fără nici o jenă trupul lui Liebknecht la o staţie de salvare din apropiere, pretinzând că găsiseră „un trup neidentificat".[573]

Conform raportului oficial completat de divizie, Luxemburg a fost luată între timp din mâinile gărzilor ei de „mulţimea dezlănţuită". În realitate, Luxemburg stătea în biroul temporar al lui Pabst, citind *Faust* de Goethe când soldaţii s-au întors la hotel. A fost, de asemenea, lovită de două ori peste faţă cu patul puştii. Sângerând abundent, a fost aruncată într-o maşină. După un drum scurt, un locotenent a sărit pe treapta stângă a automobilului şi a ucis-o pe Luxemburg cu o singură împuşcătură în cap. A fost aruncată în canalul Lan- dwehr, iar trupul ei descompus a fost găsit multe săptămâni mai târziu, în mai 1919.[574]

9.4. Karl Liebknecht, liderul extremei stângi a mișcării revoluționare germane, pe catafalc. Capul lui e legat cu un bandaj, Liebknecht fiind executat brutal prin împușcare de soldații din *Freikorps*. Acest desen în cărbune al revoluționarului mort a fost realizat de Käthe Kollwitz.

Când Liebknecht şi alţi 31 de spartachişti ucişi au fost înmormântaţi, pe 25 ianuarie 1919, au ieşit în stradă peste 100 000 de oameni şi au participat la procesiune, mulţi dintre cei care nu sprijiniseră revolta, dar care regretau crimele. Marşurile au fost marcate de o prezenţă masivă a poliţiei şi armatei, inclusiv a câtorva dintre soldaţii din *Freikorps* care-i uciseseră pe Liebknecht şi pe Luxemburg. După cum nota artista Käthe Kollwitz în jurnalul ei în acea zi: „Karl Liebknecht a fost înmormântat astăzi. [...] Mi s-a permis să-i desenez un portret şi am fost la morgă devreme dimineaţă. Era depus acolo, în hol, lângă alte coşciuge. În jurul frunţii zdrobite fuseseră aşezate flori roşii, avea o expresie mândră, gura uşor deschisă şi deformată de durere, un aer oarecum surprins pe chipul său. Avea mâinile pe lângă corp şi câteva flori roşii erau pe cămaşa lui albă." Apoi a continuat cu descrierea înmormântării: „Tot centrul oraşului e închis; imensa coloană a manifestanţilor a fost deviată. [...] De la Friedrichshain, coloana a mers în spatele coşciugelor. [...] Cât de meschine şi de false sunt: aceste măsuri. Dacă Berlinul, o mare parte din Berlin, doreşte să-şi înmormânteze căzuţii, atunci aceasta nu este o chestiune revoluţionară. Chiar şi între bătălii există ore de pauză pentru a îngropa morţii. E nedemn şi provocator să-i hărţuieşti prin mijloace militare pe cei care vor să-l conducă pe Liebknecht la groapă. Şi e un semn al slăbiciunii guvernului că trebuie să îndure asta."[575]

Uciderea acestor doi lideri revoluţionari a fost un exemplu clar al brutalizării vieţii politice ca urmare a războiului şi a urmărilor acestuia. Aceasta a continuat şi în anii care aveau să vină, după cum a devenit clar, de exemplu, când liderul USPD, Hugo Haase, a fost asasinat prin împuşcare, în 1919, de un pielar din câte se pare nebun, Johann Voss, când Haase a încercat să intre în clădirea Reichstagului. Câţiva ani mai târziu, în 1922, ministrul german de externe, Walther Rathenau, a fost omorât de membrii organizaţiei de extremă dreaptă „Organizaţia Consul". Cu doar două săptămâni în urmă, o încercare a aceleiaşi organizaţii secrete de a-l ucide pe fostul cancelar SPD, şi pe atunci primar al oraşului Kassel, Philipp

Scheidemann, cu acid cianhidric nu reuşise.[576] Dar această brutalizare nu a afectat doar Germania. Crimele politice s-au răspândit în Europa în perioada imediat următoare războiului. În Irlanda, Michael Collins a căzut victimă unui astfel de atentat în timpul războiului civil. în Ungaria, comunistul liberal de stânga Béla Bacsó şi redactorul-şef al ziarului social-democrat *Népszava,* Béla Somogyi, au fost de asemenea ucişi. Valul de crime politice nu a dispărut după 1919. Pe 15 martie 1921, de exemplu, studentul armean Soghomon Tehlirian l-a împuşcat pe fostul ministru de interne al Imperiului Otoman, Talat Paşa, unul dintre principalii responsabili pentru genocidul armean care începuse în primăvara lui 1915 şi în timpul căruia fuseseră ucişi sistematic 1,5 milioane de armeni otomani. în 1925, un tehnician dentar din Viena, cu legături în Partidul Nazist Austriac, l-a ucis pe romancierul Hugo Bettauer, care, fiind evreu convertit, cu vederi politice liberale, corespundea conceptului de duşman al dreptei radicale. Câţiva ani mai târziu, regele iugoslav Alexandru I a avut aceeaşi soartă în Marsilia. Asasinul său a fost un membru al Mişcării Croate Ustaşa care se simţea oprimat de majoritatea sârbă. Crima, ca mijloc de conflict politic, nu mai constituia o excepţie, ci mai degrabă o trăsătură integrală a culturii europene postbelice.

în cazul Germaniei, uciderea lui Luxemburg şi a lui Liebknecht urma să aibă consecinţe pe termen lung pentru relaţia dintre comunişt i şi social-democraţi. îngrozită de decizia lui Noske de a dezlănţui forţele contrarevoluţiei asupra muncitorilor germani, una dintre cele mai cunoscute activiste pentru drepturile femeilor din Germania, Clara Zetkin, a fost îndemnată să rupă toate legăturile pe care le mai avea cu social-democraţii.[577] Zetkin, care nu-şi urmase prietena apropiată, Luxemburg, în nou-înfiinţatul Partid Comunist, acum, la vârsta de 62 de ani, a decis să intre în KPD: „La vârsta pe care o am [... j vreau să folosesc timpul în care pot fi încă activă pentru a sta şi a lupta acolo unde există viaţă, şi nu unde descompunerea şi slăbiciunea se uită la mine".[578]

Prăpastia care se deschisese în mişcarea socialistă a

muncitorilor înainte şi după Primul Război Mondial şi care se lărgise de Crăciunul Sângeros din 1918 devenise acum una insurmontabilă. Pentru extrema stângă – susţinătorii USPD şi KPD – devenise clar că de fapt conducerea Partidului Social-Democrat Majoritar purta responsabilitatea pentru evenimentele violente din ianuarie 1919, care umbreau acum relaţia dintre partidul de stânga şi SPD. în schimb, Ebert şi Noske erau convinşi că apăraseră Germania de bolşevism şi de „condiţiile ruseşti" prin acţiuni consecvente – o problemă care a jucat şi un rol important în campania electorală pentru Adunarea Naţională din ianuarie 1919.

Capitolul 10

TRIUMFUL LIBERALISMULUI

Pe fondul unei atmosfere de frământări revoluţionare şi de violenţe, în ianuarie 1919 publicul german a fost chemat să aleagă o Adunare Naţională Constituantă, parlamentul german interimar care urma să se întrunească pentru a redacta o nouă constituţie pentru Reich. În ziua alegerilor, votanţii s-au prezentat într-un număr fără precedent şi au acordat o majoritate copleşitoare de 76% din voturi celor trei partide care susţineau ferm o reînnoire democratică a Germaniei: Partidul Social-Democrat Majoritar (37%), Partidul Democratic German de orientare liberală, sau DDP (18,5%), şi Partidul Catolic de Centru (19,7%). Cu alte cuvinte, MSPD câştigase 3,1% în comparaţie cu ultimele alegeri generale din 1912, în pofida faptului că mai radicalul USPD se desprinsese din partidul principal. Cel mai mare partid de opoziţie, care primise doar puţin peste 10% din voturi, era DNVP naţionalist, urmat de USPD (7,6%) şi de DVP (Partidul Popular German) naţional-liberaD[79] Rezultatul a fost clar: majoritatea germanilor voiau un nou început democratic, nu genul de revoluţie socioecono- mică cerută de USPD şi de nou-înfiinţatul KPD. Aceştia din urmă au cerut

boicotarea alegerilor generale, cel mai probabil pentru că îşi dăduseră seama că alegerile aveau să dezvăluie slăbiciunea.

Una dintre cele mai importante schimbări ale acestor alegeri, primele alegeri pe deplin democratice din Germania, a fost că toţi adulţii cu vârsta de peste 20 de ani aveau drept de vot. Pentru prima dată la alegerile naţionale germane, femeile aveau drept de vot deplin şi egal şi puteau vota şi candida la alegeri la nivel local şi naţional – schimbare de evenimente care era şi mai remarcabilă dat fiind că atât Reichstagul, cât şi Landtagul prusac respinseseră petiţiile privind scrutinul cu numai câteva săptămâni înainte de revoluţie.[580] Germania nu era, desigur, în nici un caz prima ţară în care femeile câştigaseră dreptul de vot: femeile din Noua Zeelandă câştigaseră acest drept în 1893. În Europa, finlandezele dobândiseră drepturi civile depline în 1906, norvegienele în 1913 şi danezele în 1915. Totuşi Germania a fost prima ţară mare puternic industrializată din lume care a acordat drepturi electorale femeilor.

încă din 12 noiembrie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului dăduse următorul decret: „Toate alegerile pentru organismele oficiale se vor desfăşura de acum cu drepturi de vot egale, secrete, generale, pe baza sistemului electoral, proporţional pentru toate persoanele de sex masculin şi feminin cu vârsta de cel puţin 20 de ani".[581] La mai puţin de trei săptămâni, pe 30 noiembrie, noua Lege electorală a intrat în vigoare, acordând drept de vot activ şi pasiv femeilor. Acest lucru a deschis calea pentru primele alegeri naţionale cu participare feminină: alegerile pentru Adunarea Naţională din 19 ianuarie 1919, în care femeilor li s-a permis să voteze şi să fie alese în funcţii publice, înainte de asta, avuseseră loc deja alegeri parlamentare de stat în care femeilor li se permisese să-şi exercite dreptul de vot: în Baden, femeile îşi exercitaseră prima dată acest drept democratic de bază pe 5 ianuarie 1919, iar în Württemberg, pe 12 ianuarie 1919. Activista pentru drepturile femeilor Marianne Weber (DDP), căsătorită cu sociologul Max Weber, devenise prima femeie care a luat cuvântul într-un parlament german. În discursul său inaugural din

Karlsruhe Ständehaus li se adresase colegilor ei şi subliniase că: „Noi, femeile, ne exprimăm marea bucurie şi satisfacţie că am fost chemate să participăm la îndeplinirea acestei sarcini şi aş putea spune că suntem mai bine pregătite pentru acest lucru decât ar putea crede majoritatea dintre dumneavoastră”.[582]

Politicienele conservatoare au salutat, de asemenea, sufragiul universal, deşi din alte motive, după cum explica una dintre cele mai prolifice delegate DN VP din Adunarea Constituantă de la Weimar, Käthe Schirmacher. Schirmacher s-a născut în Danzig, în 1865, tatăl ei fiind un bogat negustor, şi a fost una dintre primele femei din Germania care a obţinut un doctorat. Lesbiană declarată, o susţinătoare vocală a mişcării feministe progresiste înainte de 1914 şi una dintre cofondatoarele Alianţei Internaţionale pentru Sufragiul Feminin, a trecut treptat pe eşichierul politic de la stânga la extrema dreaptă. În timpul Marelui Război a devenit o susţinătoare a Partidului Naţionalist al Patriei şi un model de urmat în ochii femeilor cu aceeaşi gândire privind participarea femeilor la afacerile publice. După 1918, Schirmacher a subliniat implicarea femeilor în politică drept o precondiţie crucială pentru o reîntinerire a naţiei germane, o naţiune aruncată într-o criză profundă de eşecul bărbaţilor de a-şi asigura victoria în 1918.[583]

Încrederea celor două femei, Weber şi Schirmacher, izvora în parte din cunoaşterea faptului că femeile alcătuiau acum majoritatea votanţilor Germaniei. Din cauza modificării structurii populaţiei produse de război – mai ales după moartea a circa două milioane de bărbaţi germani, majoritatea votanţi eligibili -erau cu 2,8 milioane mai multe femei cu drept de vot (17 milioane în total) decât alegătorii bărbaţi.[584] Şi majoritatea femeilor îşi exercitau dreptul de vot: la alegerile generale pentru Adunarea Naţională din ianuarie 1919, peste 82% dintre femeile eligibile cu vârsta peste 21 de ani au votat – un nivel extrem de ridicat al participării politice într-o perioadă de tensiune generală şi frământări. Majoritatea nu au votat pentru partide politice de stânga (care erau votate mai degrabă de bărbaţi), ci pentru centru-dreapta şi dreapta

naţionalistă.[585]

În acelaşi,timp, 300 de femei şi-au folosit noul drept câştigat de a candida la alegeri. în cele din urmă, au fost alese 39 de femei în Adunarea Naţională (inclusiv Mărie Behnke şi Helene Griinberg, care au urmat unor deputaţi, după moartea acestora). în pofida înclinaţiei lor de a vota pentru partide centriste sau pentru dreapta conservatoare, reprezentarea femeilor în Adunarea Naţională a fost cea mai puternică în partidele de stânga, mai ales în cele două partide social- democrate, MSPD şi USPD, care aveau împreună 21 de parlamentari femei în Adunarea Naţională.[586] Una dintre ele, Mărie Juchacz, din Partidul Social-Democrat Majoritar, în vârstă de 40 de ani, o croitoreasă priceputâ care fusese membră a conducerii partidului MSPD încă din 1917, a devenit prima femeie aleasă a poporului într-un parlament naţional german care a ţinut un discurs.[58ı] Pe 19 februarie 1919, ea observa „că revoluţia a fost cea care a ajutat la depăşirea vechilor prejudecăţi aici, în Germania". Revoluţia le dăduse femeilor „ceea ce până acum le fusese în mod greşit interzis".[583] Au existat şi alţi indicatori ai unei creşteri uriaşe a activităţii politice în rândul femeilor din Germania. Numărul femeilor membre în Uniunea Sindicatelor Libere a crescut dramatic de la 500 000, în 1918, la 1,7 milioane, în 1920, în timp ce numărul de membre ale MSPD a crescut de la 66 000 la peste 200 000 în aceeaşi perioadă.[589]

Orice ar fi determinat alegerea unui individ, rezultatele au deschis calea către Marea Coaliţie a acelor partide care susţinuseră „Rezoluţia de pace" din 1917: MSPD, Partidul Democratic German de orientare liberală (DDP, care devenise partidul succesor al Partidului Progresist al Poporului din Germania imperială) şi Partidul Centrist German. Aceste trei partide aveau să formeze în curând aşa-numita „coaliţie de la Weimar".[590] Coaliţia de la Weimar şi-a căpătat numele de la oraşul din centrul Germaniei în care s-a întrunit Adunarea Naţională. Aici, la Teatrul Naţional, s-a întâlnit adunarea constituantă din februarie 1919.

Weimar fusese ales ca loc de întâlnire pentru a lucra la noua constituţie nu doar pentru că situaţia din capitală era considerată în continuare instabilă după „Revolta spartachistă", ci şi din motive simbolice. Guvernul credea că „spiritul de la Weimar" – simbolul culturii germane clasice, umaniste, asociat multă vreme cu viaţa şi opera scriitorilor germani din secolul al XVII-lea şi începutul secolului al XIX-lea şi, uneori, rezidenţi din Weimar, Johann Wolfgang von Goethe şi Friedrich Schiller – avea să dea semnalul unui nou început atât conaţionalilor germani, cât şi Aliaţilor. Pe lângă faptul că semnala o îndepărtare simbolică de cultura militaristă a Germaniei imperiale, decizia de a redacta constituţia la Weimar a fost şi o concesie faţă de puternicele sentimente anti-Berlin din alte părţi ale Germaniei (mai ales din Bavaria şi din Renania catolică), ale căror populaţii simţeau că prea multă putere era concentrată în Prusia şi în capitală.[391]

10.1. Revista satirică *Kladderadatsch* numea alegerile din 19 ianuarie 1919 „Alegerea doamnelor". Era prima dată când femeile din Germania avuseseră drept de vot la alegerile naţionale. Numărul femeilor votante depăşise cu mult numărul alegătorilor bărbaţi în 1919.

Pe 6 februarie 1919, ziua deschiderii oficiale a Adunării Naţionale (şi ziua care marca aniversarea de 23 de ani a fiului ei căzut, Peter, care murise în 1914), Käthe Kollwitz scria în jurnalul său: „E o zi frumoasă. Pentru prima dată după o lungă perioadă simt din nou că pot realiza ceva. [...] Am desenat o mamă care îşi ţine la piept cei doi copii; sunt eu cu copiii mei, Hans şi

Peterchen. Şi am reuşit să o fac bine. [...] Seara am băut vin. În amintirea băiatului. Şi pentru Adunarea Naţională.”"’[99]

Friedrich Ebért a fost cel care a ţinut în acea zi discursul inaugural la Adunarea Naţională. Plasând revoluţia şi noile începuturi politice marcate de deschiderea Adunării Naţionale în contextul „mişcării liberale germane pentru libertate” din prima jumătate a secolului al XlX-lea/[93] Ebért a repetat apelul la ordine, disciplină şi muncă grea pentru a proteja ceea ce fusese deja realizat. A absolvit revoluţia de responsabilitate pentru înfrângerea militară a Germaniei şi pentru consecinţele ei. Acestea erau, în schimb, urmările războiului, politicile greşite ale vechilor elite şi atitudinile războinătoare ale puterilor Antantei. La fel ca mulţi dintre concetăţenii săi, Ebert era în continuare de neclintit în părerea că o pace wilsoniană ar trebui să fie rezultatul discuţiilor cu Aliaţii de la Paris:

> Războiul nu ne-a epuizat doar pM|f>i. I-a epuizat şi pe *adversarii noştri*. Şi din această senzaţie de epuizare vine efortul lor de a-şi recupera pierderile de la poporul german şi de a aduce ideea de exploatare in diţrtufile de[1] obţinere a păcii. împotriva acestei războinări şi a acestor planuri de jaf e nevoie de un protest categoric. (Bravo!) Poporul g^pian nu poate fi făcut sclavul altor ţări pentru 20, 40 sau 60 de ani.
>
> [...] Poporul german e hotărât să-i considere răspunzători pe cei despre care se poate dovedi că au comis greşeli sau încălcări intenţionate. Dar nu trebuie pedepsiţi cei care au fost ei înşişi victime, \ ictime ale războiului, victime ale lipsei noastre anterioare de libertate.[3l*4]

Mai exista o cerere suplimentară formulată de Ebert pe 6 februarie, de această dată adresându-se colegilor săi parlamentari: a solicitat
Adunării Naţionale să autorizeze guvernul să înceapă imediat negocierile cu guvernul ţării vecine, Austria germană, în legătură cu unificarea celor două state. Procedând astfel, sugera Ebert,

republica avea să revină la aspiraţiile unei Germanii Mari din prima jumătate a secolului al XIX-lea şi „va reînnoda legătura pe care violenţele din 1866 au rupt-o cândva", referindu-se la Bătălia de la Koniggrâtz dintre Prusia şi Imperiul Habsburgic. Ca urmare a victoriei Prusiei din 1866, Chestiunea Germană fusese decisă în favoarea soluţiei unei Germanii mai mici, adică o „Prusie mai mare", după cum susţinuseră multă vreme numeroşi critici – inclusiv SPD sub conducerea îndelungată a lui August Bebel.[595]

Cererea lui Ebert de *Anschluss* (anexare) a Austriei în deschiderea Adunării Naţionale germane necesită câteva explicaţii, nu în ultimul rând pentru că pare extrem de naivă, privind retrospectiv. Oricum, în iarna 1918-1919 mai mulţi germani sperau că Reichul german avea să compenseze în curând înfrângerea militară şi pierderea anticipată a Alsaciei şi Lorenei încorporând Austria germană, statul trunchiat vorbitor de germană rămas după dezintegrarea Imperiului Habsburgic.[596]

Dezbaterea pe tema Anschiuss-ului Austriei începuse încă din 12 noiembrie 1918, când Guvernul Provizoriu de la Viena declarase că Austria germană făcea „parte din Republica Germană".[597] Ebert şi Consiliul Comisarilor Poporului au fost sceptici iniţial cu privire la ideea că Aliaţii vor conveni vreodată asupra unui astfel de fapt împlinit,[598] dar cei şase membri ai guvernului revoluţionar cu siguranţă au considerat că merită să lupte.[599] Au apelat la principiul wilsonian al autodeterminării popoarelor, pe care avea să se bazeze Tratatul de pace de la Versailles- cel puţin aşa au crezut majoritatea germanilor până în primăvara lui 1919.

Speranţa larg răspândită pentru o „pace de reconciliere" şi iminenta uniune a Germaniei cu Austria germană au făcut parte din starea de spirit iniţial optimistă care a caracterizat primele luni postbelice din Germania. În viziunea sociologului german Max Weber, revoluţia părea să fie „cea mai sigură cale de a soluţiona problema Germaniei Mari care se află acum în faţa noastră".[600] În special în primele

săptămâni de după armistiţiu, mulţi credeau că vremea Marii Republici Germane, pentru care revoluţionarii din 1848 luptaseră în zadar, sosise în sfârşit. „Mândri şi drepţi stăm aici şi punem speranţa unei Germanii Mari pe mormântul vechiului Reich", comenta Wilhelm Heile, un susţinător DDP şi paneuropean de frunte, într-un editorial pentru revista liberală de stânga *Die Hilfe,* la sfârşitul toamnei lui 1918. „Acum, spre deosebire de taţii noştri în 1871, ne putem clădi din temelii o nouă casă."[601]

Istorici germani eminenţi au susţinut de asemenea cu entuziasm renaşterea ideii de Germania Mare, în pofida faptului că majoritatea dintre ei salutaseră mai înainte soluţia lui Bismarck a unei Germanii Mici, din 1871, ca împlinire a istoriei germane, „proces de dezvoltare care a început de la Luther şi Reformă şi de la Marele Elector şi Frederic al II-lea până la epoca reformei prusace, pentru a-şi găsi încununarea finală în munca lui Bismarck".[602] Acum, după prăbuşirea Germaniei imperiale, acest concept istoric era considerat în mare măsură învechit. *Vernunftrepublikaner-u*l [„republican doar din raţiune"] naţional-liberal Elermann Oncken a afirmat în mod neaşteptat că dezintegrarea Imperiului Austro-Ungar multietnic făcuse unificarea Reichului cu părţile vorbitoare de germană din Austria atât posibilă, cât şi esenţială. în situaţia geopolitică schimbată din 1918, credea Oncken, exista un singur obiectiv de politică externă căruia Republica Germană trebuia să i se dedice total: „Revenirea la ideea unei Germanii Mari. Aceea este pentru noi şansa care rezultă din criza mondială. [...] Germania Mare a devenit acum posibilă, deoarece statul dinastic austriac nu mai există şi a devenit necesară deoarece Austria germană nu poate supravieţui de una singură. Nu numai că baza teoretică a ideii de Mică Germanie din 1848/1866 a devenit învechită; însuşi Micul Reich german care a existat din 1871 şi-a pierdut justificarea pentru existenţa sa. Ideea de Mică Germanie [...] trebuie să se transforme automat în ideea de Germanie Mare."[603]

Pentru Oncken şi mulţi alţii, o limbă comună şi o istorie

împărtăşită, subliniată mai recent de alianţa germano-austriacă din timpul Primului Război Mondial, făcuseră ca unificarea într-un singur stat naţional să fie următorul pas logic. Potrivit lui Oncken, războiul pierdut, colapsul şi implozia Imperiului Habsburgic şi înfrângerea Germaniei aveau chiar o „semnificaţie istorică", respectiv cea furnizată de un moment istoric unic în care „destinul Germaniei" ar fi putut fi împlinit prin *Anschluss-ul* Austriei.[604] Şi din perspectivă austriacă, *Anschluss*-ul era cât se poate de logic din moment ce Viena îşi pierduse imperiul şi Republica Austriacă Germană nu era considerată viabilă din punct de vedere economic de majoritatea contemporanilor.

Consensul public larg privind această expansiune a Reichului în Germania Mare după războiul dusese la înfiinţarea unei întregi serii de asociaţii nepartizane, cum ar fi Liga populară germano-austri- acă (*Deutschdsterreichischer Volksbund).*[b0b] Conducerea sa reflecta amploarea susţinerii transpartinice a ideii Ansch/uss-ului în 1918-1919: primul ei preşedinte a fost Paul Lobe din Partidul Social-Democrat Majoritar, avându-l pe naţionalistul german Otto Hoetzsch ca adjunct. În consecinţă, Ludo Idartmann, ambasadorul austro-german la Berlin, putea conta pe sprijinul larg al Adunării Naţionale când, la începutul lunii februarie 1919, a cerut guvernului german să-şi asume oficial angajamentul pentru înfăptuirea Germaniei Mari.[606]

Faptul că o serie de politicieni democraţi – cel mai important fiind însuşi Ebert – făceau presiuni pentru încheierea *Anschluss*-ului, la începutul lui 1919, avea la bază mai multe motive. Mai întâi, o încorporare reuşită a Austriei germane în Reich ar fi fost dovada capacităţii republicii de a veni cu o soluţie mai „cuprinzătoare" la chestiunea germană decât fusese capabil însuşi Otto von Bismarck după victoria sa din Războiul Franco-Prusac din 1870-1871.[607] în al doilea rând, partidele care reprezentau majoritatea clară din Adunarea Naţională după alegeri ar fi putut demonstra prin sprijinul lor pentru mişcarea Anschiuss-ului că republica era adânc înrădăcinată în tradiţiile

liberal- naţionaliste din trecutul Germaniei. De aceea nu era o coincidenţă că Hugo PreuB, un profesor liberal de drept constituţional şi „părintele" Constituţiei de la Weimar, subliniase că prima formă a constituţiei – inclusiv prevederile legate de *Anschluss* – se baza pe idealurile parlamentului din Paulskirche, din 1848/1849.[608]

în viziunea lui PreuB, aceste idealuri cuprindeau atât principiile democraţiei parlamentare, cât *şi* eforturile pentru o patrie germană mare. Articolul 2, Secţiunea 1 din Constituţia de la Weimar prevedea astfel alăturarea de noi teritorii la Reich, dacă acest lucru corespundea dorinţelor populaţiei care locuia acolo. Astfel, Secţiunea 61, paragraful 2, permitea ca Austria germană să ocupe un loc în Reichsrat (al doilea corp legislativ al Republicii de la Weimar, similar cu camera superioară din alte circumscripţii, dar cu reprezentanţi aleşi din statele germane). Iniţial, Austria germană urma să fie reprezentată într-o funcţie consultativă până în ziua în care devenea parte din Germania „unificată".[609]

Toate aceste pregătiri constituţionale au devenit depăşite în mai 1919, când puterile victorioase au prezentat delegaţiei germane proiectul termenilor tratatului.[610] Acolo arătau clar că nu aveau să tolereze nici o expansiune teritorială a Germaniei. Tratatul conţinea până şi o clauză care interzicea în mod explicit *Anschluss*-ul. Germania era astfel forţată să recunoască (în Articolul 80 al Tratatului de la Ver- sailles) că independenţa Austriei „este imuabilă, până când Consiliul Ligii Naţiunilor va fi de acord cu un amendament".[611] întrucât Marea Britanie şi Franţa erau printre membrii permanenţi ai Consiliului Ligii Naţiunilor şi deciziile trebuiau luate în unanimitate, orice acord de acest fel era extrem de improbabil în viitorul previzibil. înfrângerea Germaniei în lupta pentru un *Anschluss* cu legitimitate democratică pe baza dreptului Austriei la autodeterminare a fost o lovitură amară de politică externă pentru guvern şi una care avea să bântuie Germa- nia în următorii ani, pe măsură *ceAnschluss-u*l se transforma

dintr-un proiect al aripii de stânga într-unul din ce în ce mai puternic asociat cu extrema dreaptă.

Totuşi eşecul realizării Anschiuss-ului nu ar fi trebuit să ascundă faptul că aleşii realizează multe în faţa nenumăratelor provocări şi dezacorduri interne. Oficial proclamată pe 11 august 1919, Constituţia de la Weimar a fost un document remarcabil, scris în spiritul liberalismului, care proteja libertăţile de bază precum cea a cuvântului şi a presei, declara egalitatea dintre femei şi bărbaţi şi stabilea drept de vot liber şi egal pentru toţi cetăţenii germani adulţi. Mai mult, oficializa revendicările – dintre care multe fuseseră deja conturate în perioada revoluţionară şi ulterior implementate – pentru egalitatea femeilor şi accesul lor în eşaloanele superioare ale administraţiei, de la justiţie până la toate domeniile administraţiei publice şi guvern. Chiar dacă, în realitate, progresul în materie de egalitate între sexe a fost unul lent, consfinţirea acestor drepturi în constituţie era un pas uriaş. Acelaşi lucru este valabil şi pentru domenii precum plata salariilor în timpul concediului de maternitate, reforma legii avortului, statutul egal al partenerilor într-o căsnicie, abolirea celibatului pentru funcţionarii publici, rereglementarea problemei pensiei alimentare, introducerea şcolilor gratuite şi coeducaţia pentru toată lumea.[612] Totuşi dezbaterile profund politizate din jurul unei reformulări a paragrafului 218 din Codul Penal, care reglementa avorturile, au arătat că dreptul femeilor de a decide asupra propriului corp rămânea un subiect extrem de controversat.[613] Cu toate acestea, în timpul Republicii de la Weimar drepturile reproductive ale femeilor s-au lărgit semnificativ, ducând la o mai mare libertate sexuală şi la un acces mai bun la controlul naşterilor. În timp ce disponibilitatea unor metode sigure de contracepţie permitea familiilor să ia în calcul planificarea familială, reformatorii privind tema sexualităţii distribuiau manuale care încurajau familiile din clasa de mijloc să-şi exprime sexualitatea. în cele din urmă, în 1926, legea avortului a fost reformată, transformându-l mai degrabă într-o „infracţiune

ţninoră" dintr-un delict major.[614] Evident, erau diferenţe semnificative de şanse pentru cei care trăiau în oraşele mai mari şi cei care trăiau la ţară. Femeile din zonele rurale nu se bucurau de aceleaşi avantaje precum cele care locuiau în zonele urbane.[613]

Deşi Germania rămânea un stat federal, statul central avea mai multă putere decât fusese cazul în Kaiserreich şi unele state mici au fost consolidate. Puterea Prusiei – un stat care era cămin pentru trei cincimi din toată populaţia germană – era oarecum temperată în comparaţie cu vremurile de dinainte de 1918, deoarece Prusia ocupa acum doar două cincimi din locurile din Reichsrat, pierzându-şi astfel majoritatea în Camera Superioară.^

Guvernul, condus de cancelarul Reichului, răspundea în faţa parlamentului (Reichstag), care era ales printr-un sistem de vot proporţional. Asta însemna că numărul de locuri al fiecărui partid din Reichstag corespundea exact procentului de voturi pe care le primea la alegeri.[617] Un preşedinte urma să fie ales prin vot popular la fiecare şapte ani, iar acesta avea puterea să-l numească şi să-l demită pe cancelar şi cabinetul său şi, în cazuri extreme, să invoce prerogative în cazuri de urgenţă, care i-ar fi permis cancelarului să guverneze prin decrete. Preşedintelui i s-a permis să dizolve parlamentul. Acest lucru era deosebit de important în cazul în care Reichstagul respingea decretele de urgenţă ale preşedintelui, aşa cum avea dreptul. Preşedintelui i se acordau de asemenea puteri extinse în caz de urgenţă, în conformitate cu Articolului 48 din Constituţie, care îi dădea preşedintelui dreptul să conducă prin decrete şi să folosească armata pentru a restabili legea şi ordinea în orice stat federal, dacă era de părere că ordinea existentă era ameninţată. Friedrich Ebert a folosit Articolul 48 de 63 de ori numai în 1923-1924, când Germania se lupta cu o criză economică şi cu ameninţări serioase din partea extremei stângi şi a extremei drepte.[613] Pe fondul crizei de la Weimar din anii 1930 şi a ascensiunii lui Hitler, puterile extinse ale preşedintelui Reichului au fost adesea criticate – întotdeauna însă cu conştientizarea celor întâmplate în ianuarie 1933. Criza

economică şi guvernamentală severă care s-a declanşat la sfârşitul lui 1929 nu ar fi putut fi anticipată de nimeni în 1919.

Important este că majoritatea delegaţilor din Adunarea Naţională au considerat că ar fi trebuit păstrată o anumită continuitate când au decis ca numele statului a cărui constituţie o redactau trebuia să rămână Imperiul German mai degrabă decât Republica Germană. Politicienii liberali, în mod deosebit, se străduiau din răsputeri să sublinieze că numele „Reich" lega noua republică de tradiţiile democratice din 1848, nu de regimul semiautoritarist al lui Wilhelm al II-lea. Ar fi trebuit să se poată prevedea în acel moment că această chestiune avea să provoace probleme în anii următori, când susţinătorii republicii au început să se refere la statul lor drept „Republica Germană",

în timp ce politicienii de dreapta şi-au însuşit numele de „Reich", pentru o viziune alternativă asupra viitorului ţării. Până la urmă Hitler a fost cel care, în 1929, a vorbit pentru prima dată despre o „Republică de la Weimar" ca despre un stat cu conotaţii negative, pe care dorea să-l depăşească.[619]

Pe 10 februarie, cu o zi înainte de alegerea lui Ebert ca întâiul preşedinte al Reichului Republicii de la Weimar, Adunarea Naţională a aprobat principiile de bază ale proiectului de constituţie, care alinia mai bine sistemul politic german cu Occidentul şi nordul liberal al Europei, pe alocuri depăşind cu mult acele modele. Sistemul de vot proporţional permitea reprezentarea în Reichstag a fiecărui partid care atrăgea 60 000 de voturi la alegerile generale. Spre deosebire de sistemul de vot uninominal într-un singur tur, reprezentarea proporţională era o reflectare directă a voinţei poporului, deoarece garanta o distribuire a locurilor care oglindea exact preferinţele alegătorilor. Mai mult, permiterea referendumurilor şi a plebiscitelor – împreună cu alegerea directă a preşedintelui – erau indicatori neţi au unei democraţii clare.[620]

Una peste alta, constituţia Republicii de la Weimar era mult mai democratică şi mai liberală decât constituţia celor mai multe ţări în anii 1920. Nu fără justificare, ministrul german de interne, Eduard David (MSPD), a afirmat într-un discurs parlamentar din 31 iulie 1919 că nici un alt stat nu avea o constituţie democratică comparabil cu cea germană. Republica de la Weimar, sau cel puţin aşa susţinea, era acum „cea mai democratică democraţie din lume".[621]

Amprenta puternic liberală asupra constituţiei era în mare măsură rezultatul muncii membrilor DDP, precum Hugo Preuß şi Marie-Elisabeth Eüders, care se identificau cu idealurile liberalismului de stânga, cu al cărui optimism în privinţa viitorului era impregnat textul. Privind retrospectiv, deşi acest optimism iniţial pentru ceea ce teologul şi filosoful german Ernst Troeltsch numea „ţara de vis din perioada armistiţiului" dintre noiembrie

1918 şi începutul verii lui 1919, deşi trebuie să fi părut naiv, era un sentiment puternic la acea vreme.[622] De exemplu, Käthe Kollwitz sublinia diferenţa dintre un trecut al anxietăţilor din timpul războiului şi un viitor al păcii şi democraţiei când scria în jurnalul ei:

> Ultimii cinci ani au arătat mai mult spre trecut. Au fost plini de durere, jale, de dorul de pace. [...] Acum totul indică spre viitor. I[T]n viitor pe care-l vrem luminos, dincolo de următoarea perioadă de întuneric. Astăzi, nimeni nu vrea să fie singur, vrea să se încurajeze, să-şi întărească şi exprime credinţa, f...] 1M8 a pus capăt războiului şi a adus revoluţia. Presiunea oribilă din ce în ce mai intolerabilă a războiului a trecut şi am început să respirăm mai uşor. Nimeni nu credea că vremurile bune aveau să vină de îndată, dar prin locul strâmt în care am rămas blocaţi, unde nu ne puteam mişca, vedem acum lumina şi respirăm aerul [...][62a]*

Din perspectiva lui Kollwitz şi a multor altora părea că revoluţionarii moderaţi triumfaseră, în timp ce susţinătorii unei revoluţii în stil bolşevic fuseseră marginalizaţi, credeau ei. Noul guvern transmitea ferma sa convingere pacificatorilor de la Paris că Germania se rupsese de tradiţiile autocratice ale trecutului, îndeplinind astfel criteriile celor Paisprezece Puncte ale lui Wilson pentru o „pace justă".

Este uşor să catalogăm privind retrospectiv acest sentiment ca fiind naiv. Totuşi mulţi factori de decizie politică din Germania erau ferm convinşi că îşi îndepliniseră sarcinile acolo unde revoluţionarii liberali din 1848 dăduseră greş. Nu era o coincidenţă că Republica de la Weimar urma să adopte stindardul negru, roşu şi auriu al revoluţiei de la 1848 ca steag naţional.[b24] Sensul acestui simbolism era evident pentru toţi: revoluţionarii moderaţi din 1918 corectau parcursurile politice greşite de după 1848. Democraţia liberală, care nu reuşise să existe atunci, ieşise într-un final triumfătoare.

De fapt, în acest moment, revoluţia realizase deja lucruri

extraordinare: înlocuirea kaizerului şi a ordinii sale imperiale cu o democraţie modernă şi o Adunare Naţională care crease cea mai progresistă constituţie şi cele mai evoluate legi ale bunăstării sociale care existaseră vreodată în Germania. Trei sferturi dintre delegaţii din Adunarea

Naţională susţineau guvernul democrat condus de Philipp Scheidemann, care îi succedase lui Ebert când acesta fusese ales preşedinte al Reichului. Nici o ţară din lume nu avea la acea vreme o constituţie mai liberală şi o legislaţie socială mai progresistă. Ce umbrea aceste realizări considerabile era refuzul continuu al minorităţilor de extremă stânga şi dreapta de a accepta că revoluţia moderată din noiembrie 1918 avusese sprijinul majorităţii germanilor, uneori din convingere sau pentru că simţeau că singura alternativă la o republică condusă de moderaţi era perspectiva sumbră a bolşevismului. Deşi un asemenea pragmatism era desigur important pentru mulţi care votaseră pentru partidele stângii moderate şi de centru, ideea că la Weimar era o republică fără republicani (sau în cel mai bun caz un stat în care erau nişte „republicani prin raţiune") fusese categoric exagerată.[625] Au existat, de fapt, o mulţime de „republicani în adâncul sufletului" de-a lungul anilor 1920 care au recunoscut că era necesar un efort constant pentru a face democraţia să funcţioneze în Germania. După cum punea problema Hermann Müller de la SPD în 1928, de două ori cancelar la Weimar: „Sunt ultima persoană care neagă că trebuie făcut mult mai mult până când toate instituţiile din Republica Germană vor fi pline de adevăratul spirit republican şi că o puternică tradiţie democratică va fi creată în Germania". Totuşi Müller insista că Germania parcursese deja un drum lung într-o perioadă scurtă: „înainte de război, Reichul wilhelmian care-şi extrăgea puterea din cea mai avansată maşinărie militară din lume- era singurul stat stabil printre cele guvernate de autocraţi. Pe 9 noiembrie 1918, militarismul prusaco-german s-a predat poporului german. Asta a marcat sfârşitul unui regim autocrat. Oamenii şi-au luat destinul

în propriile mâini. Această schimbare de regim în sine nu merită să fie numită o revoluţie de succes?"[626]

Oameni ca Muller şi grupul său numeros de susţinători au recunoscut că democratizarea necesita mai mult decât aplicarea legislaţiei progresiste. Totuşi au discutat şi au analizat cum să organizeze şi să realizeze politica republicană, cum să inventeze sau să recreeze simboluri puternice ale participării populare şi să prezinte naţiunea în parade şi spectacole. Biroul *Reichskunstwart* şi şeful ambiţios al acestuia, Edwin Redslob, care răspundea de simbolurile oficiale şi de sărbătorile naţionale ale republicii, reprezintă doar un exemplu important al numeroaselor grupuri şi instituţii dedicate aspectelor performative ale unei forme distincte de politică democratică.[62] Până în 1928, când Müller şi-a scris cartea despre Revoluţia din Noiembrie şi a fost reales cancelar, trebuie să fi părut că eforturile din ultimii zece ani dăduseră roade.

Capitolul 11

DEMOCRAŢIA SUB ASEDIU

Crearea Adunării Naţionale a făcut prea puţin pentru a încheia războiul civil latent, şi uneori deschis, de pe străzile oraşelor Germaniei. În schimb, primăvara aceea a cunoscut începutul unei a doua etape, mai radicală, a revoluţiei, caracterizată de greve de amploare în regiunea Ruhrului şi în zona centrală a Germaniei şi de lupte de stradă în Berlin, Bremen şi Munchen. De această dată, violenţa nu a fost îndreptată direct împotriva unui regim autocratic, ci împotriva democraţiei parlamentare. În Bremen, USPD şi KPD au proclamat o republică sovietică pe 10 ianuarie, încercând astfel să înlăture Consiliul muncitorilor dominat de MSPD şi senatul oraşului. Legea marţială şi cenzura presei au fost măsurile luate de insurgenţi, care încercau să impună majorităţii

cetăţenilor oraşului conceptele politice ale unei minorităţi. Guvernul naţional a răspuns cu forţa şi a înăbuşit în sânge puciul cu ajutorul soldaţilor din *Freikorps*. în acelaşi timp, în inima industrială din regiunea Ruhr şi centrul Germaniei, circa 300 000 de mineri au intrat în grevă generală şi au cerut naţionalizarea imediată a minelor. Şi aici au izbucnit violenţe când soldaţii din *Freikorps* au încercat să pună capăt grevelor. în Dresda, ministrul de război al Saxoniei, Gustav Neuring, a fost aruncat în Elba şi împuşcat mortal în timp ce încerca să înoate spre mal. Când Gustav Noske a ordonat, pe 9 martie 1919, ca „fiecare om care e văzut luptând cu arma în mână împotriva trupelor guvernamentale să fie împuşcat imediat", ca răspuns la declaraţia KPD de grevă generală şi la tulburările violente în Berlin, oamenii săi au provocat haos în capitală.[628] Situaţia deja tensionată a fost agravată de zvonuri legate de un presupus masacru comunist în care fuseseră ucişi în mod brutal până la 200 de poliţişti în estul răzvrătit al oraşului. Nimic din toate acestea nu era adevărat, dar zvonurile au alimentat furia celor însărcinaţi cu înăbuşirea răscoalei.[629] Folosind mitraliere, tancuri şi chiar avioane care să lanseze câteva bombe, forţele guvernamentale atât trupe regulate, cât şi *Freikorps* – au descins asupra oponenţilor, lăsând în urmă 1 000 de morţi. Revolta din martie a oferit, de asemenea, o scuză binevenită pentru răzbunarea mult aşteptată, soldaţii guvernamentali ucigându-l pe Leo Jogiches, fostul iubit al Rosei Luxemburg şi succesorul ei în funcţia de editor al *Die Rote Fahne,* precum şi pe 31 de membri ai Diviziei de Marină a Poporului, care le provocaseră umilitoarea înfrângere în Bătălia din Ajunul Crăciunului, în 1918.[630]

Tulburările s-au răspândit şi în München, unde Revoluţia din Noiembrie 1918, iniţial fără vărsare de sânge, s-a radicalizat în primăvara lui 1919. În lunile precedente, Eisner se arătase extrem de dedicat în promovarea schimbărilor revoluţionare, dar şi incapabil să asigure aprovizionarea cu alimente şi locuri de muncă adecvate. Ţărănimea bavareză reţinea pe ascuns alimente,

iar Aliaţii rechiziţionaseră majoritatea locomotivelor de cale ferată. Muncitorii au început să-l apostrofeze şi să-l condamne pe Eisner la mitinguri. în cabinet, un ministru i-a spus furios lui Eisner: „Eşti un anarhist, f...] Nu eşti om de stat, eşti un prost. [...] Suntem distruşi de conducerea proastă."[631]

În ochii claselor de mijloc naţionaliste din Bavaria, el trădase, de asemenea, sacrificiile celor care muriseră în război când, în calitate de prim-ministru al Bavariei, divulgase documente de stat despre care credea că dovedesc că războiul din 1914 fusese provocat de „o mică hoardă de militari prusaci nebuni" precum şi de o „alianţă" de industriaşi, capitalişti, politicieni şi prinţi.[632] La o conferinţă internaţională a socialiştilor, organizată în oraşul elveţian Berna, în februarie 1919, el a atacat guvernul Ebert pentru refuzul de a recunoaşte vina Germaniei în declanşarea războiului din 1914. Nici mesajul în sine, nici momentul acestuia (la începutul Conferinţei de Pace de la Paris) nu i-au ajutat pe cei din cercurile conservatoare să fie de acord cu guvernarea lui Eisner.[633]

Deşi clar un adept al reformei radicale, Eisner nu se opunea principiilor democraţiei şi a organizat alegeri generale pentru parlamentul bavarez pe 12 ianuarie 1919, la care partidului său, Partidul Social-De- mocrat Independent, a suferit o înfrângere zdrobitoare, obţinând doar 2,5% din votul popular, respectiv 3 dintr-un total de 180 de locuri.[634]

11.1. Luptele din martie din Berlin au fost reprimate de guvern cu o brutalitate extremă. Peste 1 000 de „insurgenţi" au fost ucişi şi mulţi.simpatizanţi, arestaţi. Aici, o femeie suspectă că i-ar fi sprijinit pe rebeli este dusă spre o soartă necunoscută în cartierul berlinez Friedrichshain.

Rezultatul alegerilor a accentuat sentimentul de incertitudine cu privire la viitor în rândul multor bavarezi. Când, la o săptămână după alegerile din Bavaria, prinţul Leopold von Bayern, fostul comandant suprem al trupelor germane din est, s-a întors la Munchen de la fostul său cartier general din Kaunas, s-a plâns, desigur, de efectul celor două luni de guvernare a lui Eisner asupra oraşului, de unde familia lui stăpânise Bavaria vreme de aproape un mileniu: „Dar cum arăta acum dragul meu oraş natal, capitala şi sediul puterii regale a Bavariei?" Conducând prin oraş în uniforma sa de mareşal, Leopold von Bayern simţea că: „Oraşul însuşi pare destul de trist; străzile sunt murdare şi neîngrijite, oraşul este prea lipsit de viaţă; puţinii soldaţi pe care i-am văzut erau neglijenţi şi dezordonaţi.

Ţi se rupe inima. La reşedinţă, la Ministerul de Război şi la toate clădirile publice acum sunt steaguri roşii şi, firește, nu mai era nimeni să-mi păzească casa.“[635]

Von Bayern nu era singur şi unii camarazi naţionalişti au mers şi mai departe decât el. În timp ce Eisner se îndrepta spre parlament ca să-şi depună demisia, pe 21 februarie, a fost împuşcat de două ori în spate de un student naţionalist la drept în vârstă de 22 de ani, contele Anton Arco-Valley.[636] Gărzile lui Eisner au răspuns imediat cu focuri de armă şi l-au rănit pe Arco-Valley, care a fost cât pe ce să fie linşat pe loc de o mulţime furioasă. Unul dintre adepţii socialişti ai lui Eisner, Alois Lindner, a intrat în parlament la scurt timp după aceea, a scos o armă şi, sub privirile celorlalţi deputaţi din sala de dezbateri, a tras două focuri în cel mai mare critic al lui Eisner, liderul MSPD Erhard Auer, rănindu-l grav, şi omorând încă două persoane.[637]

După asasinarea lui Eisner şi tentativa de asasinat asupra lui Auer, Partidul Social-Democrat Majoritar bavarez s-a declarat conducător legitim. S-a format un cabinet de coaliţie condus de fostul ministru al culturii din guvernul Eisner Johannes Hoffmann din Partidul Social- Democrat Majoritar, dar acesta a fost incapabil să restabilească ordinea, întrucât după înmormântarea lui Eisner au urmat demonstraţii de stradă de proporţii. Extrema stângă nu era dispusă să accepte noul guvern. Pe 3 aprilie, socialiştii din oraşul Augsburg au cerut crearea unei Republici Sovietice Bavareze, mişcare inspirată de recentele evenimente din Ungaria unde, pe 22 martie, liderul comunist maghiar, Bela Kun, proclamase o republică sovietică, cerându-le concomitent radicalilor bavarezi şi austrieci să-i urmeze exemplul.[638]

După cum observa Victor Klemperer, atât asasinarea lui Eisner, cât şi proclamarea Republicii Sovietice Maghiare au avut un efect profund de radicalizare la München: „Oraşul a căpătat un aspect mai ameninţător când au sosit camioanele, din care fluturau drapele roşii, ticsite cu soldaţi în picioare ţinându-şi armele la îndemână sau încăr- cându-le ostentativ. […]” Manifeste

îndemnau la suprimarea presei burgheze, la o grevă generală, la o a „doua revoluţie”.[639]

Alţi contemporani au fost de acord că starea de spirit din München se schimbase radical în primăvara lui 1919. „La München, veştile din Ungaria au lovit ca o bombă”, scria eseistul anarhist şi poetul Erich Mühsam în capitala bavareză.[640] Bavaria a revenit la o stare de tulburare revoluţionară. Sub conducerea unui fost profesor de şcoală, Ernst Niekisch, Comitetul Central al Republicii Bavareze a anunţat că guvernul ales, sub conducerea lui Johannes Hoffmann, trebuia să-şi încheie activitatea şi, în schimb, a proclamat statul republică sovietică. Din start însă, Republica Sovietică de la München s-a bazat pe puţină susţinere în Bavaria, un stat eminamente agrar, conservator şi catolic. Conducerea noului regim era dominată de oameni culţi, orăşeni (şi adesea evrei), din Schwabing, precum poetul boem de 25 de ani Ernst Toller sau Gustav Landauer, scriitor anarhist şi traducător al operelor lui Shakespeare. Programul lor revoluţionar era pe cât de ambiţios, pe atât de nerealist: ar fi putut fi impus doar într-un stat mult mai scindat decât Bavaria. Băncile şi marile concerne industriale urmau să fie naţionalizate; pentru abolirea capitalismului urmau să fie emişi „bani gratis”; universităţile aveau să fie conduse de studenţi, iar profesorii – să-şi piardă titlurile. Presa urma să fie supusă cenzurii exercitate de Ministerul Culturii şi al Instruirii Publice al lui Landauer.[641] Istoria a fost scoasă de la Universitatea din München, deoarece era considerată potrivnică civilizaţiei. Franz Lipp, comisar pentru afaceri externe, a telegrafiat la Moscova ca să se plângă că „fugarul Hoffmann luase cu el cheile de la toaleta ministerului” şi a declarat război statului vecin Württemberg şi Elveţiei pentru că „aceşti câini nu mi-au împrumutat pe loc 60 de locomotive. Sunt sigur", a adăugat el, „că vom învinge.”[642] După cum nota scriitorul anarhist Gustav Landauer pe o carte poştală cu chipul său, trimisă romancierului şi criticului literar Fritz Mauthner, în aprilie 1919: „Republica Sovietică Bavareză m-a onorat transformându-mi ziua

de naştere în sărbătoare naţională. Acum sunt «delegatul poporului» pentru propagandă, educaţie, ştiinţă, arte şi alte câteva lucruri. Dacă am la dispoziţie câteva săptămâni, sper să pot realiza ceva; în orice caz, e foarte probabil ca toate acestea să dureze doar câteva zile şi apoi totul va fi fost doar un simplu vis."[643]

© o n & t r b l a l l

Bayerisches Polizeiblatt.

10000 Mark Belohnung.

Wegen Hochverrats

Ernst Toller.

ţrlintnitrrnb ftlnrfi

11.2. Un afiş cu „persoană căutată" prezentându-l pe dramaturgul socialist Ernst Toller, în ajunul reprimării sângeroase a *Răterepublik* (Republica Sovietică a Ba- variei) de la München. Toller, care condusese pentru scurt timp Partidul Social Democrat Independent Bavarez, a fost ameninţat cu pedeapsa cu moartea după arestarea sa. În cele din urmă a fost condamnat la cinci ani de închisoare pentru înaltă trădare.

Susţinerea noului guvern se limita în principal la muncitorii din industrie şi la o mână de intelectuali de stânga, în timp ce locuitorii conservatori din München, precum Victor Klemperer, care aparţineau clasei de mijloc, nu aveau deloc simpatie pentru figurile dominante ale noului regim ca Landauer („reîncarnarea lui Eisner, deloc mai deştept, dar mult mai radical"). Programul lor revoluţionar era pe cât de ambiţios, pe atât de nerealist – „la kilometri distanţă de toate necesităţile politice", după cum afirma

Klemperer. În locul instanţelor obişnuite au fost create „tribunale revoluţionare", după cum observa Klemperer cu sarcasm: „Tribunal Revoluţionar în Palatul de Justiţie. Cu decorul fastuos rococo al scării sale ornamentate, Palatul de Justiţie se potriveşte de minune cu scenele din 1792, epoca lui Danton; pun pariu că directorii artistici ai revoluţiei noastre de la München au luat foarte mult în considerare acest lucru. Landauer este un expert, la urma urmei, în [...] Revoluţia franceză."[644]

Klemperer – patriot german liberal conservator chiar şi după ce naziştii l-au forţat să-şi părăsească funcţia şi i-au impus o izolare socială din ce în ce mai ameninţătoare – nu făcea nici un secret din părerile sale despre stânga radicală: participase o dată la una dintre întâlnirile lor din curiozitate, doar ca să fie în cele din urmă dezamăgit. „Circa 250 de oameni stăteau înghesuiţi la două mese lungi, fumând şi bând bere, majoritatea bărbaţi de diferite vârste, majoritatea probabil muncitori. [...] Putea fi foarte bine o întâlnire obişnuită a lucrătorilor feroviari sau o prezentare a unui club de crescători de iepuri – exceptând conţinutul discursurilor care insista asupra «necesităţii războiului civil». [...] Abominabilă pierdere de timp, m-am gândit eu, şi am plecat. Nu i-am înţeles absolut deloc pe aceşti oameni."[645]

Dimpotrivă, veştile legate de evenimentele de la München au fost salutate de bolşevicii ruşi ca un semn că o revoluţie comunistă în toată Germania era iminentă. De la Moscova, membru al Politburoului bolşevic şi preşedintele nou-înfiinţatului Comintern, Grigori Zino- viev telegrafia un mesaj entuziast: „Suntem ferm convinşi că nu e departe momentul în care întreaga Germanie va fi o republică sovietică. Internaţionala Comunistă e conştientă că voi în Germania luptaţi acum în cele mai responsabile funcţii, unde va fi decisă soarta imediată a revoluţiei proletare din întreaga Europă."[646]

Alţi contemporani au acceptat, deşi contestau comunismul. Viitorul laureat al Premiului Nobel şi conservator din punct de vedere politic, Thomas Mann, care locuia la München la acea

vreme, era convins că revoluţia bolşevică urma să se răspândească: „Se poate presupune că va urma restul Germaniei", nota Mann în jurnalul său, pe 7 aprilie 1919.[647]

De la Paris şi din alte capitale occidentale, Aliaţii urmăreau din ce în ce mai îngrijoraţi desfăşurarea evenimentelor din Bavaria şi Ungaria. Robert Lansing, secretar de stat al SUA, declara pe 4 aprilie 1919 că „Europa Centrală este în flăcările anarhiei; oamenii nu mai văd nici o speranţă; Armatele Roşii ale Rusiei mărşăluiesc spre vest. Ungaria este în ghearele revoluţionarilor; Berlinul, Viena şi München se întorc spre bolşevici."[643]

Între timp, guvernul Floffmann fugise de la München pentru a fi în siguranţă la Bamberg, oraş situat în nordul Franconiei, la fel cum Adunarea Naţională Germană fugise de la Berlin la Weimar. În orice caz, Hoffmann nu avea să accepte puciul fără luptă. În Duminica Floriilor, pe 13 aprilie 1919, o miliţie locală bavareză loială guvernului Hoffmann a încercat să răstoarne prin forţă Republica Sovietică de la München, dar a eşuat în faţa rezistenţei dârze a „Armatei Roşii", recrutată dintre membrii înarmaţi ai consiliilor muncitorilor şi soldaţilor.[649] încercarea lui Hoffmann de a reinstaura cu violenţă guvernul legitim bavarez a avut un profund efect de radicalizare. La München, Republica Socialistă Bavareză a suferit o reorientare puternică spre stânga, când Max Levien şi Eugen Levine, doi activişti revoluţionari de origine rusă, care lucrau de multă vreme pentru o schimbare politică radicală, i-au înlăturat pe „anarhiştii de cafenea" şi au preluat conducerea în ceea ce avea să fie cunoscut sub numele de A Doua Republică Sovietică de la München.[650]

Fără să mai aştepte aprobarea Partidului Comunist German, au creat un regim bolşevic la München şi au deschis canalele de comunicaţie cu Lenin, care i-a întrebat dacă reuşiseră deja să naţionalizeze băncile. Levien, pe care izbucnirea războiului din 1914 îl prinsese accidental în Germania şi care se înrolase în armata germană, a urmat instrucţiunile lui Lenin şi a început să-i aresteze pe membrii aristocraţiei şi ai eşaloanelor superioare ale

clasei de mijloc, luându-i ostatici. în timp ce principala biserică din München era transformată într-un templu revoluţionar prezidat de „Zeiţa Raţiune", comuniştii s-au apucat să extindă şi să instruiască o Armată Roşie care avea să numere în curând 20 000 de bărbaţi bine înarmaţi şi bine plătiţi. O serie de proclamaţii au anunţat că Bavaria avea să fie vârful de lance al bolşevizării Europei; muncitorii trebuiau să aibă pregătire militară, iar toate armele aflate în posesie privată trebuiau predate sub ameninţarea pedepsei cu moartea.[651]

Desfăşurarea evenimentelor din München, înfrângerea din Duminica Floriilor, combinată cu o altă intervenţie militară eşuată la Dachau, în suburbiile oraşului München, trei zile mai târziu, au dus, de asemenea, la o radicalizare a forţelor antibolşevice.[652] Hoffmann, care fusese la început reticent să înroleze voluntari antirepublicani sau să ceară sprijinul guvernului naţional de la Berlin, acum se răzgândise. A apelat public la toate forţele antibolşevice din Bavaria pentru a zdrobi Republica Socialistă:

> Bavarezi! Compatrioţi! în München s-a dezlănţuit o teroare rusă, incitată de elemente străine. Această insultă la adresa Bavariei nu mai poate fi lăsată să dureze nici măcar o zi, nici măcar o oră. Toţi bavarezii trebuie să ajute imediat, indiferent de partizanatul politic. [.. .J München vă cheamă în ajutor. Haideţi! Ieşiţi in faţă! Acum! Ruşinea de la München trebuie măturată."[IW]

Apelul lui Hoffmann era bineînţeles adresat bărbaţilor ultrana- ţionalişti şi antidemocraţi şi care apreciau ocazia de a regla conturile cu forţele bolşevismului. Mulţi erau monarhişti militanţi, neräbdători să reinstaureze vechea ordine, aşa cum era generalul-maior Franz Ritter von Epp, fost comandant al Diviziei Bavareze de Infanterie, care conducea *Freikorps* Oberland, sau adjunctul său, decorat în mod repetat, eroul în vârstă de 31 de ani şi viitor şef al Batalioanelor de asalt

naziste, *Sturmabteilung,* Ernst Rohm. în total, circa 15 000 bărbaţi din Bavaria au răspuns chemării lui Hoffmann la arme."[4]

Pe lângă forţele recrutate la nivel local, guvernul de la Berlin a trimis circa 15 000 de militari, sub comanda generalului-maior prusac von Oven, pentru a pune capăt stăpânirii comuniste din München.[655] Pe măsură ce trupele au intrat în valuri în Bavaria, începând cu mijlocul lui aprilie, s-au răspândit zvonuri că Republica Socialistă elibe-. rase din închisoare şi înarmase un număr mare de criminali, înrolând de asemenea o mulţime de foşti prizonieri de război ruşi ca să întărească rândurile forţelor lor armate.[656] înainte ca soldaţii guvernamentali să ajungă la München, un comunicat comun, semnat în numele comandamentului militar şi al guvernului bavarez al lui Hoffmann, anunţa: „Oricine ridică armele împotriva trupelor guvernamentale va fi condamnat la moarte. [..,] Fiecare membru al Armatei Roşii va fi considerat inamic al poporului bavarez şi al Reichului german."[657]

Bătălia pentru München, care a început pe 1 mai, a fost scurtă, dar sângeroasă. Cu o zi înainte de începerea luptelor în oraş, câţiva membri ai „Armatei Roşii" bavareze făcuseră o alegere deloc inspirată, şi anume să împuşte zece ostatici, inclusiv o femeie, în incinta Luitpold-Gymnasium din München. Uciderea nemiloasă a ostaticilor, mulţi dintre ei aristocraţi şi membri ai aripii de extremă dreaptă Societatea „Thule", a fost exploatată rapid în scop propagandistic.[658] Mult dincolo de graniţele Bavariei, împuşcarea prizonierilor din München a devenit simbolul cel mai important al „Terorii Roşii" care părea să ameninţe Germania din toate părţile. Fotografiile sugestive ale cadavrelor, realizate de viitorul fotograf personal al lui Hitler, Heinrich Hoffmann, la scena crimei, au fost distribuite imediat în ziare şi pe cărţi poştale în toată Germania. Acestea făceau parte dintr-o maşinărie de propagandă modernă şi erau menite să comunice impresia că,

după cum se spunea într-un ziar, revoluţia depăşise de multă vreme „actele detestabile ale Revoluţiei franceze" şi deschisese larg „porţile iadului".[659] Faptul că femeia ucisă era rudă cu unul dintre comandanţii trupelor *Freikorps* şi că existau zvonuri că fusese supusă abuzurilor sexuale înainte de execuţie nu a îmbunătăţit situaţia. Execuţia a fost o greşeală gravă, deoarece le-a oferit contrarevoluţionarilor scuza ideală pentru justificata indignare şi crâncena răzbunare.[660]

Victor Klemperer a trăit nemijlocit sfârşitul sovietelor de la München începând cu 1 mai: „Astăzi, când scriu aceste rânduri, se dezlănţuie o luptă în toată puterea cuvântului. O întreagă escadrilă de avioane zboară deasupra oraşului München, trăgând şi trăgându-se totodată asupra lor, aruncând rachete de semnalizare. [...] Tirul infanteriei răpăie. Din ce în ce mai multe trupe mărşăluiesc sau vin în vehicule sau înaintează călare în jos pe Ludwigsstrasse cu mortiere şi artilerie [...] şi de la colţurile de stradă, unde e sigur şi se vede bine, mulţimi de spectatori privesc, adesea cu binocluri de operă în mână."[661]

Când armata şi trupele *Freikorps* au pătruns în oraş, peste 600 de oameni au fost ucişi în timpul luptelor, mulţi dintre ei trecători civili. Execuţiile sumare ale prizonierilor, printre care s-au numărat Gustav Landauer şi comisarul de război al Republicii Socialiste, Rudolf Egelhofer, au continuat pe 2 şi 3 mai. Cu doar câteva săptămâni în urmă, pe 14 martie, Landauer îi scrisese prietenului său Ludwig Berndl: „Nu-ţi face griji pentru viaţa mea! Dintre cele trei dimensiuni, timpul a fost mereu aceea care m-a preocupat cel mai puţin [.. ,]"[662] Dând peste o adunare a societăţii meşteşugarilor catolici pe 6 mai, membrii unei unităţi *Freikorps,* crezând că dăduseră peste o întâlnire a revoluţionarilor socialişti, i-au dus pe aceştia într-o pivniţă din apropiere, i-au bătut şi au ucis în total 21 de bărbaţi. Mai mult, 53 de ruşi care serviseră în Armata Roşie au fost torturaţi şi împuşcaţi în suburbiile oraşului München.[663] Unul dintre ofiţerii implicaţi în „eliberarea" oraşului München, Manfred von Killinger, avea să povestească bucuros mai târziu în memoriile sale stilizate cum restabilise „ordinea" în München ul Roşu, în 1919, cu o bandă de soldaţi care jefuiau sub comanda sa. Un prizonier a primit o grenadă de mână „în ureche", a „bolborosit" ceva în timp ce-i ţâşnea sângele şi a „căzut clătinându-se". O femeie capturată, pe care Killinger o descrie ca o „fetişcană din Schwabing", a fost bătută şi biciuită de mai mulţi bărbaţi până ce „pe spatele ei nu mai rămâne nici un loc alb". Killinger a arătat prea puţine ţemuşcări pentru acţiunile sale şi ale oamenilor săi: „«Brutale», vor spune unii oameni. Adevărat, dar adecvate. Gloata ar fi interpretat orice altă atitudine drept laşitate."[664] Restabilirea „ordinii" a continuat mult după ce luptele se încheia- seră. în următoarele săptămâni, circa 2 200 de susţinători ai Republicii Socialiste au fost condamnaţi la moarte sau la ani lungi de temniţă, în timp ce un total de 5 000 de cazuri în tribunal au avut ca obiect crimele comise în timpul Republicii Sovietice.[665] „În mintea mea, privesc în jur şi nu văd nimic în afară de moarte, o mulţime de victime ale crimelor [...]", scria anarhistul Erich Mühsam în celula lui de închisoare pe 7 mai, după ce fusese condamnat la 15 ani de detenţie. „Şi asta este revoluţia pe care am aclamat-o. După numai o jumătate de an, totul este acum o baltă de sânge: sunt îngrozit."[666]

Evenimentele cataclismice care au avut loc în München şi în jurul acestuia au avut un efect de durată asupra unui oraş care se mândrea înainte că era o metropolă cât se poate de paşnică şi profund burgheză. Neatins de Marele Război – în afară de privaţiunile economice şi numeroasele morţi ale fiilor oraşului pe fronturi îndepărtate . München trăise brusc tumultul revoluţionar,

luptele de stradă şi chiar focurile de artilerie şi bombardamentele aeriene. După cum consemna Thomas Mann în jurnalul său pe 1 mai, cetăţenii celui de-al doilea oraş ca mărime al Germaniei au fost oripilaţi, deşi observatorii clasei de mijloc tindeau să dea vina pentru escaladarea violenţelor şi a dezordinii în mod unilateral pe Roşii. Mann, rezident în cartierul bogat Bogenha- usen, era ţinut la curent cu evenimentele din oraş de mama soţiei sale, Katia, care locuia mai aproape de districtul guvernamental: „Mama Katiei a sunat dimineaţă; se pare că un steag alb flutura deasupra palatului Wittelsbach, Roşii se predaseră la ora 4.00. S-a dovedit că nu era adevărat. Predarea nu este încă în cărţi şi împuşcăturile continuă cu intermitenţe. În oraş [...] e zarvă mare: în timpul nopţii, ostaticii aristocraţi şi burghezi sunt ţinuţi în Luitpoldgymnasium [...] au fost mutilaţi şi executaţi. [...] Incredibilă indignare în rândurile cetăţenilor clasei de mijloc. Toate banderolele roşii au dispărut brusc."[667]

Profunda dorinţă de supravieţuire într-o lume în care ordinea socială şi ierarhiile stabilite fuseseră răsturnate în mod violent a determinat o reacţie a aripii drepte în Bavaria. După baia de sânge, moderaţi precum social-democraţii lui Hoffmann, deşi comandaseră intervenţia, nu au avut prea multe şanse la München. Un guvern contrarevoluţionar „Alb" a preluat în cele din urmă puterea. München în special avea să devină cel mai înverşunat naţionalist şi antibolşevic oraş din Germania Republicii de la Weimar şi nu a fost o coincidenţă faptul că locul în care s-a născut nazismul a fost capitala bavareză.[668]

Capitolul 12

SUBMINAREA REPUBLICII DE LA WEIMAR

La începutul lui 1919, în timp ce Germania încă se confrunta cu tulburări revoluţionare şi politicienii elaborau constituţia de la Weimar, liderii Aliaţilor victorioşi se reuneau la Paris pentru a decide asupra viitorului învinşilor. Pentru majoritatea germanilor, cea mai presantă chestiune era dacă promisiunea lui Wilson – o pace fără anexări şi despăgubiri, o lume sigură pentru democraţie

urma să fie respectată. Aveau să fie amarnic dezamăgiţi.

După cum a mărturisit prim-ministrul britanic David Lloyd George, în 1919, natura Conferinţei de Pace de la Paris s-a diferenţiat în moduri semnificative de negocierile care avuseseră loc la marea conferinţă de pace europeană din secolul precedent: Congresul de la Viena din 1814-1815. în primul rând, şi cel mai important, puterile imperiale învinse şi statele lor succesoare – Germania, Austria, Ungaria, Bulgaria şi Imperiul Otoman – nu fuseseră invitate la negocieri, în timp ce Franţa fusese un actor principal în discuţiile de la Viena legate de cfearea unei noi ordini internaţionale. Puterile învinse urmau să fie convocate doar când diferitele tratate de pace care urmau să le fie impuse aveau să fie finalizate. Nici Rusia – aliatul-cheie al Marii Britanii şi al Franţei între 1914 şi 1917 – nu a fost reprezentată la Paris, în principal pentru că Marea Britanie şi Franţa erau în continuare implicate activ în încercarea de a doborî guvernul bolşevic al lui Lenin, oferind asistenţă logistică şi militară oponenţilor săi Albi. O a doua diferenţă era legată de numărul de ţări participante: cinci la Congresul de la Viena din 1815, dar peste 30 de ţări aliate şi asociate la Paris.[669] Evident, nu toţi participanţii aveau drepturi egale şi un cuvânt de spus

în discuţii. În vârful piramidei ierarhice se afla „Consiliul celor Zece" care, de la sfârşitul lui martie 1919, a cedat locul „Consiliului celor Patru", cu gazda conferinţei, prim-ministrul francez Georges Clemen- ceau, în calitate de preşedinte. În afară de Clemenceau, actorii-cheie erau preşedintele american Woodrow Wilson şi prim-ministrul britanic David Lloyd George, chiar dacă şeful guvernului italian, Vittorio Emanuele Orlando, făcea, de asemenea, parte din „Consiliul celor Patru". De la sfârşitul lui aprilie, deoarece Italia se retrăsese temporar de la conferinţă, supărată că nu îi fuseseră satisfăcute cererile teritoriale legate de portul Fiume de la Marea Adriatică, deciziile au fost luate în esenţă de „Cei Trei Mari" Clemenceau, Wilson şi Lloyd George. Pe toată durata deliberărilor au fost consiliaţi în total de 52 de comisii de experţi care se ocupau de probleme complexe, cum ar fi despăgubirile de război şi noile graniţe.[670]

La scurt timp după deschiderea Conferinţei de Pace, a devenit clar că fiecare lider de delegaţie venise la Paris cu propriile obiective, care adesea se dovedeau incompatibile cu cele ale altor delegaţii aliate. Pentru Franţa, restricţionarea vecinei sale la est, Germania, era singura şi cea mai importantă problemă pe ordinea de zi. Clemenceau decisese în mod deliberat să deschidă conferinţa pe 18 ianuarie, la 49 de ani de la fondarea Reichului German la Versailles, după înfrângerea umilitoare a Franţei în Războiul Franco-Prusac din 1870-1871. Găsirea unei soluţii la „problema germană" care bântuise Parisul încă de atunci era considerată o chestiune de securitate colectivă şi de dreptate: în timpul Marelui Război, zece departamente franceze suferiseră direct din cauza luptelor sau a ocupaţiei, vaste regiuni din vestul ţării zăcând în ruine. Mai rău, ţara pierduse un sfert din populaţia masculină, cu vârsta între 18 şi 27 de ani. Dintre toţi Aliaţii occidentali, Franţa era cel mai profund şi mai direct afectată de conflict. Clemenceau ştia foarte bine că majoritatea copleşitoare a poporului său cerea pedepsirea ţării care era considerată principala vinovată, Germania, şi despăgubirea justă a Franţei. Pentru a se asigura că Germania nu mai avea să amenințe vreodată Franţa, Clemenceau şi consilierii săi au studiat diverse planuri: o rupere totală a Reichului, ocuparea unei mari părţi din Renania şi crearea unor state aliate puternice la graniţa de est a Germaniei.[671]

Pentru britanici – atunci, la fel ca înainte de război, preocupaţi de „echilibrul puterii" pe continent . perspectiva unei potenţiale viitoare hegemonii franceze era la fel de alarmantă ca amenințarea antebelică a dominaţiei germane. În loc

să susţină toate cererile franceze, Lloyd George urmărea să se pună de acord cu impunerea unei pedepse „juste" pentru crimele de război comise de Puterile Centrale, dar păstrând un echilibru economic în Europa. Importanţa globală a Germaniei avea să fie minimalizată (deposedată de coloniile de peste mări şi cu flota scufundată), dar nu în măsura în care comerţul naval să înceteze în totalitate. Germania fusese un partener comercial important pentru Marea Britanie înainte de război, iar o Germanie complet sărăcită, posibil chiar bolşevică, pur şi simplu nu era în interesul Londrei. în paralel însă, şi pe fondul alegerilor generale care aveau să fie organizate în decembrie 1918, Lloyd George se găsea sub o presiune internă semnificativă, deoarece i se cerea să impună o pace dură Germaniei, mai ales din partea ziarelor conservatoare precum *Daily Mail* al lordului Northcliffe şi *The Times*, care cereau despăgubiri mari, precum şi judecarea kaizerului Wilhelm al II-lea (şi chiar execuţia acestufe) pentru crime de război. Interesele Marii Britanii intrau în contradicţie şi cu cele ale franţei în Orientul Mijlociu, unde erau în joc interese strategice şi economice vitale.[672]

Spre deosebire de franţa şi de Anglia, preşedintele SUA, Wilson, susţinuse mereu că rezultatul conferinţei trebuie să fie o „pace justă", care să ducă la o regândire a unui sistem de relaţii internaţionale, bazat pe o interpretare complet nouă a suveranităţii popoarelor, cu aplicare globală. Persoane raţionale, responsabile moral, aveau să aleagă pretutindeni guverne suverane. Subiectele sale cele mai dragi – materializarea principiului „autodeterminării" naţionale (prin care înţelegea un guvern derivat din suveranitatea populară) şi crearea unei Ligi a Naţiunilor care avea să facă improbabile, dacă nu imposibile, viitoarele războaie, prin garantarea securităţii colective şi a păcii internaţionale – erau deosebit de importante în agenda lui.[672] Wilson, la fel ca mulţi preşedinţi americani înaintea lui, dar şi după el, avea în minte exemplul SUA pe care încerca să-l universalizeze şi să-l aplice în special în Europa. în statele succesoare imperiilor Europei, diverse sfere, precum religia şi etnia, puteau fi recunoscute şi legitimate, dar să rămână legate de valorile comunităţii mai largi.[674] în spatele idealismului său înalt era însă un scop calculat: dacă Marele Război şi victoria Aliaţilor ar fi mutat echilibrul de putere din Europa şi spre SUA, noua ordine mondială pe care o promova avea să consolideze dominaţia globală a ţării sale, atât din punct de vedere politic, cât şi economic.[675]

Medierea între poziţiile contradictorii ale Aliaţilor şi mulţumirea delegaţiilor

ţărilor mai mici aflate la Paris era o sarcină aproape imposibilă. Chiar dacă liderii politici ai Aliaţilor occidentali nu prea voiau să recunoască, erau pe deplin conştienţi de la începutul deliberărilor de la Paris că versiunile finale ale tratatelor de pace aveau să reprezinte un compromis nu între învingători şi învinşi, ci între actorii-cheie din rândul Aliaţilor victorioşi.[676]

Învingătorii i-au convocat pe reprezentanţii Germaniei la Versail- les la sfârşitul lui aprilie 1919, supunând delegaţia germană unei oa recare umilinţe pe parcurs. Când trenul acesteia a sosit la Paris, după o călătorie îndelungată prin peisajul rural francez devastat de bombe, „reprezentanţii au fost urcaţi în grabă în autobuze şi trimişi sub escortă puternică la Versailles; bagajele lor au fost aruncate fără menajamente în curtea hotelului şi apoi li s-a spus să le care singuri".[677] Şeful delegaţiei germane, ministrul de externe, contele Ulrich von Brockdorff-Rantzau, fusese un susţinător al unei păci de compromis în timpul războiului şi susţinea actualul guvern democrat german. Dar arăta şi acţiona ca un aristocrat tipic din nordul Germaniei, care presupusese că avea să fie primit la Paris ca un partener de negocieri cu drepturi egale. La fel ca majoritatea germanilor, Brockdorff- Rantzau credea că promisiunea wilsoniană a unei păci negociate, fără învingători şi învinşi, avea să fie respectată. Se aştepta, desigur, ca Germania să sufere pierderi teritoriale, dar era, de asemenea, pregătit să pledeze pentru respectarea principiului autodeterminării.

Delegaţia lui adusese numeroase hărţi ca să arate că unele teritorii disputate erau fără discuţie germane datorită istoriei şi compoziţiei lor etnice.[678]

Pe 7 mai 1919, delegaţia germană a fost chemată la o întâlnire la hotelul Trianon Palace din Versailles. Clemenceau a deschis întâlnirea. „A bătut ora reglării apăsătoare a conturilor noastre. Aţi cerut pace. Suntem dispuşi să v-o acordăm."[679] Când i s-a cerut să vorbească, într-un act de protest deliberat, Brockdorff-Rantzau a decis să rămână aşezat. El a insistat că Germania a fost acuzată în mod greşit că pornise războiul, a negat comiterea crimelor de război şi a insistat ca Aliaţii să pună capăt blocadei economice, acum, că luptele încetaseră. Discursul lui Brockdorff-Rantzau, se părea izvorât din dorinţa de a asigura publicul de acasă că delegaţia lupta pentru interesele Germaniei, i-a enervat şi mai mult pe liderii aliaţi. După ce ministrul de externe german a părăsit încăperea, Wilson, Clemenceau şi Lloyd George şi-au exprimat consternarea. Wilson a spus: „Nu am văzut niciodată un discurs mai lipsit cjg tact! Germanii sunt într-adevăr proşti. întotdeauna fac ce nu trebuie."[680]

Seara, când au avut ocazia să citească prevederile care li se puneau în faţă, reprezentanţilor germani nu le-a venit să creadă. Termenii tratatului au fost imediat publicaţi în presa germană şi întâmpinaţi cu groază în întregul Reich: Germania pierdea o zecime din populaţie (circa 6,5 milioane de oameni) şi aproape o şeptime din teritoriu (circa 43 000 de kilometri pătraţi). în vest, Alsacia şi Lorena erau redate Franţei după aproape jumătate de secol de stăpânire germană, împreună cu teritoriile de graniţă Eupen şi Malmedy, care erau cedate Belgiei. între 200 000 şi 300 000 de etnici germani părăseau în consecinţă Alsacia şi Lorena, fie voluntar, fie ca urmare a expulzărilor.[681] Cel puţin temporar, Germania pierdea şi suveranitatea asupra unei fâşii cu lăţimea de 50 de kilometri la est de Rin, teritoriu care avea să fie demilitarizat şi „securizat" prin trei capete de pod aliate peste râu, în mare măsură pentru a linişti preocupările francezilor legate de securitate. Acestea aveau să fie redate în viitor Germaniei, dacă se achita de obligaţiile tratatului. Regiunea Saar, o zonă de importanţă majoră de exploatare şi producţie a cărbunelui de la graniţa franco-germană, intra sub administrarea Ligii Naţiunilor, cu permisiunea specială acordată Franţei de a exploata minele de cărbune din regiune timp de 15 ani, ca despăgubire pentru distrugerile provocate de germani în nordul Franţei.[682]

Cele mai mari şi mai contestate transferuri teritoriale au fost însă în est,

unde Aliaţii şi-au îndeplinit promisiunea de a crea o Polonie independentă. Franţa girase ideea unei Polonii independente în toamna lui 1917, iar Woodrow Wilson prevăzuse, în al treisprezecelea din cele Paisprezece Puncte ale sale, că o Polonie reconstituită ar fi trebuit să primească un teritoriu care era incontestabil „polonez", obţinând în acelaşi timp „acces liber şi sigur la mare".[688] Imposibilitatea de a îndeplini simultan aceste promisiuni fără a încălca dreptul la autodeterminare al comunităţii germane extrem de numeroase din teritoriul acum polonez ilustrează provocarea creării unui nou stat succesor funcţional, cu graniţe necontestate în Europa de Est şi Centrală. Pentru Germania, crearea unui stat naţional polonez însemna pierderea oraşului Posen (Poznan), a unei mari părţi din vestul Prusiei şi a unor părţi din Silezia Superioară. Danzig, portul de la Marea Baltică de la gura Vistulei, cu o populaţie preponderent germană, a devenit un „oraş liber" sub controlul nominal al nou-înfiinţatei Ligi a Naţiunilor, din care Germaniei nu i s-a permis iniţial să facă parte. Pentru a-i oferi Poloniei accesul la Marea Baltică, aşa cum promiteau cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson, Aliaţii au creat un „coridor" terestru care separa estul Prusiei de restul Germaniei. Din cei 1,1 milioane de germani care locuiau în coridorul polonez în 1919, 575 000 se mutaseră cinci ani mai târziu în noua Republică Germană.[684]

În unele cazuri disputate, Aliaţii au permis plebiscite, chemând locuitorii regiunilor în chestiune să decidă de ce stat vor să aparţină. Cel mai important dintre acestea a avut loc în Silezia Superioară, bogată în cărbune, una dintre cele trei regiuni de frontieră germane disputate având compoziţie etnică mixtă, în care plebiscitele au fost prescrise prin Tratatul de la Versailles (celelalte fiind la nord de Schleswig şi micile districte Allenstein şi Marienwerder, unde locuiau deopotrivă polonezi şi germani).[685] Silezia Superioară era importantă atât pentru Berlin, cât şi pentru Varşovia, nu doar pentru populaţia care trăia acolo, ci şi pentru minele sale, pentru turnătoriile de fier şi oţelării. Minele din Silezia asigurau aproape un sfert din producţia anuală de cărbune a Germaniei, 81% din producţia de zinc şi 34% din cea de plumb. Guvernul german susţinea că populaţia din Silezia Superioară era în mare parte germană; că teritoriul fusese german de secole şi că prosperitatea i se datora în totalitate industriei şi capitalului german. Dacă Germania ar fi pierdut Silezia Superioară, încheia nota germană, nu şi-ar mai putea îndeplini celelalte obligaţii prevăzute de tratat.[686]

După referendumul din 20 martie 1921, care a fost precedat şi însoţit de izbucniri semnificative de violenţă, delimitarea finală a noii frontiere polono-

geiţţnane a avut loc în octombrie 1921, când Consiliul Suprem al Conferinţei de Pace de la Paris a adoptat o împărţire care i-a dat Poloniei o treime din teritoriul Sileziei Superioare şi 43% din populaţie, inclusiv oraşele Kattowitz (Katowice) şi Konigshutte (Chorzow), deşi ambele votaseră cu o majoritate covârşitoare pentru a rămâne în Germania, precum şi patru cincimi din triunghiul industrial din est – rezultat condamnat unanim în Germania ca un act de „justiţie a învingătorului".[687]

Pe lângă faptul că pierdea teritorii însemnate în est, Germania trebuia să renunţe şi la coloniile de peste mări (teritorii care totalizau o suprafaţă de 1,6 milioane de kilometri pătraţi), care au fost redistribuite între statele învingătoare, în baza mandatelor Ligii Naţiunilor. Pierderea Camerunului german (Cameroon), a protectoratelor Togo- land (partea vestică din care este compusă actualmente regiunea Volta din Ghana), Ruanda-Urundi, colonia germană din Africa de Sud-Vest (Namibia) şi a insulelor germane din Pacific a însemnat că Germania a fost privată de atributele materiale ale imperiului.[68s]

Majoritatea fostelor colonii germane din Africa urmau să devină aşa-numitele mandate de clasa B în Liga Naţiunilor. Aceste mandate B erau teritorii care, în ochii liderilor occidentali de la Paris, necesitau îndrumare fermă din partea puterii mandatare (în principal Marea Britanie şi Franţa), dar în vederea dobândirii independenţei la un moment dat în viitor, deocamdată nedefinit. Alte foste teritorii controlate de germani, mai ales fosta colonie germană din Africa de Sud-Vest (Namibia de azi) şi insulele din sudul Pacificului, ocupate anterior de Germania, au devenit mandate de clasa C. Acestea semănau cel mai mult cu vechile colonii, „cel mai bine administrate sub legile puterii mandatare, ca părţi integrante din teritoriul acesteia".[689] Spre deosebire de fostele teritorii imperiale din Europa locuite de albi – aşa funcţiona argumentarea rasistă care ghida întregul sistem mandatar al tratatelor de pace de la Paris . popoarele de culoare din colonii nu erau pregătite să-şi gestioneze singure afacerile.[690]

Pe fundalul complex al aşteptărilor contemporane, tratatele de pace de la Paris i-au dezamăgit aproape inevitabil pe toţi cei implicaţi. Analizând retrospectiv, istorici precum Margaret MacMillan şi alţii au fost cumva mai amabili decât contemporanii în evaluarea tratatelor, recunoscând că pacificatorii de la Paris au fost adesea forţaţi să accepte noi realităţi care fuseseră deja create în teren, limitându-le rolul de a judeca ambiţiile contradictorii ale diverşilor actori.[691] Totuşi nu toţi istoricii sunt convinşi că

pacificatorii au scos ce era mai bun dintr-o situaţie dificilă, subliniind în schimb că, de fapt, conferinţa de la Paris nu şi-a îndeplinit obiectivul său final: crearea unei ordini mondiale sigure, paşnice şi durabile.[692]

Destrămarea ordinii stabilite la Paris în mai puţin de două decenii a fost provocată în mare parte de ascensiunea puternicelor forţe revizioniste şi naţionaliste în statele învinse ale Europei, nu în ultimul rând în Germania, unde tulburările economice în urma Marii Crize economice de după 1929 au fost exploatate de mişcarea nazistă a lui Hitler, care fusese întotdeauna hotărâtă să demonteze „pacea dictată" de la Versailles, prin forţă, dacă era necesar. Tocmai din cauza ascensiunii nazismului, istoricii şi publicul larg deopotrivă au acordat o atenţie mult mai mare Tratatului de la Versailles decât oricărui alt aspect al procesului de pacificare. Totuşi nu este clar dacă accentul pus pe Versailles (şi mai ales pe chestiunea despăgubirilor de război şi a clauzei „vinovăţiei pentru declanşarea războiului", atribuind exclusiv Berlinului vina izbucnirii ostilităţilor) ne-a limitat înţelegerea

cu privire la Conferinţa de Pace de la Paris şi a marginalizat oarecum singurul aspect important pus în joc la acea vreme: transformarea unui întreg continent dominat anterior de imperii terestre într-unul alcătuit din „state naţionale". Această chestiune a devenit extrem de importantă abia în etapele finale ale conflictului. Nici Londra, nici Parisul nu plecaseră la război în 1914 cu scopul de a crea o „Europă a naţiunilor" şi abia de la începutul lui 1918 distrugerea imperiilor terestre a devenit un obiectiv explicit al războiului.[693]

Merită să ne reamintim scara acestei transformări: când s-a încheiat oficial Primul Război Mondial cu o victorie a Aliaţilor, trei imperii terestre dinastice întinse şi vechi de secole – cel Otoman, Habsburgic şi al Romanovilor – au dispărut total de pe hartă. Un al patrulea, Germania imperială, care devenise un imperiu terestru în timpul Marelui Război, când câştigase teritorii enorme în Europa de Est şi Centrală, a fost redus foarte mult ca dimensiune, deposedat de coloniile de peste mări şi transformat într-o democraţie parlamentară cu o „graniţă sângerândă" în est, aşa cum o numeau germanii din întregul spectru politic.[694]

Reichul german fusese un jucător important în marea partidă imperială de dinainte de 1914 şi nu putem înţelege pierderea statutului resimţită acut de mulţi germani la acea vreme fără să recunoaştem dimensiunea Imperiului German care a purtat războiul şi dezmembrarea sa după aceea. Într-adevăr, fără să recunoaştem dimensiunile imperiale şi aspiraţiile imperiului nu e posibil să înţelegem pe deplin motivele pentru care Republica de la Weimar era văzută ca fiind un stat mutilat de naţionaliştii germani în perioada interbelică, când grupuri de dreapta protestau viguros împotriva pierderii teritoriilor din est de către Germania înainte de Tratatul de la Versailles şi – într- o mai mică măsură — a „furtului" coloniilor Germaniei.

în Europa de Est şi Centrală implozia structurilor imperiale s-a resimţit foarte puternic şi aproape imediat. în timp ce imperiile continentale se dezintegrau, din ruinele lor apăreau zece state noi: Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehoslovacia, Austria germană, Ungaria, Iugoslavia şi Turcia, acum ferm ancorată în Asia. între timp, în Levantul arab, care fusese condus de secole de otomani,

Marea Britanie şi Franţa inventaseră „state" noi: Palestina, Transior- dania (Iordania), Siria, Libanul şi Mesopotamia (Irak) urmau să devină „mandate" ale Ligii Naţiunilor, administrate de Londra şi Paris până la un moment nedefinit în

viitor, când aveau să capete statutul de state independente.[695]

Obiectul central al indignării germane contemporane era însă nu doar pierderea imperiului de peste mări al ţării, ci articolele 231 şi 232 ale tratatului, care obligau Germania să accepte responsabilitatea exclusivă pentru izbucnirea războiului, în 1914. Articolul 231 atribuia Germaniei şi Puterilor Centrale responsabilitatea pentru daunele suferite de Aliaţi, în timp ce Articolul 232 ajungea la concluzia că o Germanie vinovată datora despăgubiri de război pentru prejudiciul provocat. Pentru germani, articolele 231 şi 232 au fost văzute ca o formă de condamnare morală care se adăuga la umilinţa înfrângerii şi la pierderile teritoriale şi materiale aferente.

Scopul real al Articolului 231 era însă să legitimeze impunerea de către Aliaţi a unor despăgubiri punitive Germaniei, pentru a-i despăgubi pe francezi şi pe belgieni pentru prejudiciul provocat în mai mult de patru ani de ocupaţie germană. „Vina pentru declanşarea războiului" a Germaniei şi responsabilitatea pentru distrugerile masive- în special în timpul retragerii germane strategice din 1917 către „Linia Siegfried", puternic fortificată, dintre Arras, Saint-Quentin şi Vailly, când armata aplicase tactica „pământului pârjolit" – au făcut ţara răspunzătoare pentru „toate pierderile şi pagubele" suferite în timpul războiului. Aliaţii şi-au dat seama că o asemenea definiţie generală a obligaţiei financiare, care cuprindea practic costul pentru fiecare glonţ şi fiecare pensie de orfan, putea să ducă la pretenţii nerealiste, dincolo de capacitatea de plată a Germaniei. Totuşi erau conştienţi că orice concesie cu privire la problema despăgubirilor avea să revolte alegătorii de acasă, încă zdruncinaţi de distrugerile războiului. Publicul francez în special nu uitase nici că Berlinul impusese despăgubiri enorme în 1871 (care nu aveau nici măcar justificarea unor pagube materiale imense). Deoarece convenirea asupra unui cuantum definitiv s-a dovedit imposibilă, stabilirea valorii exacte a despăgubirilor de plătit de Germania a fost amânată pentru un moment ulterior. În orice caz, deoarece valoarea despăgubirilor nu a fost stabilită în tratat, aşa cum doreau majoritatea germanilor, li s-a cerut în esenţă să semneze un cec în alb.[696]

Cifra finală a despăgubirilor convenită în Programul de plăţi de la Londra din 1921 a fost de 132 de miliarde de mărci-aur, structurată în trei tipuri de obligaţiuni („A", „B" şi „C"j în orice caz, o mare parte din această sumă aparent enormă, aşa-numitele obligaţiuni „C", care se ridicau la 82 de miliarde de mărci-aur, nu s-a aşteptat niciodată să fie achitată. Obligaţiunile C erau în principal

incluse pentru a calma opinia publică aliată. În schimb, germanii aveau să plătească despăgubiri prin onorarea așa-numitelor obligațiuni „A" și „B", în total 50 de miliarde de mărci-aur, care urmau a fi plătite pe parcursul a 36 de ani. Experții germani erau însă convinși în secret că aceste plăți erau realizabile, chiar dacă nu ar fi recunoscut niciodată acest lucru în public.[697]

Aliații au încercat în continuare să se asigure că Germania nu va mai fi niciodată în măsură să pornească un război, cerând predarea unor mari cantități de arme și de material de război. Tratatul mai cerea ca armata germană să fie limitată la un efectiv de 100 000 de soldați și i s-a interzis să dețină tancuri, avioane și submarine.[698] Marina germană, redusă la 15 000 de oameni, a fost practic desființată și i s-a interzis construirea de noi nave de mari dimensiuni. Imensa flotă germană, a cărei dezvoltare înainte de 1914 contribuise puternic la creșterea tensiunilor anglo-germane, fusese reținută la Scapa Flow, în insulele Orkney, din noiembrie 1918. Cu 11 zile înainte ca emisarii germani de la Paris să semneze Tratatul de la Versailles, comandantul german al flotei, amiralul Ludwig von Reuter, a decis să-și sabordeze toate cele 74 de nave, de la cuirasate la distrugătoare, pentru a împiedica distribuirea lor între Aliații victorioși.[699]

Germanilor li s-au dat două săptămâni să răspundă și, în acel interval scurt, prelungit doar puțin, au reușit să adune documentație detaliată și argumente raționale, protestând împotriva termenilor duri ai tratatului. Totuși prevederile tratatului nu au fost modificate în mod substanțial. între timp, dezbaterea publică a fost aprigă. Prevederile tratatului, din momentul în care proiectul a fost înmânat guvernului de la Berlin, în mai 1919, au fost condamnate de majoritatea germanilor ca fiind de-a dreptul criminale. Germania postimperială, divizată pe plan intern în aproape toate celelalte privințe, era unită în opoziția sa comună față de termenii Tratatului de la Versailles. Până și membrii coaliției guvernamentale susțineau în mod imprudent refuzul. Riscul era însă foarte mare. Era aproape sigur că armatele aliate aveau să intre și să ocupe Germania în cazul în care guvernul ar fi refuzat să semneze tratatul. între timp, blocada economică asupra Germaniei era încă în vigoare, pentru a asigura „cooperarea" Berlinului, provocând greutăți importante poporului german.

Discursul din 12 mai 1919 al cancelarului Philipp Scheidemann în Adunarea Națională oglindea starea de spirit generală. Vorbind împotriva separării teritoriilor germane și a populațiilor prin noi granițe, acesta a spus: „Suntem un singur trup și avem același sânge și oricine încearcă să ne separe taie cu un

cuţit criminal în trupul viu al poporului german". Scheidemann a persistat în retorica sa înflăcărată: tratatul înseamnă „dezmembrare nemiloasă", „subjugare", „transformare în iloţi". „60 de milioane [de germani] în spatele sârmei ghimpate şi a gratiilor unei închisori, 60 de milioane la muncă forţată [...] [cu] propria ţară transformată într-un lagăr de prizonieri!" „Piciorul pe gât şi degetele în ochi", asta însemna tratatul. Stenograful a consemnat „aplauze furtunoase" şi „un acord general". Discursul său a culminat cu cuvintele rămase de atunci celebre: „Care mână nu s-ar ofili legându-se pe sine şi pe noi în aceste lanţuri?" Conform minutelor, discursul primului şef al unui guvern german ales democratic a fost salutat cu „minute în şir de aplauze furtunoase" de parlamentarii din tot spectrul politic.[700] Totuşi a mai adăugat: „De trei ori vai de cei care amână o pace autentică chiar şi o singură zi" şi a primit „minute în şir de aplauze furtunoase în sală şi de la balcon". Sentimentul exprimat în discursul lui Scheidemann, respectiv că pacea trebuia obţinută, dacă era necesar cu orice preţ, era împărtăşit de majoritatea germanilor.[701]

Cu toate acestea, dreapta naţionalistă şi-a continuat desigur cri- ticile faţă de proiectul de tratat. Vorbitorul din partea Partidului Popular Naţional German (DNVP), Arthur Graf von Posadowsky- Wehner, a fost deosebit de virulent în atacul său cu privire la tratat. Posadowsky-Wehner, fost ministru de interne şi vicecancelar al Germaniei imperiale, a numit tratatul o crimă fără precedent împotriva naţiunii germane. „Furtul teritoriului incontestabil german", restricţiile privind dimensiunea armatei, interzicerea unirii cu Austria, cererea ca generalii şi kaizerul şi oficialii să fie predaţi Aliaţilor – toate acestea păreau incompatibile cu convenţiile internaţionale şi cu principiile suveranităţii. Confiscarea liniilor telegrafice şi telefonice internaţionale ale Germaniei şi a transmiţătoarelor radio erau alte exemple ale „răzbunării" Aliaţilor. Posadowsky-Wehner ştia că refuzul de a semna urma să ducă la un „rău temporar al războiului continuu", dar Germania avea să-şi păstreze onoarea şi, chiar dacă asta însemna moartea altor germani, „după moarte, în credinţa noastră, urmează învierea". Fiind un creştin fervent, credea în viaţa după moarte: de aceea a apelat la conaţionalii săi germani să aibă „curajul suprem [*Todesmut*]" să suporte consecinţele pentru binele generaţiilor viitoare. Posadowsky-Wehner a mai acuzat guvernele aliate de ipocrizie. Referindu-se la India şi Irlanda, a insistat, că dedicarea Londrei pentru cauza autodeterminării era discutabilă. Belgiei ar fi trebuit să-i fie ruşine pentru că acuzase Germania că îşi tratează

necorespunzător coloniile. Dar principalul vinovat, în opinia lui Posadowsky-Wehner, era preşedintele american Wilson care ademenise Germania să semneze un armistiţiu cu false promisiuni privind o pace justă. „Acest tratat este un tratat cămătăresc", a tunat el aclamat furtunos, şi Wilson căuta acum o bucată de carne germană.-[ui] Tot ce putuseră obţine susţinătorii tratatului ca răspuns fusese că Germania avea să sufere consecinţe teribile, inclusiv o ocupaţie aliată a ţării în cazul în caje Germania ar fi refuzat să semneze.

Cu toate acestea, guvernul Scheidemann a demisionat din cauza acestei chestiuni, făcând loc unui nou cabinet sub conducerea lui Gustav Bauer, un fost funcţionar din estul Prusiei, care se ridicase în rândurile sindicatelor din Germania imperială, devenind unul dintre preşedinţii „comisiei generale" a acestora. În primul guvern democratic al Germaniei condus de Scheidemann, Bauer fusese ministrul muncii. Noul guvern era sprijinit de social-democraţi şi de centrişti, în timp ce liberalul DDP, care făcuse anterior parte din coaliţia de la Weimar, refuzase categoric să facă parte din orice guvern care ar fi semnat Tratatul de la Versailles. Nici Bauer nu era prea entuziasmat de perspectivă, dar nu vedea vreo alternativă viabilă, în special după ce Groener şi alţi generali importanţi excluseseră posibilitatea reluării ostilităţilor. Bauer apreciase însă că Scheidemann şi ceilalţi parlamentari aveau motive întemeiate să fie profund nedreptăţiţi, mai ales de Wilson, în care-şi puseseră mari speranţe pentru o „pace justă". Preşedintele american semnalase în discursurile şi în răspunsurile sale la notele de pace ale Puterilor Centrale din 1918 că războiul lui era cu autocraţii, în timp ce un guvern cu adevărat reprezentativ se putea aştepta la „negocieri de pace" pe baza celor Paisprezece Puncte. O jumătate de an mai târziu, după o revoluţie democratică în Germania, reprezentanţii noului guvern nu fuseseră invitaţi la negocierile de pace. În schimb li se oferea acum un „Diktat", un tratat „dictat", fără posibilitatea de a discuta vreuna dintre prevederile în faţa cărora erau puşi.[703]

Eforturile germane de a îmblânzi condiţiile şi de a şterge clauza „vinii pentru declanşarea războiului" i-au făcut pe Aliaţi să declare că Germania „îşi dorise şi declanşase războiul" şi era responsabilă pentru „maniera brutală şi inumană în care s-a desfăşurat".[704] Într-o încercare disperată de a-i împiedica pe Aliaţi să împartă între ei navele de război ale flotei germane, amiralul Ludwig von Reuter a ordonat pe 21 iunie sabordarea întregii flote. Pe 22 iunie, Aliaţii au dat Germaniei un alt ultimatum de acceptare a termenilor, de cinci zile, în caz

contrar războiul avea să continue. Sub ameninţarea unei invazii, guvernul şi comandanţii armatei şi-au dat acceptul pentru semnarea acordului, iar Convenţia Constituţională a fost de acord să semneze tratatul, dar în acelaşi timp protestând.[705]

La ora 15.00, pe 28 iunie 1919, după exact cinci ani de la asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, cei doi reprezentanţi ai guvernului
Bauer însărcinaţi cu semnarea tratatului de pace – ministrul de externe Hermann Müller şi ministrul transporturilor Johannes Bell – au fost conduşi în Sala Oglinzilor din Palatul de la Versailles şi au înaintat spre mijlocul încăperii, fiind escortaţi de soldaţi aliaţi. Locul fusese ales cu atenţie şi intenţie de venerabilul prim-ministru francez şi gazdă a Conferinţei de Pace de la Paris, Georges Clemenceau: era acelaşi loc unde, după înfrângerea Franţei în Războiul Franco-Prusac din 1870-1871, Wilhelm I fusese proclamat împăratul unui stat naţional german unificat. În mod normal un om echilibrat, prim-ministrul prusac de atunci, care avea să devină în curând cancelar al Reichului, Otto von Bismarck, alesese intenţionat palatul lui Ludovic al XI V-lea ca scenă a unei umilinţe simbolice a unei Franţe recent învinse.

Acum, după aproape o jumătate de secol, Franţa avea ocazia să-şi răzbune umilinţa. Cei doi emisari germani aleşi pentru semnarea tratatului de pace au fost nevoiţi să treacă pe lângă un şir lung de veterani francezi mutilaţi pe viaţă, care fuseseră aduşi la ceremonia semnării, ca o dovadă vie a crimelor comise de Germania.[706]

„întregul eveniment a fost pus în scenă în detaliu încât să fie cât mai umilitor posibil pentru inamic", nota colonelul Edward House, principalul consilier diplomatic al preşedintelui american Wilson.[707] Conform unui observator britanic, demnitarii germani arătau ca nişte „deţinuţi aduşi să-şi asculte sentinţa".[708] Müller şi Bell s-au întors în aceeaşi seară la Berlin, în timp ce la Paris oamenii sărbătoreau pe străzi. .

Populaţia Germaniei, în schimb, continua să fie revoltată. S-au organizat demonstraţii spontane în tot Reichul pentru a protesta împotriva nedreptăţilor unui tratat de pace care părea să dorească intenţionat înlăturarea Germaniei definitiv din rândul Marilor Puteri. Faptul că Marea Britanie şi Statele Unite făcuseră mari eforturi ca să păstreze unitatea şi independenţa Germaniei, în special opunându-se eforturilor francezilor de a desprinde Renania, a fost în general trecut cu vederea. În schimb, entuziasmul cu care salutaseră atât de

mulţi germani apariţia democraţiei în 1918 s-a transformat într-un sentiment de trădare fundamentală şi de resentimente faţă de termenii păcii la mai puţin de un an.[109] Un procent important al populaţiei ajunsese să asocieze tratatul de pace cu Revoluţia din 1918 şi cu rezultatul ei, Republica de la Weimar. Unii, mai ales extrema dreaptă, se refereau la Tratatul de la Versailles ca la „adevărata constituţie" de la Weimar – o formă de stat „negerman" impusă din afară, al cărei singur scop era să înrobească poporul german generaţii întregi.[110]

12.1. Pe 22 mai 1919 Adunarea Naţională Constituantă a autorizat guvernul german să semneze Tratatul de la Versailles. De la balcon, un public preponderent feminin urmăreşte aici discursurile şi dezbaterile care au dus la această decizie.

Părerile negative despre Versailles au fost întărite şi mai mult de atacul polemic al lui John Maynard Keynes cu privire la tratat, articulat în cartea sa de succes *Urmările economice ale păcii,* publicată în decembrie 1919. Keynes fusese expert al Trezoreriei Britanice în timpul Conferinţei de Pace de la Paris, specializat în chestiunea responsabilităţii financiare a Germaniei. La fel ca milioane de oameni din Europa şi din alte părţi, fusese un susţinător înfocat al principiului wilsonian şi spera că totuşi Conferinţa de Pace de la Paris avea să

producă un tratat bazat pe cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson. Mai târziu, îngrozit de proiectul de tratat cu Germania, s-a retras din delegaţia britanică înainte de ceremonia de semnare de pe 28 iunie 1919. A început imediat să lucreze la cartea sa, care a fost publicată în decembrie 1919, făcându-l pe Keynes practic peste noapte un intelectual de frunte cunoscut şi peste ocean.

Keynes prezenta Tratatul de la Versailles ca pe o pace cartagineză, cu intenţia de a distruge Germania la fel de eficient cum distrusese Roma Cartagina în 146 î.Hr. El insista că Tratatul de la Versailles slăbise în mod artificial Germania, cu mult sub posibilităţile ei materiale. Mai devreme sau mai târziu, Germania postbelică avea să-şi restabilească securitatea, mai întâi prin egalitate pe plan militar, iar în cele din urmă prin superioritate militară.[711]

Cu toate acestea, ceea ce se ignora în general, la vremea aceea şi de atunci încoace, era că Germania se descurcase, de fapt, mult mai bine la Paris decât toate celelalte Puteri Centrale.[712] în Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye, semnat în septembrie 1919, de exemplu, Austria, un stat-rămăşiţă, a fost forţată să cedeze Tirolul de Sud Italiei, sudul Stiriei, Statului slovenilor, croaţilor şi sârbilor, iar Feldsberg şi Bohmzell, Cehoslovaciei. Galiţia habsburgică fusese revendicată deja de Polonia, în timp ce Boemia, cu cele trei milioane de vorbitori de germană ai săi, devenise parte din Cehoslovacia. Tratatul stipula, de asemenea, că Austria (împreună cu Ungaria) ar fi trebuit să suporte cea mai mare parte a datoriei de război a fostului imperiu, precum şi să plătească despăgubiri. Stabilirea cifrelor exacte ale despăgubirilor a fost în cele din urmă încredinţată Comisiei pentru reparaţii de război.[713]

Germanii austrieci care, la fel ca omologii lor germani, speraseră la înfăptuirea Anschiuss-ului – unirea voluntară a Austriei cu Rei- chul –, ca o realizare a aspiraţiilor naţionaliştilor liberali din timpul Revoluţiei din 1848, au fost foarte dezamăgiţi.[71.1] De la înfrângerea militară şi dezintegrarea imperiului, stânga austriacă (şi omologii ei germani) promovaseră ideea că o uniune intre cele două state ar fi corespuns ideii lui Wilson de autodeterminare, oferind, de asemenea, un plus major de legitimitate Republicii de la Weimar. Exista şi un raţionament economic clar la baza acestei mişcări: aproape nimeni nu lua în seamă statul austriac, deposedat acum de grânarele din teritoriile fertile ale Ungariei sau ale Boemiei, capabile să-şi hrănească populaţia de şase milioane de locuitori. Imediat după terminarea războiului producţia agrară din Austria ajungea doar la jumătatea nivelurilor dinainte de război, lăsând capitala ţării,

Viena, expusă în mod periculos înfometării.'[15]

12.2. Ostilitatea faţă de cererile din Tratatul de la Versailles a unit partidele politice de altfel foarte divizate ale Republicii de la Weimar. Au avut loc proteste publice în masă în multe oraşe mari şi mici din Germania. Mărie Juchacz, deputată a Partidului Social-Democrat Majoritar în Adunarea Naţională Constituantă, vorbindu-le demonstranţilor in Wilhelmplatz, Berlin.

în Germania, nimeni nu susţinuse *Anschluss-ul* mai puternic decât Partidul Social-Democrat Majoritar, care sublinia că interzicerea „unificării" reprezenta o încălcare flagrantă a dreptului la autodeterminare naţională. Până pe 18 martie 1919, *Vonvärts* declara: „Reichul Mic al lui Bismarck a fost clătinat de dezastrul Războiului Mondial, dar ideea Germaniei Mari din 1848, al cărei scop era unirea tuturor germanilor, inclusiv a germanilor austrieci, este valabilă şi se înfăptuieşte în vremurile noastre sub simbolul drapelului negru, roşu, auriu, steagul revoluţionar de la 1848[11].[716]

Interzicerea Ansch/uss-ului era prin urmare considerată pe scară largă drept o înfrângere de proporţii pentru Ebert şi partidul său, iar dreapta politică a profitat imediat de acest lucru. Ultraconservatorul săptămânal *Die Tradition* proclamase deja la începutul lui aprilie 1919 că speranţa exprimată de social-

democraţi într-o revizuire paşnică a frontierelor germane de la 1871 era nerealistă. „Dacă ar fi fost posibil să creăm imperii din cuvinte şi inimi calde germane, atunci idealiştii de la *Paulskirche* din Frankfurt ar fi creat deja Germania Mare, care se întindea de la Marea Baltică până la Marea Adriatică, în urmă cu circa 70 de ani."[717] După interzicerea Anschiuss-ului, Kuno von Westarp, redactor-şef al *Kreuzzeitung* şi mai târziu preşedinte al DN VP, considera această afirmaţie confirmată. Din punctul său de vedere, părinţii Constituţiei de la Weimar „nu reuşiseră [...] să realizeze planul creării Germaniei Mari, motiv pentru care, la începutul negocierilor [cu privire la Constituţie], s-au simţit cu mult superiori lui Bismarck".[718]

MSPD cunoştea mult prea bine implicaţiile eşecului său diplomatic şi de.aceea refuza cu încăpăţânare să recunoască fiascoul eforturilor înfăptuirii Germaniei Mari. Pe 22 iunie 1919, când Adunarea Naţională a aprobat în cele din urmă semnarea Tratatului de Pace de la Versailles după lungi şi aprinse dezbateri, Paul Loebe a asigurat plenul că republica avea să continue să susţină cauza Germaniei Mari – „pentru unitatea tuturor [...] care, de la Dunăre la Adige, ca şi de la gurile râurilor Weser şi Elba, Odra şi Vistula, au învăţat să vorbească de la o mamă germană".[719] Dar după interzicerea *Anschluss-* ului către Aliaţi, promisiunii Partidului Social-Democrat Majoritar îi lipsea un element decisiv: credibilitatea. Dacă, în 1918-1919, *Anschluss-u*l fusese un proiect democratic de stânga, nerealizarea lui era folosită în curând de extrema dreaptă atât din Austria, cât şi din Germania ca „dovadă" a incapacităţii statului republican de a-şi îndeplini promisiunile.[720]

Dacă austriecii credeau că fuseseră nedreptăţiţi, ungurii aveau şi mai multe motive să se plângă. În total, ţara pierduse două treimi din teritoriul ei antebelic şi peste 73% din populaţie, conform prevederilor Tratatului de la Trianon, care – din cauza tulburărilor politice din Budapesta şi a invaziei româneşti din Ungaria — a fost finalizat abia în 1920.[721] Distrusă de patru ani de război, revoluţie şi contrarevoluţie, precum şi de invazia străină din 1919, din punct de vedere economic ţara era în ruină încă dinaintea semnării Tratatului de la Trianon, nivelurile producţiei industriei bunurilor de consum din Ungaria ri- dicându-se la aproximativ 15% din cele antebelice.[722]

Comparate cu pierderile teritoriale uimitoare ale Ungariei, cele ale Bulgariei, singura naţiune balcanică aliată cu germanii, habsbur- gii şi otomanii, au fost ceva mai puţin dramatice, chiar dacă bulgarii nu priveau astfel lucrurile.

La fel ca toate celelalte puteri învinse, Bulgaria nu a fost reprezentată la Conferința de Pace. Similar celorlalți lideri ai Puterilor Centrale, noul guvern de la Sofia sperase inițial că se va aplica principiul autodeterminării după stabilirea noilor granițe ale țării la Paris, deoarece bulgarii erau majoritari în cele trei zone din afara noilor ei granițe naționale: în sudul Dobrogei de-a lungul coastei Mării Negre, în vestul Traciei deasupra Mării Egee și în părți din Macedonia. Problema era că toate cele trei teritorii erau revendicate și de alte state – considerate prietene ale Aliaților: România a insistat asupra sudului Dobrogei (chiar dacă acolo trăiau mai puțin de 10 000 de români, dintr-o populație de aproximativ 300 000); Statul slovenilor, croaților și sârbilor a revendicat Macedonia și Grecia a cerut vestul Traciei.[723]

Când proiectul de tratat a fost în cele din urmă trimis, în septembrie 1919, bulgarilor, conținutul său a depășit până și cele mai pesimiste așteptări. În termeni relativi, Tratatul de la Neuilly din noiembrie 1919 a fost cu siguranță mai dur decât Tratatul de la Ver- sailles impus Germaniei. Tratatul obliga Sofia să cedeze un total

de 11 000 de kilometri pătraţi de teritoriu, inclusiv vestul Traciei (cedat Greciei), şi patru zone de graniţă, inclusiv oraşele de importanţă strategică Strumica, Caribrod şi Bosilegrad, cu împrejurimile lor (însumând 2 500 de kilometri pătraţi), noului Stat al slovenilor, croaţilor şi sârbilor. Având în vedere că Sofia pierduse deja aproape toate teritoriile pe care le câştigase în Primul Război Balcanic din 1912-1913, când foştii aliaţi ai Bulgariei, România, Grecia şi Serbia, o învinseseră în al Doilea Război Balcanic mai târziu în acelaşi an, sentimentul de tragedie naţională a fost copleşitor.

Tratatul impunea în acelaşi timp Bulgariei plata unor despăgubiri de război care se ridicau la uluitoarea sumă de 2 250 de milioane de franci-aur, sumă care trebuia plătită în 37 de ani. în plus, Sofia trebuia să fie de acord să transfere un număr mare de vite şi de echipament feroviar Greciei, României şi Statului slovenilor, croaţilor şi sârbilor, care trebuiau să primească anual şi 50 000 de tone de cărbune de la Sofia. Raportat la dimensiunea şi la PlB-ul ei, Bulgaria a avut de achitat cele mai mari despăgubiri dintre toate Puterile Centrale.[724]

În cele din urmă, forţele armate au fost reduse dramatic; armata urma să fie doar o forţă poliţienească de 20 000 de oameni. Când au fost publicate detaliile tratatului, la Sofia s-a vorbit despre rezistenţă, dar succesorul lui Teodor Teodorov ca prim-ministru al Bulgariei, Aleksandăr Stamboliiski, a declarat că, în lipsă de alternativă, va semna „chiar şi o pace dezavantajoasă".[725] A făcut asta pe 27 noiembrie 1919, în cursul unei scurte ceremonii desfăşurate în vechea primărie din Neuilly. Părea, spunea un american prezent în acea zi, „că funcţionarul de la birou fusese chemat la o conferinţă a consiliului de administraţie". Printre observatori s-a numărat şi prim-ministrul grec, Venizelos, „care se străduia să nu pară prea mulţumit" că obţinuse pentru ţara sa vestul Traciei.[726]

Pentru majoritatea bulgarilor, şi nu fără motiv, Tratatul de la Neuilly a simbolizat cel mai întunecat moment al existenţei lor naţionale ca stat independent. Retrasarea graniţelor a lăsat Bulgaria fără zone agricole fertile (cum ar fi Dobrogea şi Tracia) şi fără acces la Marea Egee o problemă majoră, deoarece comerţul naval era un factor decisiv pentru sectoare întregi ale economiei Bulgariei.'"' Din cauza retrasării graniţelor, Bulgaria s-a confruntat cu încă un val important de refugiaţi din Macedonia, Tracia şi Dobrogea, precum şi din zonele de graniţă cedate din vest, al doilea val de refugiaţi după 1913. Între 1912 şi mijlocul anilor 1920, Bulgaria a fost nevoită să primească circa 280 000

de refugiaţi, care acum alcătuiau până la 5% din populaţia totală. Aproximativ jumătate dintre ei veneau din teritorii care fuseseră cedate Greciei (Macedonia egeeană şi vestul Traciei) şi 25% din Imperiul Otoman (estul Traciei). Mai mic la număr, dar nu mai puţin dramatic, a fost fluxul refugiaţilor din teritorii care aparţineau acum Statului slovenilor, croaţilor şi sârbilor (12,5%) şi României (11%).[728] Primirea unei populaţii atât de numeroase într-un moment de criză economică şi socială severă a reprezentat una dintre cele mai mari provocări pentru statul bulgar în anii următori.[729] După cum afirma Stamboliiski într-o scrisoare disperată adresată impasibilului prim-ministru francez, Clemenceau, pe 22 noiembrie 1919: „Populaţia Bulgariei trăieşte acum într-un stat cu adevărat perturbat. Dezastrul este agravat de suferinţele numeroşilor refugiaţi. [...] Aceşti nenumăraţi refugiaţi, oameni fără adăpost şi fără posesiuni, [...] vor fi mereu o rană sângerândă în relaţiile din Balcani.“[730] Stamboliiski avea dreptate, chiar dacă nu a trăit să vadă desfăşurarea evenimentelor de după 1923. Pentru cea mai mare parte din perioada interbelică, Bulgaria s-a luptat să facă faţă costurilor umane şi financiare ale pierderii războiului, crizei economice şi izolării internaţionale, acestea ducând la scindări interne profunde şi ciocniri violente între diferite tabere politice, precum şi la multe schimbări de guvern, adesea răsturnate prin puciuri.

Pentru puterea colonizatoare de multă vreme a Bulgariei şi aliată în război până în 1918, Imperiul Otoman, procesul de dezintegrare începuse cu mult înainte de armistiţiu, când marea retragere a forţelor otomane şi înaintarea trupelor britanice şi cea a auxiliarilor locali „eliberaseră" toate teritoriile sale arabe. încă dinaintea convocării în ianuarie 1919 a Conferinţei de Pace de la Paris – la care turcii au fost singurii reprezentanţi ai popoarelor Imperiului Otoman excluse de la deliberări – devenise clar că soarta imperiului stătea în mâinile Marii Britanii şi ale Franţei, întrucât preşedintele SUA Woodrow Wilson era prea puţin interesat să se implice în implementarea unei ordini postbelice în Orientul Mijlociu. Statele Unite nu declaraseră niciodată război Imperiului Otoman şi plecarea lui Wilson de la Paris în ziua semnării Tratatului de la Versailles semnala lipsa lui de interes faţă de acordul de pace cu Constantinopolul. Marea Britanie şi Franţa, spre deosebire de SUA, intenţionau să împartă între ele majoritatea provinciilor arabe ale Imperiului Otoman.

Totuşi, în timp ce realiştii de la Constantinopol renunţaseră de multă vreme la teritoriile arabe din Orientul Mijlociu, erau câţiva oameni de stat otomani care

sperau optimişti la o aplicare strictă a celui de-al doisprezecelea din cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson, care susţinea „o suveranitate garantată" pentru „părţile turceşti ale actualului Imperiu Otoman", respectiv Anatolia din Asia Mică şi estul Tracieidin Europa.[731] Pe 17 iunie 1919, prim-ministrul turc liberal, Damad Ferid, dădea, asemenea omologilor săi din alte state înfrânte, asigurări la Paris lui Clemenceau, lui Lloyd George şi lui Wilson că guvernul său nu avea nimic în comun cu conducătorii din timpul războiului ai Comitetului Unităţii şi Progresului care erau vinovaţi pentru intrarea Imperiului Otoman în război şi pentru cumplita soartă a armenilor creştini. Dacă era să se aplice principiul wilsonian al autodeterminării, Anatolia, în special, trebuia să rămână turcă. Problema era că părţi din Anatolia erau revendicate acum şi de alţii. Datorită unor promisiuni vagi făcute la începutul lui 1915 de sir Edward Grey, ministrul de externe britanic, Grecia, care luptase de partea Aliaţilor în ultimele 18 luni de război, se simţea îndreptăţită să revendice vestul Anatoliei, care găzduia comunităţi greceşti substanţiale. Grecii se bucurau de simpatii mai vechi în vest, fiind, de asemenea, creştini, în timp ce otomanii se puteau aştepta la un sprijin redus din partea Marii Britanii sau a Franţei. Lloyd George îi descria pe turci cu faimoasele cuvinte: „un cancer uman, o agonie care se insinuează în adâncul pământurilor pe care ei le guvernează prost, putrezind fiecare fibră vie".[732]

Alte state existente sau nou formate aveau propriile intenţii cu privire la părţi din Anatolia. Italia încerca să stabilească un capăt de pod permanent în vestul Anatoliei, după ce câştigase anterior fostul Arhipelag Dodecanez, în 1911. Primind asigurări vagi prin Tratatul de la Londra din 1915 că, în cazul în care Imperiul Otoman avea să se dezintegreze, Roma urma să-şi primească „partea echitabilă", diplomaţii italieni continuau să facă presiuni pentru crearea unei sfere de influenţă italiene în Anatolia. Între timp, kurzii detestând perspectiva de a ajunge să aibă statut de minoritate sub stăpânire armeană, arabă sau turcă – au cerut, de asemenea, independenţă sau autonomie sub protecţie străină. La fel şi fosta Armenie rusească, care devenise Republica Democrată Armenia în mai 1918, făcea presiuni în favoarea anexării unui număr de provincii otomane din est. Violenţele au escaladat aici în primăvara lui 1918, când supravieţuitorii genocidului armean *(Aghet*) s-au răzbunat pe civilii musulmani locali, mai ales prin masacrele de la Erzinjan şi Erzurum de la sfârşitul lui ianuarie până la mijlocul lui februarie 1918, când aproape 10 000 de turci musulmani au fost

măcelăriţi.[733]

Revendicările teritoriale şi violenţele au agravat şi mai mult situaţia într-o ţară distrusă deja de Marele Război, după cum au demonstrat clar misiunile britanice de anchetă. Unul dintre ofiţerii trimişi în interiorul ţării de la Constantinopol, locotenentul Clarence Palmer, care îşi petrecuse aproape toată perioada războiului într-un lagăr de prizonieri otoman, a vizitat diverse oraşe şi sate din nord-vestul Anatoliei, de unde le-a raportat apoi superiorilor. Când a călătorit de la Eskisehir la Konya, a văzut oraşe şi sate devastate de foamete, boli şi lipsuri materiale. Armenii strămutaţi îşi vânduseră copiii pentru alimente, în timp ce lipsa bărbaţilor căzuţi în război şi rechiziţionarea animalelor duseseră la un impas în producţia agricolă şi manufacturieră.[731]

În august 1920, la peste un an de la încheierea Tratatului de la Ver- sailles, Aliaţii victorioşi au semnat într-un final un tratat de pace cu guvernul sultanului, condus de Damad Ferid. Tratatul de la Sevres, semnat în sala de expoziţie a unei fabrici de porţelan, în august 1920, a confirmat că turcii rămăseseră doar cu o treime din Anatolia. O parte semnificativă din Anatolia a fost dată grecilor, armenilor şi kurzilor, permiţând în acelaşi timp sfere străine de influenţă şi dominaţie în mare parte din restul.[733] Grecia a primit Izmirul şi împrejurimile acestuia, cu condiţia unui plebiscit care urma să aibă loc în termen de cinci ani. Armenii au primit zone întinse din estul Anatoliei, care se întindeau de la Trabzon până la lacul Van, iar Kurdistanul urma să devină o regiune autonomă. Strâmtoarea Bosfor era pusă sub administrare internaţională. Franţa şi Italia şi-au păstrat sferele de influenţă din Anatolia.[736] Turcia postimperială trebuia, de asemenea, să plătească despăgubiri de război. Conform Articolului 231 din tratat, Turcia provocase „pierderi şi sacrificii de tot felul, pentru care trebuia să plătească despăgubiri integrale". La fel ca în cazul clauzei germane *Kriegsschuld*, Aliaţii au recunoscut că asta ar fi depăşit cu mult capacitatea Turciei postimperiale de a plăti astfel de daune. În consecinţă, tratatul a creat o Comisie Financiară cuprinzând câte un reprezentant din Franţa, Imperiul Britanic şi Italia şi un reprezentant turc care avea doar un rol pur consultativ. Nici o altă Putere Centrală nu a trebuit să se supună unui asemenea compromis privind suveranitatea sa, iar pentru naţionaliştii turci a continuat, într-o formă extremă, ingerinţa europeană umilitoare în afacerile otomane din secolul a XIX-lea.[737]

Pentru a înţelege atitudinea aparent războinică a Aliaţilor faţă de Puterile

Centrale înfrânte în perioada 1918-1920, e important să luăm în calcul climatul moral al perioadei postbelice şi gradul în care războiul crease un sentiment de amărăciune."[38] Amintirea încă vie a atrocităţilor germane din Belgia, în 1914, pagubele provocate de trupele germane în timpul retragerii lor strategice din 1917, ofensivele din 1918 şi disperarea şi furia pentru rudele pierdute şi prietenii ucişi pe front apăreau în mod clar în mintea şefilor de stat şi a diplomaţilor la Conferinţa de Pace de la Paris. Pasiunile declanşate de război nu se domoliseră încă şi liderii aliaţi, dependenţi de sprijinul popular, erau conştienţi că soldaţii, precum şi familiile lor, voiau o compensare de la inamic, care să le recunoască sacrificiile. în ochii Aliaţilor, germanii îşi făcuseră singuri un mare rău vorbind despre o „pace justă" când — cu numai câteva luni înainte – impuseseră termeni

draconici Rusiei şi României prin tratatele din 1918 de la Brest-Litovsk şi de la Bucureşti. Şi mai era, desigur, problema securităţii colective: Aliaţii victorioşi se temeau de o renaştere militară a adversarilor lor învinşi, în special de cea a unei Germanii refăcute. Privarea Berlinului de mijloacele necesare purtării unui război de răzbunare era esenţială pentru menţinerea unei păci generale şi, în special, pentru integritatea teritorială a Franţei.

Nimic din toate acestea nu conta, desigur, pentru germani în 1919. Resentimentele faţă de Tratatul de la Versailles nu erau alimentate doar de umilinţa înfrângerii. Mai exista şi chestiunea unei ipocrizii evidente, deoarece ideea lui Wilson de autodeterminare era aplicată clar popoarelor considerate aliate ale Antantei (polonezi, cehi, slavi sudici, români şi greci), dar nu şi celor considerate inamice. Mai rău, aplicarea principiului autodeterminării naţionale în cazul teritoriilor cu o complexitate etnică uluitoare era în cel mai bun caz naivă şi, în practică, o invitaţie de a transforma violenţele Primului Război Mondial într-o multitudine de conflicte de graniţă şi războaie civile latente sau deschise.[739]

Toate statele noi, se pare fondate pe principiul autodeterminării naţionale, aveau în interiorul graniţelor minorităţi naţionale mari şi vocale care (mai ales după instaurarea Marii Crize economice) au început să ceară reunificarea cu „patriile" lor. Transferurile de teritorii şi refuzurile de a le permite vorbitorilor germani dreptul la „autodeterminare" şi la unirea cu Austria sau Germania, de exemplu, a lăsat circa 13 milioane de etnici germani (inclusiv austrieci germani) în afara graniţelor Reichului.[740]

Problema iredentismului a continuat să bântuie politica europeană decenii în şir.[741] Cei care ajunseseră să fie acum o minoritate în statele succesoare mixte din punct de vedere etnic au cedat adesea în faţa agitaţiei naţionaliste. De exemplu, în disputata Silezie, Universitatea Friedrich-Wilhelms din Breslau a devenit un cuib al agitaţiei naţionaliste germane. Reflectând compoziţia multietnică a oraşului, fusese în mod tradiţional una dintre cele mai cosmopolite instituţii de învăţământ din Germania şi, pe parcursul secolului al XIX-lea, se mândrise cu fraţii poloneze, precum şi cu un număr mare de studenţi evrei.'[42] După 1918 însă, atmosfera a devenit profund ostilă coabitării interetnice. Tineri naţionalişti germani din întreaga regiune s-au adunat ca să-i asculte pe membrii facultăţii, precum Walter Kuhn, un expert autoproclamat în domeniul tot mai la modă al *Ostforschung* (Studiul Estului), care ţinea conferinţe pe tema

necesităţii schimbării Tratatului de la Versailles şi a recuperării populaţiilor germane „pierdute" din Polonia şi din Europa de Est şi Centrală, mai general.[743] Astfel de idei au avut parte de un sol fertil. în general, germanii care trăiau în zone de graniţă, mixte din punct de vedere etnic, erau în mod disproporţionat mai înclinaţi să susţină partidele dreptei radicale şi în final să ajungă într-o formaţiune nazistă sau alta decât cei care locuiau în centre urbane situate mai la vest.[744] Cu toată ura faţă de Conferinţa de Pace de la Paris, Germania nazistă şi proiectul ei imperial de exterminare de la sfârşitul anilor 1930 şi începutul anilor 1940 se datora mult logicii statelor succesoare create de tratatele de la Paris.[745]

Pacea de la Versailles a făcut Republica de la Weimar mai omogenă din punct de vedere etnic decât fusese Germania de la unificarea din 1871, mai ales prin pierderea aproape completă a minorităţilor sale considerabile de francezi şi de polonezi. Totuşi, în acelaşi timp, a creat o comunitate considerabilă de etnici germani care locuiau in afara graniţelor Reichului. Populaţia Statului slovenilor, croaţilor şi sârbilor (care avea să fie redenumit în curând Iugoslavia) cuprindea în proporţie de 14% etnici germani, în timp ce în noul stat cehoslovac erau mai mulţi etnici germani (23% din populaţia totală) decât slovaci.[746]

Teoretic, drepturile acestor minorităţi numeroase erau protejate de aşa-numitele Tratate ale minorităţilor, o serie de acorduri bilaterale semnate de fiecare dintre noile state ca o precondiţie a recunoaşterii lor internaţionale ca entităţi suverane în Liga Naţiunilor.[747] Polonia postimperială ar fi trebuit să ofere un model. Tratatul minorităţilor poloneze, sau „micul Tratat de la Versailles", semnat în aceeaşi zi ca mult mai cunoscutul tratat cu acelaşi nume, urma să ghideze toate declaraţiile ulterioare ale conferinţei pe această temă, iar acorduri similare aveau să constrângă nu mai puţin de alte şapte state succesoare suplimentare.[748] Tratatul minorităţilor urmărea să protejeze drepturile colective ale tuturor minorităţilor etnice sau religioase care trăiau acum în interiorul statelor succesoare din Europa de Est şi Centrală.[749] Noile state naţionale trebuiau să garanteze drepturile de organizare şi reprezentare politică, de folosire a limbii minorităţilor în tribunale şi şcoli, precum şi compensaţiile pentru transferul pământurilor. De exemplu, în Cehoslovacia, tratatele internaţionale garantau grupurilor minoritare drepturi colective. în zonele unde acestea constituiau cel puţin 20% din populaţie, germanii aveau dreptul la educaţie şi să comunice cu autorităţile statului în propria limbă. Deoarece etnicii germani

tindeau să se concentreze în anumite regiuni, asta însemna că 90% dintre ei se puteau folosi efectiv de această concesie.[730]

Aşa-zisele încălcări ale tratatelor puteau fi aduse în faţa Consiliului Ligii şi în faţa Curţii Internaţionale de Justiţie. Foarte important, grupări din afara graniţelor naţionale puteau reprezenta minorităţile afectate. De exemplu, guvernul maghiar putea acţiona în judecată în numele maghiarilor din Slovacia sau Guvernul de la Weimar, în numele germanilor sudeţi. Una dintre cele mai mari realizări ale Conferinţei de Pace a fost că a oferit un cadru legal prin care minorităţile nedreptăţite puteau cere (şi au şi cerut) despăgubiri pentru încălcările tratatului.[751]

Din perspectiva multor germani însă, Tratatele minorităţilor erau doar un simplu paravan pentru încălcarea flagrantă a principiului fundamental al autodeterminării, despre care presupuseseră în mod greşit că va sta la baza Tratatului de la Versailles. Mulţi, mai ales cei care făceau parte din dreapta politică, au simţit că minorităţile „pierdute" trebuiau „să se întoarcă" cu orice preţ, punând revizuirea tratatului în fruntea agendei politice, cu mult înainte de intrarea naziştilor în scenă.[7*2]

Situaţia era şi mai neclară când venea vorba de minorităţile care nu aveau un stat naţional care să le reprezinte interesele, cum ar fi cele câteva milioane de evrei care trăiau în Cherta Osedlosti, la graniţa de vest a imperiului prăbuşit al Romanovilor şi în jumătatea estică a fostului Imperiu Habsburgic. Acuzaţi că sunt bolşevici şi antinaţionali de mulţi în noile lor patrii naţionale şi supuşi pogromurilor în Ucraina, Rusia şi chiar în Polonia, situaţia lor după 1918 era şi mai precară şi au fost mult mai des ameninţaţi de violenţe decât înainte de 19 1 4.[753] După cum remarca Arnold Zweig, veteran de război şi romancier german evreu de origine, în 1920, ca răspuns la un pogrom deosebit de bine documentat din Pinsk: „Polonezii şi pogromurile s-au abătut asupra evreilor din est, care trăiesc îngrămădiţi în marile oraşe şi împrăştiaţi prin orăşele şi sate. Din marile oraşe sosesc veşti şocante, dar orăşelele şi satele în care nu există nici măcar drumuri, nici telegraf sunt de multă vreme mute. încetul cu încetul auzim ce se petrece acolo: crime şi masacre."[754]

Mulţi evrei ameninţaţi de condiţiile din ce în ce mai ostile din Europa de Est şi Centrală au fugit spre vest, destul de puţini în Germania. înainte de Primul Război Mondial, în Germania erau poate 80 000 de „evrei estici". După război a existat un nou val de refugiaţi, pe măsură ce Războiul Civil Rus a continuat,

provocând pogromuri antisemite şi crime întreprinse la scară uriaşă, comise de oponenţii ţarişti ai revoluţiei.

Sosirea zecilor de mii de *Ostjuden* a declanşat antisemitismul şi în rândul germanilor care îi considerau de multă vreme pe concetăţenii lor germani de credinţă iudaică drept cetăţeni de mâna a doua şi care simţeau că vechile lor preconcepţii legate de „alteritatea" evreilor fuseseră confirmate şi întărite odată cu sosirea evreilor estici, cu îmbrăcămintea, tradiţiile culturale şi limba lor diferite.

Până şi unii evrei germani împărtăşeau ideea de superioritate culturală faţă de evreii ortodocşi. Victor Klemperer, fiul unui rabin de la Sinagoga Reformată extrem de liberală din Berlin, botezat protestant, afişa un aer de superioritate, dacă nu chiar de dispreţ faţă de evreimea ortodoxă din Est, sau evreii estici, cum erau numiţi la acea vreme. În timpul unei vizite mai lungi în oraşul Vilnius, de asemenea ocupat de germani, în 1917, Klemperer întâlnise frecvent evrei ortodocşi şi respinsese ortodoxismul acestora drept „fanatism respingător".
După o vizită la şcoala locală Talmud Torah, păşise în curtea din faţa acesteia şi „am tras aer adânc în piept, ca şi când aş fi înotat sub apă. Nu, nu aparţinem acestor oameni, chiar dacă s-a dovedit de o sută de ori că suntem rude de sânge. Nu aparţinem acestor oameni chiar dacă şi tatăl meu studiase cu ei. Eu aparţineam Europei, Germaniei, nu eram altceva decât german şi i-am mulţumit Creatorului meu că sunt german."[755] Evreii germani învăţaseră încă din secolul al XIX-lea despre „alteritatea" evreilor est-europeni pentru a etala o distanţare socială şi a-şi consolida propriile calităţi legate de cultură şi de talent.[756] În mod ironic, liberalii evrei şi antisemiţii germani deopotrivă împărtăşeau imaginile stereotipe ale evreilor din est, consideraţi un popor sălbatic şi primitiv. La sfârşitul secolului al XIX-lea, sioniştii germani erau singurii care îi idealizau pe evreii est-europeni ca fiind o comunitate înrădăcinată în tradiţiile evreieşti autentice. Când mase de evrei din Est s-au stabilit în Germania după Marele Război, mulţi evrei germani s-au temut că aceşti noi emigranţi aveau să pună în pericol asimilarea lor în societatea germană. Comunităţile de evrei germani au acceptat responsabilitatea pentru evreii din est, dar erau de părere că Germania postbelică nu era în situaţia de a absorbi mai mulţi muncitori.[757]

Dacă unii evrei germani îi priveau pe *Ostjuden* cu neîncredere, antisemiţii germani au mers bineînţeles şi mai departe. Când Lina von Osten, viitoarea soţie a principalului creator al Holocaustului, Reinhard Heydrich, a întâlnit prima dată

evrei ortodocşi refugiaţi, nu a simţit decât dezgust. Von Osten, care l-a introdus pe Heydrich în cercurile naziste la sfârşitul anilor 1920, îşi amintea în memoriile ei că-i privise pe evreii estici care soseau în număr mare în Germania după 1918 ca pe nişte „intruşi şi oaspeţi nepoftiţi" şi se simţise atât de „provocată" de simpla lor prezenţă, încât „nu putea decât să-i urască": „Comparam convieţuirea cu ei cu o căsătorie forţată, în care unul dintre parteneri literalmente nu poate suporta mirosul celuilalt".[758]

Revoluţia Rusă a accentuat antisemitismul, atât în Germania, cât şi în afara ei. La München, refugiatul german din regiunea baltică (şi viitor ministru nazist al Teritoriilor Ocupate din Est) Alfred
Rosenberg comenta într-un articol din mai 1919: „Lenin este singurul neevreu dintre comisarii poporului; el este, ca să spun aşa, faţada rusească a unui magazin evreiesc. [...] Dar putem observa, şi toate veştile recente confirmă asta, că ura împotriva evreilor din Rusia se răspândeşte constant în pofida terorii. [...] Dacă actualul guvern cade, nici un evreu nu va mai rămâne viu în Rusia; se poate spune cu certitudine că cei care nu vor fi ucişi vor fi alungaţi. Unde? Polonezii îi ţin deja la distanţă, şi atunci vor veni cu toţii în bătrâna Germanie, unde-i iubim pe evrei atât de mult şi păstrăm calde pentru ei cele mai bune locuri."[759]

Ideea că evreii fuseseră principalii declanşatori şi beneficiari ai bolşevismului îşi are originea clar în Rusia, mai ales în propaganda Albilor, dar ideea s-a răspândit rapid în toată Europa. Faptul că un număr relativ mare de evrei au avut roluri importante în revoluţiile ulterioare din Europa Centrală din 1918-1919 – Rosa Luxemburg în Berlin, Kurt Eisner în München, Bela Kun în Ungaria, Victor Adler în Viena – părea să facă asemenea acuzaţii plauzibile, chiar şi pentru observatori din Marea Britanie şi din Franţa.

Asemenea puncte de vedere au fost alimentate în continuare de larga circulaţie internaţională a falselor *Protocoale ale Înţelepţilor Sionului,* presupusele stenograme ale unei întâlniri a liderilor evrei de la sfârşitul secolului al XIX-lea, unde se discutase despre modalităţile prin care evreii puteau obţine dominaţia globală. *Protocoalele* au fost traduse în limbi vorbite în vestul Europei începând cu 1919, traduceri adesea finanţate de persoane private bogate, precum industriaşul american Henry Ford, care a achitat tipărirea a peste 500 000 de exemplare pentru a fi distribuite în SUA. Când, în 1921, s-a dovedit că era un fals, acest lucru nu a anulat impactul enorm al *Protocoalelor*

asupra imaginației contrarevoluționare. Totuși unirea nefirească a antisemitismului și a antibolșevismului a produs rezultate foarte diferite în diverse contexte europene. La est de Rin (și, mai dramatic, la est de Elba) anti-„iudeo-bolșevismul" avea să ducă la pogromuri și la ucideri în masă ale evreilor, una dintre trăsăturile groaznice ale anilor 1917-1923 și, din nou, după 1939.[760]

Aparent reprezentând tot ce dispreţuia extrema dreaptă, evreii puteau fi descrişi simultan (şi paradoxal) ca întruchiparea pericolului panslavist revoluţionar din „Est” care ameninţa ordinea tradiţională a Europei Centrale Creştine, ca „agenţi roşii” ai Moscovei şi ca reprezentanţi ai unei obscure „internaţionale de aur" capitaliste şi forţă a democratizării occidentale. Ce aveau în comun aceste acuzaţii era ipoteza că evreii erau prin natura lor fără rădăcini şi purtau o ură internaţionalistă „naturală” împotriva statului naţional şi a „popoarelor lor gazdă”.

încă dinaintea războiului, grupările de dreapta precum Liga Pan- Germană făcuseră în mod constant astfel de acuzaţii. Ideea că evreii nu sunt patrioţi condusese la aşa-numitul recensământ al evreilor din octombrie , ordonat de ofiţeri superiori din armată, care sperau ca acest lucru să-i ajute la a refuza primirea evreilor în corpul ofiţeresc odată ce războiul se încheia. Scopul era dezvăluirea laşităţii şi a lipsei de loialitate a evreilor, demonstrând statistic că evreii erau slab reprezentaţi în armată şi suprareprezentaţi în munca de birou. De fapt, recensământul a arătat exact opusul: mulţi evrei germani erau naţionalişti până în măduva oaselor şi se identificau puternic cu Reichul. Evreii germani erau mai degrabă suprareprezentaţi decât subreprezentaţi în forţele armate şi pe front. Asta încurcase aşteptările ofiţerilor antisemiţi, astfel încât rezultatele recensământului fuseseră ascunse. Dar aflarea informaţiei că recensământul fusese ordonat a provocat multă furie în rândul evreilor germani, chiar dacă atitudinile pe care le dezvăluise nu erau împărtăşite de majoritatea soldaţilor de rând.

Pe lângă propaganda de extremă dreapta care făcea din evrei ţapi ispăşitori pentru înfrângerea militară şi revoluţia din 1918-1919, mai apăruse o formă mai populară de antisemitism, îndreptată în special împotriva profitorilor de război şi a numărului mic de finanţatori care reuşiseră să se îmbogăţească în timpul războiului sau în anii de după, din cauza inflaţiei. O nouă sursă de conflict s-a ivit în urma ritmului accelerat al imigrării refugiaţilor evrei săraci care fugeau de violenţele antisemite şi de Războiul Civil din Rusia.

Războiul Civil din Rusia i-a făcut şi pe alţii să se mute în Germania, inclusiv un număr mare de ruşi neevrei care încercau să scape de bolşevici. Sute de mii de refugiaţi ruşi au fugit de carnajul războiului civil, migrând spre vest. Destinaţiile europene preferate de refugiaţii ruşi au inclus Londra, Praga şi Franţa.[761] Dar cel mai mare număr de refugiaţi, printre care s-au numărat lideri

politici ai comunităţilor de emigranţi, şi-au croit drum spre Germania, cea mai apropiată ţară central-europeană unde ar fi putut fi în siguranţă. În toamna lui 1920 ajunseseră la 560 000. Berlinul – şi mai ales cartierele Schoneberg, Wilmersdorf şi Charlottenburg (care a căpătat atunci porecla de „Charlottengrad") a devenit un important centru pentru stabilirea ruşilor exilaţi, fapt ce a dus la apariţia a circa 72 de edituri ruseşti în capitala germană până în 1922. În timp ce unii s-au integrat uşor, altora le-a fost greu să găsească de lucru şi, în consecinţă, au fost consideraţi ca o povară de către mulţi germani.[762]

Deşi nu aceasta fusese intenţia, retrasarea graniţelor la Paris şi evenimentele tumultuoase din Rusia au contribuit la accentuarea xenofobiei şi a antisemitismului în Germania, într-o vreme când ţara nu mai avea răbdare din cauza violenţelor continue de pe străzile sale şi a temerii persistente de un război civil deschis.

Epilog

REPUBLICA SFIDĂTOARE: GERMANIA, 1919-1923

Tulburările revoluţionare şi contrarevoluţionare din Germania au continuat după căderea Sovietului de la München, în 1919. În luna martie a anului următor, stârnită de stipularea reducerii forţelor armate germane la 100 000 din Tratatul de la Versailles şi de ordinul ulterior al guvernului german de a dizolva unităţile *Freikorps,* dreapta germană a pus la cale o lovitură de stat la Berlin. Una dintre figurile-cheie ale puciului, generalul Walther von Lüttwitz, a refuzat să se supună ordinelor şi a fost demis din funcţie. Guvernul intenţiona să-l acuze de trădare după descoperirea documentelor care demonstrau implicarea lui clară în conspiraţie. Dar Lüttwitz avea susţinerea multor soldaţi din *Freikorps,* în special a celor din cunoscuta Brigadă Ehrhardt, numită după liderul ei, căpitanul forţelor maritime Hermann Ehrhardt. Asigurat de loialitatea lor, Lüttwitz i-a trimis un ultimatum preşedintelui Ebert, cerând oprirea demobilizării armatei şi a unităţilor *Freikorps,* dizolvarea imediată a parlamentului şi reprimarea prin forţă a tuturor grevelor.[763] Când Ebert a

respins ultimatumul, Brigada Ehrhardt a pornit spre Berlin. Pe 13 martie, Luttwitz şi dr. Wolfgang Kapp, un funcţionar public din estul Prusiei şi cofondator al Partidului Patriei de extremă dreapta în timpul războiului, au anunţat că guvernul Reichului fusese răsturnat.[764]

Ebert şi guvernul său au fugit din Berlin la Dresda, apoi şi-au continuat drumul spre Stuttgart, după ce nu au reuşit să-l convingă pe şeful de stat-major al Reichswehr, Hans von Seeckt, să ofere sprijin militar guvernului din partea unităţilor regulate ale armatei. Mai precis, erau câţiva ofiţeri de rang superior care susţineau republica (deşi

doar din motive pragmatice), cum ar fi generalul Walther Reinhardt, primul comandant al Reichswehrului republican, care era gata să intervină militar pentru a înăbuşi puciul lui Kapp.[766] Totuşi Ebert a ales să urmeze o altă strategie pentru a lupta cu Kapp şi cu ceilalţi pucişti. împreună cu sindicatele şi susţinut de Partidul Social-Democrat Independent, guvernul a făcut apel la o grevă generală:

> Muncitori! Camarazi! Nu am făcut o revoluţie ca să ne supunem astăzi unui regim sângeros de mercenari. Nu am colaborat cu aceşti criminali baltici! [...] Acum totul eâfrjpc! De aceea sunt necesare qaiik mai extreme mijloace de rezistenţă. [...] Încetaţi munca! Grevă! Tăiaţi aprovizionarea aeriană a acestei clici reacţionare! Luptaţi cu toate mijloacele ca să vă păstraţi republica! Lăsaţi toate discordiile deoparte.
> [...] Paralizaţi întreaga viaţă economică! Să nu mai facă nimeni nimic! Nici un proletar să nu ajute dictatura militară! Grevă generală pe toată linia! Proletari, uniţi-vă! Jos contrarevoluţia![767]

Până şi KPD s-a alăturat marşului din 14 martie şi le-a cerut susţinătorilor săi să sprijine greva generală. într-o demonstraţie impresionantă a forţei social-democraţiei, muncitorii din toată Germania au oprit lucrul. Transportul public a fost complet oprit, fabricile şi toate instituţiile publice au rămas închise. Până şi uzinele de gaz şi uzinele de apă din capitala germană şi-au întrerupt activitatea. A fost cea mai mare grevă din istoria ţării şi a oprit brusc activităţile cotidiene în Germania. După patru zile şi jumătate puciştii au renunţat.[767]

Nici măcar după eşuarea puciului Kapp muncitorii nu au reluat lucrul. încurajaţi de victoria lor asupra extremei drepte, susţinătorii de stânga ai schimbării radicale au sesizat o nouă ocazie, flăcările revoluţiei aprinzându-se din nou în diferite locuri. La fel ca în toamna lui 1918, au fost create consilii socialiste ale muncitorilor în oraşe precum Leipzig, Hamburg şi Chemnitz. Harry Graf Kessler nota pe 19 martie în jurnalul său că puciul Kapp eşuase, dar că aveau loc ciocniri violente între insurgenţi şi trupele armate în Berlin, Leipzig, Nürnberg, Chemnitz, Dresda şi pe valea Ruhrului.[768] A doua zi, scria: „în diverse locuri din Berlin, mulţimea a capturat ofiţeri ai forţelor puciste în retragere şi i-a ucis. Ura clasei muncitoare faţă de armată pare să fie infinită şi succesul grevei generale le-a crescut muncitorilor cu mult sentimentul de putere."[769]

între timp, în regiunea industrială a Ruhrului, o „Armată Roşie" de 50 000 de oameni alcătuită din muncitori, formată iniţial din so- cial-democraţi de stânga şi din comunişti ca mijloc de autoapărare împotriva puciştilor de dreapta de la Berlin, a început să înainteze cereri politice mai radicale, cum ar fi naţionalizarea industriilor-cheie şi înfiinţarea unei Republici Socialiste.[770] Sprijiniţi de 300 000 de mineri şi de sindicatele acestora, au preluat controlul asupra întregii văi a Ruhrului şi au cerut naţionalizarea industriei miniere. Pentru a diminua riscul unei greve generale continue, a fost format un nou guvern sub conducerea lui Hermann Muller din Partidul Social-Democrat Majoritar. Totuşi numirea lui Muller, pe 26 martie, nu a făcut prea multe pentru a dezamorsa situaţia. Până la sfârşitul lunii, guvernul, susţinut de preşedintele Ebert, a trimis trupe regulate sprijinite de soldaţi din *Freikorps* în valea Ruhrului. Conform termenilor Tratatului de la Versailles, valea Ruhrului era o regiune demilitarizată, iar decizia guvernului german de a trimite trupe în acea zonă era o încălcare clară a tratatului de pace. Totuşi Ebert şi Muller au insistat că răspundeau unei urgenţe naţionale – o mişcare revoluţionară împotriva guvernului ales în mod democratic. Sub comanda generalului-locotenent Oskar von Watters, trupele guvernamentale şi susţinătorii lor din trupele neregulate au început să-i reprime violent pe grevişti şi pe ceilalţi care sprijineau ceea ce este în prezent cunoscută ca Revoluţia din Martie. Acţiunile lor aproape că au declanşat un război civil, în care peste 1 000 de membri ai „Armatei Roşii" şi circa 250 de soldaţi guvernamentali au fost ucişi. Spre deosebire de puciul lui Kapp, conducerea armatei nu a ezitat să deschidă focul asupra muncitorilor grevişti. Mulţi dintre aceştia din urmă au considerat înăbuşirea rebeliunii o ocazie de a regla conturile cu cei care împiedicaseră reuşita puciului de dreapta din 1920. După cum declara bucuros unul dintre tinerii studenţi voluntari care servise în Ruhr într-o scrisoare adresată părinţilor săi: „Nu există milă. I-am împuşcat până şi pe răniţi. Entuziasmul e uriaş – incredibil. Batalionul nostru a avut doi morţi, Roşii, 200-300. Oricine a căzut în mâinile noastre a primit mai întâi o lovitură cu patul armei şi apoi a fost ucis cu un glonţ."[771]

Mişcările violente din regiunea Ruhrului şi din alte părţi au oferit guvernului francez un pretext ca să ocupe zona demilitarizată. Acest lucru a determinat încheierea imediată a luptelor în respectiva regiune.[772] Totuşi violenţele din Germania au continuat, deşi în moduri diferite, dar mai bine ţintite. Pe 26 august 1921, politicianul din Partidul Centrist Matthias Erzberger a fost ucis de un

glonţ în Pădurea Neagră.[773] Faptul că semnase armistiţiul din noiembrie 1918 îl făcuse în ochii ucigaşilor săi „criminalul din noiembrie". O continuă campanie de denigrare lansată de deputatul DNVP din Reichstag Karl Helfferich a pus paie pe foc. Studentul Oltwig von Hirschfeld atentase deja o dată la viaţa lui Erzberger, în ianuarie 1920, rănindu-l grav pe politician. Erzberger fusese avertizat în repetate rânduri că extrema dreaptă militantă nu avea să renunţe până nu-l va omorî. Uciderea sa în vara lui 1921 a fost comisă de doi foşti ofiţeri navali care acţionaseră în numele societăţilor secrete de extremă dreaptă şi a unor celule teroriste precum Organizaţia Consul."[4] Pentru prima dată, un reprezentant ales al tinerei republici fusese în mod special vizat şi ucis într-un atac terorist. În anul următor, pe 4 iunie 1922, fostul cancelar al Reichului, Philipp Scheidemann, a fost cât pe ce să fie ucis în urma unui atac cu acid. În aceeaşi lună, pe 24 iunie 1922, ministrul de externe Walther Rathenau a fost ucis de membri ai Organizaţiei Consul, inclusiv de fostul voluntar în *Freikorps* tânărul Ernst von Sa- lomon, când era în drum spre lucru.[775] Rapid a devenit clar că aceleaşi cercuri clandestine de dreapta care fuseseră responsabile de moartea lui Erzberger erau şi în spatele uciderii lui Rathenau. Unii dintre cei implicaţi erau foşti voluntari din campania *Freikorps* din regiunea Balticii şi din Silezia Superioară, alţii erau studenţi naţionalişti care voiau să-şi arate loialitatea implicându-se în activitatea unor organizaţii clandestine de extremă dreapta.[776]

După uciderea lui Erzberger şi a lui Rathenau, guvernul a introdus mai multe măsuri de protejare a republicii şi a reprezentanţilor ei. Preşedintele Ebert a dat imediat ordonanţe de urgenţă după asasinat, pentru „restaurarea securităţii şi a ordinii publice", după cum prevedea Articolul 48 din Constituţia de la Weimar."' Ordonanţa de urgenţă declara o infracţiune pasibilă de pedeapsă denunţarea republicii sau a instituţiilor şi a reprezentanţilor ei şi permitea interzicerea comunicatelor de presă şi a mitingurilor antirepublicane. Deşi ordonanţele de urgenţă lansate înaintea atacului asupra lui Erzberger au fost anulate din nou la sfârşitul lui 1921, după asasinarea lui Rathenau, o lege de protejare a republicii s-a bucurat de o mai mare susţinere populară. Doar în Berlin, aproximativ 400 000 de oameni au ieşit în stradă în semn de protest împotriva asasinatului şi şi-au exprimat susţinerea pentru republică. La scurt timp după aceea, pe 21 iulie 1922, Legea de protecţie a republicii a trecut cu o validitate iniţială de cinci ani, preluând ştafeta ordonanţelor de urgenţă.[778] Legea a fost susţinută până şi de USPD, care s-a divizat în septembrie: în timp

ce aripa de „dreapta" a partidului a fuzionat din nou cu Partidul Social-Democrat Majoritar, aripa de stânga s-a unit cu Partidul Comunist German. Un număr mic de membri au rămas în USPD, care nu a mai jucat absolut nici un rol în istoria politicii germane între mijlocul lui 1922 şi dizolvarea sa finală din 1931.

Ucigaşii lui Erzberger şi Rathenau au pus, de asemenea, presiune pe partidele de dreapta, mai ales pe conservatorul Partidul Popular Naţional German (DNVP), ai cărui reprezentanţi au descoperit dintr-odată că erau acuzaţi pentru sprijinirea terorismului.[779] Cancelarul Joseph Wirth din Partidul de Centru nu a lăsat nici o îndoială că-i considera principalii inamici ai constituţiei, ale căror activităţi fuseseră tolerate de prea mult timp. „Teroarea crescândă, nihilismul, care se ascund adesea în spatele faţadei etosului naţional, nu mai pot fi întâmpinate cu îngăduinţă."[780]

în afară de adoptarea Legii protecţiei republicii, care a creat şi prima curte constituţională din istoria juridică a Germaniei, *Staatsgerichtshof* din Leipzig, majoritatea din Reichstag a aprobat mai multe instrumente legale pentru combaterea radicalismului.[781] Cel mai important dintre ele era Legea privind sarcinile funcţionarilor publici, care le cerea loialitate faţă de republică ca o precondiţie la angajare. Mai exact, loialitatea faţă de republică nu era ceva care putea fi decretat cu uşurinţă prin lege. Depindea de circumstanţele economice şi politice care erau adesea dincolo de controlul statului. Pentru a-i ataşa emoţional pe cetăţenii germani de statul lor, guvernul crease biroul *Reichkunstwart,* ale cărui sarcini includeau organizarea festivităţilor anuale de stat pentru sărbătoarea naţională a Republicii de la Weimar, de Ziua Constituţiei (11 august) şi elaborarea noilor simboluri republicane. Chiar dacă rezultatele eforturilor Reichskun- stwart, condus de Edwin Redslob, sunt dificil de cuantificat, nu există îndoieli că republica a reuşit să-şi stabilizeze baza de susţinere în anii 1920/82 ţn J928„ ţa ultimele alegeri generale dinaintea Marii Crize economice, o majoritate clară a votanţilor a susţinut partide politice care nu erau ostile republicii. Principalul învingător al acelor alegeri a fost SPD, partidul care se identifica cel mai mult cu republica.

Totuşi erau diferenţe regionale clare în acest tablou general. Mai ales în Bavaria, unde temerile legate de alte viitoare ameninţări din partea aripii de stânga revoluţionare, cum fuseseră cele din 1919, erau puternic înrădăcinate şi politica devenise dominată de dreapta conservatoare. în special München

devenise un magnet al naţionaliştilor extremişti din întreaga Germanie. Nu a fost o coincidenţă că aici şi-a dezvoltat Adolf Hitler pe deplin baza ideologică a nazismului.[783]

Fiu sărac al unui inspector vamal din oraşul austriac Braunau am Inn, Hitler petrecuse războiul servind pe frontul de vest pe post de furier. Războiul sau, mai exact, înfrângerea Puterilor Centrale din noiembrie 1918 îl radicalizase pe Hitler, dar nu era sigur dacă extremismul său era mai mult de stânga sau de dreapta.[784] într-adevăr, când se întorsese la München, servise scurtă vreme ca reprezentant (*Vertrauensmann*) al armatei sale, stabilind legătura cu departamentul de propagandă al guvernului revoluţionar al lui Eisner, însărcinat cu pregătirea soldaţilor în sfera democraţiei, înainte să fie ales, în aprilie 1919, într-un consiliu al soldaţilor.'8'' Hitler nu a fost singurul care

avea să fie o figură marcantă a celui de-al Treilea Reich, care simpatiza la început cu stânga. Sepp Dietrich, mai târziu general în *Waffen-SS* şi şef al SS-*Leibstandarte* al lui Hitler, a fost ales preşedinte al unui Consiliu al soldaţilor în noiembrie 1918.

Totuşi interesul lui Hitler pentru socialism a fost de scurtă durată şi acesta a trecut în curând la extrema dreaptă. Mai întâi a participat la o întâlnire dintr-o berărie a dreptei radicale -- Partidul German al Muncitorilor *(Deutsche Arbeiterpartei* DAP), în septembrie 1919, s-a alăturat partidului mai târziu în acea lună şi a preluat rapid controlul acestuia, înainte să se redenumească Partidul Naţional Socialist German al Muncitorilor (NSPAD), în februarie 1920. Viziunea extremă a lui Hitler asupra lumii după mai mulţi ani, cu accent distinct pe doctrina rasială, pe antisemitismul biologic şi pe expansionismul violent, nu era pe deplin articulată în această etapă. Ceea ce l-a modelat în această perioadă a fost experienţa crizei perpetue, de la război la înfrângere şi revoluţie şi premisa frecvent întâlnită la acea vreme că Germania se afla în pragul unui război civil.'[86]

Hitler a găsit un public restrâns, dar receptiv la mesajul său radical de antibolşevism şi reînnoire naţională. Totuşi încercarea sa prematură de a urma exemplul lui Mussolini şi de a pune mâna pe putere în 1923 a eşuat lamentabil. La prânz, pe 9 noiembrie, poliţia bavareză a deschis focul împotriva susţinătorilor săi în timp ce aceştia mărşăluiau prin Munchen, omorând 16 dintre ei. Hitler a reuşit să scape, dar a fost arestat două zile mai târziu.[78] Cu doar câteva săptămâni mai devreme, planuri elaborate la Moscova pentru o „revoltă proletară" în Germania sau un „octombrie german" – eşuaseră din cauza lipsei susţinerii publice.'[88]

Deşi adesea etichetată ca o „democraţie slabă", Republica de la Weimar reuşise până la finalul lui 1923 să facă faţă unor provocări serioase atât din partea stângii, cât şi din cea a dreptei – provocări mult mai serioase, de fapt, decât cele cu care s-a confruntat Republica Federală Germană în anii 1970 şi 1980 (fără ca RFG să fie considerată de cineva „o democraţie slabă"). Până la sfârşitul lui 1923, Republica de la Weimar părea mai stabilă din punct de vedere politic ca oricând.

Acelaşi lucru se aplică şi în cazul problemelor economice extreme pe care republica le moştenise parţial de la Germania imperială. Despăgubirile de război au fost o povară suplimentară pentru stat într-o perioadă în care ţara încă mai

achita datoriile de război şi capacitatea industrială a Germaniei era încă redusă. Regiuni industriale importante, cum ar fi Lorena şi părţi din Silezia Superioară, erau pierdute. Producţia industrială şi agricolă se ridica la mai puţin de jumătate din nivelul antebelic, în timp ce statul era nevoit să acopere costuri suplimentare importante pentru veterani răniţi şi aparţinătorii celor căzuţi în război.

între timp, inflaţia părea de neoprit. Era nevoie de peste 1 000 de mărci ca să cumperi un dolar american în august 1922, 3 000 în octombrie şi 7 000 în decembrie. După cum sublinia Ri- chard Evans, deprecierea monedei germane a avut consecinţe politice dramatice: „Guvernul german nu mai putea efectua plăţile despăgubirilor de război necesare, deoarece trebuiau oferite în aur, al cărui preţ pe piaţa internaţională germanii nu şi-l mai puteau permite. Mai mult, la sfârşitul lui 1922, livrările de cărbune către Franţa erau cu mult în urmă, acestea reprezentând o altă parte a programului de despăgubiri. Prin urmare, trupele franceze şi belgiene au ocupat regiunea industrială de frunte a Germaniei, Ruhrul, în ianuarie 1923, pentru a lua cărbunele lipsă şi a-i forţa pe germani să-şi îndeplinească obligaţiile conform tratatului. Guvernul de la Berlin a adoptat aproape imediat o politică de rezistenţă pasivă şi de necoo- perare cu francezii, ca să-i împiedice pe ocupanţi să strângă fructele producţiei industriale ale Ruhrului pentru ei. Politica a fost abandonată abia spre sfârşitul lui septembrie. Rezistenţa pasivă nu făcuse decât să înrăutăţească situaţia economică. Oricine dorea să cumpere un dolar în ianuarie 1923 trebuia să plătească pentru acesta peste 17 000 de mărci; în aprilie, 24 000; în iulie, 353 000. Aceasta a fost o hiperinflaţie la o scară cu adevărat uluitoare." Şi s-a înrăutăţit şi mai mult înainte ca lucrurile să se îmbunătăţească: în octombrie 1923, preţul unui dolar era de 25 260 000 000 mărci, iar în decembrie de 4 200 000 000 000 mărci.[739]

Totuşi Republica de la Weimar a reuşit într-un final să depăşească şi această provocare şi a fost salvată de pe marginea prăpastiei când noul guvern al Germaniei a decis să rezolve criza prin negocieri şi reforme financiare. Gustav Stresemann, care a ocupat funcţia de ministru de externe şi de cancelar al Reichului pentru câteva luni în 1923, a negociat retragerea Franţei din Ruhr, în septembrie, în schimbul garanţiei că Germania avea să achite în viitor despăgubirile de război.

Pe 25 octombrie, guvernul de la Paris – „stimulat" de guvernul Statelor Unite – şi-a arătat disponibilitatea ca problema daunelor să fie revizuită de o comisie

internaţională de experţi condusă de bancherul american Charles Dawes. Acesta a introdus o perioadă de relaxare, în cursul căreia a avut loc retragerea trupelor franceze şi belgiene din regiunea Ruhr. în schimb, Germania s-a obligat să-şi onoreze angajamentul conform noului plan de plăţi, care a fost aprobat în anul următor.[790]

Pentru a stabiliza situaţia financiară, cabinetul a fost de acord să introducă o nouă monedă, Rentenmark, a cărei valoare era exprimată în aur, servind astfel drept obstacol în calea politicilor inflaţioniste. Ideea era de restabilire a încrederii internaţionale în monedă pentru a încuraja investiţiile străine. La mijlocul lui noiembrie a fost emisă noua monedă şi s-a produs „miracolul Rentenmarkului".[791] Rata de schimb a dolarului a fost stabilizată la nivelul antebelic. Preşedintele Reichsbank a reuşit să protejeze temporar Rentenmarkul de speculaţii şi să-l înlocuiască într-un final cu noul „Reichsmark" Hiperinflaţia se încheiase şi republica a devenit mai stabilă ca oricând în plan financiar.[792]

Sfârşitul ocupaţiei franco-belgiene a Ruhrului şi consolidarea economiei germane la sfârşitul lui 1923 a inaugurat o etapă de stabilitate, care s-a reflectat, de asemenea, în relaţiile internaţionale. încă din 1922, Germania îşi normalizase relaţiile cu Uniunea Sovietică prin Tratatul de la Rapallo. Doi ani mai târziu, prin Planul Dawes, plăţile despăgubirilor germane au fost plasate pe o bază financiară mai solidă, împrumuturile internaţionale – mai ales din partea Statelor Unite – au ajutat la stimularea economiei Germaniei. Şi în 1925 Tratatul de la Locarno, în care Germania îşi recunoştea noile frontiere de vest,

a reflectat clar detensionarea relaţiilor dintre Berlin cu Parisul şi Londra. Pentru această schimbare a cursului relaţiilor internaţionale, principalii arhitecţi ai Tratatului de la Locarno – ministrul de externe britanic Austen Chamberlain împreună cu colegii săi, germanul Gustav Stresemann şi francezul Aristide Briand – au primit Premiul Nobel pentru Pace în 1925 şi 1926.

Spre sfârşitul lui 1923 era dificil să negi că republica se afirma în cele mai dificile condiţii. Germania avea un guvern democrat, o constituţie liberală care garanta cetăţenilor ei drepturi economice şi politice de bază cuprinzătoare şi situaţia economiei se îmbunătăţise notabil. Criza guvernamentală din toamna lui 1923 fusese depăşită. Minorităţile extremiste ale stângii şi dreptei fuseseră marginalizate, iar încercările lor de a răsturna în mod violent republica eşuaseră. În ciuda pierderilor teritoriale, Reichul rămăsese un stat naţional unificat – - contrar ambiţiilor franceze şi a eforturilor micilor mişcări separatiste din interiorul Germaniei. Dat fiind numărul mare de provocări prin care trecuse tânăra republică între 1918 şi 1923, democraţii germani puteau privi în urmă la realizările lor cu oarecare mândrie.

Faptul că susţinătorii democraţiei parlamentare din Germania nu au prezentat aceste succese extrem de remarcabile într-un mod mai agresiv a avut de-a face cu aşteptările nerealiste pe care mulţi germani le avuseseră încă din ultimul an de război. În prima jumătate a lui 1918, o victorie germană părea posibilă. După pierderea şanselor pe plan militar în a doua jumătate a acelui an, mulţi contemporani se mai aşteptau la o pace de compromis. Mai mult, au presupus că noua ordine politică avea să ofere soluţii imediate la problemele pe care republica le moştenise de la predecesorul ei legal în 1918. Mai rău, existau idealuri ireconciliabile legate de viitorul politic al Germaniei. Deşi republica era privită de dreapta ca o formă „negermană" de guvernământ, impusă de Aliaţi, o minoritate a stângii deplângea „ocaziile pierdute" pe care le-ar fi adus o „revoluţie adevărată". Mai incisiv decât majoritatea, Kurt Tucholsky, marele critic social şi eseist satiric de la Weimar, sublinia tensiunea dintre iluzie şi realitate în poemul său satiric intitulat „Ideal şi Realitate" (1929):

În nopţi tăcute şi paturi monogame visezi la ce-ţi
lipseşte-n viaţă.
Nervii cedează. De-am avea
ceea ce, pentru că nu e aici, ne chinuie în tăcere.

(...)
Am visat, sub talpa imperială, la o republică şi iat-o, e-
aici!
Mereu le vrei pe cele înalte şi suple, şi te-alegi cu cea
mică şi grasă *C'est la vie!*[7]

Totuşi până şi lui Tucholsky, care critica continuu lipsa democraţiei din armată şi din sistemul de justiţie în anii 1920, i-ar fi fost dificil să nege că, din perspectiva unui democrat, „cea mică şi grasă" oferea beneficii clare când era comparată cu condiţiile politice care prevalaseră sub imperiu. Istoricii au arătat în mod repetat şi în mod justificat numeroasele slăbiciuni ale Republicii de la Weimar – slăbiciuni care, oricum, s-au dovedit a fi astfel doar privind retrospectiv. Totuşi istoricii se referă în mod repetat la ele când evaluează natura şi succesul revoluţiei (sau lipsa lui). Asta a dus la o imagine foarte unilaterală a Republicii de la Weimar ca republică născută moartă – percepţie care categoric nu e reflectată de punctele de vedere ale majorităţii oamenilor în 1918 sau chiar în 1923. De fapt, la sfârşitul lui 1923, eşecul democraţiei ar fi părut mult mai puţin probabil decât consolidarea ei. în acel moment, viitorul Republicii de la Weimar se arăta luminos.

CREDITE FOTOGRAFICE

0.1. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
1.1. Library of Congress/Corbis Historical/Getty Images
1.2. Granger Historical Picture Archive/Alainy Stock Photo
2.1. ullstein bild-ADN-Bildarchiv
3.1. Science History Images/Alamy Stock Photo
3.2. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
4.1. akg-images/Alamy Stock Photo
4.2. dpa picture alliance/Alamy Stock Photo
5.1. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
5.2. ullstein bild Dtl./Getty Images
6.1. ullstein bild Dtl./Getty Images
6.2. Scherl/Siiddeutsche Zeitung Photo
6.3. Heritage Image Partnership Ltd/Alamy Stock Photo
8.1. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo
8.2. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo

8.3. Everett Collection Historical/Alamy Stock Photo
9.1. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
9.2. Scherl/Siiddeutsche Zeitung Photo
9.3. Scherl/Siiddeutsche Zeitung Photo
9.4. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
10.1. The History Collection/Alamy Stock Photo
11.1. Scherl/Siiddeutsche Zeitung Photo
11.2. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
12.1. Scherl/Siiddeutsche Zeitung Photo
12.2. ullstein bild Dtl./Getty Images

NOTE

1 *John G.G. Röhl, Wilhelm II.: Der Weg in den Abgrund, 1900 ¡941'(Mün* chen, 2008), pp. 1246-1247.

2 *Ibid.* p. 1247. Despremodurilemcareafostdiscutatcomportamentul lui Wilhelm *de către contemporani, vezi Martin Kohlrausch, Der Monarch im Skandal: Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie (Berlin, 2005).*

3 Richard Bessel, *Germany after the First Word War* (Oxford, 1993), p. 1.

4 Geoff Eley, Jennifer L. Jenkins ?i Trade Matysik (ed.), *German Modernities from W'ilhelm to W'eimar: A Contest of Futures (Londra, 2016); Frank-Lothar Kroll, Geburt der Moderne: Politik, Gesellschaft und Kultur vor dem Ersten Weltkrieg (Berlin, 2013); Sven O. Müller ?i Cornelius Torp (ed.), Das Deutsche Kaiserreich in der Kontroverse (Göttingen, 2009); Geoff Eley $i James Retallack (ed.), Wilhelminism and its Legacies: German Modernities, Imperialism, and the Meaning of Reform, 1890 1930: Essays for Hartmut Pogge von Strandmann (Oxford, 2003); Matthew Jefferies, Imperial Culture in Germany, 1871 1918 (Houndmills $i New York, 2003); Wolfgang König, W'ilhelm II. und die Moderne: Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt (Paderborn, Schöningh- Verlag, 2007); Eberhard Straub, Kaiser W'ilhelm II În der Politik seiner Zeit: Die Erfindung des Reiches aus dem Geist der Modemei Berlin, Landt-Verlag 2008). Vezi ?i Robert Gerwarth §i Dominik Geppert (ed.), Wilhelmine Germany and Edwardian Britain: Essays on Cultural Affinity (Oxford $i New York, 2008).*

5 *Jeffrey R. Smith, A People's War: Germany's Political Revolution, 1913 1918* (Lanham, Md, 2007), pp. 25^HJ

6 Richard Bessel, „Revolution", in Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War*, vol. 2 (Cambridge, 2014), p. 127.

7 *Jeffrey Verhey, The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany* (Cambridge, 2000).

8 *Floiger Afflerbach, Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im*

Kaiser
reich (München, Oldenbourg, 1994), p. 171; Barbara Tuchman, *August 1914* (Berna, München, Viena, 1960), p. 150; Richard Dehmel, *Zwischen Volk und Menschheit: Kriegstagebuch (Berlin,* 1919), pp. 9-13; 24.

9 Pentru o nouă istorie completă a Primului Război Mondial, vezi Joern Leonhard, *Pandora's Box: A History of the First World War (Cambridge, Mass., 2018).*

10 *Alexander Watson, Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914—* 1918 (Londra, 2015).

11 Pentru o relatare mai recentă a evenimentelor, vezi Joachim Käppner, *1918: Aufstand für die Freiheit: Die Revolution der Besonnenen* (München, 2017).

12 *Berliner Tageblatt,* 10 noiembrie 1918.

13 *Ibid.*

14 Vezi, de exemplu, Eric Weitz, *Weimar Germany: Promise and. Tragedy* (Prince ton, 2007). Pentru o interpretare critică a paradigmei „crizei", vezi şi Moritz Völlmer şi Rüdiger Graf (ed.), *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters* (Frankfurt pe Main, 2005). Cercetătorii au accentuat de asemenea că noţiunea unei „republici fără republicani" este înşelătoare. Vezi Andreas Wirsching şi Jürgen Eder (ed.), *Vernunftrepublikanismus in der Wei marer Republik: Politik, Literatur, Wissenschaft* (Stuttgart, 2008).

15 *Dieter Gosewinkel, Einbürgern und Ausschließen: Die Nationalisierung der Staatsangehörigkeit vom Deutschen Bund bis zur Bundesrepublik Deutschland (Göttingen, 2001), p. 345.*

16 Volker Ullrich, „Kriegsalltag: Zur inneren Revolutionierung der Wilhelminis chen Gesellschaft", in Wolfgang Michalka (ed.), *Der Erste Weltkrieg: Wirkung, Wahrnehmung, Analyse* (Weyarn, 1997), pp. 610-611. Vezi şi Florence Flerve, *Geschichte der deutschen Frauenbewegung* (Köln, 1995). Richard Evans, *Sozi-aldemokratie und Frauenemanzipation im Kaiserreich* (Berlin şi Bonn, 1979) a demonstrat că SPD a fost mult mai echivoc în ce priveşte problema decât se presupusese anterior, de exemplu de Willy Albrecht, Friedhelm Boll, Beatrix W. Bouvier, Rosemarie Leuschen-Seppel şi Michael Schneider, „Frauenfrage und deutsche Sozialdemokratie vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zum Beginn der zwanziger Jahre", *Archiv für Sozialgeschichte* 19 (1979), pp. 459-510.

17 *Adele Schreiber, Revolution und Frauenwahlrecht: Frauen! Lernt wählen! (Berlin,*
1919), pp. 14-15.

18 Kathleen Canning, „«Sexual Crisis», the Writing of Citizenship, and the State of Emergency in Germany, 1917-1922", in Alf Lüdtke şi Michael Wildt (ed.), *Staats-Gewalt: Ausnahmezustand und Sicherheitsregimes: Historische Perspekti-*

ven (Göttingen, 2008), pp. 167-213. Despre formarea noului public în epoca Republicii de la Weimar, vezi Kathleen Canning, Kerstin Barndt şi Kristin McGuire (ed.), *Weimar Publics/Weimar Subject: Rethinking the Political Culture of Germany in the 1920s* (New York, 2010).

19 Kathleen Canning, „Das Geschlecht der Revolution: Stimmrecht und Staatsbür gertum 1918/1919", in Alexander Gallus (ed.), *Die vergessene Revolution von 1918/19* (Göttingen, 2010), pp. 84-116.

20 *James D. Steakley, The Homosexual Emancipation Movement in Germany (New* York, 1975); John C. Fout, „Sexual Politics in Wilhelmine Germany: The Male Gender Crisis, Moral Purity, and Homophobia", *Journal of the History of Sexuality 2* (1992), pp. 388-421.

21 Magnus Hirschfeld, „Situationsbericht", *Jahrhuch für sexuelle Zwischenstufen mit besonderer Berücksichtigung der Homosexualität 17 (1918), pp. 159-160.*

22 *Adam Seipp, The Ordeal of Peace: Demobilization and the Urban Experience in Britain and Germany, 1917 1921 (Farnham, 2009); Scott Stephenson, The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918 (Cambridge şi New York, 2009), pp. 320-326; Bessel, Germany after the First World War, pp. 47, 74-76.*

23 KarlHampe, *Kriegstagebuch 1914 1919,* revizuit de Folker Reichert şi Eike Wol gast (ediţia a 2-a, München, 2007), p. 775 (însemnare din 10 noiembrie 1918).

24 Ernst Troeltsch, „Die Revolution in Berlin. 30.11.1918", Ernst Troeltsch, *Die Fehlgeburt einer Republik: Spektator in Berlin 1918bis 1922 (Frankfurt pe Main, 1994), pp. 5-11, aici p. 10.*

25 Elard von Oldenburg-Januschau, citat in Stephan Malinowski, Vom *König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat (Berlin, 2003), p. 207.*

26 Eberhard Straub, *Albert Ballin: Der Reeder des Kaisers* (Berlin, 2001), pp. 257-261.

27 *Heinrich August Winkler, Weimar 1918-1933: Die Geschichte der ersten deuts chen Demokratie (*München, 1993), 25f, şi S7ff.

28 Lida Gustava Heymann şi Anita Augspurg, *Erlebtes Erschautes: Deutsche Frauen kämpften für Freiheit, Recht, und Frieden 1850-1950,* revizuit Margit Twellmann (Frankfurt pe Main, 1992), aici p. 178.

29 Hermann Müller, *Die Novemberrevolution: Erinnerungen* (Berlin, 1928, ediţia a 2-a 1931), p. 41.

30 Leonhard Frank, *Links, wo das Herz ist* (Berlin, 1952), citat in Günther Albrecht *(ed.), Erlebte Geschichte von Zeitgenossen gesehen und geschildert. Erster Teil: Vom Kaiserreich zur Weimarer Republik (Berlinul de Est, 1967), pp. 188-190.*

31 *Martin Buber (ed.), Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen, 2 vol. (Fran* kfurt pe Main, 1929), 322f.

32 *Kreuzzeitung,* 12 noiembrie 1918.

33 *Detlef Lehnert, Sozialdemokratie und Novemberrevolution: Die Neuordnungsde batte 1918/19 in der politischen Publizistik von SPD und USPD* (Frankfurt pe Main, 1983), p. 18. Vezi şi Susanne Miller şi Gerhard A. Ritter, „Die

November-Revolution im Herbst 1918 im Erleben und Urteil der Zeitgenossen", *Aus Politik und. Zeitgeschichte 18 (*1968), pp. 3-40.

34 Reinhard Rurüp, „Problems of the German Revolution 1918-19", *Journal of Contemporary History* 3 (1968), pp. 109-135; Eberhard Kolb, „1918/19: Die steckengebliebene Revolution", in Carola Stern şi Heinrich August Winkler (ed.), *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848 1990* (noua ediţie revizuită, Frankfurt pe Main, 2001), pp. 100-125; Frances L. Carsten, *Revolution in Central Europe 1918 1919* (Londra, 1972); Heinrich August Winkler, *Die Sozialde mokratie und die Revolution von 1918/1919: Ein Rückblick nach sechzig Jahren* (Berlin, 1979).

35 Eric J. Hobsbawm, „Revolution", in Roy Porter şi Mikulas Teich (ed.), *Revolution in History* (Cambridge, 1986), pp. 5-6.

36 Kolb, „1918/19: Die steckengebliebene Revolution", 87f.

37 Oskar Lafontaine, „Rede auf dem Parteitag in Cottbus am 24.Ä5. Mai 2008", https://archiv2017.die-linke.de/fileadmin/download/disput/2008/disput_ juni2008.pdf (accesată ultima dată pe 22 noiembrie 20#), '

38 *Andreas Wirsching şi Jürgen Eder (ed.), Vernunftrepublikanismus in der Weimarer Republik: Politik, Literatur, Wissenschaft (Stuttgart, 2008).*

39 *Albert Einstein, Einstein Papers, vol. 7: The Berlin Years: Wntings, 1918-1921* (Princeton, 1998), p. 946.

40 Ernst Troeltsch, „Die Revolution in Berlin 30.11.1918", in Ernst Troeltsch, *Die Fehlgeburt einer Republik: Spektator in Berlin 1918 bis 1922 (Frankfurt pe Main, 1994), pp. 5-11, aici p. 9.*

41 Thomas Mann, *Tagebücher 1918 -1921*, revizuit de Peţer de Mendelssohn (Frankfurt pe Main, 1979), p. 67 (însemnările din jurnal din 10 noiembrie 1918).

42 Adolf Hitler, *Mein Kampf: Eine kritische Edition,* ed. Christian Hartmann, Thomas Vordprmayer, Othmar Plöckinger şi Roman Töppel (Berlin şi München, 2016), vol. l,p. 553.

43 Gerhard Pau, „Der Sturm auf die Republik und der Mythos vom «Dritten Reich»„, in Detlef Lehnert şi Klaus Megerle (ed.), *Politische Identität und nationale Gedenktage. Zur politischen Kultur der Weimarer Republik* (Opladen, 1989), pp. 255-279, mai ales pp. 270-279.

44 Alfred Rosenberg, *Dreißig Novemberköpfe* (München, îfif), p, 7.

45 Michael Geyer, „Endkampf 1918 und 1914: German Naţionalism, Annihilation, and Self-Destruction", in Alf Lüdke şi Bernd Weisbrod (ed.), *No Man's Land of Violence: Extreme Wars in the 20th Century* (Göttingen, 2002), pp. 37-67.

46 *Niess, Geschichtsschreibung, Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED (ed.), Vorwärts und nicht vergessen: Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918/1919 (Berlinul de Est, 1958); Arbeitskreis verdienter*

Gewerkschaftsveteranen beim Bundesvorstand des FDGB (ed.), *Erinnerungen*

von Veteranen der deutsche Gewerkschaftsbewegung an die Novemberrevolution (ediţia a 2-a, Berlinul de Est, 1960); Jakov S. Drabkin, *Die Novemberrevolution in Deutschland* (Berlinul de Est, 1968); Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution 1918/1*919 (Berlinul de Est, 1978).

47 Vezi, de exemplu, Arthur Rosenberg, *Entstehung und Geschichte der Weimarer Republik* (Frankfurt pe Main, 1955); Friedrich Stampfer, *Die 14 Jahre der Ersten Deutschen Republik* (Offenbach, 1947; ediţia a 3-a Flamburg, 1953); Ferdinand Friedensburg, *Die Weimarer Republik* (Berlin, 1946, ediţia a 2-a, 1957); Leopold Schwarzschild, *Von Krieg zu* Krieg (Amsterdam, 1947); Erich Eyck, *Geschichte der Weimarer Republik,* vol. 1, *Vom Zusammenbruch des Kaisertums bis zur Wahl Hindenburgs*(Zürich, 1954), vol. II: *Von der Konferenz von Locarno bis zu Hitlers Machtübernahme* (Zürich, 1956). Friedrich Meinecke, *Die Deutsche Katastrophe* (Wiesbaden, 1947), p. 88, vorbeşte despre un „Notbau", o construcţie improvizată, realizată mai degrabă din necesitate decât din convingere.

48 Friedrich Balke şi Benno Wagner (ed.), *Vom Nutzen und Nachteil historischer Vergleiche: Der Fall Bonn-Weimar(Frankfurt pe Main, 1997); Christoph Gusy (ed.), Weimars langer Schatten: „Weimar" als Argument nach 1945 (Baden-Baden, 2003); Sebastian Ullrich, Der Weimar-Komplex: Das Scheitern der ersten deutschen Demokratie und die politische Kultur der frühen Bundesrepublik 1945 1959 (Göttingen, 2009).*

49 Despre tendinţele mai generale ale istoriografiei, vezi Eberhard Kolb, *Die Wei marer Republik* (ediţia a 6-a, München, 2002), pp. 166-177; Ursula Büttner, *Weimar: Die überforderte Republik 1918 1933* (Stuttgart, 2008). Vezi şi Anthony McElligott (ed.), *Weimar Germany* (Oxford şi New York, ediţia a 2-a, 2011).

50 Karl Dietrich Erdmann, „Die Geschichte der Weimarer Republik als Problem der Wissenschaft", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 3* (1955), pp. l-19, aici pp. 6-8.

51 *Ulrich Kluge, Soldatenräte und Revolution: Studien zur Militärpolitik in De utschland 1918/1919 (Göttingen, 1975); Eberhard Kolb, Die Arbeiterräte in der deutschen Innenpolitik 1918/1919 (Düsseldorf, 1962; ediţia a 2-a, 1978); Walter Tormin, Zwischen Rätediktatur und sozialer Demokratie: Die Geschichte der Rätebewegung in der deutschen Revolution 1918/1919 (Düsseldorf, 1959); Peter von Oertzen, „Die großen Streiks der Ruhrbergarbeiterschaft im Frühjahr 1919", VfZ 6 (1958), pp. 231-262; Peter von Oertzen, Betriebsräte in der Novemberrevolution: Eine politikwissenschaftliche Untersuchung über Ideengehalt und Struktur der betrieblichen und wirtschaftlichen Arbeiterräte in der deutschen Revolution 1918/1919 (Düsseldorf, 1963; ediţia a 2-a, Berlin, 1976); Erich* Matthias, *Zwischen Räten und Geheimräten: Die deutsche Revolutionsregierung*

1918/1919 (Düsseldorf, 1970); Reinhard Rürup, *Probleme der Revolution in Deutschland 1918/1919* (Wiesbaden, 1968); Reinhard Rürup (ed.), *Arbeiter- und Soldatenräte im rheinisch-westfälischen Industriegebiet: Studien zur Geschichte der Revolution* 1918/1919 (Wuppertal, 1975). Controversa a fost deja reflectată în primele relatări legate de revoluţie, aparţinând unor oameni implicaţi în mod activ în modelarea acesteia. Vezi, de exemplu, Emil Barth, *Aus der Werkstatt der deutschen Revolution* (1919); Eduard Bernstein, *Die deutsche Revolution* (1921).

52 Haffner, „Verratene Revolution" (1969). Traducerea în limba engleză poartă în mod ciudat titlul „Eşecul unei revoluţii" – o traducere mai adecvată ar fi fost „Revoluţia trădată".

53 Kolb, *Weimarer Republik*, p. 22. Despre noţiunea de „revoluţie frânată" („gebremste Revolution"), vezi Winkler, *Weimar,* pp. 33-68, şi Wolfgang Schieder, „Die Umbrüche von 1918, 1933, 1945 und 1989 als Wendepunkte deutscher Geschichte", în Dietrich Papenfuß şi Wolfgang Schieder (ed.), *Deutsche Umbrüche im 20. Jahrhundert* (Köln, Weimar şi Viena, 2000), pp. 3-18.

54 *Gallus, Vergessene Revolution; Wolfgang Niess, Die Revolution von 1918/1919: Der wahre Beginn unserer Demokratie* (Berlin *et al*, 2017), 589. Noi abordări ale aspectelor-cheie ale istoriei Republicii de la Weimar sunt prezentate de Anthony McElligott şi Kirsten Heinsohn (ed.), *Germany 1916-1923: A Revolution in Context* (Bielefeld, 2015).

55 Vezi, de exemplu, istoria literară a lui Hans Ulrich Gumbrecht din 1926, care evită într-un mod impresionant pericolul de a citi istoria invers, începând din 1933. Hans Ulrich Gumbrecht, *1926: Living on the Edge of Time* (Cambridge, Mass., 1997). Pentru două relatări recente mai optimiste, vezi Niess, *Die Revolution von 1918/1919 and Joachim Käppner, 1918: Aufstand für die Freiheit. Die Revolution der Besonnenen* (München, 2017).

56 Despre această interpretare în context a termenului de „criză" din discursurile de la Weimar, vezi, de exemplu, Woligang Hardtwig, *Ordnungen in der Krise: Zur politischen Kulturgeschichte Deutschlands* 1900-1933 (München, 2007), mai ales eseurile lui Rüdiger Graf, „Optimismus und Pessimismus in der Krise – der politisch-kulturelle Diskurs in der Weimarer Republik", pp. 115-140, şi Peter Fritzsche, „Historical Time and Future Experience in Postwar Germany", pp. 141-164. Vezi şi Martin H. Geyer, „«Die Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen»: Zeitsemantik und die Suche nach Gegenwart in der Weimarer Republik", in Wolfgang Hardtwig (ed.), *Utopie und politische Herrschaft im Europa der Zwischenkriegszeit* (München, 2005), pp. 75-100. Moritz Föllmer şi Rüdiger Graf (ed.), *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmuster* (Frankfurt pe Main, 2005). Vezi şi McElligott, *Weimar*, 8ff.

57 Pentru un studiu excelent al acestui subiect, vezi Heather Jones, „The German Empire", în Robert Gerwarth şi Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911 1923*

(Oxford, 2014), pp. 5*#2.

58 Kristin Kopp, „Gray Zones: On the Inclusion of «Poland» in the Study of German Colonialism", în Michael Perraudin şi Jurgen Zimmerer (ed.), *German Colonialism and National Identity* (New York şi Londra, 2011); Robert Lewis Koehl, „Colonialism inside Germany: 1886-1918", *The Journal of Modern History 25* (1953), pp. 255-272. Pentru cifre privind populaţia, vezi Ernest Barker, *The Submerged Nationalities of the German Empire* (Oxford, 1915), p. 7. De asemenea, Germania a avut o populaţie de 150 000 de danezi în nordul Schleswigului. Despre discriminare, vezi Watson, „Fighting for Another Fatherland"; Alan Kramer, „Wackes at War: Alsace-Lorraine and the Failure of German National Mobilization, 1914-1918", în John Horne (ed.), *State, Society and Mobilization in Europe during the Forst World War* (Cambridge, 1997), pp. 110-121. Kramer, „Wackes at War", pp. 110-121.

59 *Roger Chickering, We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the Pan-German League, 1886 1914 (Londra, 1984).*

60 *Gregor Thum (ed.), Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert* (Göttingen, 2006); Philipp Ther, „Deutsche Geschichte als imperiale Geschichte: Polen, slawophone Minderheiten und das Kaiserreich als kontinentales Empire", în Sebastian Conrad şi Jürgen Osterhammel (ed.), *Das Kaiserreich transnational: Deutschland in der Welt, 1871-1914* (ediţia a 2-a, Gottingen, 2006), pp. 129-148.

61 Peter Calvert, *A Study of Revolution* (Oxford, 1970), pp. 183-184.

62 Acum există foarte multe scrieri pe acest subiect. Pentru o imagine de ansamblu, vezi Gerwarth, *Cei învinşi* (Editura Litera, 2017). Despre refugiaţi şi expulzaţi, vezi Peter Gatrell, *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia during World War I* (Bloomington, 1999); Vejas Gabriel Liulevicius, *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity, and German Occupation in World War I* (Cambridge, 2000); Pierre Purseigle, „«A Wave on to Our Shores»: The Exile and Resettlement of Refugees from the Western Front, 1914-1918", *Contem porary European History 16* (2007), p. 432.

63 Peter Holquist, „Violent Russia, Deadly Marxism? Russia in the Epoch of Violence, 1905-1921", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History 4* (2003), pp. 627-652, aici p. 645.

64 Majoritatea studiilor pe acest subiect sunt acum cam învechite. Vezi, de exemplu, Erich Matthias, *Die deutsche Sozialdemokratie und der Osten* (Tübingen, 1954); Peter Lösche, *Der Bolschewismus im Urteil der deutschen Sozialdemokratie 1903- 1920* (Berlinul de Vest, 1967); Karl-Heinz Luther, „Die nachrevolutionären

Machtkämpfe in Berlin, November 1918 bis März 1919", *Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* (1959), pp. 187-222.

65 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, revizuit de Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p>.375.

66 *Thomas Boghardt, The Zimmermann Telegram: intelligence, Diplomacy and America's Entry into World War I (Annapolis, Md, 20Ă. pp. 67 şi 79.*

67 *Ibid.*, p. 182.

68 *Despre sprijinul german acordat republicanilor irlandezi în 1916, vezi Jerome aan de Wiel, The Irish Factor 1899 1919: Ireland's Strategic and Diplomatic Importance for Foreign Powers (Dublin, 2008); Matthew Plowman, „Irish Republicans and the Indo-German Conspiracy of World War I", New Hibernia Review 7 (20|ffi^pp. 81-105. Despre sprijinul acordat jihadului, vezi Tilman Lüdke, Jihad Made in Germany: Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War(Münster, 2005), pp. 117-125; Gerhard Höpp, Muslime in der Mark: Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen, 1914-1924 (Berlin, 1997); Rudolf A. Mark, Krieg an Fernen Fronten: Die Deutschen in Zentralasien und am Hindukusch 1914-1924 (Paderborn, 2013), pp. 17^-42.*

69 *Jörn Leonhard, Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs (München, 2014), p. 654. Gerd Koenen, Der Russland-Komplex: Die Deutschen und der Osten, 1900- 1945 (München, 2005), 63ff.*

70 *Reinhard R. Doerries, Prelude to the Easter Rising: Sir Roger Casement in Imperial Germany (Londra şi Portland, Ore., 2[JrH Mary E. Daly (ed.), Roger Casement in Irish and World History (Dublin,*

71 *Burton J. Hendrick, The Life and Letters of Walter Hines Page, vol. 3 (Garden* City, NY, 1925), pp. 324 şi 352; Barbara W. Tuchman, *The Zimmermann Telegram* (Ne& York, 1958), p. 95.

72 David Stevenson, *1917: War, Peace, and Revolution* (Oxford, 2017), pp. 58-59.

73 *Friedrich Katz, The Secret War in Mexico: Europe, the United States, and the Mexican Revolution (Chicago, 1981), pp. 327-383.*

74 *Lawrence Sondhaus, The Great War at Sea: A Naval History of the First World War* (Cambridge, 2014), p. 157; Lawrence Sondhaus, *German Submarine Warfare in World War I: The Onset of Total War at Sea* (Lanham, Md, 2017), pp. 46-56; Anne Cipriano Venzon (ed.), *The United States in the First World Wdr: An Encyclopedia* (New York şi Londra, 1995), pp. 45-47.

75 Pentru o evaluare contemporană, vezi Kurt Riezler, *Tagebücher, Aufsätze, Dokumente* (Göttingen, 2008), p. 395; pentru un bun rezumat al situaţiei militare, vezi Leonhard, *Pandora*, pp. 616-617.

76 *Joachim Schröder, Die U-Boote des Kaisers: Die Geschichte des deutschen U-Boot-*
Krieges gegen Großbritannien im Ersten Weltkrieg (Bonn, 2003), pp. 428-429.

77 *Adam Tooze, The Deluge: The Great War, America, and the Remaking of the Global Order, 1916* 1933 (Londra, 2015), p. 39.

78 *Günter Wollstein, Theobald von Bethmann Hollweg: Letzter Erbe Bismarcks, erstes Opfer der Dolchstoßlegende (Göttingen, 1995), p. 137.*

79 Stevenson, *1917,* p. 53.

80 Cooper, citat în Decie Denholm, „Eine Australierin in Leipzig: Die heimlichen Briefe der Ethel Cooper 1914-1919", in Bernd Hüppauf (ed.), *Ansichten vom Krieg* (Königstein im Taunus, 1984), pp. 132-152, 139 (scrisoare din 4 februarie 1917).

81 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880 1937,* revizuită de Roland Kamzelak şi Ulrich Ott, vol. 7: 1919-1923 (Stuttgart, 2007), p. 142 (consemnare din 1 februarie 2017).

82 *Thomas J. Knock, To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order* (New York, 1992), 121f.

83 *Despre influenţele teologice ale lui Wilson, vezi Mark Benbow, Leading Them to the Promised Land: Woodrow Wilson, Covenant Theology, and the Mexican Revolutions, 1913 1915 (Kent, Oh., 2010); Milan Babik, Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology (Waco, Tex., 2013). Despre Wilson şi liberalism, în sensul general, vezi Niels Aage Thorsen, The Political Thought of Woodrow Wilson (Princeton, 1988); Knock, To End All Wars, pp. 3-14.*

84 *Klaus Schwabe, Deutsche Revolution und Wilson-Frieden: Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/1919 (Düsseldorf, 1971), 13f.; 16.*

85 *Ibid.* 23f.; 56.

86 Jennifer D. Keene, „The United States", in John Horne (ed.), *Companion to World War I* (Maiden, Mass., 2010), pp. 508-523, 510.

87 Frederick C. Luebke, *Bonds of Loyalty: German Americans and World War I* (DeKalb, 111., 1974), pp. 29-30.

88 Keene, „The United States", in Horne (ed.), *Companion to World War I,* p. 510. *Richard Traxel, Crusader Nation: The United States in Peace and the Great War 1898 -1920 (New York, 2006), pp. 147-148.*

89 Stevenson, *1917,* p. 46.

90 *Alexander Sedlmaier, Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913-1921)* (Stuttgart, 2003), 65f. şi 97; Knock, To *End All Wars*, p. 107.

91 „Permanent Peace: Address to the United States Senate, January 22, 1917", *War*

Addresses of Woodrow Wilson (Boston, 1918), p. 8.

92 Leonard V. Smith, *Sovereignty at the Paris Peace Conference* (Oxford, 2008), pp. 24-28.

93 *¡bid.*

94 Robert Service, *Lenin: A Biography* (Londra, 2000), pp. 256-264. Catherine Merridale, *Lenin on the Train* (Londra, 2016).

95 *Merridale, Lenin on the Train.*

96 Willi Gautschi, *Lenin als Emigrant in der Schweiz* (Zurich, 1973), pp. 249-256; Helen Rappaport, *Conspirator: Lenin in Exile* (New York, 2010), pp. 286-298.

97 Christopher Read, *Lenin: A Revolutionary Life* (Abingdon şi New York, 2005), p. 30; Helene Carrere D'Encausse, *Lenin: Revolution and Power* (New York şi Londra, 1982); Service, *Lenin,* p. 109.

98 Service, *Lenin,* p. 137.

99 *ibid.,* pp. 135-142; Read, *Lenin,* 56f.

100 Leonhard, *Pandora,* p. 652.

101 Despre Zürich şi Elveţia în această perioadă, vezi Georg Kreis, *Insel der unsicheren Geborgenheit: Die Schweiz in den Kriegsjahren 1914 1918* (Zürich, 2014); Roman Rossfeld, Thomas Buomberger şi Patrick Kury (ed.), *14/18: Die Schweiz und der Große Krieg* (Baden, 2014).

102 Despre această controversă, vezi David Priestland, *The Red Flag: A History of Communism* (Londra, 2009), pp. 52-60; Robert Service, *Comrades! World History of Communism* (Cambridge, Mass., 2007), pp. 36-57.

103 Despre socialism în 1914, vezi lucrarea clasică a lui Georges Haupt, *Socialism and the Great War: The Collapse of the Second International* (Oxford, 1972).

104 *Discursul lui Bebel, Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, abgehalten zu Mannheim vom 23. Bis 29. September 1906(Berlin, 1906), p. 232.*

105 *Eduard Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie (Stuttgart, 1899), p. 165.*

106 Kautsky citat în Heinrich August Winkler, *Weimar 1918 1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie (*München, 1993), p. 16.

107 *Walter Muhlhausen, Friedrich Ebert, 1871- 1925. Reichspräsident der Weimarer Republik (Bonn, 2006), 42f. Vezi şi Dieter Dowe şi Peter-Christian Witt, Friedrich Ebert 1871-1925: Vom Arbeiterführer zum Reichspräsidenten (Bonn, 1987).*

108 *Dieter Engelmann şi Horst Naumann, Hugo Haase: Lebensweg und politisches Vermächtnis eines streitbaren Sozialisten (Berlin, 1999).*

109 *Ernst-Albert Seils, Hugo Haase: Ein jüdischer Sozialdemokrat im deutschen Kaiserreich. Sein Kampf für Frieden und soziale Gerechtigkeit*

(Frankfurt pe Main, 2016).

110 *Pentru un studiu, vezi Eric D. Weitz, Creating German Communism, 1890 1990: From Popular Protests to Socialist State (Princeton, 1997); Dieter Engelmann şi Horst Naumann, Zwischen Spaltung und Vereinigung: Die Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands in den Jahren 1917- 1922 (Berlin, 1993).*

111 *Susanne Miller, Burgfrieden und Klassenkampf: Die deutsche Sozialdemokratie im Ersten Weltkrieg (Düsseldorf, 1974), pp. 113-133; Uli Schöler şi Thilo Scholle (ed.), Weltkrieg. Spaltung. Revolution. Sozialdemokratie 1916- 1922 (Bonn, 2018); Karl Christian Führer, Jürgen Mittag şi Axel Schildt (ed.), Revolution und Arbeiterbewegung in Deutschland 1918 1920 (Essen, 2013).*

112 Walter Mühlhausen, „Die Zimmerwalder Bewegung", in Gerhard Hirsch- feldt, Gerd Krumeich şi Irina Renz (ed.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg* (Paderborn, 2004), pp. 977-978; R. Craig Nation, *War on War: Lenin, the Zimmerwald Left, and the Origins of Communist Internationalism* (Chicago, 2009); David Kirby, „Zimmerwald and the Origins of the Third International", in Tim Rees şi Andrew Thorpe (ed.), *International Communism and the Communist International, 1919 -43* (Manchester, 1998).

113 Horst Lademacher (ed.), *Die Zimmerwalder Bewegung: Protokolle und Korrespondenz,* 2 vol. (Paris şi Haga, 1967), vol. 1, pp. 160-169.

114 Muhlhausen, *Zimmerwalder Bewegung,* pp. 977-978.

115 Read, *Lenin*, pp. 36-42.

116 Despre Rusia în această perioadă, vezi studiile panoramice ale lui Richard Pipes, *The Russian Revolution* (New York, 1990), şi Orlando Figes, A *People's Tragedy: The Russian Revolution, 1891 1924* (Londra, 1996), ambele oferind foarte multe informaţii şi perspective privind relaţia dintre război şi revoluţie în Rusia. De mare importanţă pentru această temă este studiul revoluţionar al lui Peter Gatrell, A *Whole Empire Walking: Refugees in Russia in World War I* (Bloomington, Ind., 1999), precum şi Peter Holquist, *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis* (Cambridge, Mass., 2002), şi Eric Lohr, *Nationalizing the Russian Empire: The Campaign against Enemy Aliens during World War I* (Cambridge, Mass., 2003). Despre deströmarea armatei ruse, vezi A.K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army: The Old Army and the Soldiers' Revolt, March to April 1917*(Princeton, 1980), şi A.K. Wildman, *The End of the* Russian *Imperial Army II: The Road to Soviet Power and Peace* (Princeton, 1987jjL.^^

117 Peter Holquist, *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis* (Cambridge, Mass., 2002), pp. 30, 44. Vezi şi Norman Stone, *The Eastern Front 1914 -1917* (Londra, 1975), pp. 291-301.

118 Despre Revoluţia din Februarie, vezi Helmut Altrichter, *Rußland 1917: Ein Land auf der Suche nach sich selbst* (Paderborn, 1997), pp. 110-140;

Manfred Hildermeier, *Geschichte der Sowjetunion 1917 1991: Entstehung und Niedergang des ersten sozialistischen Staates* (München, 1998), pp. 64-80; Peter Gatrell, *Russia's First World War, 1914 1917: A Social and Economic History* (Lon dra, 2005), pp. 197-220; Rex A. Wade, *The Russian Revolution, 1917* (Cambridge ?i New York, 2000); Stephen Smith, *The Russian Revolution: A Very Short Introduction* (Oxford $i New York, 2002), Capitolul 1; Christopher Read, *From Tsar to Soviets: The Russian People and their Revolution, 1917- 1921* (Oxford $i New York, 1996); Tsuyoshi Hasegawa, „The February Revolution", in Edward Acton, Vladimir Iu. Cherniaev §i William G. Rosenberg (ed.), *Critical Companion to the Russian Revolution 1914-1921* (Londra, 1997), pp. 48-61; Barbara Alpern Engel, „Not by Bread Alone: Subsistence Riots in Russia during World War I", *journal of Modern History,* 69 (1997), pp. 696-721; Allan K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army,* vol. 1; *The Old Army and the Soldiers' Revolt* (martie-aprilie 1917) (Princeton, 1980).

119 W. Bruce Lincoln, *Passage through Armageddon: The Russians in War and Revolution* (New York, 1986), pp. 321-325; Richard Pipes, *The Russian Revo lution 1899* -3919 (Londra, 1997), pp. 274-275; Hans Rogger, *Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881* -I9I7(Londra, 1997), pp. 266-267.

120 Dominic Lieven, *Nicholas II: Emperor of all the* Russians (Londra, 1994), p. 226.

121 *Douglas Smith, Former People: The Final Days of the Russian Aristocracy (New York, 2012), p. 72; W. Bruce Lincoln, Passage through Armageddon: The Russians in War and Revolution (New York, 1986), pp. 331-333; Pipes, Russian Revolution, pp. 279-281; Figes, People's Tragedy, pp. 320-321.*

122 Pipes, *Russian Revolution,* pp. 307-317; Lincoln, *Passage*, pp. 337-345.

123 Lincoln, *Passage*, pp. 334-344; Figes, *People's Tragedy,* pp. 327-349; Robert Paul Browder $i Alexander F. Kerensky (ed.), *The. Russian Provisional Government 1917: Documents*, 3 volume (Stanford, Calif., 1961); WilliamG. Rosenberg, *The Liberals in the Russian Revolution: The Constitutional Democratic Party, 1917 -1921* (Princeton, 1974), pp. 114-116.

124 *Marc Ferro, October 1917: A Social History of the Russian Revolution (Londra, 1980).*

125 Figes, *People's Tragedy,* pp. 323-331.

126 Lenin, „First Letter from Afar", in James E. Connor (ed.), *Lenin on Politics and Revolution: Selected Writings* (Indianapolis, 1968), aici pp. 151-155. Cu carac- tere italice in original.

127 Leonhard, *Pandora,* p. 655.

128 Service, *Lenin*, p. 260.

129 Lincoln, *Passage*, pp. 346-371; Altrichter, *Rußland 1917,* pp. 166-170.

130 *Joshua Sanborn, Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire (Oxford $iNew York, 2014), pp. 205-211.*

131 Andrejs Plakans, *The Latvians* (Stanford, Calif., 1995), p. 108.

132 *Wildman, End of the Russian Imperial Army, vol. 1, p. 369; Mark von Hagen, War in a European Borderland: Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914 1918 (Seattle, Wash., 2007), pp, 84-85.*

133 *Allan K. Wildman, The End of the Russian Imperial Army, vol. 2: The Road to Soviet Power and Peace (Princeton, 1987), pp. 225-231; Joshua A. Sanborn, Drafting the Russian Nation: Military Conscription, Total War, and Mass Politics, 1905 J925(DeKalb, 2003), pp. 173-174.*

134 Figes, *People's Tragedy,* pp. 423-435; Ronald G. Suny, „Toward aSocial History of the October Revolution", *American Historical Review* 88 (1983), pp. 31-52.

135 George Katkov, *The Kornilov Affair: Kerensky and the Breakup of the Russian Army* (Londra şi New York, 1980); Harvey Ascher, „The Kornilov Affair: A Reinterpretation", *Russian Review* 29 (1970), pp. 286-300.

136 Ascher, „The Kornilov Affair".

137 Despre Troţki, vezi Isaac Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879- 1921* (Oxford, 1954); Robert Service, *Trotsky: A Biography (C*ambridge, Mass., 2009); Geoffrey Swain, *Trotsky and the Russian Revolution* (Londra şi New York, 2014); Joshua Rubenstein, *Leon Trotsky: A Revolutionary's Life* (New Haven şi Londra, 2006).

138 Vladimir Ilici Lenin, „Statul şi revoluţia", Lenin, *Opere complete,* 45 de volume (Moscova, 1964-1974), vol. 25, p. 412ff. Heinrich August Winkler, *Age of Ca tastrophe: A History of the West, 1914- 1945* (Londra şi New Haven, 2015), pp. 26-27.

139 Lincoln, *Passage*, pp. 463-468.

140 Situaţia era diferită la Moscova, unde rezistenţa faţă de bolşevici a dus la mult mai multă violenţă. Leonhard, *Pandora,* p. 679. Hildermeier, *Geschichte,* p. 117. Rex A. Wade, „The October Revolution, the Constituent Assembly, and the End of the Russian Revolution", în Ian D. Thatcher (ed.), *Reinterpreting Re volutionary Russia: Essays in Honour of James D. White* (Londra, 2006), pp. 72-85.

141 Pipes, *Russian Revolution*, pp. 541-555.

142 Rosa Luxemburg către Marta Rosenbaum, aprilie 1917, citată în Peter Nettl, *Rosa Luxemburg* (Frankfurt pe Main, 1968), p. 635.

143 *Vorwärts*, 15 februarie 1918.

144 Figes, *People's Tragedy,* pp. 492-427; Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd* (Bloomingdon, Ind., 2007), pp. 302-304.

145 Smith, *Former People,* p. 118; Lincoln, *Passage,* pp. 458-461; Pipes, *Russian Revolution,* p. 499.

146 *Orlando Figes, Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution, 1917 1921 (Oxford şi New York, 1989), pp. 296-297.*

147 *Smith, Former People, p. 134; Graeme J. Gill, Peasants and Government in the Russian Revolution (Londra, 1979), p. 154.*

148 *Sean McMeekin, History's Greatest Heist: The Looting of Russia by the Bolsheviks (Londra şi New Haven, 2009), pp. 12-13, 24-25, 73-91. Pentru un studiu de caz local, vezi Donald J. Raleigh, Experiencing Russia's Civil War: Politics, Society and Revolutionary Culture in Saratov, 1917 1922 (Princeton, 2002).*

149 *Despre Brest-Litovsk, vezi Vejas Gabriel Liulevicius, War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity and German Occupation in World War /(Cambridge şi New York, 2000), pp. 204-207; Joshua Sanborn, Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire (Oxford şi New York, 2014), 232ff.; şi expunerea clasică a lui Winfried Baumgart, Deutsche Ostpolitik 1918: Von Brest-Litovsk bis zum Ende des Ersten Weltkriegs (Viena şi München, 1966), pp. 13-92.*

150 Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918,* p. 16. Vezi şi relatarea mai veche, dar in continuare fascinantă a lui John Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace. March 1918* (Londra, 1938), dar şi relatarea mai recentă a lui Borislav Chernev, *Twilight of Empire: The Brest-Litovsk Conference and the Remaking of East-Central Europe, 1917 -1918* (Toronto, 2017).

151 Citat in Annemarie H. Sammartino, *The Impossible Border: Germany and the East, 1914-1922* (Ithaca, NY, 2010), p. 31.

152 Sammartino, *The Impossible Border,* pp. 18-44.

153 Gregor Thum,,.Mythische Landschaften: Das Bild vom deutschen Osten und die Zäsuren des 20. Jahrhunderts", in Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert* (Göttingen, 2006).

154 Vezi relatarea lui Hoffmann din Karl Friedrich Nowak (ed.), *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann, 2* volume (Berlin, 1929), aici vol. 2, p. 190. Vezi şi relatarea unui alt diplomat german experimentat, implicat în redactarea Tratatului de la Brest-Litovsk, Frederic von Rosenberg: Winfried Becker, Frederic von Rosenberg (1874-1937): *Diplomat vom späten Kaiserreich bis zum Dritten Reich, Außenminister der Weimarer Republik* (Göttingen, 2011), pp. 26-40. De asemenea, Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918,* p. 14.

155 Richard von Kühlmann, *Erinnerungen* (Heidelberg, 1948), 523f.; Leon Trotzky, *My* Life (New York, 1930); Nowak, *Die Erinnerungen des Generalmajors*, 207ff.; Werner Hahlweg, *Der Diktatfrieden von Brest-Litowsk 1918 und die bolschewistische Weltrevolution* (Münster, 1960); Christian Rust, „Self-Determination at the Beginning of 1918 and the German Reaction", *Lithuanian Historical Studies* 13(2008), pp. 43-46.

156 Ottokar Luban, „Die Massenstreiks für Frieden und Demokratie im Ersten Weltkrieg", în Chaja Boebel şi Lothar Wentzel (ed.), *Streiken gegen den Krieg: Die Bedeutung der Massenstreiks in der Metallindustrie vom Januar 1918* (Hamburg, 2008), pp. 11-27.

157 Ernst Haase, *Hugo Haase: Sein Leben und Wirken* (Berlin, 1929), 157f.

158 *Ralf Hoffrogge, Richard Müller: Der Mann hinter der Novemberrevolution (Berlin, 2008).*

159 *Ibid.*

160 În pofida rolului central pe care l-a avut în revoluţia germană, nu există o biografie importantă a lui Scheidemann. Pentru observaţii, vezi Manfred Kittel, „Scheidemann, Philipp", *Neue Deutsche Biographie* (Berlin, 2005), vol. 22, 630f.; Christian Gellinek, *Philipp Scheidemann: Gedächtnis und Erinnerung* (Münster, 2006).

161 Wilhelm Keil, *Erlebnisse eines Sozialdemokraten,* vol. 2 (Stuttgart, 1948), p. 171.

162 Philipp Scheidemann, *Memoiren eines Sozialdemokraten* (Dresda, 1928), vol. 1,402f.

163 *Oleksii Kuraiev, Politika Nimecicini i Avstro-Ugorşcini v Pervii svitovii viini: Ukrainski napriamok (Kiev, 2009), pp. 220-246; Wolfdieter Bihl, Österreich- Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk (Viena, Köln şi Graz, 1970), pp. 60-62; Caroline Milow, Die ukrainische Frage 1917 1923 im Spannungsfeld der europäischen Diplomatie (Wiesbaden, 2002), pp. 110-115; Stephan M. Ho- rak, The First Treaty of World War I: Ukraine's Treaty with the Central Powers of February 9, 1918 (Boulder, Colo., 1988); Frank Golczewski, Deutsche und Ukrainer 1914 1939 (Paderborn, 2010), pp. 240-246.*

164 Oleh S. Fedyshyn, *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917 1918* (New Brunswick, NJ, 1971); Peter Borowsky, „Germany's Ukrainian Policy during World War I and the Revolution of 1918-1919", în Hans-Joachim Torke şi John-Paul Himka (ed.), *German-Ukrainian Relations in Historical Perspective* (Edmonton, 1994), pp. 84-94; Golczewski, *Deutsche und Ukrainer,* pp. 289-306; Olavi Arens, „The Estonian Question at Brest-Litovsk", *Journal of*

Baltic Studies 25 (1994), p. 309; Rust, „SelfDetermination"; Gert von Pis tohlkors, *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Baltische Lander* (Berlin, 1994), pp. 452-460; Hans-Erich Volkmann, *Die deutsche Baltikumpolitik zwischen Brest-Litowsk und Compiegne* (Köln şi Viena, 1970).

165 *Baumgart, Deutsche Ostpolitik 1918, 14Í; Dietmar Neutatz, Träume und Alp träume: Eine Geschichte Russlands im 20. Jahrhundert (München, 2013), pp. 158-160; Werner Hahlweg, Der Diktatfrieden von Brest-Litovsk 1918 und die bolschewistische Weltrevolution (Münster, 1960), pp. 50-52.*

166 Leopold Prinz von Bayern, *Leopold Prinz von Bayern, 1846-1930: Aus den Lebenserinnerungen, ed. Hans-Michael şi Ingrid Korner* (Regensburg, 1983), pp. 310-319, aici p. 310 (consemnarea din 3 martie 1918).

167 *Hannes Leidinger şi Verena Moritz, Gefangenschaft, Revolution, Heimkehr: Die Bedeutung der Kriegsgefangenproblematik für die Geschichte des Kommunismus in Mittel- und Osteuropa 1917 1920(Köln şi Viena, 2003); Reinhard Nach- tigal, Russland und seine österreichisch-ungarischen Kriegsgefangenen (1914 -1918) (Remshalden, 2003). Alan Rachaminow, POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front (Oxford şi New York, 2002).*

168 Despre cei două milioane de prizonieri de război din Imperiul Habsburgic în captivitate la ruşi, vezi Nachtigal, *Kriegsgefangenen (1914-1918);* Lawrence Sondhaus, World War *One: The Global Revolution* (Cambridge şi New York, 2011), p. 421. Despre Tito în special: Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita 1* (Zagreb şi Rijeka, 1980), pp. 57-59 (retipărire original, ediţia din 1953).

169 Scott Stephenson, *The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918* (Cambridge şi New York, 2009), pp. 4-5; cifre din Richard Bessel, *Germany after the First World* War (Oxford, 1993), pp. 68-74.

170 Max Hoffmann, *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann, ed. Karl Friedrich Nowak* (Berlin, 1929), pp. 214-224, 219 (consemnare din 19 noiembrie 1918).

171 David Kennedy, *Over Here: The First World War and American Society* (Oxford şi New York, 1980), p. 169.

172 Keith Hitchins, *Rumania, 1866-1947* (Oxford şi New York, 1994), 273f.

173 Ludendorff, citat în Manfred Nebelin, *Ludendorff: Diktator im Ersten Weltkrieg (*München, 2010), p. 404.

174 *Consemnarea din jurnal din 31 decembrie 1917, Albrecht von Thaer, Generalstabsdienst an der Front und in der OHL: Aus Briefen und Tagebuchaufzeichnungen, 1915 1919 (Gottingen, 1958),pp. 150-151; Alexander Watson, Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914 1918 (Londra,*

2015), p. 514.

175 Adenauer, citat în Hans Peter Schwarz, *Adenauer: Der Aufstieg 1876 1952* (Stuttgart, 1986), p. 178.

176 Watson, *Ring of Steel,* 514f.

177 *Heinz Hagenliicke, Deutsche Vaterlandspartei: Die nationale Rechte am Ende des Kaiserreichs (Düsseldorf, 1997).*

178 *Martin Kitchen, The Silent Dictatorship: The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff, 1916 1918 (New York, 1976).*

179 *Nicholas A. Lambert, Planning Armageddon: British Economic Warfare and the First World War (Cambridge, Mass., 2012).*

180 *Avner Offer, The First World War: An Agrarian Interpretation (Oxford, 1991), p. 341; Roger Chickering, Imperial Germany and the Great War, 1914 -1918 (Cambridge, 2004), p. 41; Charles Paul Vincent, The Politics of Hunger: The Allied Blockade of Germany, 1915- 1919 (Athens, Oh., 1985), p. 20; Belinda Davis, Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin (Chapel Hill, NC, 2000), p. 22.*

181 Alan Kramer, „Blockade and Economic Warfare", in Jay Winter (ed.), *Cambridge History of the First World* War (Cambridge, 2014), vol. 2, pp. 460-489, aici p. 470.

182 Kramer, „Blockade", p. 473.

183 Volker Ullrich, *Kriegsalltag: Hamburg im Ersten* VVe/tferieg(Koln, 1982), p. 40.

184 Offer, *First World War,* p. 28.

185 Kramer, „Blockade", aici p. 461.

186 Citat in Watson, *Ring of Steel,* p. 352.

187 Kramer, „Blockade", aici p. 461.

188 Jay Winter şi Jean Louis Robert (ed.), *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin 1914 1919* (Cambridge, 1997), vol. 1, p. 517.

189 Watson, *Ring of Steel,* pp. 338-339.

190 *Ibid.*

191 *Ibid.*

192 Raport al comandamentului armatei din Karlsruhe, citat în Richard Bessel, „Revolution", în Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War, vol. 2: The State* (Cambridge, 2014), pp. 126-144, aici p. 131.

193 Guy Pedroncini, *Les Mutineries de 1917* (ediția a treia, Paris, 1996); pentru o imagine generală a crizei din 1917, vezi Leonard V. Smith, Stephane Audoin- Rouzeau şi Annette Becker, *France and the Great War* (Cambridge, 2003), pp. 113-145.

194 Christopher Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism* (Londra, 1967), p. 471.

195 WilliainH. Kautt, *The Anglo-Irish War, 1916- 1921: A People's War* (Westport. Conn., şi Londra, 1999).

196 Michael S. Neiberg, *The Second Battle of the Marne* (Bloomington, Ind., 2008), p. 34; Michael Geyer, *Deutsche Rüstungspolitik 1860 -1980* (Frankfurt pe Main, 1984), pp. 83-96; Richard Bessel, *Germany after the First World* War(Oxford,
1993), p. 5. Despre transferul trupelor germane, vezi Giordan Fong, „The Movement of German Divisions to the Western Front, Winter 1917-1918", *War in History 1* (2000), pp. 225-235, aici pp. 229-230.

197 *Jörn Leonhard, Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs (München, 2014), p. 805.*

198 O relatare foarte detaliată a ofensivei e oferită de David T. Zabecki, *The German 1918 Offensives: A Case Study in the Operational Level of War* (New York, 2006), pp. 126-133. Pentru o analiză mai concisă şi mai recentă, vezi Watson, *Ring of Steel,* 517ff.

199 Ernst Junger, *În Stahlgewittern: Ein Kriegstagebuch* (ediţia a 24-a Berlin, 1942), 244ff. Versiunea editată nu e fundamental diferită de consemnarea originală din jurnal: Ernst Jünger, *Kriegstagebuch 1914 -1918,* ed. Helmuth Kiesel (Stuttgart, 2010), 375ff. (consemnarea din jurnal din 21 martie 1918). Despre viaţa lui Jünger, vezi Helmuth Kiesel, *Ernst Jünger: Die Biographie* (München, 2007).

200 *Watson, Ring of Steel, 519f.; Martin Middlebrook, The Kaiser's Battle: The First Day of the German Spring Offensive (Londra, 1978).*

201 J. Paul Harris, *Douglas Haig and the First World War* (Cambridge şi New York, 2008), pp. 454 456.

202 *Alan Kramer, Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War (Oxford şi New York, 2007), pp. 269-271; Holger Herwig, The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914 1918 (Londra, 1997), pp. 400-416. Despre depăşirea rivalităţii franco-britanice, vezi Elizabeth Greenhalgh, Victory through Coalition: Politics, Command and Supply in Britain and France, 1914 -1918 (Cambridge şi New York, 2005).*

203 *Georg Alexander von Muller, The Kaiser and his Court: The Diaries, Note Books, and Letters of Admiral Alexander von Müller (Londra, 1961), p. 344.*

204 Hugenberg citat in Nebelin, *Ludendorff,* pp. 414-415.

205 Scrisoare de pe frontul de vest a sindicalistului şi social-democratului Heinrich Aufderstrasse, adresată lui Hermann Sachse (1 mai'1917), citată în Benjamin Ziemann, „Enttäuschte Erwartung und kollektive Erschöpfung: Die deutschen Soldaten an der Westfront 1918 auf dem Weg zur Revolution", în Jörg Duppler şi Gerhard P. Groß (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung.*

Nachwirkung (München, 1999), pp. 165-182, aici p. 175.

206 Watson, *Ring of Steel*, p. 520.

207 *Zabecki, German 1918 Offensives, pp. 139-173; David Stevenson, With our Backs to the Wall: Victory and Defeat in 1918 (Londra, 2011), p. 67.*

208 Wilhelm Deist, „Verdeckter Militärstreik im Kriegsjahr 1918?", în Wolfram Wette (ed.), *Der Krieg des kleinen Mannes: Eine Militärgeschichte von unten* (München şi Zürich, 1998), pp. 146-167, aici pp. 149-150.

209 *Alexander Watson, Enduring the Great War: Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914 1918 (Cambridge şi New York, 2008), p. 181.*

210 Zabecki, *German 1918 Offensives*, pp. 184-205; Watson, *Ring of Steel*, p. 521; Robert Foley, „From Victory to Defeat: The German Army in 1918", in Ashley
Ekins (ed.), *1918: Year of Victory* (Auckland şi Wollombi, 2010), pp. 69-88, aici p. 77.

211 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke, vol. 8: Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), pp. 289-320, aici p. 292.

212 *Stevenson, With our Backs to the Wall, pp. 78-88.*

213 Herwig, *First World War, 414;* Stephane Audoin-Rouzeau, Annette Becker şi Leonard V. Smith, *France and the Great War, 1914 1918* (Cambridge şi New York, 2003), p. 151; Stevenson, *With our Backs to the Wall*, p. 345.

214 Stephenson, *Final Battle*, p. 25.

215 Oliver Haller, „German Defeat in World War I, Influenza and Postwar Memory", in Klaus Weinhauer, Anthony McElligott şi Kirsten Heinsohn (ed.), *Germany 1916 -23:* A *Revolution in Context* (Bielefeld, 2015), pp. 151-180, aicip. 173f. Vezi şi Eckard Michels, „«Die Spanische Grippe» 1918/19: Verlauf, Folgen und Deutungen in Deutschland im Kontext des Ersten Weltkriegs", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* (2010), pp. l-33; Frieder Bauer şi Jörg Vogele, „Die «Spanische Grippe» in der deutschen Armee 1918: Perspektive der Ärzte und Generale", *Medizinhistorisches Journal* 48 (2013), pp. 117-152; Howard Phillips şi David Killingray (ed.), *The Spanish Influenza Pandemie of 1918-1919: New Perspectives* (Londra, 2003).

216 Stephenson, *Final Battle*, p. 25.

217 Pentru starea în care se aflau unităţile de pe linia frontului în ultimele săptămâni, vezi rapoartele din A. Philipp (ed.), *Die Ursachen des Deutschen Zusammenbruches im Jahre 1918 Zweite Abteilung: Der innere Zusammenbruch*, vol. 6 (Berlin, 1928), pp. 321-386.

218 Bernd Ulrich şi Benjamin Ziemann (ed.), *Frontalltag im Ersten*

Weltkrieg: Wahn und Wirklichkeit. Quellen und Dokumente (Frankfurt pe Main, 1994), p. 94 (raport din 4 septembrie 1918).

219 Stevenson, *With our Backs to the Wall*, pp. 112-169.

220 Friederike Kruger şi Michael Salewski, „Die Verantwortung der militärischen Führung deutscher Streitkräfte in den Jahren 1918 und 1945", în Jorg Duppler şi Gerhard Paul (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung* (München, 1999), pp. 377-398, aici p. 390.

221 Bernd Ulrich şi Benjamin Ziemann (ed.), *Frontalltag im Ersten Weltkrieg: Wahn und Wirklichkeit. Quellen und Dokumente* (Frankfurt, 1994), doc. 58, pp. 203-204.

222 Manfred Nebelin, *Ludendorff : Diktator im Ersten Weltkrieg* (München, 2010), pp. 423-424. Despre Hindenburg, vezi Wolfram Pyta, *Hindenburg: Herrschaft zwischen Hohenzollern und Hitler* (München, 2007).

223 Despre bătăliile pentru Doiran şi comemorările Primului Război Mondial în Bulgaria, vezi Nikolai Vukov, „The Memory of the Dead and the Dynamics of Forgetting: «Post-Mortem» Interpretations of World War I in Bulgaria", în Oto Luthar (ed.), *The Great War and Memory in Central and South Eastern Europe* (Leiden, 2016); vezi şi Ivan Petrov, *Voinata v Makedonia (1915 1918)* (Sofia, 2008); Nikola Nedev şi Ţocio Biliarski, *Doiranskata epopeia, 1915 1918* (Sofia, 2009).

224 Despre străpungerea de la Dobro Pole, vezi Richard C. Hall, *Balkan Breakthrough: The Battle of Dobro Pole 1918* (Bloomington, Ind., 2010); Di mitār Azmanov şi Rumen Lecev, „Probivat na Dobro pole prez sptemvri 1918 godina", *Voennoistoriceski sbornik* 67 (1998), pp. 154-175.

225 *Vezi detalii complete în Bogdan Kesiakov, Prinos kim diplomaticeskata isto- riia na Bulgaria (1918- 1925): Dogovori, konvenţii, spogodbi, protokoli i drughi sîglaşenia i diplomaticeski aktove s kratki belejki (Sofia, 1925); Petrov, Voinata v Makedonia, pp. 209-211.*

226 Eberhard Kessel (ed..), Friedrich Meinecke, *Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), p. 305 (consemnarea din jurnal din 27 septembrie 1918).

227 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 374 (consemnarea din jurnal din 1 octombrie 1918), p. 374.

228 Andrej Mitrovic, Serbia's *Great War, 1914-1918* (Londra, 2007), pp. 312-319.

229 Günther Rothenberg, *The Army of Francis Joseph* (West Lafayette, Ind., 1997), pp. 212-213.

230 Watson. Ring *of Steel,* p. 538.

231 *Mark Thompson, The White War: Life and Death on the Italian Front 1915 1919 (Londra, 2009), pp. 344-346; Mark Cornwall, The Undermining of Austria-Hungary: The Battle for Hearts and Minds (Basingstoke, 2000), pp. 287-299.'*

232 *Alexander Watson, Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914 1918 (Londra, 2015), p. 538.*

233 *Ibid.,* p. 540; Arthur May, *The Passing of the Hapsburg Monarchy,* vol. 2 (Phi ladelphia, 1966), pp. 760-763.

234 Rudolf Neck (ed.), *Österreich im Jahre 1918: Berichte und Dokumente* (Viena, 1968), pp. 104-113.

235 Citat în Mario Isnenghi şi Giorgio Rochat, *La Grande Guerra 1914 1918* (Bologna, 2008), pp. 463-564.

236Erik-Jan Zürcher, „The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", în Hugh Cecil şi Peter H. Liddle (ed.), *At the Eleventh Hour: Reflections, Hopes, and Anxieties at the Closing of the Great War,* 1918 (Londra, 1998), pp. 266-275.

237 *Martin Albrecht, Als deutscher Jude im Ersten Weltkrieg: Der Fabrikant und Offizier Otto Meyer (Berlin, 2014), p, 122.*

238 Albrecht von Thaer, *Generalstabsdienst an der Front und in der OHL: Aus Briefenund Tagebuchaufzeichnungen,* 3915-1919(Göttingen, 1958), p. 234 (consemnare in jurnal din 1 octombrie 1918).

239 *Ibid.*

240 Herbert Michaelis, Ernst Schraepler şi Günter Scheel (ed.), *Ursachen und Folgen,* vol. 2: *Der militärische Zusammenbruch und das Ende des Kaiserreichs* (Berlin, 1959), pp. 319-320 (doc. 365).

241 Discursul lui Wilson din Congres, 11 februarie 1918, citat în Woodrow Wilson, *War and Peace: Presidential Messages, Addresses, and Public Papers (1917 1924),* ed. Ray Stannard Baker şi William E. Dodd (New York, 1927), pp. 177-184, aici p. 180.

242 Harry Rudolph Rudin, *Armistice 1918* (New Haven, 1944), pp. 53-54.

243 *Lothar Machtan, Prinz Max von Baden: Der letzte Kanzler des Kaisers (Berlin, 2013).*

244 Ebert citat in Heinrich August Winkler, *Weimar 1918 1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München, 1993), p. 22.

245 Heinrich August Winkler, *Age of Catastrophe: A History of the West, 1914 1945* (Londra şi New Haven, 2015), pp. 61-62. Despre reformele din octombrie, vezi, foarte recent, Anthony McElligott, *Rethinking the Weimar Republic: Authority and Authoritarianism, 1916 1936* (Londra, 2014), pp. 19 *M.*

246 Rudin, *Armistice 1918,* pp. 53 şi 56-80; Watson, *Ring of Steel,* pp. 547-548.

247 *Alexander Sedlmaier, Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913- 1921) (Stuttgart, 2003), p. 101. Despre schimbul de scrisori dintre Germania şi Statele Unite, vezi şi Klaus Schwabe, Deutsche Re volutiotiund Wilson -Frieden: Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/1919 (Düsseldorf, 1971), pp. 88-195. Edmund Marhefka (ed.), Der Waffenstillstand 1918- 1919: Das Dokumenten- Material d. Waffenstillstands-Verhandlungen von Compiegne, Spa, Trier und Brüssel, vol. 1: Der Waffenstillstandsvertrag von Compiegne und seine Verlängerungen nebst den finanziellen Bestimmungen (Berlin, 1928), p. 11.*

248 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke,* vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), 306 (consemnare în jurnal din 3 octombrie 1918).

249 Karl Friedrich Nowak (ed.), *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann* (Berlin, 1929), 214 (consemnarea din 7 octombrie 1918).

250 *KlausSchwabe, Woodrow Wilson, Revolutionary Germany, and Peacemaking, 1918-1919: Missionary Diplomacy and the Realities of Pouier(Chapel Hill, NC, şi Londra, 1985), p. 47.*

251 *Ibid.,* p. 48.

252 *Ibid.,* 48i'f.

253 *Marhefka (ed.), Der Waffenstillstand 1918- 1919, p. 12.*

254 *Ibid.,* 13f.

255 *Ibid.*

256 Sedlmaier, *Deutschlandbilder,* p. 217.

257 Bullit Lowry, *Armistice 1918* (Kent, Oh., şi Londra, 1996), p. 77.

258 *Schwabe, Woodrow Wilson, Revolutionary Germany, 55ff.*

259 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher,* ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 376 (consemnare în jurnal din 15 octombrie 1918).

260 *Marhefka (ed.), Der Waffenstillstand 1918-1919, 14f.*

261 Sedlmaier, *Deutschlandbilder,* p. 105.

262 *Ibid.,* p. 155.

263 *Schwabe, Woodrow Wilson, Revolutionary Germany, p. 66.*

264 Memorandum de F.R. Lane (23 octombrie 1918), citat în Sedlmaier, *Deutschlandbilder,* p. 105.

265 *Schwabe, Woodrow Wilson, Revolutionary Germany, p. 67.*

266 Citat în Rudin, *Armistice 1918,* p. 173; Watson, *Ring of Steel,* pp. 550-551.

267 Nebelin, *Ludendorff* 479f.

268 Max Hoffmann, *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann, ed. Karl Friedrich Nowak* (Berlin, 1929), p. 215 (consemnare din 8

octombrie 1918).

269 Nebelin, *Ludendorff,* 489ff.; prinţul Max von Baden către Wilhelm al II-lea, 25 octombrie 1918, în Erich Matthias şi Rudolf Morsey, *Die Regierung des Prinzen Max von Baden. Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*, vol. 2 (Düsseldorf, 1962) doc. nr. 94.

270 Nebelin, *Ludendorff,* p. 493.

271 *Ibid.,* pp. 497-498.

272 *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann,* ed. Karl Friedrich Nowak (Berlin, 1929), 216f. (consemnare din 27 octombrie 1918).

273 *Marhefka (ed.), Der Waffenstillstand 1918 -1919, 17f.*

274 *Winkler, Age of Catastrophe, pp. 61-62; McElligott, Rethinking the Weimar Republic, pp. 19-26.*

275 *Auer citat în Joachim Käppner, 1918: Aufstand für die Freiheit. Die Revolution der Besonnenen (München, 2017), p. 152.*

276 Martin Kitchen, *The Silent Dictatorship: The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff,* 1916- 1918 (New York, 1976). Richard Bessel, „Revolution", în Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War*, vol. 2 (Cambridge şi New York, 2014), pp. 126-144.

277 Wilhelm Deist, „Die Politik der Seekriegsleitung und die Rebellion der Flotte Ende Oktober 1918", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 14 (1966), pp. 341-368.

278 Gerhard Groß, „Eine Frage der Ehre? Die Marineführung und der letzte Flottenvorstoß 1918", in Jörg Duppler şi Gerhard P. Groß (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung (München,* 1999), pp. 349-365, aici pp. 354— 365; Alexander Watson, *Ring of Steel; Germany and Austria-Hungary at War, 1914-1918* (Londra, 2015), p. 552.

279 Richard Stumpf, *Warum die Flotte zerbrach: Kriegstagebuch eines christlichen Arbeiters* (Berlin, 1927), p. 25, citat in Groß, „Frage der Ehre?", p. 349.

280 Dirk Dähnhardt, *Revolution in Kiel* (Neumünster, 1984), p. 48, despre evenimentele din 1917; vezi şi *Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassungsgebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919 1928: Verhandlungen, Gutachten,* Urkunden, ed. Walter Schiicking et al.; *Die Ursachen des Deutschen Zusammenbruchs im fahre 1918,* ediţie de Albrecht Philipp (Berlin, 1928-1929), vol. 9/1 şi 2: „Entschließung und Verhandlungs bericht: Marine und Zusammenbruch", vol. 10/1: „Gutachten der Sachverständigen Alboldt, Stumpf, v. Trotha zu den Marinevorgängen 1917 und 1918"; vol. 10/2: „Tagebuch des Matrosen Richard Stumpf"; *Marinestreiks*

Meuterei- Revolutionäre Erhebung 1917/1918, ed. Stephan Huck şi Frank Nägler (München, 2009).

281 *Dähnhardt, Revolution, pp. 35 şi 48; vezi şi Detlef Siegfried, Das radikale Milieu: Kieler Novemberrevolution, Sozialwissenschaft und Linksradikalismus 1917- 1922* (Wiesbaden, 2004).

282 Wilhelm Deist, „Die Politik der Seekriegsleitung und die Rebellion der Flotte Ende Oktober 1918", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 14 (1966), pp. 341-368, aici 347f.

283 Dähnhardt, *Revolution,* p. 50; Deist, *Politik*, p. 351; *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*, vol. 2: „Die Regierung des Prinzen Max von Baden", ed. E. Matthias şi R. Morsey (Düsseldorf, 1962), 220ff.

284 Citat în Deist, *Politik,* p. 352.

285 *Ibid.,* 352f.

286 Trothas „Überlegungen in ernster Stunde" for Levetzow, 6 octombrie 1918, cu o scrisoare de prezentare din 8 octombrie 1918, citat în Deist, *Politik*, 352f.

287 Holger H. Herwig, *„Luxury" Fleet: The Imperial German Navy, 1888 -1918* (Londra, 1980), p. 247 şi p. 250; Watson, *Ring of Steel,* p. 552.

288 Dähnhardt, *Revolution,* p. 52; Groß, *Frage*, 351 f.

289 Despre detaliile planului şi discuţia legată de raţiunile sale militare şi motivele SRL, vezi Groß, *Frage*, 351ff.

290 *Bernhard Rausch, Am Springquell der Revolution: Die Kieler Matrosenerhebung (Kiel, 1918), p. 7.*

291 Dähnhardt, *Revolution,* p. 52; despre textul manifestului, vezi Hugo von Wal- deyer-Hartz, *Die Meuterei der Hochseeflotte: Ein Beitrag zur Geschichte der Revolution* (Berlin, 1922), p. 29.

292 Dähnhardt, *Revolution,* p. 53.

293 „Sammlung Unruhen in Kiel", BA-MA F4076/64914, citat în Dähnhardt, *Revolution,* p. 54.

294 *Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassungsgebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919 1928 (= WUA): Verhandlungen, Gutachten, Urkunden, ed. Walter Schücking, Johannes Bell, et al, seria 4, Die Ursachen des Deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918, ed. Albrecht Philipp (Berlin, 1928-1929), vol. 9/1, p. 486.*

295 Dähnhardt, *Revolution,* p. 54.

296 „Bericht Konteradmiral Kusel, Eintreffen und Aufenthalt III. Geschwader", BA MA F 7590/vol. 2, citat în Dähnhardt, *Revolution,* p. 55.

297 *Lothar Popp, Ursprung und Entwicklung der Novemberrevolution 1918 (Kiel,* 1918) , p. 10.

298 Raportul poliţiei din 2 noiembrie 1918, BA-MA Rm 31/v. 2373, fos 10-14, citat în Dähnhardt, *Revolution,* p. 56.

299 Dähnhardt, *Revolution,* p. 56.

300 *Ibid.*

301 Popp, *Ursprung,* p. 11; Dähnhardt, *Revolution,* p. 57.

302 Hannes Leidinger, „Der Kieler Aufstand und die deutsche Revolution", în Verena Moritz şi Hannes Leidinger (ed.), *Die Nacht des Kirpitschnikow: Eine andere Geschichte des Ersten Weltkriegs* (Viena, 2006), pp. 220-235; Daniel Horn, *Mu- tiny on the High Seas: Imperial German Naval Mutinies of World War One* (Londra, 1973), pp. 234-246; Watson, *Ring of Steel,* p. 553; Dirk Liesemer, *Aufstand der Matrdsen: Tagebuch einer Revolution* (Hamburg, 2018); Martin Rackwitz, *Kiel 1918: Revolution. Aufbruchzu Demokratie und Republik* (Kiel, 2018).

303 Dähnhardt, *Revolution,* 58f.

304 „Kriegstagebuch des Munitionsdepots (Ostufer der Kieler Förde)", BA-MA F 3979/63961, citat in Dähnhardt, *Revolution,* p. 60.

305 „Kriegstagebuch der Kommandatur", BA-MA F. 4077/64921, citat in Dähnhardt, *Revolution,* p. 60.

306 *Erich Matthias şi Hans Meier-Welcher (ed.), Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, seriaa2-a: Militärund Politik: Militär und Innenpolitik im Weltkrieg 1914 1918, ed. Wilhelm Deist, 2 vol. (Düsseldorf, 1970), nr. 502, p. 1361.*

307 Philipp Scheidemann, *Der Zusammenbruch* (Berlin, 1921), p. 190.

308 Wolf ram Wette, *Gustav Noske: Eine politische Biographie* (Düsseldorf, 1987), p. 203; Gustav Noske, *Von Kiel bis Kapp* (Berlin, 1920), p. 8.

309 „Kriegstagebuch der Stadtkommandantur", BA-MA RM 3 l/v.2^3, fo. 70, citat în Dähnhardt, *Revolution,* p. 62,

310 Dähnhardt, *Revolution,* p. 63.

311 Popp, *Ursprung,* p. 14.

312 Dähnhardt, *Revolution,* p. 64.

Souchon Papers, BA-MAN 156/31, citat în Dähnhardt, *Revolution,* p. 65.

314 „Bericht Steinhäusers über die Ereignissein der Karlstraße am 3.11.1918", BA- MA RM 31 /v. 2373, fos 23£c, citat în Dähnhardt, *Revolution,* p. 65.

315 Dähnhardt, *Revolution,* p. 65. Conform descrierii lui Popp, procesiunea a fost filmată fără atenţionare prealabilă. Popp, *Ursprung,* p. 13.

316: E*hnhardt, *Revolution,* p. 66.

317 „Kriegstagebuch der Station", BA-MA F 3974a/63919, citat în Dähnhardt, *Revolution,* p. 66.

318 *Ibid.*.

319 *Ibid.*

32# Popp, *Ursprung,* p. 16.

321 Dähnhardt, *Revolution,* p. 82.

322 *Ibid.*, p. 75.

323 Popp, *Ursprung,* 16; Rausch, *Springquell,* p. 16.

324 Rausch, *Springquell,* p. 20.

325 Raportul „Sauchon's de pe 7 martie 1920", BA-MA, F 1660/0, citat în Dähnhardt, *Revolution,* p. 76.

326 Dähnhardt, *Revolution,* p. 76.

327 Noske, *Kiel bis Kapp,* p. 10; Conrad Haussmann, *Schlaglichter: Reichstagsbriefe und Aufzeichnungen,* ed. Ulrich Zeller (Frankfurt pe Main, 1,924), p. 265; Wette, *Noske,* p. 203.

328 Noske, *Kiel bis Kapp,* p. 11.

329 Wette, *Noske,* p. 206.

330 *Ibid.*

331 Dähnhardt, *Revolution,* p. 87; Wette, *Noske,*

Noske, *Kiel bis Kapp,* p. 13.

333 *Ibid.*, p. 23; Wette, *Noske,* p. 554.

334 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke,* vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), 309f. (consemnare în jurnal din 10 noiembrie 1918).

335 Ulrich Kluge, „Militärrevolte und Staatsumsturz: Ausbreitung und Konsolidierung der Räteorganisation im rheinisch-westfälischen Industriegebiet", în Reinhard Rürup (ed.), *Arbeiter und Soldatenräte im rheinisch-westfälischen*

Industriegebiet (Wuppertal, 1975), pp. 39—82. Mai recent, vezi Hans-Jorg Czech, Olaf Matthes şi Ortwin Pelc (ed.), *Revolution? Revolution! Hamburg 1918/1919* (Hamburg, 2018).

336 Hermann Müller, *Die Novemberrevolution: Erinnerungen* (Berlin, 1928), p. 29.

337 *Jan Rüger, Helgoland. Deutschland, England und ein Felsen in der Nordsee (Berlin, 2017), p. 152.*

338 *Despre rolul Armatei Teritoriale în Revoluţia din Noiembrie, vezi Ernst-Heinrich Schmidt, Heimatheer und Revolution 1918: Die militärischen*

Gewalten im Heimatgebiet zwischen Oktoberreform und Novemberrevolution (Stuttgart, 1981).

339 Michael Geyer, „Zwischen Krieg und Nachkrieg; Die deutsche Revolution 1918/19 im Zeichen blockierter Transnationalität", în Alexander Gallus (e^, *Die vergessene Revolution von 1918/1919* (Güttingen, 2010), pp. 187-222, aici pp. 193-195.

340 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880 1937,* ed. Günter Riederer şi Roland Kamzelak, vol. 6 (Stuttgart, 2006), p. 619.

341 *Roger Chickering, Imperial Germany and the Great War, 1914 1918 (ediţia a doua, Cambridge, 2004), p. 195; Adam R. Seipp, The Ordeal of Peace: Demobilization and the Urban Experience in Britain and Germany, 1917-1921 (Farnham, 2009).*

342 Hans Beyer, *Die Revolution in Bayern 1918/1919* (Berlinul de Est, 1988), p. 13.

343 Heinrich Hillmayr, „München und die Revolution 1918/1919", în Karl Bosl (ed.), *Bayern im Umbruch. Die Revolution von 1918, ihre Voraussetzungen, ihr Verlauf und ihre Folgen* (München şi Viena, 1969), pp. 453-504, aici p. 471.

344 *Ibid.;* Beyer, *Revolution,* p. 13.

345 *Günter Hortzschansky (ed.), Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution 1918/1919 (Berlinul de Est, 1978), p. 107.*

346 *Allan Mitchell, Revolution in Bayern 1918/1919: Die Eisner-Regierung und die Räterepublik (München, 1967), p. 79; Beyer, Revolution, p. 15.*

347 „Resolution der Theresienwiesen-Versammlung vom 7. November 1918", retipărită în *Münchener Post,* 8 noiembrie 1918; citat de asemenea în Beyer, *Revolution,* 161f.

348 *Franz Schade, Kurt Eisner und die bayerische Sozialdemokratie (Hanovra, 1961); Peter Kritzer, Die bayerische Sozialdemokratie und die bayerische Politik in den Jahren 1918 1923 (München, 1969),* şi *Bernhard Grau, Kurt Eisner 1867-1919: Eine Biographie (München, 2001).*

349 Mitchell, *Revolution,* pp. 30-55.

350 *Ibid.*

351 *Anthony Read, The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism (Londra, 2009), pp. 33-37.*

352 Beyer, *Revolution,* 12f.

353 Hillmayr, *München-,* Grau, *Eisner,* p. 344; Mitchell, *Revolution,* p. 100; David Clay Large, *Where Ghosts Walked: Munchens Road to the Third Reich* (New York, 1997), pp. 78-79; Read, *The World on Fire,* p. 35.

354 *Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen*

Arbeiterbewegung, second series (Berlinul de Est, 1957), p. 280.

355 *Hilde Kramer, Rebellin in München, Moskau und Berlin: Autobiographie 1901 – 1924, ed. Egon Günther (Berlin, 2011), p. 49.*

356 *Beyer, Revolution, p. 16; Hillmayr, München, p. 472; Hortzschansky, Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution, p. 107.*

357 *Felix Fechenbach, Der Revolutionär Kurt Eisner: Aus persönlichen Erlebnissen (Berlin, 1929), 42f., citat în Hortzschansky, Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution, p. 109.*

358 *Ulrich Kluge, Soldatenräte und Revolution: Studien zur Militärpolitik in De utschland 1918/1919 (Göttingen, 1975), pp. 48-56.*

359 Rainer Maria Rilke către Clara, 7 noiembrie 1918, în Heinrich August Winkler şi Alexander Cammann (ed.), *Weimar: Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1918 1933* (München, 1997), pp. 44-45.

360 Oswald Spengler, citat *Ibid.*, pp. 57-58.

361 *Lothar Machtan, Die Abdankung: Wie Deutschlands gekrönte Häupter aus der Geschichte fielen (Berlin, 2008), aici p. 15. Vezi şi Karina Urbach (ed.), European Aristocracies and the Radical Right, 1918- 1939 (Oxford, 2007). Stephan Ma- linowski, Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat (Berlin, 2003),*
pp. 20-28.

362 Despre revoluţia din Dresda, vezi Freya Klier, *Dresden 1919: Die Geburt einer neuen Epoche* (Freiburg, 2018). Despre revoluţia din Saxonia în sens mai larg, vezi John Ondrovcik „«All the Devils Are Loose»; The Radical Revolution in the Saxon Vogtland, 1918-1920" (teză de doctorat nepublicată, Harvard, 2008).

363 Decie Denholm, „Eine Australierin in Leipzig: Die heimlichen Briefe der Ethel Cooper 1914-1919", în Bernd Hüppauf (ed.), *Ansichten vom Krieg* (Konigstein im Taunus, 1984), pp. 132--152, aici p. 150. Despre Leipzig în timpul revoluţiei, vezi Werner Bramke şi Silvio Reisinger, *Leipzig in der Revolution von 1918/1919* (Leipzig, 2009); Silvio Reisinger, „Die Revolution von 1918/1919 in Leipzig", in Ulla Plener (ed.), *Die Novemberrevolution 1918/1919 in Deutschland: Für bür gerliche und sozialistische Demokratie. Allgemeine, regionale und biographische Aspekte. Beiträge zum 90. Jahrestag der Revolution* (Berlin, 2009), pp. 163-180.

364 Citat în Eberhard Kolb, *Umbrüche deutscher Geschichte 1866/1871, 1918/1919, 1929/1933: Ausgewählte Aufsätze,* ed. Dieter

Langewiesche şi Klaus Schön hoven (München, 1993), pp. 246-247.

365 Oliver Bernhardt, *Alfred Döblin* (München, 2007).

366 Alfred Doblin, ,,Revolutionstage im Elsaß", *Die Neue Rundschau* 1 (februarie 1919), pp. 164-172, retipărită în Alfred Döblin, *Schriften zur Politik und Gesellschaft* (Olten şi Freiburg im Breisgau, 1972), pp. 59-70, aici p. 60.

367 *Ibid.,* 61f.

368 *Ibid.,* p. 64.

369 *Walter Nojowski, Victor Klemperer (1881 1960): Romanist Chronist der Vor – hoelle (Berlin, 2004).*

370 *Victor Klemperer, Curriculum Vitae, Erinnerungen 1881-1918, vol. 2 (Berlin, 1996), p. 689.*

371 *Ibid.,* p. 690.

372 *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann, ed. Karl Friedrich Nowak (Berlin, 1929), pp. 214-224, aici p. 218 (consemnarea din 12 noiembrie* 1918).

373 Klemperer, *Curriculum Vitae,* p. 703.

374 Max von Baden, *Erinnerungen und Dokumente* (Berlin, 1927), p. 588. Pintre studiile locale cu privire la câteva dintre aceste evenimente se numără Martin Gohlke, „Die Rate in der Revolution 1918/1919 in Magedeburg" (teză de doctorat nepublicată, Oldenburg, 1999); Reinhard Bein, *Braunschweig zwischen rechts und links: Der Freistaat 1918 bis 1930. Materialien zur Landesgeschichte* (Braunschweig, 1991); Reinhold Weber, *Baden und Württemberg 1918/1919: Kriegsende Revolution Demokratie* (Stuttgart, 2018); Detlef Lehnert (ed.), *Revolution 1918/1919 in Norddeutschland [Berlin,* 2018).

375 Pentru o ¡relatare detaliată a sfârşitului dinastiilor germane, vezi Lothar Ma- chtan, *Die Abdankung: Wie Deutschlands gekrönte Häupter aus der Geschichte fielen* (Berlin, 2008).

376 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher,* ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 378 (consemnarea din 8 noiembrie 1918).

377 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke,* vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), p. 300.

378 Pentru surse principale pe această temă, vezi Erich Matthias şi Rudolf Morsey (ed.), *Die Regierung des Prinzen Max von Baden* (Düsseldorf, 1962). Pentru o evaluare a scurtei perioade de monarhie parlamentară, vezi Wolfram Pyta, „Die Kunst des rechtzeitigen Thronverzichts; Neue Einsichten zur Überlebenschance der parlamentarischen Monarchie in Deutschland im Herbste 1918", în Bernd Sösemann şi Patrick Merziger, *Geschichte, Öffentlichkeit, Kommunikation: Festschrift für Bernd Sösemann zum 65. Geburtstag (Stuttgart,*

2010), pp. 363-382.

379 *Wolfgang Sauer, „Das Scheitern der parlamentarischen Monarchie", in Eberhard Kolb, Vom Kaiserreich zur Weimarer Republik (Köln, 1972), pp. 77-102; Alexander Sedlmaier, Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913 1921) (Stuttgart, 2003), p. 103; Klaus Schwabe, Deutsche Revolution und Wilson-Frieden: Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/1919 (Düsseldorf, 1971), p. 134.*

380 Cecil Lamar, *Wilhelm II.*, vol. 2: *Emperor and Exile, 1900 -1941* (Chapel Hill, NC, şi Londra, 1996), 286f.

381 Martin Kohlrausch, *Der Monarch im Skandal: Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie* (Berlin, 2005), p. 326. Există o serie de dovezi că o moarte înscenată în luptă a monarhului (*Königstod)* era considerată o opţiune serioasă.

382 *Baden, Erinnerungen und Dokumente, p. 530.*

383 John C..G. Röhl, *Wilhelm II.*, vol. 3: *Der Weg in den Abgrund 1900 1941* (München, 2008), p. 1239; Sedlmaier, *Deutschlandbilder*, p. 103; Schwabe, *Wilson- Frieden*, p. 134.

384 „Bericht Wilhelm Drews über seinen Besuch bei Wilhelm II. an Max von Baden", in Erich Matthias şi Rudolf Morsey (ed.), *Die Regierung des Prinzen Max von Baden* (Düsseldorf, 1962), doc. nr. 115.

385 Wilhelm citat în Röhl, *Wilhelm*, vol. 3, pp. 1242 şi 1540, nota 225.

386 *Alfred Niemann, Kaiser und Revolution: Die entscheidenden Ereignisse im Großen Hauptquartier im Herbst 1918 (Berlin, 1922), p. 126.*

387 Niemann a realizat o imagine mai ambivalenţă a călătoriei, menţionând că unii soldaţi au arătat indiferenţă şi chiar ostilitate faţă de kaizer. Niemann, *Kaiser und Revolution,* pp. 129-131; Alfred Niemann, *Revolution von Oben – Ums turz von unten: Entwicklung und Verlauf der Staatsumwalzung m Deutschland 1914 1918* (Berlin, 1927), p. 389.

388 Baden, *Erinnerungen*, p. 597.

389 Niemann, *Kaiser und Revolution*, p. 134; Harry R. Rudin, *Armistice 1918* (New Haven, 1944), pp. 327-329 şi 349-351.

390 Mărturia lui Groener din procesul „loviturii de cuţit în spate", din 1925, citată în Christof von Ebbinghaus, *Die Memoiren des Generals von Ebbinghaus* (Stuttgart, 1928), p. 29.

391 Hünicken, „Das Frontheer und der 9. November: Erlebnisse eines Regimentskommandeurs in Spa", anexă la Niemann, *Revolution von Oben,* pp. 437-444.

392 Hünicken, „Das Frontheer", p. 439; protocolul Westarp, ln Gerhard A. Ritter şi Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918 191*9: *Dokumente*

(Hamburg, 1975), p. 71.

393 Conform relatărilor martorilor maiorului Beck şi ai căpitanului Roedenbeck, discursul lui Hindenburg, retipărit în Kuno Graf Westarp, *Das Ende der Monarchie,* ed. Werner Cnze (Berlin, 1952), pp. 64-65.

394 Westarp, *Das Ende der Monarchie*, pp. 65-66; Hunicken, „Das Frontheer", p. 439.

395 Wilhelm Groener, *Lebenserinnerungen: Jugend, Generalstab, Weltkrieg* (Göttingen, 1957), pp. 457-458.

396 *Ibid.*, p. 438; Röhl, *Wilhelm*, vol. 3, p. 1244.

397 Groener, *Lebenserinnerungen*, p. 460.

398 *Richard Müller, Geschichte der deutschen Revolution, vol. 2: Die Novemberrevolution (Berlin, 1974), p. 10. Vezi şi Heinrich August Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924 (Berlin, 1984), p. 45.*

399 Adolf Wermuth, *Ein Beamtenleben* (Berlin, 1922), p. 412.

400 Richard Müller, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 1: *Vom Kaiserreich zur Republik* (Viena, 1924; retipăritä Berlin, 1979), 178f.

401 *Müller, Geschichte der deutschen Revolution, vol. 2, p. 12.*

402 „Anordnung General von Linsingens, 7.11.1918", în Gerhard A. Ritter şi Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918-1919: Dokumente* (Hamburg, 1975), p. 62.

403 Heinrich August Winkler, *Weimar 1918-1933* (München, 1993), p. 29.

404 Astacel puţin din aprecierea convingătoare a situaţiei. Max von Baden, *Erinnerungen und Dokumente* (Stuttgart, Berlin şi Leipzig, 1927), 579f.

405 *Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung, 4 p. 1.*

406 Erich Matthias şi Rudolf Morsey (ed.), *Die Regierung Max von Baden* (Düsseldorf, 1964), pp. 620-627; Baden, *Erinnerungen und Dokumente*, p. 581.

407 *Vorwärts*, 9 noiembrie 1918, ediţia de dimineaţă.

408 *Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung, p. 42.*

409 Emil Barth, Aus *der Werkstatt der Revolution* (Berlin, 1919), p. 53; Wilhelm Pieck, *Gesammelte Reden und Schriften*, vol. 1 (august 1904-l ianuarie 1919) (Berlinul de Est, 1959), 413ff.; Ritter şi Miller, *Revolution,* 64ff.

410 „Aufruf des Vollzugsauschusses des Arbeiter-und Soldatenrates Berlin vom 8.11.1918", retipărit în Günter Hortzschansky (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution 1918/1919* (Berlin (RDG), 1978), p. 141.

411 „Flugblatt der Spartakusgruppe, 8.11.1918", retipărită în Hortzschansky (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution,*

p. 140.

412 *Barth, Aus der Werkstatt der Revolution, p. 54.*

413 Cläre Casper-Derfert, „Steh auf, Arthur, heute ist Revolution", in Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED (ed.), *Vorwärts und nicht vergessen: Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918/1919* (Berlin (RDG), 1958), pp. 293-300, aici 298f.

414 Ingo Materna, „9. November 1918-der erste Tag der Republik: Eine Chronik", *Berlinische Monatsschrift* 4/2000, pp. 140-147, aici p. 141.

415 *Müller, Geschichte der deutschen Revolution, vol. 2, p. 11.*

416 http://www.dhm.de/lemo/zeitzeugen/m%C3%BCnsterberg-novemberrevo- lution-1918 (accesat ultima dată pe 11 ianuarie 2018).

417 *Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung, p. 42; Hans Adolph, Otto Wels und die Politik der deutschen Sozialdemokratie 1894 1939: Eine politische Biographie (Berlin, 1971), p. 77.*

418 Pieck, *Gesammelte Reden und Schriften,* vol. 1, 425f. Acelaşi eveniment a fost descris diferit de Dittmann. Conform lui, Ebert, Scheidemann şi Eduard David de la MSPD s-au văzut cu Ledebour, Dittmann şi Ewald Vogtheer de la SPDI înainte de întâlnirea cu grupul parlamentar MSPD, ca să discute posibilităţile de formare a unui guvern de coaliţie. Dittmann şi Vogtheer au fost deschişi la această idee, în timp ce Ledebour, care avea legături foarte strânse cu *Revolutionäre Obleute,* a respins ideea „în cei mai brutali termeni". Vezi Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung,* p. 50.

419 *Ernst Troeltsch, Spektator Briefe: Aufsätze über die deutsche Revolution und die Weltpolitik 1918/1922 (Tübingen, 1924), 22f.*

420 *Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung, p. 45.*

421 *Müller, Geschichte der deutschen Revolution, vol. 2, p. 10.*

422 *Hans Adolph, Otto Wels und die Politik der deutschen Sozialdemokratie 1894 1939: Eine politische Biographie (Berlin, 1971), 71f.; Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung, p. 46.*

423 *Joachim Petzold, Der 9. November 1918 in Berlin: Berliner Arbeiterveteranen berichten über die Vorbereitung der Noveberrevolution und ihren Ausbruch am 9. November 1918 in Berlin (Berlinul de Est, 1958), p. 33.*

424 Müller, *Geschichte der deutschen Revolution,* vol. 2, llif. Materna, „9. November 1918", p. 141.

425 Declaraţia lui Hans Pfeiffers în Petzold, *Der 9. Novemer 1918 in Berlin,* p. 34.

426 Casper-Derfert, „Steh auf, Arthur, heute ist Revolution", p. 300.

427 Sebastian Haffner, *Failure of a Revolution: Germany 1918*

1929(Chicago, 1986),

428 Baden, *Erinnerungen und Dokumente,* vol. 2, pp. 630-631.

429 Retipăritâ în Wilhelm Stahl (ed.), *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender,* p. 34 (1918) (München, 1922), 450f. Traducerea de aici este luată din Haffner, *Failure of a Revolution,* 74f.

430 Decie Denholm, „Eine Australierin in Leipzig: Die heimlichen Briefe der Ethel Cooper 1914-1919", în Bernd Hiippauf (ed.), *Ansichten vom Krieg* (Königstein im Taunus, 1984), p. 150.

4.31 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880 -1937,* ed. de Roland Kamzelak şi Ulrich Ott, vol. 6: *1916 1918* (Stuttgart, 2007), pp. 622-625, aici p. 624.

432 *Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung, 46f.*

433 Materna, 9. *November 1918,* p. 142.

434 *Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung, 46f.*

435 *Ibid.*

436 *Ibid.,* p. 39.

437 Bernd Braun, „Die «Generation Ebert»„ în Bernd Braun şi Klaus Schönhoven (ed.), *Generationen in der Arbeiterbewegung* (München, 2005), pp. 69-86.

438 Robert Gerwarth şi John Horne, „Vectors of Violence: Paramilitarism in Europe after the Great War, 1917-1923", *The Journal oj Modern* History 83 (2011), pp. 489-512, aici p. 497.

439 Robert Gerwarth şi John Horne, „Bolshevism as Fantasy: Fear of Revolution and Counter-Revolutionary Violence, 1917-1923", în Robert Gerwarth şi John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War* (Oxford, 2012), pp. 40-51, 40ff.

440 *Citat în Mark Jones, Founding Weimar: Violence arid the German Revolution of 1918 1919 (Cambridge, 2016), p. 10.*

441 Robert Gerwarth şi Martin Conway, „Revolution and Counterrevolution", în Donald Bloxham şi Robert Gerwarth (ed.), *Political Violence in Twentieth- Century Europe* (Cambridge şi New York, 2011), pp. 140-175.

442 David Kirby, *A Concise History of Finland* (Cambridge şi New York, 2006), 152f.

443 Pertti Haapala şi Marko Tikka, „Revolution, Civil War and Terror in Finland in 1918", în Robert Gerwarth şi John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War* (Oxford, 2012), pp. 71-83.

444 Despre Războiul Civil finlandez in limba engleză: Anthony Upton,

The Finnish Revolution, 1917 -1918 (Minneapolis, 1980); Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (Berkeley, 1988); TuomasHoppu şi Pertti Haapala (ed.), *Tampere 1918: A Town in the Civil War* (Tampere, 2010); Jason Lavery, „Finland 1917 -1919: Three Conflicts, One Country", *Scandinavian Review* 94 (2006), pp. 6-14; Evan Mawdsley, *The Russian Civil War* (Londra, 2000), pp. 27-29.

445 *Müller, Geschichte der deutschen Revolution, vol. 2, 10. Vorwärts, 9 noiembrie 1918, retipărită în Hortzschansky (ed.), Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution, p. 142.*

446 Apelul lui Friedrich Ebert din 9 noiembrie 1918, tipărit in Ritter şi Miller, *Revolution*, 79f.

447 Philipp Scheidemann, *Der Zusammenbruch* (Berlin, 1921), p. 173.

448 Scheidemann citat în Manfred Jessen-Klingenberg, „Die Ausrufung der Republik durch Philipp Scheidemann am 9. November 1918", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 19 (1968), pp. 649-656, aici 653f.

449 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), pp. 378-379 (consemnarea din 9 noiembrie 1918).

450 *Dominik Juhnke, Judith Prokasky şi Martin Sabrow: Mythos der Revolution: Karl Liebknecht, das Berliner Schloss und der 9. November 1918 (München, 2018). Niess, Revolution von 1918/1919, p. 76.*

451 Citat din „Karl Liebknecht proklamiert am 09.11.1918 die Sozialistische Republik Deutschland (Auszug)", în Ritter şi Miller, *Revolution*, p. 79.

452 Heinrich August Winkler, *Age of Catastrophe: A History of the West, 1914* – 1945 (Londra şi New Haven, 2015), p. 67.

453 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), aici p. 310 (consemnare din 11 noiembrie 1918).

454 „Protokoll der Sitzung der Reichsregierung unter Teilnahme von Generalleutnant Groener am 5.11.1918", parţial retipărită, Hellmut Otto şi Karl Schmiedel, *Der Erste Weltkrieg. Dokumente* (Berlinul de Est, 19772), pp. 330-334; vezi şi Erich Matthias şi Rudolf Morsey (ed.), *Die Regierung des Prinzen Max von Baden* (Düsseldorf, 1962), 526ff. Matthias Erzberger, *Erlebnisse im Weltkrieg* (Stuttgart şi Berlin, 1920), 325f.; Matthias şi Morsey (ed.), *Die Regierung des Prinzen Max von Baden*, p. 557.

455 *Edmund Marhefka (ed.), Der Waffenstillstand 1918-1919: Das Dokumenten- Material. Waffenstillstands-Verhandlungen von Compiegne, Spa, Trier und Brüssel, vol. 1: Der Waffenstillstandsvertrag von Compiegne und seine Verlängerungen nebst den finanziellen Bestimmungen (Berlin, 1928), 18f.*

456 Următoarele paragrafe se bazează în mare măsură pe povestea autobiografică a lui Erzberger, scrisă în 1920: Erzberger, *Erlebnisse im Weltkrieg*.

457 *Maxime Weygand, ciat în „Amisde l'Arinistice" (ed.), Der 11. November 1918: Unterzeichnung eines Waffenstillstands im Wald von Compiegne (Compiegne, n.d.), p. 5.*

458 *Ibid.*

459 *Ibid.*, p. 7.

460 Ferdinand Foch, *Memoire pour servir ă l'histoire de la guerre 1914-1918*, vol. 2 (Paris, 1931), 248ff.; Maxime Weygand, *Le onze novembre* (Paris, 1947), „Amisdel'Armistice" (ed.), *Der 11. November 1918*, 9ff.; Erzberger, *Erlebnisse im Weltkrieg*, 330ff.

461 „Amisde 1'Armistice" (ed.), *Der 11. November 1918*, p. 9; Erzberger, *Erlebnisse*, p. 331.

462 *Margaret MacMillan, Peacemakers: Six Months That Changed the World (Londra, 2001), p. 177.*

463 Erzberger, *Erlebnisse*, p. 330.

464 Erzberger, *Erlebnisse*, p. 332; Bullit Lowry, *Armistice 1918* (Kent, Oh., şi Londra, 1996), 157f.

465 Erzberger, *Erlebnisse*, p. 333.

466 *Marhefka (ed.), Der Waffenstillstand 1918-1919, 58f.*

467 „Amisdel'Armistice", *Der 11. November 1918*, p. 10; Erzberger, *Erlebnisse*, p. 334; Lowry, *Armistice*, p. 158.

468 Lowry, *Armistice*, p. 159.

469 *Ibid.*

470 Erzberger, *Erlebnisse*, p. 336.

471 Lowry, *Armistice*, 159f.

472 *Marhefka (ed.), Der Waffenstillstand 1918 1919, p. 59.*

473 Lowry, *Armistice*, p. 160.

474 *Marhefka (ed.), Der Waffenstillstand 1918 1919, p. 60.*

475 Lowry, *Armistice*, 160f.

476 Harry R. Rudin, *Armistice* 1918 (New Haven, 1944), pp. 427-432; Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria- Hungary at War, 1914 1918(* Londra, 2015), p. 556.

477 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 381.

478 Alfred Döblin, „Revolutionstage im Elsaß", *Die Neue Rundschau* (februarie 1919), vol. 1, pp. 164-172, retipărit în Alfred Döblin, *Schriften zur Politik*

und Gesellschaft (Olten şi Freiburg im Breisgau, 1972), pp. 59-70, aici p. 68.

479 *Ibid.*, p. 69.

480 *Prinţul Rohan, citat în Stephan Malinowski, Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiser reich und NS-Staat (Berlin, 2003), p. 211.*

481 *Victor Klemperer, Man mochte immer weinen und lachen in einem: Revolutionstagebuch 1919 (Berlin, 2015), p. 26.*

482 Klemperer, *Curriculum Vitae,* p. 708.

483 *Ibid.*, p. 690.

484 *Ibid.*, p. 712.

485 *Klaus Hock, Die Gesetzgebung des Rates der Volksbeauftragten (Piaffenweiler, 1987); Friedrich-Carl Wachs, Das Verordnungswerk des Reichsdemobilmachungsamtes (Frankfurt pe Main, 1991); Richard Bessel, Germany after the First World War (Oxford, 1993).*

486 Statistici de la Bessell, *Germany after the First World War*, pp. 5-6, şi Willibald Gutsche, Fritz Klein şi Joachim Petzold, *Der Erste Weltkrieg: Ursachen und Verlauf* (Köln, 1985), p. 292.

487 Despre trauma înfrângerii şi memoria colectivă, vezi Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History* (Cambridge şi New York, 1995); Stefan Goebel, „Re-Membered and Re-Mobilized: The «Sleeping Dead» in Interwar Germany and Britain", *Journal of Contemporary History* 39 (2004), pp. 487-501; Benjamin Ziemann, *Contested Commemorations: Republican War Veterans and Weimar Political Culture* (Cambridge şi New York, 2013); Claudia Siebrecht, *The Aesthetics of Loss: German Women's Art of the First World War* (Oxford şi New York, 2013).

488 *Bessell, Germany after the First World War, p. 79.*

489 Alfred Döblin, „Revolutionstage im Elsaß", *Die Neue Rundschau* (februarie 1919), vol. 1, 164-172, retipărit, Alfred Döblin, *Schriften zur Politik und Gesellschaft* (Olten şi Freiburg im Breisgau, 1972), vol. 1, pp. 64-72, 70-71.

490 Ernst Willi Hansen, „Vom Krieg zum Frieden: Probleme der Umstellung nach dem ersten «gesamtgesellschaftlichen» Krieg", în Bernd Wegner (ed.), *Wie Kriege enden: Wege zum Frieden, von der Antike bis zur Gegenwart* (Paderborn, 2002), pp. 163-186.

491 Erich Maria Remarque, *All Quiet on the Western Front*, tradus de A.W. Wheen (original în limba germană, 1928, New York, 1975), p. 294.

492 *Iris von Hoyningen-Huene, Adel in der Weimarer Republik: Die rechtlich-soziale Situation des reichsdeutschen Adels 19X8 1933 (Limburg, 1992), pp. 20-23; Marcus Funck, „Schock und Chance: Der preußische Militäradel in der Weimarer Republik zwischen Stand und Profession", în Heinz Reif şi René Schiller (ed.), Adel und Bürgertum in Deutschland, vol. 2: Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert (Berlin, 2001), pp. 127-172, aici pp. 139-141; Walter Görlitz. Die Junker, Adel und Bauer im deutschen Osten: Geschichtliche Bilanz von 7 Jahrhunderten (Glücksburg, 1957), pp. 318-320; Stephan Malinowski, Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat (Berlin, 2003), p. 200.*

493 Scrierile pe tema stresului posttraumatic sunt acum extinse. Vezi,

de exemplu, Paul Frederick Lerner, *Hysterical Men: War, Psychiatry, and the Politics of Trauma in Germany, 1890* 1930(Ithaca, 2003); Ben Shephard, .4 *War of Nerves:*

Soldiers and Psychiatrists, 1914 1994 (Londra, 2002); Robert Whalan, Bitter Wounds: German Victims of the Great War, 1914 1939 (Ithaca?! Londra, 1984).

494 Vicky Baum, *Menschen im Hotel* (Frankfurt pe Main, 1929), p. 9.

495 *Ibid.,* p. 307.

496 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher,* ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 389 (consemnare din 12 decembrie 1918).

497 *Scott Stephenson, The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918 (Cambridge, 2009), p. 3.*

498 *Heinz Hurten (ed.), Zwischen Revolution und Kapp-Putsch: Militär und Innenpolitik, 1918 1920 (Düsseldorf, 1977).*

499 *Albrecht von Thaer, Generalstabsdienst an der Front und in der O H L Aus Briefen und Tagebuchaufzeichnungen (Gottingen, 1958), aici 274f.*

500 *Wilhelm Groener, Lebenserinnerungen: Jugend, Generalstab, Weltkrieg (Göttingen, 1957), 467f.*

501 *Ibid.,* 471f.

502 *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann,* ed. Karl Friedrich Nowak (Berlin, 1929), p. 219 (consemnare din 21 noiembrie 1918).

503 Susanne Rouette, „Frauenerwerbsarbeit in Demobilisierung und Inflation 1918-1923: Struktur und Entwicklung des Arbeitsmarktes in Berlin", in Klaus Tenfelde (ed.), *Arbeiter im 20. Jahrhundert* (Stuttgart, 1991), pp. 32-65.

504 *Ute Daniel, The Warfrom Within: German Working-Class Women in the First World War (Oxford, 1997).*

505 Helen Boak, *Women in the Weimar Republic* (Manchester, 2013), p. 20.

506 Henriette Fürth, *Die deutschen Frauen im Kriege (*Tübingen, 1917). Vezi $i An gelika Eppele, *Henriette Fürth und die Frauenbewegung im deutschen Kaiserreich: Eine Sozialbiographie* (Pfaffenweiler, 1999); Laurie Marhoefer, „Degeneration, Sexual Freedom, and the Politics of the Weimar Republic, 1918-1933", *German Studies Review* 34 (2011), pp. 529-550.

507 *Helga Grebing, Frauen in der deutschen Revolution 1918/1919 (Heidelberg,*

1994) , p. 26. Renate Bridcnthal §i Claudia Koonz, „Beyond Kinder, Küche, Kirche: Weimar Women in Politics and Work", in Renate Bridenthal *et al.* (ed.), *When Biology Became Destiny: Women in Weimar and Nazi Germany* (New York, 1984), pp. 33-65.

508 Gerald D. Feldman, *The Great Disorder: Politics, Economics, and Society in the German Inflation, 1914 -1924* (New York, 1993); Harold James,

„The Weimar Economy", in Anthony McElligott (ed.), *Weimar Germany* (Oxford, 2009), pp. 102-126, aici pp. 108-109; Theo Balderston, *Economics and Politics in the Weimar Republic* (Londra, 2002), pp. 34-60; Stephen B. Webb, *Hyperinflation and Stabilization in Weimar Germany!*Oxford, 1989).

509 James, „Weimar Economy", p. 110.

510 *KnutBorchardt, Perspectives on Modern German Economic History and Policy (Cambridge, 1991); Feldman, Great Disorder, pp. 837-839.*

511 Gerald D. Feldman, „Das deutsche Unternehmertum zwischen Krieg und Revolution: Die Entstehung des Stinnes-Legien-Abkommens", in Feldman, *Vom Weltkrieg zur Weltwirtschaftskrise: Studien zur deutschen Wirtschafts-und Sozialgeschichte 1914 1932* (Göttingen, 1984), pp. 100-127. Gerald D. Feldman şi Irmgard Steinisch, *Industrieund Gewerkschaften 1918 - 1924: Die überforderte Zentralarbeitsgemeinschaft* (Stuttgart, 1985), pp. 135-137.

512 „Bekanntmachung des Ratsder Volksbeauftragten vom 15. 11. 1918", publicat în Gerhard Ritter şi Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918 -1919: Dokumente* (Frankfurt pe Main, 1983), p. 229. Despre rolul lui Ebert în revolu ţie, vezi Walther Muhlhausen, *Friedrich Ebert 1871-1925: Reichspräsident in der Weimarer Republik* (Bonn, 2006), pp. 150-164.

513 Martin Buber (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen, 2* volume (Frankfurt pe Main, 1929), vol. 2, p. 296.

514 Despre subectivitate şi Revoluţia germană, vezi Moritz Föllmer, „The Unscripted Revolution: Male Subjectivities in Germany, 1918-1919", *Past & Present* 240 (2018), pp. 161-192.

515 *Heinrich August Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924 (Berlin, 1984), pp. 122-123; Heinrich August Winkler, Weimar 1918-1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie (München, 1993), p. 58.*

516 Despre Karl Liebknecht, vezi Helmut Trotnow, *Karl Liebknecht: Eine Politische Biographie* (Köln, 1980); Heinz Wohlgemuth, *Karl Liebknecht: Eine Biographie* (Berlinul de Est, 1975); Annelies Laschitza şi Elke Keller, *Karl Liebknecht: Eine Biographie in Dokumenten* (Berlinul de Est, 1982); Annelies Laschitza, *Die Liebknechts: Karl und Sophie, Politik und Familie* (Berlin, 2009); Anthony Read, *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism* (Londra, 2009), p. 29.

517 Read, *World on Fire,* pp. 29. Mark Jones, „Violence and Politics in the German Revolution, 1918-1919" (Dissertation, European University Institute, 2011), p. 91.

518 Despre viaţa lui Radek, vezi Wolf-Dietrich Gutjahr, *Revolution muss sein: Karl Radek Die Biographie* (Köln, Weimar şi Viena, 2012).

519 Radek citat în Gutjahr, *Revolution muss sein,* p. 333.

520 Peter Nettl, *Rosa Luxemburg* (Frankfurt pe Main, 1968), p. 67; Annelies Laschitza, *Im Lebensrausch, trotz alledem. Rosa Luxemburg: Eine Biographie* (Berlin, 1996/2002), p. 25; Jason Schulman (ed.), *Rosa Luxemburg: Her Life and Legacy* (New York, 2013); Mathilde Jacob, *Rosa Luxemburg: An Intimate Portrait* (Londra, 2000); Read, *World on Fire,* 29f.

521 Rosa Luxemburg, *Die Russische Revolution: Eine kritische Wuerdigung* (scrisă în 1917; Berlin, 1922), pp. 113-114.

522 *Ibid., p.* 109.

523 Laschitza, *Rosa Luxemburg,* p. 584.

524 Rosa Luxemburg către Clara Zetkin, 18 noiembrie 1918, în Georg Adler, Peter Hudis şi Annelies Laschitza (ed.), *The Letters of Rosa Luxemburg* (Londra şi New York, 2011), p. 480.

525 *Rosa Luxemburg, Gesammelte Werke, vol. 4: August 1914 Januar 1939(Berlinul de Est, 1974), p. 399; Karl Egon Lönne (ed.), Die Weimarer Republik, 1918 1933: Quellen zum politischen Denken der Deutschen im 19. und 20. Jahrhundert (Darmstadt, 2002), pp. 79-82.*

526 Martin Buber (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen, 2* volume (Frankfurt pe Main, 1929), p. 336.

527 Max Cohen, ,,Rede für die Nationalversammlung vor dem Allgemeinen Kongress der Arbeiter- und Soldatenräte", 19 decembrie 1918, în Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914 -1945* (Berlin, 1990), pp. 97-121. Vezi şi Weitz, *Weimar,* pp. 29-30.

528 *Ibid.,* p. 109 (italice în original).

529 Ernst Däumig, „Rede gegen die Nationalversammlung vor dem Allgemeinen Kongress der Arbeiter- und Soldatenräte", 19 decembrie 1918, în *Politische Re den III,* pp. 122-141, citat lap. 122 (italice in original).

530 Ulrich Kluge, *Soldatenräte und Revolution: Studien zur Militärpolitik in Deutschland 1918/1919* (Göttingen, 1975), pp. 241-243; Winkler, *Von der Revolution,* pp. 109-110; Scott Stephenson, *The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918* (Cambridge şi New York, 2009), pp. 262-271. Despre violenţă în această fază a revoluţiei, vezi Jones, „Violence and Politics", pp. 177-196.

531 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher,* ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), pp. 390-391 (consemnare din 24 decembrie 1918).

532 *Eduard Bernstein, Die deutsche Revolution, vol. 1: Ihr Ursprung, ihr Verlauf und ihr Werk (Berlin, 1921), pp. 131-135; Winkler, Von der*

Revolution, p. 120.

533 *David W. Morgan, The Socialist Left. and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917-1922 (Ithaca, 1976), pp. 213-240.*

534 *Mark Jones, Founding Weimar: Violence and the German Revolution of 1918 ¡919 (Cambridge şi New York, 2016), 173ff.*

535 Winkler, *Weimar*, p. 58.

536 Liebknecht citat in Jones, *Founding Weimar*, pp. 177-178.

537 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880 1937,* ed. von Roland Kamzelak ?i Ulrich Ott, vol. 7: 1919-1923 (Stuttgart, 2007), p. 52.

538 Kollwitz, *Tagebücher,* p. 396 (consemnare din 5 ianuarie 1919).

539 *Ibid.,* p. 397 (consemnare din 6 ianuarie 1919).

540 Betty Scholem cätre Gershom Scholem, 7 ianuarie 1919, in Itta Shedletzky ?i Thomas Sparr (ed.), *Betty Scholem – Gershom Scholem, Mutter und Sohn im Briefwechsel 1917 1946* (Mönchen, 1989), pp. 30-31.

541 Betty Scholem cätre Gershom Scholem, 13 ianuarie 1919, *Ibid.,* pp. 32–33.

542 Winkler, *Von der Revolution,* p. 122.

543 *Gustav Noske, Von Kiel bis Kapp: Zur Geschichte der deutschen Revolution (Berlin, 1920), pp. 66-67.*

544Scheidemann, citat in Jones, *Founding Weimar*, p. 185.

545 *Ibid.*

546 *Andreas Wirsching, Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg: Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918-1933/1939. Berlin und Paris im Vergleich (München, 1999), p. 134; Winkler, Von der Revolution, p. 124; Noske, Von Kiel bis Kapp, p. 68.*

547 Despre *Freikorps,* vezi Hagen Schulze, *Freikorps und Republik, 1918 1920* (Boppard am Rhein, 1969); Hannsjoachim W. Koch, *Der deutsche Bürgerkrieg: Eine Geschichte der deutschen und österreichischen Freikorps 1918 -1923* (Berlin, 1978). Wolfram Wette, *Gustav Noske: Eine politische Biographie (Düsseldorf*, 1987). Bernhard Sauer, „Freikorps und Antisemitismus", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 56 (2008), pp. 5-29; Klaus Theweleit, *Männerphantasien,* 2 volume (Frankfurt pe Main, 1977); Rüdiger Bergien, „Republikschützer oder Terroristen? Die Freikorpsbewegung in Deutschland nach dem Ersten Weltkrieg", *Militärgeschichte* (2008), pp. 14-17; Rüdiger Bergien, *Die bellizis- tische Republik: Wehrkonsens und Wehrhaftmachung in Deutschland, 1918-1933* (München, 2012), pp. 64-69.

548 Ernst Rüdiger Starhemberg, „Aufzeichnungen des Fürsten Ernst Rüdiger Starhemberg im Winter 1938/1939 in Saint Gervais in Frankreich", Nachlass Starhemberg, Oberösterreichisches Landesarchiv Linz, p. 26.

549 Robert Gerwarth, „The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", *Past & Pre sent* 200(2008), pp. 175-209.

550 *Ibid.*

551 Despre aspectul genului, vezi Theweleit, *Maennerphantasien.*

552 James D. Steakley, *The Homosexual Emancipation Movement in Germany* (New York, 1975); John C. Fout, „Sexual Politics in Wilhelmine Germany: The Male
Gender Crisis, Moral Purity, and Homophobia", *Journal of the History of Sexuality* 2(1992), pp. 388-421. Kathleen Canning, „Das Geschlecht der Revolution: Stimmrecht und Staatsbürgertum 1918/1919", in Alexander Gallus (ed.), *Die vergessene Revolution von 1918/1919* (Göttingen, 2010) pp. 84-116.

553 Jens Dobler, „Zensur von Büchern und Zeitschriften mit homosexueller Thematik in der Weimarer Republik", *Invertito: Jahrbuch für die Geschichte der Homosexualitäten* 2 (2000), pp. 83-104.

554 Magnus Hirschfeld, „Die Homosexualität", in Leo Schidrowitz (ed.), *Sittengeschichte des Lasters* (Viena, 1927), p. 310, citat în James D. Steakley, *The Homosexual Emancipation Movement in Germany* (Salem, NH, 1993), p. 78. Mai recent, Laurie Marhoefer, *Sex and the Weimar Republic: German Homosexual Emancipation and the Rise of the Nazis* (Toronto, 2015).

555 *Jurgen Reulecke, „Ich möchte einer werden so wie die.. " Männerbünde im 20. Jahrhundert (Frankfurt pe Main, 2001), 89ff.*

556 Ernst von Salomon, *Die Geächteten* (Berlin, 1923), pp. 10-11. Despre literatura biografică a *Freikorps,* vezi, în special, Matthias Sprenger, *Landsknechte auf dem Weg ins Dritte Reich? Zu Genese und Wandel des Freikorps-Mythos* (Paderborn, 2008).

557 Citat în Richard Evans, *The Coming of the Third Reich* (Londra, 2003), vol. 1, p. 69.

558 Joseph Roth, *Das Spinnennetz* (publicată prima dată în serie în 1923, prima ediție sub formă de carte: Köln şi Berlin, 1967), p. 6.

559 Friedrich Wilhelm Heinz, *Sprengstoff* (Berlin, 1930), p. 7.

560 Boris Barth, *Dolchstoßlegenden und politische Disintegration: Das Trauma der deutschen Niederlage im Ersten Weltkrieg* (Düsseldorf, 2003). Vezi şi Gerd Kru- meich, „Die Dolchstoß-Legende", în Etienne François şi Hagen Schulze (ed.), *Deutsche Erinnerungsorte* (München, 2001), vol. 1, pp. 585-599; Wolfgang Schi- velbusch, Die *Kultur der Niederlage: Der amerikanische Süden 18*65, *Frankreich 1871, Deutschland 1918* (Berlin, 2001), pp. 203-247.

561 „Kriegsübersicht für November", *Die Baracke. Zeitschrift des Kriegsgefangenenlagers Bando,* 15 decembrie 1918 (11/64), p. 184. Despre tabăra Bandô, care avea reguli foarte liberale pentru prizonieri, vezi Mahon

Murphy, *Colonial Captivity during the First World War: Internment and the Fall of the German Empire, 1914-1919* (Cambridge, 2017).

562 *Manfred von Killinger, Der Klabautermann: Eine Lebensgeschichte (ediția a treia, München, 1936), p. 263. Despre Killinger, vezi Bert Wawrzinek, Manfred von Killinger (1886 1944): Ein politischer Soldat zwischen Freikorps und Auswaertigem Amt (Preussisch Oldendorf, 2004).*

563 Volker Ullrich, *Die Revolution von 1918/1919* (München, 2016), p. 72.

564 Despre Steinbrink, Helga Grebing, *Frauen in der deutschen Revolution 1918/1919* (Heidelberg, 1994), p. 6.

565 Vezi raportul parlamentului prusac, *Sammlung der Drucksachen der Verfassunggebenden Preußischen Landesversammlung, Tagung 1919/1921,* volumul 15 (Berlin, 1921), 7705; vezi şi Dieter Baudis şi Hermann Roth, „Berliner Opfer der Novemberrevolution 1918/1919", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte (1968),* pp. 73-149, aici p. 79.

566 Kollwitz, *Die Tagebücher,* p. 396 (consemnare din 12 ianuarie 1919), p. 110.

567 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke,* vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), pp. 289-320, aici pp. 313-314.

568 Rosa Luxemburg, „Versäumte Pflichten", *Rote Fahne,* 8 ianuarie 1919.

569 Karl Liebknecht, *Ausgewählte Reden, Briefe und Aufsätze* (Berlinul de Est, 1952), pp. 526-530.

570 Rosa Luxemburg, *Politische Schriften,* ed. Ossip K. Flechtheim (Frankfurt pe Main, 1975), vol. 3, aici p. 209.

571 Despre descoperire şi arestare, vezi Klaus Gietinger, *Eine Leiche im Landwehrkanal: Die Ermordnung Rosa Luxemburgs* (Hamburg, 2008), p. 18. Despre. Pabst, vezi Klaus Gietinger, *Der Konterrevolutionär: Waldemar Pabst eine deutsche Karriere* (Hamburg, 2009).

572 Gietinger, *Leiche,* p. 66.

573 Despre tratamentul suferit de Liebknecht, vezi rezumatul dovezilor conţinut în BA-MA Ph8v/2 Bl. 206-20: „Schriftsatz in der Untersuchungsache gegen von Pflugk-Harttung und Genossen. Berlin, den 15 März 1919" şi mai apoi Bl. 221-227. îi sunt recunoscător lui Mark Jones pentru că mi-a oferit aceste materiale bibliografice.

574 Pentru descrierea modului în care a fost ucisă Luxemburg în Tiergarten (după cum i-a relatat Pflugk-Harttung lui Wiezsäcker a doua zi): Leonidas E. Hill (ed.), *Die Wiezsäcker-Papiere 1900 1934* (Berlin, 1982), p. 325; vezi şi Gietinger, *Leiche,* pp. 37 şi 134 (anexă document 1). Vezi în continuare fişierul conţinut în BA-MA Ph8v/10, esp. Bl. l-3, „Das Geständnis. Otto Runge, 22 Jan. 1921". Vezi şi relatarea mai veche a lui John Peter Nettl, dar în continuare foarte bună, *Rosa Luxemburg* (Oxford, 1966).

575 Kollwitz, *Tagebücher,* pp. 401-402 (consemnare din 25 ianuarie 1919).

576 Despre Rathenau şi asasinarea lui, vezi Martin Sabrow, *Die verdrängte Verschwörung: Der Rathenaumord und die deutsche Gegenrevolution*

(Frankfurt pe Main, 1999); Shulamit Volkov, *Walter Rathenau: Weimar's Fallen* States- *man* (New Haven, 2012). Despre perioada în care Scheidemann a fost primar al districtului Kassel, vezi Walther Muhlhausen, *„Das große Ganze im Auge behalten": Philipp Scheidemann als Oberbürgermeister von Kassel (1920 1925) (Marburg, 2011).*

577 *TaniaPuschnerat. Clara Zetkin: Bürgerlichkeit und Marxismus. Eine Biographie (Essen, 2003).*

578 „Protokoll über die Verhandlungen des ausserordentlichen Parteitages vom 2. bis 6. Marz 1919 in Berlin", *Protokolle der Unabhängigen Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, vol. 1: 1917-1919 (Glashütten im Taunus, 1975), p. 140.

579 *Heinrich August Winkler, Weimar 1918 1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie (München, 1993), p. 69.*

580 „Verordnung des Rats der Volksbeauftragten über die Wahlen zur Verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung (Reichswahlgesetz) vom 30.11.1918", in Gerhard A. Ritter $i Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918-1919: Dokumente)*Hamburg, 1975), pp. 369-371; Siegfried Heimann, *Der Preußische Landtag 1899 1947: Eine politische Geschichte* (Berlin, 2011), 266f. Gisela Bock, *Geschlechtergeschichten der Neuzeit: Ideen, Politik, Praxis* (Göttingen, 2014), 230ff.

581 Ritter ?i Miller, *Die deutsche Revolution*, p. 104.

582 *InaHochreuther, Frauen im Parlament: Südwestdeutsche Parlamentarierinnen von 1919 bis heute (Stuttgart, 2002), p. 73.*

583 *Christiane Streubel, Radikale Nationalistinnen: Agitation und Programmatik rechter Frauen in der Weimarer Republik (Frankfurt pe Main $i New York, 2006).*

584 *Adele Schreiber, Revolution und Frauenwahlrecht: Frauen! Lernt wählen! (Berlin, 1919), pp. 14-15; Hans-Ulrich Wehler, Deutsche Gesellschafts-geschichte, vol. 4: Vom Beginn des Ersten Weltkrieges bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914 1949 (München, 2003), 232f.*

585 *Helga Grebing, Frauen in der deutschen Revolution 1918/1919 (Heidelberg, 1994), pp. 17-18.*

586 *Christi Wickert, Unsere Erwaehlten: Sozialdemokratische Frauen im Deutschen Reichstag und im Preussischen Landtag 1919 bis 1932, 2 volume (Göttingen, 1986), vol. 2, pp. 64-69.*

587 Heidemarie Lauterer, *Parliamentarierinnen* in *Deutschland 1918/1919 -1949* (Königstein im Taunus, 2002).

588 Verhandlungen der verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung (NV) vol. 326. Stenographische Berichte (Berlin, 1920), 177D.

589 Grebing, *Frauen*, p. 15.

590 *Lothar Albertin, Liberalismus und Demokratie am Anfang der Weimarer Republik: Eine vergleichende Analyse der Deutschen Demokratischen Partei und der Deutschen Volkspartei (Düsseldorf, 1972); Ernst Portner, Die Verfassungspolitik der Liberalen 1919: Ein Beitrag zur Deutung der Weimarer Reichsverfassung (Bonn, 1973); Rudolf Morsey, Die Deutsche Zentrumspartei 1917 1923 (Bonn, 1966), pp. 196-245; Wolfgang Luthardt, Sozialdemokratische Verfassungstheorie in der Weimarer Republik (Opladen, 1986); Sigrid Vestring, Die Mehrheitssozi- aldemokratie und die Entstehung der Reichsverfassung von Weimar 1918/1919 (Münster, 1987).*

591 *Heiko Holste, Warum Weimar? Wie Deutschlands erste Republik zu ihrem Geburtsort kam (Viena, 2017).*

592 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 406 (consemnare din 6 februarie 1919).

593 Friedrich Ebert, *Rede zur Eröffnung der Verfassunggebenden Nationalversammlung*, 6 februarie 1919, in Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914 1945* (Frankfurt pe Main, 1990), pp. 244-253.

594 *Ibid.*, p. 246 (italice în original).

595 *Ibid.*

596 *Stanley Suva), The Anschluß Question in Germany and Austria in the Weimar Era: A Study of Naţionalism in Germany and Austria 1918 -1932 (Baltimore şi Londra, 1974).*

597 „Gesetz über die Staats- und Regierungsform Deutsch-Österreichs", în Ernst R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, vol.* 5: *Weltkrieg, Revolution und Reichserneuerung 1914 1919* (Stuttgart, 1978), p. 1175. Vezi şi Otto Bauer, *Die österreichische Revolution* (Viena, 1923), p. 143.

598 Erich Matthias şi Susanne Miller (ed.), *Die Regierung der Volksbeauftragten 1918/1919*, 2 volume (Düsseldorf, 1969), vol. 1, p. 45.

599 Vezi Susanne Miller, „Das Ringen um «die einzige großdeutsche Republik»: Die Sozialdemokratie in Österreich und im Deutschen Reich zur Anschlußfrage 1918/1919", *Archiv für Sozialgeschichte* 11 (1971), pp. l-68.

600 *Berliner Tageblatt*, 10 noiembrie 1918, ediţia de dimineaţă; Max Weber, „Deutschlands künftige Staatsform" (noiembrie 1918), Weber, *Gesammelte politische Schriften*, ediţia a 2-a, ed. J. Winckelmann (Tübingen, 1958), pp. 436-471, aici p. 441.

601 Wilhelm Heile, „Der deutsche Neubau", *Die Hilfe* 24 (1918), 559f.

602 Elisabeth Fehrenbach, „Die Reichsgründung in der deutschen Geschichtsschreibung", în Theodor Schieder şi Ernst Deuerlein (ed.), *Reichsgrundungl870/1871; Tatsachen, Kontroversen, Interpretationen* (Stuttgart, 1970), pp. 259-290, aici p. 261.

603 Hermann Oncken, „Die Wiedergeburt der großdeutschen Idee", în Oncken, *Nation und Geschichte: Reden und Aufsätze 1919 1935* (Berlin, 1935), pp. 45- 70, aici p. 61. Eseul a fost publicat prima dată în *Österreichische Rundschau* 63 (1920), pp. 97-114.

604 *Ibid.*, p. 64.

605 *Suval, Anschluss Question, 9ff.; vezi şi Dieter Fricke et al. (ed.), Lexikon zur Parteiengeschichte: Die bürgerlichen und kleinbürgerlichen Parteien und Verbände in Deutschland (1789 -1945), 4 volume (Leipzig, 1983-1986), aici vol. 3, 566ff. Despre opinia publică, vezi, printre altele, Duane P. Myers, Germany and the Question of Austrian Anschluss 1918-1922 (New Haven, 1968).*

606 *Berliner Tageblatt, 4* februarie 1919, ediţia de dimineaţă.

607 Stanley Suval, „Overcoming Kleindeutschland: The Politics of Historical Mythmaking in the Weimar Republic", *Central European History* 2 (1969), pp. 312-330, aici p. 321.

608 NV, 24 februarie 1919, vol. 326, 292. Proiectul constituţiei prusace a fost publicat în *Deutscher Reichs-und Preußischer Staatsanzeiger, 20* ianuarie 1919.

609 Gerhard Anschutz (ed.), *Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919* (ediţia a doua, Berlin, 1921), 30 (Art. 2) şi 119f. (Art. 61).

610 Fritz Klein, „Between Compiegne and Versailles: The Germans on the Way from a Misunderstood Defeat to an Unwanted Peace", în Manfred F. Boemeke *et al.* (ed.), *The Treaty oj Versailles: A Reassessment after 75 Years* (Cambridge şi New York, 1998), pp. 203-220.

611 *Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Germany* (Londra, 1925), p. 51. Formularea e aproape identică cu cea a Articolului 88 din Tratatul de la Saint-Germain. Vezi *Der Staatsvertrag von St. Germain* (Viena, 1919), p. 58.

612 *Grebing, Frauen, p. 22; Ute Frevert, Women in German History: From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation (Oxford, 1989).*

613 Cornelie Usborne, *Cultures of Abortion in Weimar Germany (New* York şi Oxford, 2007).

614 Helen Boak, *Women in the Weimar Republic* (Manchester, 2013), p. 212.

615 *Ibid.*, p. 292.

616 *Enno Eimers, Das Verhältnis von Preußen und Reich in den ersten Jahren der Weimarer Republik 1918 1923 (Berlin, 1969); Wolfgang Benz, Süddeutschland in der Weimarer Republik: Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik 1918 -1923 (Berlin, 1970); Gerhard Schulz, Zwischen Demokratie und Diktatur: Verfassungspolitik und Reichsreform in der Weimarer Republik, vol. 1: Die Periode der Konsolidierung und der Revision des Bismarckschen Reichsaufbaus 1919 -1930 (ediţia a doua, Berlin, 1987). Manfred Peter Heimers, Unitarismus und süd-deutsches Selbstbewußtsein: Weimarer Koalition und SPD in Baden in der Eichsreformdiskussion 1918 1933 (Düsseldorf, 1992); Waldemar Besson, Württemberg und die deutsche Staatskrise 1928-1933: Eine Studie zur*

Auflösung der Weimarer Republik (Stuttgart, 1959); Ulrich Reuling, „Reichsreform und Lan- desgechichte: Thüringen und Hessan in der Länderneugliederungsdiskussion der Weimarer Republik", Aspekte thüringisch-hessischer Geschichte (Marburg, 1992), pp. 257-308; Franz Menges, Reichsreform und Finanzpolitik: Die Aushöhlung der Eigenstaatlichkeit Bayerns auf finanzpolitischem Wege in der Zeit der Weimarer Republik (Berlin, 1971).

617 *Eberhard Schanbacher, Parlamentarische Wahlen und Wahlsystem in der Weimarer Republik (Düsseldorf, 1982).*

618 Articolul 48 a ocupat multă vreme un loc important în dezbaterea despre presupusele defecte de la apariţie ale Republicii de la Weimar, deoarece i-a permis preşedintelui să conducă prin decrete în caz de urgenţă. Ludwig Richter, „Die Vorgeschichte des Art. 48 der Weimarer Reichsverfassung", *Der Staat* 37 (1998), pp. l-26; Ludwig Richter, „Reichspräsident und Ausnahmegewalt: Die Genese des Art. 48 in den Beratungen der Weimarer Nationalversammlung", *Der Staat* 37 (1998), pp. 221-247; Ludwig Richter „Notverordnungsrecht", in Eberhard Kolb (ed.), *Friedrich Ebert als Reichspräsident: Amtsführung und Amtsverständnis* (München, 1997), pp. 250-257.

619 Sebastian Ullrich, „Mehr als Schall und Rauch: Der Streit um den Namen der ersten deutschen Demokratie 1918-1949", în Moritz Vollmer şi Rüdiger Graf, *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters* (Frankfurt pe Main, 2005), pp. 187-207, aici p. 199.

620 Christoph Gusy, „Die Grundrechte in der Weimarer Republik", *Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte* 15 (1993), pp. 163-183.

621 NV, vol. 7, p. 353.

622 *James Sheehan, Where Have All the Soldiers Gone? The Transformation of Modern Europe (New York, 2008), p. 94.*

623 Kollwitz, *Tagebücher,* pp. 392-393 (consemnare din 31 decembrie 1918).

624 Kathleen Canning, „The Politicsof Symbols, Semantics, and Sentiments in the Weimar Republic", *Central European History* 43 (2010), pp. 567-580.

625 *Andreas Wirsching şi Jürgen Eder (ed.), Vernunftrepublikanismus in der Wei marer Republik: Politik, Literatur, Wissenschaft (Stuttgart, 2008).*

626 Fiermann Müller, *Die November-Revolution: Erinnerungen* (Berlin, 1928), p. 7.

627 *Christian Welzbacher, Der Reichskunstwart: Kulturpolitik und Staatsinszenierung in der Weimarer Republik 1918 1933 (Weimar, 2010^*

628 *Citat în Andreas Wirsching, Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg? Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918-1933/1939 (München, 1999), p. 134. Vezi şi Dietmar Lange, Massenstreik und Schießbefehl: Generalstreik und Märzkämpfe in Berlin 1919 (Berlin, 2012).*

629 *Mark Jones, Founding Weimar: Violence and the German Revolution of 1918- 1919 (Cambridge şi New York, 2016), 136ff.*

630 *Heinrich August Winkler, Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924 (Berlin, 1984), pp. 171-182; Jones, Founding Weimar, pp. 136-172.*

631 *Allan Mitchell, Revolution in Bavaria 1918/1919: The Eisner Regime and the Soviet Republic (Princeton, 1965), pp. 171 172; Freya Eisner, Kurt Eisner: Die Politik des libertären Sozialismus (Frankfurt pe Main, 1979), pp. 175-180.*

632 Holger Herwig, „Clio Deceived: Patriotic Self-Censorship in Germany after the Great War", *International Security* 12 (1987), pp. 5-22, citat de la p. 9.

633 Bernhard Grau, *Kurt Eisner 1867-1919: Eine Biographie* (München, 2001), 397ff.

634 Alois Schmid (ed.), *Handbuch der bayerischen Geschichte*, vol. 4.2: *Das neue Bayern von 1800 bis zur Gegenwart* (ediţia a doua revizuită, München, 2007), p. 742.

635 *Leopold Prinz von Bayern, 1846 1930: Aus den Lebenserinnerungen,* ed. Hans- Michael şi Ingrid Körner (Regensburg, 1983), p. 314.

636 *Susanne Miller, Die Bürde der Macht.: Die deutsche Sozialdemokratie 1918 1920 (Düsseldorf, 1978), p. 457; Grau, Eisner, p. 439; Hans von Franckh, Der Prozeß gegen den Grafen Anton Arco-Valley, der den bayerischen Ministerpräsidenten Kurt Eisner erschossen hat (München, 1920).*

637 *Allan Mitchell, Revolution in Bavaria 1918-19: The Eisner Regime and the Soviet Republic (Princeton, 1965), p. 271; Heinrich August Winkler, Weimar*
1918- 1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie (München, 1993), p. 77; Franckh, Der Prozeß gegen den Grafen Anton Arco-Valley.

638 Wilhelm Böhm, *Im Kreuzfeuer zweier Revolutionen* (München, 1924), p. 297; Wolfgang Maderthaner, „Utopian Perspectives and Political Restraint: The Austrian Revolution in the Context of Central European Conflicts", in Günter Bischof, Fritz Plasser şi Peter Berger (ed.), *From Empire to Republic: Post World War I Austria* (Innsbruck, 2010), pp. 52-66, aici p. 58.

639 *Victor Klemperer, Man mochte immer weinen und lachen in einem: Revolutionstagebuch 1919 (Berlin, 2015), p. 89.*

640 Mühsam citat în Anthony Read, *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism* (Londra, 2009), p. 151.

641 Read, *World on Fire*, p. 152.

642 *Citat în Richard M. Watt, The Kings Depart: The German Revolution and Treaty of Versailles 1918-1919 (New York, 1968), p. 364. Hans Beyer, Von der Novemberrevolution zur Räterepublik in München (Berlinul de Est, 1957), pp. 77-78.*

643 Martin Buber (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen, 2* volume (Frankfurt pe Main, 1929), aici vol. 2, pp. 413-414.

644 Klemperer, *Revolutionstagebuch 1919*, pp. 113 şi 134.

645 *Ibid.*, p. 24.

646 Zinoviev, citat în David J. Mitchell, *1919: Red Mirage* (Londra, 1970), p. 165.

647 Thomas Mann, *Diaries 1919 193*9, traducere în limba engleză Richard şi Clare Winston (Londra, 1983), p. 44 (consemnare din 7 aprilie 1919). Vezi şi Ralf Holler, *Das Wintermärchen: Schriftsteller erzählen die bayerische Revolution und die Münchner Räterepublik 1918/1919* (Berlin, 2017).

648 Lansing citat în Alan Sharp, „The New Diplomacy and the New Europe", in Nicholas Doumanis, *The Oxford Handbook of Europe 1914 1945* (Oxford şi New York, 2016).

649 Despre zborul spre Bamberg, vezi Wolfram Wette, *Gustav Noske: Eine politische Biographie* (Düsseldorf, 1987), p. 431. Despre evenimentele din Duminica Floriilor, vezi Heinrich Hillmayr, *Roter und Weißer Terror in Bayern nach 1918* (München, 1974), p. 43; Wette, *Noske*, p. 434; Mitchell, *Revolution in Bavaria*, pp. 316-317.

650 Mitchell, *Revolution in Bavaria*, pp. 304-331.

651 Watt, *The Kings Depart,* pp. 366-368. Pentru o relatare mai recentă, vezi Martin H. Geyer, *Verkehrte Welt: Revolution, Inflation und Modern München 1914-1924* (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, p. 128) (Gottingen, 1998).

652 *Ernst Toller, I was a German: The Autobiography of Ernst Toller (New York, 1934), pp. 180-189; Mitchell, Revolution in Bavaria, p. 320.*

653 Wolfgang Zorn, *Geschichte Bayerns im 20. Jahrhundert* (München, 1986), p. 194.

654 Read, *World on Fire,* p. 154; Allan Mitchell, *Revolution in Bavaria,* p. 322.

655 Mitchell, *Revolution* ***in*** *Bavaria*, p. 322; Read, *World on Fire,* p. 155.

656 Despre aceste zvonuri, vezi Jones, *Founding Weimar*, pp. 286-223; Hillmayr, *Roter und Weißer Terror in Bayern*, pp. 136-137.

657 Citat, din Wette, *Noske,* p. 440.

658 *Hermann Gilbhard, Die Thule-Gesellschaft: Vom okkulten Mummenschanz zum Hakenkreuz (München, 1994), p. 116; Detlev Rose, Die Thule-Gesellschaft: Legende Mythos Wirklichkeit (ediţia a treia, Tübingen, 2017), pp. 58-66.*

659 O reproducere a fotografiilor poate fi găsită aici, Rudolf Herz şi Dirk Halfbrodt, *Revolution und Fotografie: München* I9JS/Í919{Berlin, 1988), pp. 183-192. Citat din Bayerischer Kurier 3-4 mai 1919, citat în Herz şi Halfbrodt, *Revolution und Fotografie*, p. 184. Pentru context, vezi Geyer, *Verkehrte Welt.*

660 Hillmayr, *Roter und Weißer Terror*, pp. 108-110.

661 Klemperer, *Revolutionstagebuch* 1919, p. 168.

662 Buber (ed.), *Landauer*, vol. 2, p. 394.

663 Jones, *Founding Weimar*, p. 286.

664 Manfred von Killinger, *Der Klabautermann: Eme Lebensgeschichte* (ediţia a treia, München, 1936), 13ff. şi 52f.

665 Mitchell, *Revolution in Bavaria*, p. 331, fn 51.

666 *Citat în Wolfgang Niess,. Die Revolution von 1918/1919: Der wahre Beginn unserer Demokratie (Berlin et al, 2017), p. 383.*

667 Thomas Mann, *Thomas Mann: Tagebücher 1918 1921,* ed. Peter de Mendelsohn (Frankfurt pe Main, 1979), p. 218.

668 Pentru o discuţie detaliată a felului în care atmosfera politică din Münchenül postbelic l-a modelat pe Hitler, vezi Thomas Weber, *Becoming Hitler: The Making of a Nazi* (Oxford, 2017).

669 David Lloyd George, *The Truth About the Peace Treaties, 2* volume (Londra, 1938), vol. 1, p. 565; Margaret MacMillan, *Peacemakers: Six Months That Changed the World* (Londra, 2001), p. 5.

670 MacMillan, *Peacemakers,* p. 7; despre criza din Fiume: *Ibid.,* pp. 302-321.

671 *Bruno Cabanes, La Victoire endeuillee: la sortie de guerre des soldats français (1918 1920) (Paris, 2004).*

672 Robert E. Bunselmeyer, *The Cost of War 1914 1919: British Economic War Aims and the Origins of Reparation* (Hamden, Conn., 1975), p. 141; MacMillan, *Peacemakers*, p. 100; David Reynolds, *The Long Shadow: The Great War and the Twentieth Century* (Londra, 2013), p. 93; Heinrich August Winkler, *Age of Catastrophe: A History of the West*, 1914 -1945 (Londra şi New Haven, 2015), p. 125.

673 Leonard V. Smith, „The Wilsonian Challenge to International Law", *The Journal of the History of International Law* 13 (2011), pp. 179-208. Vezi şi Leonard V. Smith, „Les Etats-Unis et l'échec d'une seconde mobilisation", în Stéphane Audoin-Rouzeau şi Christophe Prochasson (ed.), *Sortir de la Guerre de 14 18* (Paris, 2008), pp. 69-91. Manfred F. Boemeke, „Woodrow Wilson's Image, of Germany, the War-Guilt Question and the Treaty of Versailles", în Gerald D. Feldman şi Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years* (Cambridge şi New York, 1998), pp. 603-614. Vezi şi Alexander Sedlmaier, *Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Ad ministration (1913 1921)* (Stuttgart, 2003).

674 Leonard V. Smith, „Empires at the Paris Peace Conference", în Robert Gerwarth şi Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911 -1923* (Oxford, 2014), pp. 254-276.

675 *Adam Tooze, The Deluge: The Great War and the Re-Making of Global Order (Londra, 2014).*

676 Vezi, în special, Manfred F. Boemeke, Gerald D. Feldman şi Elisabeth Gla ser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years* (Cambridge *şi New York, 1998); David A. Andelman, A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today (Hoboken, NJ, 2008); MacMillan, Peacemakers; Alan Sharp, The Versailles Settlement: Peacemaking after the First World War, 1919- 1923* (ediţia a doua, Londra, 2008). Foarte recent, Eckart Conze, *Diegrosse Illusion: Versailles und die Neuordnung der Welt* (München, 2018).

677 MacMillan, *Peacemakers*, p. 470.

678 *Ibid.,* pp. 470-471.

679 Citat *Ibid.,* p. 474.

680 *Ibid.,* p. 475; Erich Eyck, *A History of the Weimar Republic,* vol. 1; *From the Collapse of the Empire to Hindenburg's Election* (originalul în limba germană publicat în 1954; Cambridge, Mass., 1964), pp. 92-95.

681 Laird Boswell, „From Liberation to Purge Trials in the «Mythic Provinces»: Recasting French Identities in Alsace and Lorraine, 1918-1920", *French Historical Studies* 23 (2000), pp. 129-162, aici p. 141.

682 Alan Sharp, „The Paris Peace Conference and its Consequences", in *1914 1918-online. International Encyclopedia of the First World War*: https:/' encyclopedia. 1914-1918-online.net/article/the_paris_peace_conference _and_ its_consequences (accesat ultima dată pe 3 martie 2018).

683 MacMillan, *Peacemakers*, p. 217.

684 Gotthold Rhode, „Das Deutschtum in Posen und Pommerellen in der Zeit der Weimarer Republik", in Senatskommission für das Studium des Deutschtums im Osten ander Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, *Studien zum Deutschtum im Osten* (Köln şi Graz, 1966), p. 99. Alte estimări sunt mai ridicate. Vezi Richard Blanke, *Orphans of Versailles: The Germans in Western Poland, 1918 1939* (Lexington, Ky, 1993), pp. 32-34.

685 Despre Silezia Superioară, vezi James E. Bjork, *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland, 1890- 1922* (Ann Arbor, 2008); T. Hunt Tooley, „German Political Violence and the Border Plebiscite in Upper Silesia, 1919-1921", *Central European History* 21 (1988), pp. 56-98, şi T. Hunt Tooley, *National Identity and Weimar Germany: Upper Silesia and the Eastern Border, 1918-1922* (Lincoln, Neb., şi Londra, 1997) . Vezi şi Tim K. Wilson, „The Polish-German Ethnie Dispute in Upper Silesia, 1918-1922: A Reply to Tooley", *Canadian Review of Studies in Nationalism 32* (2005), pp. l-26.

686 MacMillan, *Peacemakers*, p. 230.

687 *Waldemar Grosch, Deutsche und polnische Propaganda während der Volksabstimmung in Oberschlesien 1919 1921 (Dortmund, 2003).*

688 Marea Britanie şi Franţa au împărţit Camerunul german (Cameroon) şi Togoland. Belgia a primit Ruanda-Urundi din nord-vestul Africii de Est germane,
Africa de Sud-Vest germană (Namibia) a fost luată cu mandat de Africa de Sud. În Pacific, Japonia a câştigat insulele de la nord de Ecuator ale Germaniei (Insulele Marshall, Insulele Caroline, Insulele Mariane, Insulele Palau) şi Kiautschou din China. Samoa germană a revenit Noii Zeelande; Noua Guinee germană, arhipelagul Bismarck şi Nauru – Australiei. Sharp, *Versailles*, pp. 109-138.

689 Smith, „Empires at the Paris Peace Conference", pp. 262 şi 265.

690 Despre sistemul mandatului, vezi Susan Pedersen, „The Meaning of the Man dates System: An Argument", *Geschichte und Gesellschaft* 32 (2006), pp. l--23; Susan Pedersen, *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Em pire* (Oxford şi New York, 2015), pp. 17-44. Vezi şi Nadine Meouchy şi Peter Sluglett (ed.), *The British and French Mandates in Comparative Perspective (Leiden,* 2004); şi David K. Fieldhouse, *Western Imperialism in the Middle East, 1914* -1958 (Oxford şi New York, 2006), pp. 3-20; vezi şi Lutz Raphael, *Imperiale Gewalt und Mobilisierte Nation: Europa 1914* 1945 (München, 2011), pp. 74-75.

691 MacMillan, *Peacemakers;* Boemeke *et al., The Treaty*, pp. 11-20; Zara Steiner, „The Treaty of Versailles Revisited", in Michael Dockrill şi John Fisher (ed.), *The Paris Peace Conference 1919: Peace without Victory?* (Basingstoke, 2001), pp. 13-33; Mark Mazower, „Two Cheers for Versailles", *History Today* 49 (1999); Alan Sharp, *Consequences of Peace. The Versailles Settlement: Aftermath and Legacy 1919- 2010* (Londra, 2010), pp. l-40; Sally Marks, „Mistakes and Myths: The Allies, Germany and the Versailles Treaty, 1918-1921", *Journal of Modern History* 85 (2013), pp. 632-659.

692 *Vezi, de exemplu, David Andelman, A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today (Floboken, NJ, 2008); Norman Graebner şi Edward Bennett, The Versailles Treaty and its Legacy: The Failure of the Wilsonian Vision (Cambridge şi New York, 2011).*

693 *Aviel Roshwald, Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia and the Middle East, 1914- 1923 (Londra, 2001).*

694 Pe acest subiect, vezi introducerea şi capitolele cu care au contribuit Robert Gerwarth şi Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911 1923* (Oxford, 2014); despre cazul Germaniei în special, vezi Annemarie H. Sammartino, *The Impossible Border: Germany and the East, 1914 1922* (Ithaca, NY, 2010); Vejas G. Liulevicius, „Der Osten als apokalyptischer Raum: Deutsche

Fronterfahrungen im und nach dem Ersten Weltkrieg", in Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert* (Göttingen, 2006), pp.' 47-65.

695 Ian Kershaw, *To Hell and Back: Europe, 1914 1949* (Londra, 2015), p. 122.

696 Wolfgang Elz, „Versailles und Weimar", Aus *Politik und Zeitgeschichte 50/1 (2008)*, pp. 31-38.

697 Sally Marks, „The Myths of Reparations", *Central European History* 11 (1978), pp. 231-239; Niall Ferguson, *The Pity of War: Explaining World War I* (Londra, 1998), pp. 399-432. Planificarea plăților de la Londra s-a modificat de asemenea de două ori, în 1924 (Planul Dawes) și în 1929 (Planul Young), înainte să fie suspendat temporar în timpul Marii Crize economice. Când Hitler a venit la putere, a anulat orice alte plăți. Între 1919 și 1932, Germania a plătit doar peste 20 de miliarde de mărci (din cele 50 de miliarde de mărci-aur convenite în 1921 sub formă de obligațiuni „A" și „B") din despăgubirile de război. Vezi Boemekeet *al., The Treaty*, p. 424.

698 Richard Evans, *The Corning of the Third Reich* (Londra, 2003), p. 65; Alan Sharp, „The Paris Peace Conference and its Consequences", în *1914 1918-online. International Encyclopedia of the First World War ;* MacMillan, *Peacemakers*, p. 186.

699 *Andreas Krause, Scapa Flow: Die Selbstversenkung der Wilhelminischen Flotte (Berlin, 1999).*

700 *Verhandlungen der verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung. Stenographische Berichte (Berlin, 1920), vol. 327, pp. 1082-1083.*

701 *Ibid.*, p. 1084.

702 Arthur Graf von Posadowsky-Wehner, „Gegen die Unterzeichnung des Friedensvertrages", 22 iunie 1919, Stenographische Berichte, vol. 327, pp. 1120-1125.

703 *Alexander Watson, Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914 1918 (Londra, 2015), p. 561; MacMillan, Peacemakers, pp. 475-481.*

704 *Citat în Peter Longerich, Deutschland 1918 1933: Die Weimarer Republik. Handbuch zur Geschichte (Hanovra, 1995), p. 99.*

705 Sharp, *Versailles*, pp. 37-39.

706 Stephane Audoin-Rouzeau, „Die Delegation der „Gueules cassees» in Versailles am 28. Juni 1919", în Gerd Krumeich *et al.* (ed.), *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung* (Essen, 2001), pp. 280-287.

707 *Edward M. House, The Intimate Papers of Colonel House Arranged as a Narrative by Charles Seymour (Boston și New York, 1926-1928), aici vol. 4, p. 487.*

708 Citat în Bruno Cabanes, „1919: Aftermath", în Jay Winter (ed.), *Cambridge History of the First World War,* vol. 1, pp. 172-198.

709 *Evans, Coming of the Third Reich, p. 66.*

710 Winkler, *Age of Catastrophe,* p. 888.

711 John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the* Peace (Londra, 1919).

712 Elz, „Versailles und Weimar", p. 33.

713 Despre Tratatul de la Saint Germain, vezi Nina Almond şi Ralph Haswell Lutz (ed.), *The Treaty of St. Germain: A Documentary History of its Territorial and Political Clauses* (Stanford, Calif., 1935); Isabella Ackerl şi Rudolf Neck (ed.), *Saint-Germain 1919: Protokoll des Symposiums am 29. und 30. Mai 1979 in Wien* (Viena, 1989); Fritz Fellner, „Der Vertrag von St. Germain", în Erika Weinzierl şi Kurt Skalnik (ed.), *Österreich 1918 -1938,* vol. 1 (Graz, 1983), pp. 85-106; Lorenz Mikoletzky, „Saint-Germain und Karl Renner: Eine Republik wird diktiert", în Flelmut Konrad şi Wolfgang Maderthaner (ed.), *Das Werden der Ersten Republik... der Rest ist Österreich* (Viena, 2008), vol. 1, pp. 179-186. Erich Zöllner, *Geschichte Österreichs: Von den Anfängen bis zur Gegenwart* (ediţia a opta, Viena, 1990), p. 499.

714 S.W. Gould, „Austrian Attitudes toward Anschluss: October 1918-September 1919", *Journal of Modern History 22* (1950), pp. 220-321; Walter Rauscher, „Die Republikgründungen 1918 und 1945", în Klaus Koch, Walter Rauscher, Arnold Suppan şi Elisabeth Vyslonzil (ed.), *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 1938,* vol. special; *Von Saint-Germain zum Belvedere: Österreich und Europa 1919 1955* (Viena şi München, 2007), pp. 9-24. Despre dezbaterea *Anschluss-ului* la Germania, vezi Robert Gerwarth, „Republik und Reichsgründung: Bismarcks kleindeutsche Losung im Meinungsstreit der ersten deutschen Demokratie", in Heinrich August Winkler (ed.), *Griff nach der Deutungsmacht: Zur Geschichte der Geschichtspolitik in Deutschland* (Göttingen, 2004), pp. 115-133.

715 Ivan T. Berend, *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II* (Berkeley, Los Angeles şi Londra, 1998), pp. 224-226.

716 *Vorwärts,* 18 martie 1919.

717 *Die Tradition* I (1919), 19f.

718 *Kreuzzeitung,* 7 septembrie 1919.

719 *Verhandlungen der verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung (NV), 22 iunie 1919, vol. 327 (Berlin, 1920), p. 1117.*

720 Evans, *Coming of the Third Reich,* 62f; Gerwarth, „Republik und Reichsgrün-

721 Pentru o prezentare generală a efectelor Tratatului de la Trianon,

vezi Robert Evans, „The Successor States", în Robert Gerwarth (ed.), *Twisted Paths: Eu rope 1914-1945* (Oxford şi New York, 2007), pp. 210-236; Raymond Pearson, „Hungary: A State Truncated, a Nation Dismembered", in Seamus Dunn şi T.G. Fraser, *Europe and Ethnicity: World War I and Contemporary Ethnic Conflict* (Londra şi New York, 1996), pp. 88-109, aici pp. 95-96. Ignac Romsics, *A trianoni békeszerződés* (Budapesta, 2008); Dániel Ballabás, *Trianon 90 Sv távlatából: Konferenciák, műhelybeszélgetesek* (Eger, 2011).

722 Berend, *Decades of Crisis,* pp. 224-226.

723 Georgi P. Genov, *Bulgaria and the Treaty of Neuilly* (Sofia, 1935), p. 31. MacMillan, *Peacemakers,* pp. 248-250.

724 Richard J. Crampton, *Aleksandar Stamboliiski: Bulgaria* (Chicago, 2009), pp. 75-109. NejiskiMir, *Vojna enciklopedija* (Belgrad, 1973), p. 19.

725 MacMillan, *Peacemakers,* p. 151.

726 *Ibid.*

727 Doncio Daskalov, *1923: Sadbonosni reşenia isabitia* (Sofia, 1983), p. 23.

728 Theodora Dragostinova, „Competing Priorities, Ambiguous Loyalties: Challenges of Socioeconomic Adaptation and National Inclusion of the Interwar Bulgarian Refugees", *Nationalities Papers* 34 (2006), pp. 549-574, aici p. 553. Pentru o analiză detaliată timpurie şi o interpretare inspirată a crizei refugiaţilor din Bulgaria interbelică, vezi Dimităr Popnikolov, *Bdlgarite ot Trakia i spogod- bite na Bâlgaria s Graţia i Turţia* (Sofia, 1928).

729 Pentru detalii despre dificultăţile sociale şi economice legate de primirea şi adă- postirea refugiaţilor după Primul Război Mondial în Bulgaria, vezi Gheorghi Dimitrov, *Nastaniavane i ozemliavane na bălgarskite bejanţi* (Blagoevgrad, 1985); Karl Hitilov, *Selskostopanskoto nastaniavane na bejanţite 1927- 1932* (Sofia, 1932).

730 Scrisoarea lui Aleksandăr Stamboliiski către Georges Clemenceau, 22 noiembrie 1919. Vezi Ţocio Biliiarski şi Grigorov Nikola (ed.), *Nioiskiat pogrom i te- rorăt na bdlgarite: Sbornik dokumenti i materiali* (Sofia, 2009), p. 31lfe»

731 Erik Jan Ziircher, „The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", in Hugh Cecil şi Peter H. Liddle (ed.), *At the Eleventh Hour: Reflections, Hopes, and Anxieties at the Closing of the Great War, 1918* (Londra, 1998), pp. 266-275.

732 Citat in George Goldberg, *The Peace to End Peace: The Paris Peace Conference of* 1919 (Londra, 1970), p. 196.

733 Michael A. Reynolds, „Ottoman-Russian Struggle for Eastern Anatolia and the Caucasus, 1908-1918: Identity, Ideology and the Geopolitics of World Order", tezăde doctorat (Princeton, 2003), p. 377. Dintr-o perspectivă

naţionalistă, vezi Justin McCarthy, *Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922* (Princeton, 2004), pp. 198-200; Salahi Sonyel, *The Great War and the Tragedy of Anatolia: Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers* (Ankara, 2000), pp. 161-163.

734 *Gingeras Ryan, Fall of the Sultanate: The Great War and the End of the Otto man Empire 1908 1922 (Oxford, 2016), p. 255.*

735 A.E. Montgomery, „The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920", *The Historical Journal* 15 (1972), pp. 775-787.

736 Hasan Kayali, „The Struggle for Independence", in Resat Kasaba (ed.), *The Cambridge History of Turkey*, vol. 4: *Turkey in the Modern World* (Cambridge şi New York, 2008), llSff

737 *Ibid.', Smith, „Empires at the Paris Peace Conference". Vezi şi Paul C. Helmreich, From Paris to Sevres: The Partition of the Ottoman Empire at the Paris Peace Conference of 1919 1920 (Columbus. Oh., 1974).*

738 *Gerd Krumeich et al, Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung (Essen, 2001).*

739 Henryk Batowski, „Nationale Konflikte bei der Entstehung der Nachfolgestaaten", în Richard Georg Plaschka şi Karlheinz Mack (ed.), *Die Auflösung des Habsburgerreiches: Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum* (München, 1970), pp. 338-349.

740 *Dudley Kirk, Europe's Population in the Interwar Years (New York, 1946); Pearson, „Hungary", pp. 98-99. István I. Mócsy, The Effects of World War I: The Uprooted: Hungarian Refugees and their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918 1921 (New York, 1983), p. 10.*

741 Hannah Arendt, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft* (Frankfurt pe Main, 1955), p. 260; pe această temă generală, vezi şi Karen Barkey şi Mark von klagen (ed.), *After Empires: Multiethnic Societies and Nation Building. The Soviet Union, and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires* (Boulder, Colo., 1997), şi Smith, „Empires at the Paris Peace Conference", în Gerwarth şi Manela (ed.), *Empires at War*, pp. 254-276.

742 *Norman Davies, Microcosm: A Portrait of a Central European City (Londra, 2003), p. 337.*

743 *Ibid.*, pp. 389-390.

744 După cum a evidenţiat Michael Mann, cei care în plus şi-au pierdut casele în urma mutării frontierelor la sfârşitul conflictului au fost suprareprezentaţi de şase ori printre făptaşii Holocaustului. Michael Kiann, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing* (Cambridge, 2005), pp. 223-228.

745 *Vezi Mark Mazower, Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe (New York, 2008).*

746 Statisticile conform M.C. Kaser și E. A. Radice (ed.), *The Economic History of Eastern Europe, 1919 -1975*, vol. 1 (Oxford, 1985), p. 25. Vezi și discuția detaliată a problemei, Alexander Victor Prusin, *The Lands Between: Conflict in the East European Borderlands, 1870-1992* (Oxford, 2010), pp. 11-124.

747 *Mark Levene, The Crisis of Genocide, vol. 1: Devastation: The European Rimlands 1912- 1938 (Oxford, 2016), pp. 230-240.*

748 Pentru text, vezi „Treaty of Peace between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan and Poland", *American Journal of International Law* 13, supliment, documente oficiale (1919), 423-40. Carole Fink, „The Minorities Question at the Paris Peace Conference: The Polish Minority Treaty, June 28, 1919", în Manfred Boemeke, Gerald Feldman și Elisabeth

Glaser (ed.), The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years (Cambridge, 1998), pp. 249-274.

749 Fink, ,,The Minorities Question".

750 *Jaroslav Kucera, Minderheit im Nationalstaat: Die Sprachenfrage in den tschechisch-deutschen Beziehungen 1918 1938 (München, 1999), p. 307.*

751 *Carole Fink, Defending the Rights of Others: The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection (New York, 2004), p. 260; Zara Steiner, The Lights that Failed: European International History 1919 1933 (Oxford şi New York, 2005), p. 86.*

752 Despre revizionism, vezi următoarea colecţie de eseuri: Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff şi Dieter Langewiesche (ed.), *Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations,* Practicei (New York şi Oxford, 2012).

753 Jerzy Borzecki, „German Anti-Semitism à la Polonaise: A Report on, Poznanian Troops' Abuse of Belarusian Jews in 1919", *East European Politics and Societies and Cultures 26 (2012),* pp. 693-707.

754 Arnold Zweig, *Das ostjüdische Antlitz* (Berlin, 1920), pp. 9-11.

755 Victor Klemperer, *Curriculum Vitae, Erinnerungen 1881 1918,* vol. 2, pp. 687- 712 (Berlin, 1996), pp. 686-687.

756 *Steven E. Aschheim, Brothers and Strangers: The East European Jew in German and German-Jewish Consciousness, 1800- 1923 (Madison, 1982).*

757 Trude Maurer, *Ostjuden in Deutschland, 1918-1933* (Hamburg, 1990).

758 Lina Fleydrich, *Leben mit einem Kriegsverbrecher* (Pfaffenhofen, 1976), 42f.

759 Alfred Rosenberg, „Die russisch-judische Revolution", *Auf gut Deutsch, 24* mai 1919.

760 *Norman Cohn, Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspi- racy and the Protocols of the Elders of Zion (New York, 1966).*

761 *Marc Raeff, Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919 1939 (Oxford şi New York, 1990). Despre Franţa: Catherine Goussef, L'Exil russe: la fabrique du réfugié apatride (1920 1939) (Paris, 2008). Despre Praga: Catherine Andreyev şi Ivan Savicky, Russia Abroad: Prague and the Russian Diaspora 1918 1938 (New Haven şi Londra, 2004).*

762 *Robert C. Williams, Culture in Exile: Russian Emigres in Germany, 1881 1941 (Ithaca, NY, 1972), p. 114; Fritz Mierau, Russen in Berlin, 1918 -1933 (Berlin, 1988), p. 298; Karl Schlögel (ed.), Chronik russischen Lebens in Deutschland, 1918 bis 1941 (Berlin, 1999).*

763 *Johannes Erger. Der Kapp-Lüttwitz-Putsch: Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik, 1919 -1920 (Düsseldorf, 1967); Erwin Könnemann şi*

Gerhard Schulze (ed.), Der Kapp-Lüttwitz-Putsch: Dokumente(München, 2002); Anthony Read, The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism (Londra, 2009), 319f.

764 Read, *World on Fire*, p. 320.

765 *Rüdiger Bergien, Die bellizistische Republik: Wehrkonsens und „Wehrhaftma chung" in Deutschland 1918 1933 (München, 2012); Peter Keller, „Die Wehrmacht der deutschen Republik ist die Reichswehr": Die deutsche Armee 1918-1921 (Paderborn, 2014); William Mulligan, The Creation of the Modern German Army: General Walther Reinhardt and the Weimar Republic, 1914 1930 (New York, 2005).*

766 K#nnemann şi Schulze (ed.), *Kapp-Lüttwitz-Putsch.*

767 Read, *World on Fire*, p. 321.

768 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880 1937,* ed. von Roland Kamzelak şi Ulrich Ott, vol. 7: 1919-1923 (Stuttgart, Klaus Tenfelde, „Bürgerkrieg im Ruhrgebiet 1918-1920", in Karl-Peter Ellerbrock (ed.), *Erster Weltkrieg, Bürgerkrieg und Ruhrbesetzung. Dortmund und das Ruhrgebiet 1914/1918 1924* (Dortmund, 2010), 19-66.2007), p. 294 (consemnare din 19 martie 1920).

769 *Ibid.*, p. 295 (consemnare din jurnal din 20 martie 1920).

770 Klaus Tenfelde, „Bürgerkrieg im Ruhrgebiet 1918-1920", în Karl-Peter Ellerbrock (ed.), *Erster Weltkrieg, Bürgerkrieg und Ruhrbesetzung. Dortmund und das Ruhrgebiet 1914/1918* -1924 (Dortmund, 2010), pp. 19-66.

771 *Max Zeller, citat în Nigel H. Jones, Flitler's Heralds: The Story of the Freikorps*
1918- 1923 (Londra, 1987), p. 50.

772 Read, *World on Fire*, p. 323.

773 *Christian Leitzbach, Matthias Erzberger: Ein kritischer Beobachter des Wilhelminischen Reiches 1895 1914 (Frankfurt pe Main, 1998); Martin Sabrow, Die verdrängte Verschwörung: Der Rathenau-Mord und die deutsche Gegenrevolution (Frankfurt pe Main, 1999).*

774 Asasinarea lui Erzberger a făcut parte dintr-o cultură mai largă a violenţei politice, mai ales, dar nu exclusiv, a extremei drepte. Pentru statistici, vezi Emil J. Gumbef, *Vier Jahre politischer Mord* (Berlin, 1924), pp. 73-75.

775 Anselm Döring-Manteuffel, „Der politische Mord als Anschlag auf die Demokratie: Das Attentat auf Walther Rathenau", in Georg Schild şi Anton Schindling (ed.), *Politische Morde in der Geschichte: Von der Antike bis zur Gegenwart* (Paderborn, 2012), pp. 113-128; Sabrow, *Rathenau Mord.*

776 Despre Organizaţia Consul, responsabilă pentru aceste acte de terorism, vezi in special dosarele de la Institut für Zeitgeschichte (München), Fa 163/1 and MA 14412. Vezi şi Sabrow, *Rathenau-Mord.*

777 *Verhandlungen des Reichstags: Stenographische Berichte, 24 iunie 1922, p. 8037 (D)-8039 (B).*

778 *Christoph Gusy, Weimar die wehrlose Republik? Verfassungsschutzrecht und Verfassungsschutz in der Weimarer Republik (Tübingen, 1991); Gotthard Jasper, Der Schutz der Republik. Studien zur staatlichen Sicherung der Demokratie in der Weimarer Republik 1922-1930 (Tübingen, 1963).*

779 Christine Hikel, „Unsichere Republik? Terrorismus und politischer Mord in der Weimarer Republik und der BRD", *ZfAS,* ediţia specială 1 (2011), pp. 125-149.

780 Verhandlungen des Reichstags, 1. Wahlperiode, Stenographische Berichte, 235. Sitzung, 24/6/1922, p. 8037 (B).

781 Wolfgang Wehler, „Der Staatsgerichtshof für das Deutsche Reich: Die politische Rolle der Verfassungsgerichtsbarkeit in der Zeit der Weimarer Republik", tezã de doctorat nepublicatã, Bonn, 1979.

782 *Christian Welzbacher, Der Reichskunstwart: Kulturpolitik und Staatsinszenierung in der Weimarer Republik 1918-1933 (Weimar, 2010).*

783 Martin H. Geyer, *Verkehrte Welt: Revolution, Inf lation und Modern München 1914-1924* (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, 128) (Gottingen, 1998) , pp. 112-117.

784 *Thomas Weber, Hitlers First War: Adolf Hitler, the Men ofthe List Regiment, and the First World War (Oxford şi New York, 2010).*

785 *Othmar Plöckinger, Unter Soldaten und Agitatoren : Hitlers prägende Jahre im deutschen Militär 1918-1920 (Paderborn, 2013).*

786 *Peter Longerich, Hitler: Biographie (München, 2015); Thomas Weber, Wie Adolf Hitler zum Nazi wurde: Vom unpolitischen Soldaten zum Autor von Mein Kampf (Berlin, 2016).*

787 Ernst Deuerlein (ed.), *Der Hitler- Putsch: Bayerische Dokumente zum S./9. November 1923* (Stuttgart, 1962); Hans Mommsen, „Hitler und der 9. November 1923", Johannes Willms (ed.), *Der 9. November: Fünf Essays zur deutschen Geschichte* (München, 1995), pp. 33-48.

788 *Harald Jentsch, Die KPD und der „deutsche Oktober" 1923 (Rostock, 2005); Bernhard B. Bayerlein et al. (ed.), Deutscher Oktober 1923: Ein Revolutionsplan und sein Scheitern (Berlin, 2003).*

789 *Richard Evans, The Coming of the Third Reich (Londra, 2003), p. 104; Gerald D. Feldman, The Great Disorder: Politics, Economics, and Society in the German Inflation, 1914 1924 (New York, 1993), p. 5 (tabelul 1). Pentru ocuparea Ruhru- lui, vezi Conan Fischer, The Ruhr Crisis 1923 -1924 (Oxford, 3fi83); Hermann J. Rupieper, The Cuno Government and Reparations 1922-*

1923: Politics and Economics (Haga, 1979); şi Klaus Schwabe (ed.), Die Ruhrkrise 1923: Wendepunkt der internationalen Beziehungen nach dem Ersten Weltkrieg (Paderborn, 1985).

790 *Bruce Kent, The Spoils of War: The Politics, Economics, and Diplomacy of Reparations 1918 1932 (Oxford, 2011), pp. 245-248.*

791 *Ibid.,* pp. 778-793.

792 *Ibid.,* pp. 754-835.

793 Kurt Tucholsky a publicat acest poem sub unul dintre pseudonimele lui, „Theobald Tiger", *Die Weltbiihne,* 5 noiembrie 1929, p. 710.

BIBLIOGRAFIE

ZIARE ŞI REVISTE

Die Baracke: Zeitschrift des Kriegsgefangenenlagers Bando, Bayerischer Kurier, Berliner Tageblatt, Deutscher Reichs-und Preußischer Staatsanzeiger, Kreuzzeitung, Rote Fahne, The Times, Die Tradition: Wochenschrift der Vereinigten Vaterländischen Verbände Deutschlands, Vorwärts

SURSE

Albrecht, Martin, Als deutscher Jude im Ersten Weltkrieg: Der Fabrikant und Offizier Otto Meyer, ed. Andreas Meyer, Berlin, be.bra verlag, 2014.

Amis de l'Armistice (ed.), Der 11. November 1918: Unterzeichnung eines Waffenstillstands im Wald von Compiegne, Compiegne, Imprimerie Bourson, nedatat.

Arbeitskreis verdienter Gewerkschaftsveteranen beim Bundesvorstand des FDGB (ed.), *Erinnerungen von Veteranen der deutschen Gewerkschaftsbewegung an die Novemberrevolution,* ediţia a 2-a, Berlin (GDR), Tribune, 1960.

Baden, Max von, *Erinnerungen und Dokumente,* Stuttgart, Berlin şi Leipzig, Deutsche Verlags-Anstalt, 1927.

Baker, Ray Stannard şi William E. Dodded (ed.), Woodrow Wilson, War and Peace: Presidential Messages, Addresses, and Public Papers (1917-1924), New York, Harper, 1927.

Balla, Erich, Landsknechte wurden wir: Abenteuer aus dem Baltikum, Berlin, Kolk, 1932.

Barth, Emil, *Aus der Werkstatt der Revolution,* Berlin, Hoffmann, 1919.

Bauer, Otto, *Die österreichische Revolution,* Viena, Volksbuchhandlung, 1923.

Bernstein, Eduard, Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie, Stuttgart, Dietz, 1899.

Bernstein, Eduard, Die deutsche Revolution, vol. 1: Ihr Ursprung, ihr Verlauf und ihr Werk, Berlin, Verlag Gesellschaft und Erziehung, 1921.

Biliarski, Ţocio şi Grigorov Nikola (ed.), Nioiskiat pogrom i terordt na bălgarite: Sbornik dokumenti i materiali, Sofia, Aniko, 2009.

Bischoff, Josef, Die letzte Front: Geschichte der Eisernen Division, Berlin, Schützen-Verlag, 1935.

Bohm, Wilhelm, *Im Kreuzfeuer zweier Revolutionen,* München, Verlag für Kul turpolitik, 1924.

Cohen, Max, „Rede für die Nationalversammlung vor dem Allgemeinen Kongress der Arbeiter-und Soldatenrate", 19 decembrie 1918, in Peter Wende (ed.), Politische *Reden III, 1914 1945,* Berlin, Deutscher Klassiker Verlag, 1990, pp. 97-121.

Däumig, Ernst, „Rede gegen die Nationalversammlung vor dem Allgemeinen Kongress der Arbeiter- und Soldatenräte", 19 decembrie 1918, in Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914 -1945,* Frankfurt pe Main, Deutscher Klassiker Verlag, 1990, pp. 122-141.

Dehmel, Richard, Zwischen Volk und Menschheit: Kriegstagebuch, Berlin, Fischer, 1919.

Deppe, Ludwig, *Mit Lettow-Vorbeck durch Ostafrika,* Berlin, Scherl, 1921.

Deuerlein, Ernst (ed.), *Der Hitler- Putsch: Bayerische Dokumente zum 8./9. November 1923,* Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1962.

Döblin, Alfred, „Revolutionstage im Elsaß", *Die Neue Rundschau* (februarie 1919), vol. 1, pp. 164-172, retipăritã, Alfred Döblin, *Schriften zur Politik und Ge Seilschaft,* Olten şi Freiburg im Breisgau, Walter, 1972, pp. 59-70.

Ebbinghaus, Christof von, *Die Memoiren des Generals von Ebbinghaus,* Stuttgart, Berger, 1928.

Ebert, Friedrich, *Rede zur Eröffnung der Verfassunggebenden Nationalversammlung,* 6 februarie 1919, in Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914 1945,* Frankfurt pe Main, Deutscher Klassiker Verlag, 1990, pp. 244-253.

Einstein, Albert, Einstein Papers, vol. 7: The Berlin Years: Writings, 1918 -1921, Princeton, Princeton University Press, 1998.

Erzberger, Matthias, *Erlebnisse im Weltkrieg,* Stuttgart şi Berlin, Deutsche Verlags Anstalt, 1920.

Fendall, Charles Pearce, The East African Force 1915 1919: An Unofficial Record of its Creation and Fighting Career, Londra, Witherby, 1921.

Foch, Ferdinand, Memoire pour servir ă l'histoire de la guerre 1914-1918, vol. 2, Paris, Librairie Pion, 1931.

Foerster, Wolfgang (ed.), *Kämpfer an vergessenen Fronten,* Berlin, Deutsche Buch-vertriebsstelle, 1931.

Goltz, Rüdiger von der, *Meine Sendung in Finnland und im Baltikum,* Leipzig, K.F.

Koehler, 1920.
Groener, Wilhelm, *Lebenserinnerungen: Jugend, Generalstab, Weltkrieg,* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht. 1957.
Heinz, Friedrich Wilhelm, *Sprengstoff,* Berlin, Frundsberg-Verlag, 1930.
Hendrick, Burton J., *The Life and Letters of Walter Hines Page,* vol. 3, Garden City, NY, Doubleday, Page & Co., 1925.
Heydrich, Lina, *Leben mit. einem Kriegsverbrecher,* Pfaffenhofen, Ludwig, 1976.
Heymann, Lida Gustava şi Anita Augspurg, *Erlebtes Erschautes: Deutsche Frauen kämpften für Freiheit, Recht und Frieden 1850-1950,* ed. Margit Twellmann, Frankfurt pe Main, Helmer, 1992.
Hill, Leonidas E. (ed.), *Die Weizsäcker Papiere 1900 1934,* Berlin, Propyläen, 1982.
Hitilov, Karl, *Selskostopanskoto nastaiavane na bejanţite 1927 1932,* Sofia, Glavna direkţia na bejanţite, 1932.
Hitler, Adolf, *Mein Kampf: Eine kritische Edition,* ed. Christian Hartmann, Thomas Vordermayer, Othmar Plockinger şi Roman Töppel, Berlin şi München, Institut für Zeitgeschichte, 2016.
Hoss, Rudolf, *Kommandant in Auschwitz: Autobiographische Aufzeichnungen,* ed. Martin Broszat, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1958.
House, Edward M., The Intimate Papers of Colonel House Arranged as a Narrative by Charles Seymour, Boston şi New York, Houghton Mifflin Company, 1926-1928.
Institut fur Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED (ed.), *Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung,* ediţia a 2-a, Berlin (GDR), Dietz, 1957.
Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED (ed.), Vorwärts und nicht vergessen: Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918/19, Berlin (GDR), Dietz, 1958.
Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED (ed.), *Wladi mir Iljitsch Lenin. Werke,* vol. 23: august 1916-martie 1917, ediţia a 7-a, Berlin (GDR), Dietz, 1975.
Junger, Ernst, *În Stahlgewittern: Ein Kriegstagebuch,* Berlin, Verlag Mittler & Sohn, 194?.
Junger, Ernst, *Kriegstagebuch 1914 1918,* ed. Helmuth Kiesel, Stuttgart, Klett-Cotta, 2010.
Kessel, Eberhard (ed.), Friedrich Meinecke, *Werke,* vol. 8: *Autobiographische Schriften,* Stuttgart, K.F. Koehler Verlag, 1969.
Kessler, Harry Graf, *Das Tagebuch 1880 1937,* ed. Roland Kamzelak şi Ulrich Ott, vol. 6: 1916-1918, vol. 7: 1919-1923, Stuttgart, Klett-Cotta, 2007.
Kesiakov, Bogdan, Prinos kiim diplomaticeskata istoriia na Balgaria (1918 -1925): Dogovori, konvenţii, spogodbi, protokoli i drughi siiglaşenia i diplomaticeski

aktove s kratki beleiiki, Sofia, Peciatniţa Rodopi, 1925.
Keynes, John Maynard, *The Economic Consequences of the Peace,* Londra, Macmillan, 1919.

Killinger, Manfred von, *Der Klabautermann: Eine Lebensgeschichte,* ediţia a 3-a, München, Eher, 1936.
Klemperer, Victor, *Curriculum Vitae: Erinnerungen 1881-1918,* vol. 2, Berlin, Rutten & Loening, 1996.
Klemperer, Victor, Man möchte immer weinen und lachen in einem: Revolutionstagebuch 1919, Berlin, Aufbau-Verlag, 2015.
Köhl, Franz, Der Kampf um Deutsch-Ostafrika 1914- 1918, Berlin, Kameradschaft,
1920.
Kollwitz, Käthe, *Die Tagebücher,* ed. Jutta Bohnke-Kollwitz, Berlin, Siedler, 1989.
Korner, Hans-Michael şi Ingrid Korner (ed.), *Leopold Prinz von Bayern, 1846 1930: Aus den Lebenserinnerungen,* Regensburg, Pustet, 1983.
Kramer, Hilde, Rebellin in München, Moskau und Berlin: Autobiographie 1901 -1924, ed. Egon Günther, Berlin, Basisdruck, 2011.
Kühlmann, Richard von, *Erinnerungen,* Heidelberg, Lambert Schneider, 1948.
Lafontaine, Oskar, „Rede auf dem Parteitag in Cottbus am 24./25. Mai 2008",
https://archiv2017.dielinke.de/fileadmin/download/disput/2008/disput_ juni2008.pdf (accesat ultima dată pe 22 noiembrie 2017).
Lettow-Vorbeck, Paul von, *Meine Erinnerungen an Ostafrika*, Leipzig, K.F. Koe- hler, 1920.
Linket, Arthur S. (ed.), *The Papers of Woodrow Wilson,* vol. 40 (20 noiembrie 1916- 23 ianuarie 1917), Princeton, Princeton Lniversity Press, 1982.
Lloyd George, David, *The Truth about the Peace Treaties, 2* volume, Londra, Victor Gollancz, 1938.
Lonne, Karl Egon (ed.), Die Weimarer Republik, 1918- 1933: Quellen zum politischen Denken der Deutschen im 19. und 20. fahrhundert, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2002.
Luxemburg, Rosa, *Gesammelte Werke*, vol. 4: *August 1914- Januar 1919,* Berlin (GDR), Dietz, 1974.
Luxemburg, Rosa, *Politische Schriften,* ed. Ossip K. Flechtheim, Frankfurt pe Main, Europäische Verlagsanstalt, 1975.
Mann, Thomas, *Tagebücher 1918 -1921,* ed. Peter de Mendelssohn, ediţie broşată, Frankfurt pe Main, Fischer, 2003.
Marhefka, Edmund (ed.), Der Waffenstillstand 1918-1919: Das Dokumenten-Mate rial. Waffenstillstands Verhandlungen von Compiegne, Spa, Trier und Brussel, vol. 1: Der Waffenstillstandsvertrag von Compiegne und seine Verlängerungen

nebst den finanziellen Bestimmungen, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1928.

Marx-Engels-Lenin-Institut beim ZK der SED (ed.), *Karl Liebknecht, Ausgewählte Reden, Briefe und Aufsätze,* Berlin (GDR), Dietz, 1952.

Matthias, Erich şi Hans Meier-Welcher (ed.), Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, ediţia a 2-a: Militär und Politik: Militär und Innenpolitik im Weltkrieg 1914 1918, ed. Wilhelm Deist, 2 volume, Düsseldorf, Droste, 1970.

Matthias, Erich şi Susanne Miller (ed.), *Die Regierung der Volksbeauftragten 1918/19,* 2 volume, Düsseldorf, Droste, 1969.

Matthias, Erich şi Rudolf Morsey (ed.), Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, vol. 2: Die Regierung des Prinzen Max von Baden, Düsseldorf, Droste, 1962.

Meinecke, Friedrich, *Die Deutsche Katastrophe,* Wiesbaden, Brockhaus, 1947.

Michaelis, Herbert, Ernst Schraepler şi Gunter Scheel (ed.), *Ursachen und Folgen*, vol. 2: *Der militärische Zusammenbruch und das Ende des Kaiserreichs*, Berlin, Wendler, 1959.

Müller, Hermann, *Die Novemberrevolution: Erinnerungen,* Berlin, Der Bücherkreis, 1928.

Müller, Richard, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 1: *Vom Kaiserreich zur Republik,* Viena, 1924; retipăritã Berlin, Olle und Wolter, 1979.

Müller, Richard, Geschichte der deutschen Revolution, vol. 2: Die Novemberrevolution, Berlin, Olle und Wolter, 1974.

Neck, Rudolf (ed.), *Österreich im Jahre 1918: Berichte und Dokumente,* Viena, Verlag für Geschichte und Politik, 1968.

Niemann, Alfred, Revolution von Oben Umsturz von unten: Entwicklung und Verlauf der Staatsumwälzung in Deutschland 1914 1918, Berlin, Verlag fur Kulturpolitik, 1927.

Noske, Gustav, *Von Kiel bis Kapp : Zur Geschichte der deutschen Revolution,* Berlin, Verlag für Politik und Wirtschaft, 1920.

Oncken, Hermann, „Die Wiedergeburt der großdeutschen Idee", Oncken, *Nation und Geschichte: Reden und Aufsätze 1919 1935,* Berlin, Grote'sche Ver lagsbuchhandlung, 1935, pp. 45-70. [Publicatã prima datã in *österreichische Rundschau* 63 (1920), pp. 97 -114.]

Otto, Hellmut şi Karl Schmiedel, *Der Erste Weltkrieg: Dokumente*, ediţia a 2-a, Berlin (GDR), Militärverlag, 1977.

Pieck, Wilhelm, *Gesammelte Reden und Schriften,* vol. 1: *August 1904* 1. *Januar 1919,* Berlin (GDR), Dietz, 1959.

Popp, Lothar, Ursprungund Entwicklung der Novemberrevolution 1918, Kiel, Hermann Behrens, 1918.

Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, abgehalten zu Mannheim vom 23. bis 29. September 1906 sowie Bericht über die 4. Frauenkonferenz am 22. und 23. September 1906 in Mannheim 1906, Berlin, Buchhandlung Vorwärts, 1906.

Rausch, Bernhard, Am Springquell der Revolution: Die Kieler Matrosenerhebung, Kiel, Haase, 1918.

Remarque, Erich Maria, *Im Westen nichts Neues,* Köln, Kiepenheuer & Witsch, 2010.

Riddell, George A. Baron, Lord Riddell's Intimate Diary of the Peace Conference and After, 1918 -1923, Londra, Gollancz, 1933.

Riezler, Kurt, *Tagebücher, Aufsätze, Dokumente,* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.

Ritter, Gerhard A. ?i Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918 1919: Dokumente,* Hamburg, Hoffmann und Campe, 1975.

Rosenberg, Alfred, ,,Die russisch-judische Revolution", *Auf gut Deutsch* 1 (1919), pp. 120-124 (21 februarie 1919).

Rosenberg, Alfred, *Dreißig Novemberköpfe,* München, Kampfverlag, 1927.

Roth, Joseph, *Das Spinnennetz,* Köln §i Berlin, Kiepenheuer & Witsch,1967.

Ruckteschell, Walter von, „Der Feldzug in Ostafrika", in Paul von Lettow-Vorbeck (ed.), *Um Vaterland und Kolonie: Ein Weckruf an die deutsche Nation,* Berlin- Lichterfelde, Bermühler, 1919.

Salomon, Ernst von, *Die Geächteten,* Berlin, Rowohlt, 1923.

Sammlung der Drucksachen der Verfassunggebenden Preußischen Landesversammlung, Tagung 1919/21, vol. 15, Berlin, Preussische Verlags Anstalt, 1921.

Samson-Himmelstjerna, Alfred von, „Meine Erinnerungen an die Landwehrzeit", Herder Institut, Marburg, n.d., DSHI 120 BR BLW 9.

Scheidemann, Philipp, *Der Zusammenbruch,* Berl in, Verlag für Sozialwissenschaft, 1921.

Schnee, Heinrich, Deutsch-Ostafrika im Weltkriege: Wie wir lebten und kämpften, Leipzig, Quelle & Meyer, 1919.

Schreiber, Adele, *Revolution und Frauenwahlrecht: Frauen! Lernt wählen!,* Berlin, Arbeitsgemeinschaft für staatsbürgerliche und wirtschaftliche Bildung, 1919.

Shedletzky, Itta $i Thomas Sparr (ed.), *Betty Scholem – Gershom Scholem: Mutter und Sohn im Briefwechsel 1917* 1946, München, C.H. Beck, 1989.

Der Staatsvertrag von St. Germain, Viena, Österreichische Staatsdruckerei, 1919.

Stahl, Wilhelm (ed.), *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender,* 34 (1918), München, C.H. Beck, 1922.

Stampfer, Friedrich, *Die 14 fahre der Ersten Deutschen Republik,* Offenbach, Drott, 1947.

Starhemberg, Ernst Rüdiger, „Aufzeichnungen des Fürsten Ernst Rüdiger Staf- hemberg im Winter 1938/39 in Saint Gervais in Frankreich", în *Nachlass Starhemberg,* Oberösterreichisches Landesarchiv Linz.

Toller, Ernst, I was a German: The Autobiography of Ernst Toller, New York, Morrow, 1934.

Treaty of Peace between the Alhed and Associated Powers and Germany, Londra, H.M. Stationery Office, 1925.

„Treaty of Peace between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan and Poland", *American Journal of International Law* 13, supliment, documente oficiale (1919), pp. 423-440.

Troeltsch, Ernst, Spektator-Briefe: Aufsätze über die deutsche Revolution und die Weltpolitik 1918/22, Tübingen, Mohr, 1924.

Verhandlungen der verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung: Stenographische Berichte, vol. 327, Berlin, Norddeutsche Buchdruckerei und Verlags- Anstalt, 1920.

Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919, ed. Gerhard Anschütz, ediţia a 2-a, Berlin, Stilke, 1921.

Weber, Max, „Deutschlands künftige Staatsform" (noiembrie 1918), în Weber, *Gesammelte politische Schriften,* ediţia a 2-a, ed. J. Winckelmann, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1958, pp. 436-471.

Wenig, Richard, Kriegs-Safari: Erlebnisse und Eindrücke auf den Zügen Lettow- Vorbecks durch das östliche Afrika, Berlin, Scherl, 1920.

Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassungsgebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919 1928. Verhandlungen, Gutachten, Urkunden, ed. Walter Schücking; seria 4, Die Ursachen des deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1928.

Wermuth, Adolf, *Ein Beamtenleben,* Berlin, Scherl, 1922.

Westarp, Kuno Graf von, *Das Ende der Monarchie am 9. November 1918,* ed. Werner Conze, Berlin, Helmut Rauschenbusch Verlag, 1952.

Wilson, Woodrow, *The War Addresses of Woodrow Wilson,* cu o introducere şi note de Arthur Roy Leonard, Boston, Ginn, 1918.

Weygand, Maxime, *Le onze Novembre,* Paris, Flammarion, 1947.

Yourcenar, Marguerite, *Le coup degrâce,* Paris, Gallimard, 1939.
Zweig, Arnold, *Das ostjüdische Antlitz,* Berlin, Welt-Verlag, 1920.

BIBLIOGRAFIE SECUNDARA

Ackerl, Isabellaşi Rudolf Neck (ed.), *Saint-Germain 1919: Protokoll des Symposiums am 29. und 30. Mai 1979* in *Wien*, Viena, Verlag für Geschichte und Politik, 1989.

Adolph, Hans, Otto Wels und die Politik der deutschen Sozialdemokratie 1894 1939: Eine politische Biographie, Berlin, de Gruyter, 1971.

Afflerbach, Holger, Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich, München, Oldenbourg, 1994.

Alapuro, Risto, *State and Revolution in Finland*, Berkeley, University of California Press, 1988.

Albertin, Lothar, Liberalismus und Demokratie am Anfang der Weimarer Republik: Eine vergleichende Analyse der Deutschen Demokratischen Partei und der Deutschen Volkspartei, Düsseldorf, Droste, 1972.

Albrecht, Günther (ed.), Erlebte Geschichte von Zeitgenossen gesehen und geschildert. Erster Teil: Vom Kaiserreich zur Weimarer Republik, Berlin (GDR), Verlag der Nation, 1967.

Albrecht, Willy, Friedhelm Boll, Beatrix W. Bouvier, Rosemarie Leuschen-Seppel $i Michael Schneider, „Frauenfrage und deutsche Sozialdemokratie vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zum Beginn der zwanziger Jahre", *Archiv für Sozialgeschichte* 19 (1979), pp. 459-510.

Almond, Nina $i Ralph Haswell Lutz (ed.), *The Treaty of St. Germain: A Documentary History of its Territorial and Political Clauses,* Stanford, Calif., Stanford University Press, 1935.

Alpern, Engel Barbara, „Not by Bread Alone: Subsistence Riots in Russia during World War I", *Journal of Modern History* 69 (1997), pp. 696-721.

Altrichter, Flelmut, *Rußland 29 17: Ein Land auf der Suche nach sich selbst,* Paderborn, Schöningh, 1997.

Andelman, David A., A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today, Hoboken, NJ, J. Wiley, 2008.

Andreyev, Catherine $i Ivan Savicky, *Russia Abroad: Prague and the Russian Diaspora 1918- 1938,* New Haven $i Londra, Yale University Press, 2004.

Arendt, Hannah, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft,* Frankfurt pe Main, Europäische Verlagsanstalt, 1955.

Arens, Olavi, „The Estonian Question at Brest-Litovsk", *Journal of Baltic Studies* 25 (1994), pp. 305-330.

Ascher, Harvey, „The Kornilov Affair: A Reinterpretation", *Russian*

Review 29 (1970), pp. 235-252.

Aschheim, Steven E., Brothers and Strangers: The East European Jew in German and German-Jewish Consciousness, 1800 1923, Madison, Wis., University of Wisconsin Press, 1982.

Audoin-Rouzeau, Stéphane, „Die Delegation der «Gueulescassëes» in Versailles am 28. Juni 1919", Gerd Krumeich (ed.), *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung,* Essen, Klartext-Verlag, 2001, pp. 280-287.

Audoin Rouzeau, Stéphane, Annette Becker çi Leonard V. Smith, *France and the Great War, 1914-1918,* Cambridge çi New York, Cambridge University Press, 2003.

Azmanov, Dimitär çi Rumen Lecev, „Probivat na Dobropole prezsptemvri 1918 godina", *Voenno istoriceski sbornik* 67 (1998), pp. 154-175.

Babik, Milan, Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology, Waco, Baylor University Press, 2013.

Balke, Friedrich çi Benno Wagner (ed.), *Vom Nutzen und Nachteil historischer Vergleiche: Der Fall Bonn Weimar,* Frankfurt pe Main, Campus, 1997.

Balkelis, Tomas, „Turning Citizens into Soldiers: Baltic Paramilitary Movements after the Great War", in Robert Gerwarth si John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War,* Oxford, Oxford University Press, 2012, pp. 126-144.

Ball, Alan, „Building a New State and Society: NEP, 1921-1928", in Ronald Grigor Suny (ed.), *The Cambridge History of Russia,* vol. 3, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, pp. 168-191.

Ballabás, Daniel, Trianon 90 evtávlatából: Konferenciák, műhelybeszelgetesek, Cheb, Líceum, Kiadó, 2011.

Barker, Ernest, *The Submerged Nationalities of the German Empire,* Oxford, Clarendon Press, 1915.

Barkey, Karen $i Mark von Hagen (ed.), After Empires: Multiethnic Societies and Nation Building. The Soviet Union, and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires, Boulder, Colo., Westview Press, 1997.

Baron, Nick çi Peter Gatrell, „Population Displacement, State-Building and Social Identity in the Lands of the Former Russian Empire, 1917-1923", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 4 (2003), pp. 51-100.

Barth, Boris, Dolchstoßlegenden und politische Desintegration: Das Trauma der de utschen Niederlage im Ersten Weltkrieg, Düsseldorf, Droste, 2003.

Batowski, Henryk, „Nationale Konflikte bei der Entstehung der Nachfolgestaaten", in Richard Georg Plaschka $i Karlheinz Mack (ed.), *Die Auflösung des Habsburgerreiches: Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum*, München, Oldenbourg, 1970, pp. 338-349.

Baudis, Dieter $i Hermann Roth, „Berliner Opfer der Novemberrevolution 1918/19", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* (1968), pp. 73-149.

Bauer, Frieder $i Jorg Vogele, „Die «Spanische Grippe» in der deutschen Armee 1918: Perspektive der Arzte und Generäle", *Medizinhistorisches Journal* 48 (2013), pp. 117-152.

Baumgart, Winfried, Deutsche Ostpolitik 1918: Von Brest Litovsk bis zum Ende des Ersten Weltkriegs, Viena ?i München, Oldenbourg, 1966.

Bayerlein, Bernhard B„ et al. (ed.), Deutscher Oktober 1923: Ein Revolutionsplan und sein Scheitern, Berlin, Aufbau-Verlag, 2003.

Becker, Winfried, Frederic von Rosenberg (1874-1937): Diplomat vom späten Kaiserreich bis zum Dritten Reich, Außenministerder Weimarer Republik, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.

Bein, Reinhard, Braunschweig zwischen rechts und links: Der Freistaat 1918 bis 1930. Materialien zur Landesgeschichte, Braunschweig, Döring-Druck, 1991.

Benbow, Mark, Leading Them to the Promised Land: Woodrow Wilson, Covenant Theology, and the Mexican Revolutions, 1913- 1915, Kent, Oh., KentState University Press, 2010.

Bendikowski, Tillmann, 1914: Zwischen Begeisterung und Angst wie Deutsche den Kriegsbeginn erlebten, München, C. Bertelsmann Verlag, 2014.

Benz, Wolfgang, Süddeutschland in der Weimarer Republik: Ein Beitrag zur deuts chen Innenpolitik 1918 1923, Berlin, Duncker & Humblot, 1970.

Berend, Ivan T., *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War 11*, Berkeley, Los Angeles ?i Londra, University of California Press, 1998.

Bergien, Rudiger, „Republikschützer oder Terroristen? Die Freikorpsbewegung in Deutschland nach dem Ersten Weltkrieg", *Militärgeschichte* 3 (2008), pp. 15-17.

Bergien, Rüdiger, Die bellizistische Republik: Wehrkonsens und „Wehrhaftmachung" in Deutschland, 1918 -1933, München, Oldenbourg, 2012.

Bernhardt, Oliver, *Alfred Döblin,* München, Deutscher Taschenbuch-

Verlag, 2007.

Bessel, Richard, *Germany after the First World War*, Oxford, Clarendon Press, 1993.

Bessel, Richard, „Revolution", in Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War,* vol. 2, Cambridge ?i New York, Cambridge University Press,
2014.

Besson, Waldemar, Württemberg und die deutsche Staatskrise 1928 1933: EineStu die zur Auflösung der Weimarer Republik, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1959.

Beyer, Hans, *Die Revolution in Bayern 1918/1919,* Berlin (GDR), Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1988.

Bieber, Hans-Joachim, *Bürgertum in der Revolution*, Hamburg, Christians, 1992.

Bihl, Wolfdieter, *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüße von* ßrest-Litovsk, Viena, Köln $i Graz, Böhlau, 1970.

Bjork, James E., Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland, 1890 1922, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2008.

Blanke, Richard, *Orphans of Versailles: The Germans in Western Poland, 1918 1939,* Lexington, University Press of Kentucky, 1993.

Boak, Helen, Women in the Republic of Weimar, Manchester, 2013.

Boebel, Chaja ?i Lothar Wentzel (ed.), Streiken gegen den Krieg: Die Bedeutung der Massenstreiks in der Metallindustrie vom Januar 1918, Hamburg, VSA, 2008.

Boell, Ludwig, Die Operationen in Ostafrika. Weltkrieg 1914 1918, Hamburg, Da- chert, 1951.

Boell, Ludwig, „Der Waffenstillstand 1918 und die ostafrikanische Schutztruppe: Eine Berichtigung", *Wehrwissenschaftliche Rundschau* 14 (1964), pp. 324-336.

Boemeke, Manfred F., „Woodrow Wilson's Image of Germany, the War-Guilt Question and the Treaty of Versailles'', in Boemeke, Gerald D. Feldman ¡?i Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years,* Cambridge çi New York, Cambridge University Press, 1998, pp. 603-614.

Boemeke, Manfred F., Gerald D. Feldman ?i Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years,* Cambridge çi New York, Cambridge University Press, 1998.

Boghardt, Thomas, The Zimmermann Telegram: Intelligence, Diplomacy and America's Entry into World War /, Annapolis, Md, Naval Institute Press, 2012.

Borowsky, Peter, „Germany's Ukrainian Policy during World War I and the Revolution of 1918-1919", Hans-Joachim Torke ?i John-Paul Himka(ed.), *German Ukrainian Relations in Historical Perspective*, Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994, pp. 84-94.

Borzecki, Jerzy, „German Anti Semitism à la Polonaise: A Report on Poznanian Troops" Abuse of Belarusian Jews in 1919", *East European Politics and Societies and Cultures* 26 (2012), pp. 693-707.

Boswell, Laird, „From Liberation to Purge Trials in the «Mythic Provinces»: Recasting French Identities in Alsace and Lorraine, 1918-1920", *French Historical Studies 23 (2000),* pp. 129-162.

Bramke, Werner $i Silvio Reisinger, *Leipzig in der Revolution von 1918/19,* Leipzig, Leipziger Universitäts-Verlag, 2009.

Braun, Bernd, „Die «Generation Ebert»„, in Braun çi Klaus Schönhoven (ed.), *Generationen in der Arbeiterbewegung,* München, Oldenbourg, 2005, pp. 69-86.

Browder, Robert Paul çi Alexander F. Kerensky (ed.), *The Russian Provisional Government 1917: Documents,* 3 volume, Stanford, Calif., Stanford University Press, 1961.

Buber, Martin (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen, 2* volume, Frankfurt pe Main, Rütten & Loening, 1929.

Bührer, Tanja, Die Kaiserliche Schutztruppe für Deutsch-Ostafrika: Koloniale Sicherheitspolitik und transkulturelle Kriegführung, 1885 bis 1918, München, Oldenbourg, 2011.

Bunselmeyer, Robert E., The Cost of War 1914 1919: British Economic War Aims and the Origins of Reparation, Hamden, Conn., Archon Books, 1975.

Burleigh, Michael, *The Third Reich: A New History,* Londra, Macmillan, 2001.

Büttner, Ursula, *Weimar: Die überforderte Republik 1918 1933,* Stuttgart, Klett- Cotta, 2008.

Cabanes, Bruno, La victoire en deuillee: la sortie de guerre des soldats français (1918 -1920), Paris, Seuil, 2004.

Cabanes, Bruno, „1919: Aftermath", in Jay Winter (ed.), *Cambridge History of the First World War*, vol. 1, Cambridge §i New York, Cambridge University Press, 2014, pp. 172-198.

Calvert, Peter, *A Study of Revolution*, Oxford, Clarendon Press, 1970.

Canning, Kathleen, „«Sexual Crisis», the Writing of Citizenship, and the State of Emergency in Germany, 1917-1922", in Alf Lüdtke ?i Michael Wildt (ed.), *Staats-Gewalt: Ausnahmezustand und Sicherheitsregimes. Historische Perspektiven*, Göttingen, Wallstein Verlag, 2008, pp. 167-213.

Canning, Kathleen, „The Politics of Symbols, Semantics, and Sentiments in the Republic of Weimar", *Central European History* 43 (2010), pp. 567-580.

Canning, Kathleen, Kerstin Barndt ?i Kristin McGuire (ed.), *Weimar Publics/ Weimar Subject: Rethinking the Political Culture of Germany in the 1920s*, New York, Berghahn Books, 2010.

Carrere D'Encausse, Helene, *Lenin: Revolution and Power*, New York si Londra, Longman Higher Education, 1982.

Carsten, Frances L., *Revolution in Central Europe 1918 -19*, Londra, Maurice Temple Smith, 1972.

Casper-Derfert, Cläre, „Steh auf, Arthur, heute ist Revolution", Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED (ed.), *Vorwärts und nicht vergessen: Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918/1919*, Berlin (GDR), Dietz, 1960, pp. 293-300.

Cattaruzza, Marina, Stefan Dyroff ?i Dieter Langewiesche (ed.), Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations, Practices, New York §i Oxford, Berghahn Books, 2012.

Chernev, Borislav, Twilight of Empire: The Brest-Litovsk Conference and the Remaking of East-Central Europe, 1917 1918, Toronto, University of Toronto Press, 2017.

Chickering, Roger, We Men Who Feel Most German : A Cultural Study of the Pan- German League, 1886 1914, Londra, HarperCollins, 1984.

Chickering, Roger, *Imperial Germany and the Great War, 1914 1918*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

Cipriano Venzon, Anne (ed.), *The United States in the First World War: An Encyclopedia*, New York §i Londra, Garland, 1995.

Cohn, Norman, Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion, New York, Harper & Row, 1966.

Connor, James E. (ed.), *Lenin on Politics and Revolution: Selected*

Writings, Indianapolis, Pegasus, 1968.
Conrad, Sebastian şi Jürgen Osterhammel (ed.), *Das Kaiserreich transnational: De utschland in der Welt, 1971 1914,* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.
Conze, Eckart, Die grosse Illusion: Versailles und die Neuordnung der Welt, München, Siedler Verlag, 2018.
Cornwall, Mark, The Undermining of Austria Hungary: The Battle for Hearts and Minds, Basingstoke, Macmillan, 2000.
Crampton, Richard J., *Aleksandar Stamboliiski: Bulgaria,* Chicago şi Londra, Haus Publishing, 2009.
Czech, Hans-Jörg, Olaf Matthes şi Ortwin Pelc (ed.), *Revolution? Revolution! Hamburg 1918/19,* Hamburg, Wachholtz, 2018.
Dähnhardt, Dirk, *Revolution in Kiel,* Neumünster, Wachholtz, 1984.
Daly, Mary E. (ed.), *Roger Casement in Irish and World History,* Dublin, Royal Irish Academy, 2005.
Daniel, Ute, The War from Within: German Working-Class Women in the First World War, Oxford, Berg Publishers, 1997.
Daskalov, Doncio, 19*23: Sadbonosni reşeniia isabitia,* Sofia, BZNS, 1983.
Davies, Norman, Microcosm: A Portrait of a Central European City, Londra, Pimlico, 2003.
Davis, Belinda, Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin, Chapel Hill, NC, University of North Carolina Press, 2000.
Dedijer, Vladimir, *Novi priloziza biografiju Josipa Broza Tita* ***1,*** Zagreb şi Rijeka, Liburnija, 1980 (retipărire).
Deist, Wilhelm, „Die Politik der Seekriegsleitung und die Rebellion der Flotte Ende Oktober 1918", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 14(1966), pp. 341-368.
Deist, Wilhelm, „Verdeckter Militärstreik im Riegsjahr 1918?", in Wolfram Wette (ed.), *Der Krieg des kleinen Mannes: Eine Militärgeschichte von unten,* München şi Zürich, Piper, 1995, pp. 146-167.
Denholm, Decie, „Eine Australierin in Leipzig: Die heimlichen Briefe der Ethel Cooper 1914-1919", in Bernd Hiippauf (ed.), *Ansichten vom Krieg,* Konigstein im Taunus, Athenäum, 1984, pp. 132-152.
Deutscher, Isaac, *The Prophet Armed: Troţki, 1879 1921,* Oxford, Oxford University Press, 1954.
Dimitrov, Georgi, Nastaniavane i ozemliavane na bäalgarskite bejanţi, Blagoevgrad, VPI, 1985.
Doerries, Reinhard R., Prelude to the Easter Rising: Sir Roger Casement in Imperial Germany, Londra şi Portland, Ore., Frank Cass, 2000.
Dowe, Dieter şi Peter-Christian Witt, *Friedrich Ebert 1871 1925: Vom*

Arbeiterführer zum Reichspräsidenten, Bonn, Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert- Stiftung, Historisches Forschungszentrum, 1995.
Drabkin, Jakov S., *Die Novemberrevolution in Deutschland*, Berlin (GDR), Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1968.

Dragostinova, Theodora, „Competing Priorities, Ambiguous Loyalties: Challenges of Socioeconomic Adaptation and National Inclusion of the Interwar Bulgarian Refugees", *Nationalities Papers* 3/4 (2006), pp. 549-574. 357

Dragostinova, Theodora, Between Two Motherlands: Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900-1949, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2011.

Eimers, Enno, Das Verhältnis von Preußen und Reich in den ersten Jahren der Wer marer Republik 1918 1923, Berlin, Duncker & Humblot, 1969.

Eley, Geoff $i James Retallack (ed.), Wilhelminism and its Legacies: German Modernities, Imperialism, and the Meaning of Reform, 1890 1930: Essays for Hartmut Pogge von Strandmann, Oxford, Berghahn Books, 2003.

Eley, Geoff, Jennifer L. Jenkin ?i Tracie Matysik (ed.), *German Modernities from Wilhelm to Weimar: A Contest of Futures,* Londra, Bloomsbury Academic, 2016.

Elz, Wolfgang, „Versailles und Weimar", *Aus Politik und Zeitgeschichte* 50/1 (2008), pp. 31-38.

Engelmann, Dieter ?i Horst Naumann, Hugo Haase: Lebensweg und politisches Vermächtnis eines streitbaren Sozialisten, Berlin, Edition Neue Wege,1999.

Erdmann, Karl Dietrich, „Die Geschichte der Weimarer Republik als Problem der Wissenschaft", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 3 (1955), pp. l-19.

Erger, Johannes, Der Kapp-Luttwitz-Putsch: Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik, 1919- 20, Düsseldorf, Droste, 1967.

Evans, Richard, *The Coming of the Third Reich*, Londra, Penguin, 2003.

Eyck, Erich, Geschichte der Weimarer Republik, vol. 1: Vom Zusammenbruch des Kaisertums bis zur Wahl Hindenburgs, Zürich, Rentsch, 1954.

Eyck, Erich, Geschichte der Weimarer Republik, vol. 2: Von der Konferenz von Locarno bis zu Hitlers Machtübernahme, Zürich, Rentsch, 1956.

Fedyshyn, Oleh S., *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917 1918',* New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1971.

Fehrenbach, Elisabeth, „Die Reichsgründung in der deutschen Geschichtsschrei bung", in Theodor Schieder §i Ernst Deuerlein (ed.),

Reichsgründung 1870/71: Tatsachen, Kontroversen, Interpretationen, Stuttgart, Seewald, 1970.

Feldman, Gerald D., „Das deutsche Unternehmertum zwischen Krieg und Revolution: Die Entstehung des Stinnes-Legien-Abkommens", in Feldman, *Vom Weltkrieg zur Weltwirtschaftskrise: Studien zur deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte 1914 1932,* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.

Feldman, Gerald D., The Great Disorder: Politics, Economics, and Society in the German Inflation, 1914 1924, New York, Oxford University Press, 1993.

Feldman, Gerald D. si Irmgard Steinisch, *Industrie und Gewerkschaften 1918-1924: Die uberforderte Zentralarbeitsgemeinschaft,* Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1985.

Fellner, Fritz, „Der Vertrag von St, Germain", în Erika Weinzierl ?i Kurt Skalnik (ed.), *Österreich 1918 1938,* vol. 1, Graz, Styria, 1983, pp. 85-106.

Ferguson, Niall, *The Pity of War: Explaining World War I.* Londra, Allen Lane, 1998.

Ferro, Marc, October 1917: A Social History of the Russian Revolution, Londra, Routledge & Kegan Paul, 1980.

Fieldhouse, David K., *Western Imperialism in the Middle East, 1914 1958,* Oxford $1 New York, Oxford University Press, 2006.

Figes, Orlando, Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution,
1917- *21,* Oxford $i New York, Clarendon Press, 1989.

Figes, Orlando, Die Tragödie eines Volkes: Die Epoche der russischen Revolution 1891 bis 1924, Berlin, Berlin-Verlag, 1998.

Fink, Carole, „The Minorities Question at the Paris Peace Conference: The Polish Minority Treaty, June 28, 1919", in Manfred Boemeke, Gerald Feldman çi Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years,* Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

Fink, Carole, Defending the Rights of Others: The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection, New York, Cambridge University Press, 2004.

Foley, Robert, „From Victory to Defeat: The German Army in 1918", in Ashley Ekins (ed.), *1918: Year of Victory,* Auckland ?i Wollombi, Exisle, 2010.

Föllmer, Moritz, „The Unscripted Revolution: Male Subjectivities in Germany,
1918- 19", *Past & Present* 240 (2018), pp. 161-292.

Follmer, Moritz $i Rudiger Graf (ed.), *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters,* Frankfurt pe Main, Campus, 2005.

Fong, Giordan, „The Movement of German Divisions to the Western Front, Winter
1917- 1918", *War in History* 7 (2000), pp. 225-235.

Fricke, Dieter, et al. (ed.), Lexikon zur Parteiengeschichte: Die bürgerlichen und kleinbürgerlichen Parteien und Verbände in Deutschland (1789 1945), 4 volume, Leipzig, Bibliographisches Institut, 1983- 1986.

Friedensburg, Ferdinand, *Die Weimarer Republik,* édifia a 2-a, Berlin, Hanovra, Norddeutsche Verlags-Anstalt, 1957.

Fritzsche, Peter, „Historical Time and Future Experience in Postwar

Germany", in Wolfgang Hardtwig (ed.), *Ordnungen in der Krise: Zur politischen Kulturgeschichte Deutschlands 1900- 1933,* München, Oldenbourg, 2007, pp. 141-164.

Führer, Karl Christian, Jürgen Mittag $i Axel Schildt (ed.), *Revolution und Arbei terbewegung in Deutschland 1918 -1920,* Essen, Klartext Verlag, 2013.

Funck, Marcus, „Schock und Chance: Der preußische Militäradel in der Weimarer Republik zwischen Stand und Profession", in Heinz Reif $i René Schiller (ed.), *Adel und Burgertum in Deutschland,* vol. 2: *Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert,* Berlin, Akademie-Verlag, 2001, pp. 127-172.

Gallus, Alexander, *Die vergessene Revolution von 1918/19,* Gottingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2010.

Gatrell, Peter, *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia during World War I,* Bloomington, Ind., Indiana University Press, 1999.

Gatrell, Peter, Russia's First World War, 1914 1917: A Social and Economic History, Londra, Routledge, 2005.

Gautschi, Willi, *Lenin als Emigrant in der Schweiz,* Zurich, Benziger, 1973.

Gellinek, Christian, Philipp Scheidemann: Gedächtnis und Erinnerung, Münster, Waxmann, 2006.

Genov, Georgi P., *Bulgaria and the Treaty of Neuilly,* Sofia, Danov & Co., 1935.

Gentile, Emilio, *The Sacralization of Politics in Fascist Italy,* Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1996.

Georg, Kreis, Insel der unsicheren Geborgenheit: Die Schweiz in den Kriegsjahren 1914- 1918, Zürich, Verlag Neue Zürcher Zeitung, 2014.

Germanis, Uldis, Oberst Vacietis und die lettischen Schützen im Weltkrieg und in der Oktoberrevolution, Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1974.

Gerwarth, Robert, „Republik und Reichsgründung: Bismarcks kleindeutsche Lösung im Meinungsstreit der ersten deutschen Demokratie", in Heinrich August Winkler (ed.), *Griff nach der Deutungsmacht: Zur Geschichte der Geschichtspo litik in Deutschland,* Göttingen, Wallstein-Verlag, 2004, pp. 115-133.

Gerwarth, Robert, „The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", *Past & Present* 200 (2008), pp. 175-209.

Gerwarth, Robert, The Vanquished:Why the First World War Failed to End, Lon dra, Allen Lane, 2016.

Gerwarth, Robert ?i Martin Conway, „Revolution and Counterrevolution", in Donald Bloxham $i Robert Gerwarth (ed.), *Political Violence in Twentieth-Century Europe,* Cambridge $i New York, Cambridge University Press, 2011, pp. 140-175.

Gerwarth, Robert ?i Dominik Geppert (ed.), *Wilhelmine Germany and Edwardian Britain: Essays on Cultural Affinity,* Oxford $i New York, Oxford University Press, 2008.

Gerwarth, Robert ?i John Horne, „Vectors of Violence: Paramilitarism in Europe after the Great War, 1917-1923", *The Journal of Modern History* 83 (2011), pp. 489-512.

Gerwarth, Robert §i John Horne, „Bolshevism as Fantasy: Fear of Revolution and Counter-Revolutionary Violence, 1917-1923", in Robert Gerwarth ?i John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War,* Oxford, Oxford University Press, 2012, pp. 40-51.

Gerwarth, Robert ?i Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911 1923,* Oxford, Oxford University Press, 2014.

Geyer, Martin H., *Verkehrte Welt: Revolution, Inflation und Moderne: München 1914 1924* (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, 128), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1998.

Geyer, Martin H., „Die Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen: Zeitsemantik und die Suche nach Gegenwart in der Weimarer Republik", in Wolfgang Hardtwig (ed.), *Utopie und politische Herrschaft im Europa der Zwischenkriegszeit,* Mün chen, Oldenbourg, 2003, pp. 75-100.

Geyer, Michael, *Deutsche Rustungspolitik 1860-1980,* Frankfurt pe Main, Suhrkamp, 1984.

Geyer, Michael, „Zwischen Krieg und Nachkrieg: Die deutsche Revolution 1918/19 im Zeichen blockierter Transnationalität", in Alexander Gallus (ed.), *Die vergessene Revolution von 1918/19,* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, pp. 187-222.

Gietinger, Klaus, Eine Leiche im Landwehrkanal: Die Ermordung Rosa Luxemburgs, Hamburg, Nautilus, 2008.

Gietinger, Klaus, Der Konterrevolutionär: Waldemar Pabst-eine deutsche Karriere, Hamburg, Nautilus, 2009.

Gilbhard, Hermann, Die Thule-Gesellschaft: Vom okkulten Mummenschanz zum Hakenkreuz, München, Kiessling, 1994.

Gill, Graeme J., Peasants and Government in the Russian Revolution, Londra, Macmillan, 1979.

Gingeras, Ryan, Fall of the Sultanate: The Great War and the End of the Ottoman Empire 1908 -1922, Oxford, Oxford University Press, 2016.

Glenny, Michael $i Norman Stone, *The Other Russia: The Experience of Exile,* Londra, Faber and Faber, 1990.

Glenny, Misha, The Balkans, 1804 1999: Nationalism, War and the Great Powers, Londra, Granta Books, 1999.

Goebel, Stefan, „Re-Membered and Re-Mobilized: The «Sleeping Dead» in În terwar Germany and Britain", *Journal of Contemporary History* 39 (2004), pp. 487-501.

Gohlke, Martin, „Die Räte in der Revolution 1918/19 in Magdeburg" (tezăde doc- torat nepublicată, Oldenburg, 1999).

Golczewski, Frank, *Deutsche und Ukrainer,* Paderborn, Schöningh, 2010.

Goldberg, George, The Peace to End Peace: The Paris Peace Conference of 1919, Londra, Pitman, 1970.

Gorlitz, Walter, Die Junker, Adel und Bauer im deutschen Osten: Geschichtliche Bilanz von 7 Jahrhunderten, Glücksburg, Starke, 1957.

Gosewinkel, Dieter, Einbürgern und Ausschließen: Die Nationalisierung der Staatsangehörigkeit vom Deutschen Bund bis zur Bundesrepublik Deutschland, Gottingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2001.

Gould, S.W., „Austrian Attitudes toward Anschluss: October 1918-September 1919" *Journal of Modern History 22* (1950), pp. 220-231.

Goussef, Catherine, L'exil russe: lafabrique du refugie apatride (1920 - 1939), Paris, CNRS Edition, 2008.

Graebner, Norman $i Edward Bennett, *The Versailles Treaty and its Legacy: The Failure oj the Wilsonian Vision,* Cambridge $i New York, Cambridge University Press, 2011.

Graf, Rudiger, „Optimismus und Pessimismus in der Krise: Der politisch-kulturelle Diskurs in der Weimarer Republik", in Wolfgang Hardtwig (ed.), *Or dnungen in der Krise: Zur politischen Kulturgeschichte Deutschlands 1900-1933,* München, Oldenbourg, 2007, pp. 115-140.

Grau, Bernhard, Kurt Eisner 1867 -1919: *Eine Biographie,* München, C.H. Beck, 2001.

Grebing, Helga, *Frauen in der deutschen Revolution 1918/19,* Heidelberg, Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte, 1994.

Greenhalgh, Elizabeth, Victory through Coalition: Politics, Command and Supply in Britain and France, 1914 1918, Cambridge^ New York, Cambridge University Press, 2005.

Grosch, Waldemar, *Deutsche und polnische Propaganda während der Volksabstimmung in Oberschlesien* 1919 1921, Dortmund, Forschungsstelle Ostmitteleuropa, 2002.

Groß, Gerhard, „Eine Frage der Ehre? Die Marinefuhrung und der letzte Flot tenvorstoß 1918", in Jörg Duppler $i Gerhard P. Groß (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung,* München, Oldenbourg, 1999.

Gueslin, Julien, „Riga, de la metropole russe ä la capitale de la Lettonie 1915-1919", in Philippe Chassaigne ?i Jean-Marc Largeaud (ed.), *Villes en guerre (1914 1945),* Paris, Colin, 2004, pp. 185-195.

Gumbrecht, Hans Ulrich, *1926: Living on the Edge of Time,* Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1997.

Gusy, Christoph, „Die Grundrechte in der Weimarer Republik", *Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte* 15 (1993), pp. 163-183.

Gusy, Christoph (ed.), *Weimars langer Schatten: „Weimar" als Argument nach* 1945, Baden-Baden, Nomos Verlags-Gesellschaft, 2003.

Gutjahr, Wolf-Dietrich, *Revolution muss sein: Karl Radek Die Biographie,* Köln, Weimar ?i Viena, Böhlau, 2012.

Gutsche, Willibald, Fritz Klein §i Joachim Petzold, *Der Erste Weltkrieg: Ursachen und Verlauf,* Köln, Pahl-Rugenstein, 1985.

Haapala, Pertti $i Marko Tikka, „Revolution, Civil War and Terror in Finland in 1918", in Robert Gerwarth ?i John Horne (ed.), War in *Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War,* Oxford, Oxford University Press, 2012, pp. 71-83.

Haase, Ernst, *Hugo Haase: Sein Leben und Wirken,* Berlin, J.J. Ottens, 1929.

Haffner, Sebastian, *Die verratene Revolution: Deutschland 1918/19,* Berna, München ?i Viena, Scherz, 1969.

Hagen, Mark von, War in a European Borderland: Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914-1918, Seattle, University of Washington Press, 2007.

Hagenlücke, Heinz. Deutsche Vaterlandspartei: Die nationale Rechte am Ende des Kaiserreichs, Düsseldorf, Droste, 1997.

Hahlweg, Werner, Der Diktatfrieden von Brest-Litowsk 1918 und die bolschewistische Weltrevolution, Münster, Aschendorff, 1960.

Hall, Richard C., *Balkan Breakthrough: The Battle of Dobro Pole 1918,* Bloomington, Ind., Indiana University Press, 2010.

Haller, Oliver, „German Defeat in World War I, Influenza and Postwar Memory", in Klaus Weinhauer, Anthony McElligott ?i Kirsten Heinsohn (ed.), *Germany 1916 23: A Revolution in Context,* Bielefeld, Transcript, 2015, pp. 151-180.

Hampe, Karl, *Kriegstagebuch 1914 1919,* ed. Folker Reichert $i Eike Wolgast, München, Oldenbourg, 2007.

Hardtwig, Wolfgang, Ordnungen in der Krise: Zur politischen Kulturgeschichte Deutschlands 1900 1933, München, Oldenbourg, 2007.

Harris, J. Paul, *Douglas Haig and the First World War,* Cambridge ?i New York, Cambridge University Press, 2008.

Hasegawa, Tsuyoshi, „The February Revolution", Edward Acton, Vladimir Cer- niaev §i William G. Rosenberg (ed.), *Critical Companion to the Russian Revolution 1914 1921,* Londra, Arnold, 1997, pp. 48-61.

Haupt, Georges, Socialism and the Great War: The Collapse of the Second International, Oxford, Clarendon Press, 1972.

Haussmann, Conrad, *Schlaglichter: Reichstagsbriefe und Aufzeichnungen,* ed. Ulrich Zeller, Frankfurt pe Main, Frankfurter Societäts-Druckerei, 1924.

Flawkins, Nigel, The Starvation Blockades: Naval Blockades of World War I, Barns ley, Seaforth Publishing, 2002.

Heimers, Manfred Peter, Unitarismus und süddeutsches Selbstbewußtsein: Weimarer Koalition und SPD in Baden in der

Reichsreformdiskussion 1918-1933, Düsseldorf, Droste, 1992.
Helbig, Rolf, Wilhelm Langbein si Lothar Zymara, „Beiträge zur Lage des weiblichen Proletariatsund dessen aktive Einbeziehung in den Kampf der deutschen

Arbeiterklasse gegen Imperialismus, Militarismus und Krieg in der dritten Hauptperiode der Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung", tezä de ab- solvire nepublicatä, Leipzig, 363 1973.

Helmreich, Paul C., From Paris to Sevres: The Partition of the Ottoman Empire at the Paris Peace Conference of 1919-1920, Columbus, Oh., Ohio State University Press, 1974.

Hermens, Ferdinand, *Mehrheitswahlrecht oder Verhältniswahlrecht?,* Berlin, Duncker & Humblot, 1949.

Herve, Florence, *Geschichte der deutschen Frauenbewegung,* Köln, Papyrossa, 1995.

Herwig, Holger H., „Luxury" Fleet: The Imperial German Navy, 1888 1918, Londra, Allen & Unwin, 1980.

Herwig, Holger, „Clio Deceived: Patriotic Self-Censorship in Germany after the Great War", *International Security* 12 (1987), pp. 5-22.

Herwig, Holger, The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914 1918, Londra, Arnold, 1997.

Herz, Rudolf §i Dirk Halfbrodt, *Revolution und Fotografie: München 1918/19,* Berlin, Nishen, 1988, pp. 183-192.

Hiden. John, *The Baltic States and Weimar Ostpolitik,* Cambridge $i New York, Cambridge University Press, 1987.

Hiden, John $i Martyn Housden, *Neighbours or Enemies? Germans, the Baltic, and Beyond,* Amsterdam si New York, Rodopi, 2008.

Hildebrand, Klaus, Das vergangene Reich: Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871 1945, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1995.

Hildermeier, Manfred, Geschichte der Sowjetunion 1917-1991: Entstehung und Niedergang des ersten sozialistischen Staates, München, C.H. Beck, 1998.

Hillmayr, Heinrich, „München und die Revolution 1918/1919", in Karl Bosl (ed.), *Bayern im Umbruch: Die Revolution von 1918, ihre Voraussetzungen, ihr Verlauf und ihre Folgen,* München ?i Viena, Oldenbourg, 1969.

Hillmayr, Heinrich, Roter und Weißer Terror in Bayern nach 1918, München, Nusser, 1974.

Hobsbawm, Eric J., „Revolution", in Roy Porter ?i Mikulas Teich (ed.), *Revolution in History,* Cambridge, Cambridge University Press, 1986.

Hock, Klaus, *Die Gesetzgebung des Rates der Volksbeauftragten,* Pfaffenweiler, Centaurus-Verlagsgesellschaft, 1987,

Hoffrogge, Ralf, Richard Müller: Der Mann hinter der

Novemberrevolution, Berlin, Dietz, 2008.
Holquist, Peter, *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2002.

Holquist, Peter, „Violent Russia, Deadly Marxism? Russia in the Epoch of Violence, 1905-1921", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 4 (2003), pp. 627-652.

Holste, Heiko, Warum Weimar? Wie Deutschlands erste Republik zu ihrem Geburtsort kam, Viena, Böhlau, 2018.

Hopp, Gerhard, Muslime in der Mark: Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen, 1914 1924, Berlin, Das Arabische Buch, 1997.

Hoppu, Tuomas ?i Pertti Haapala (ed.), *Tampere 1918: A Town in the Civil War,* Tampere, Museum Centre Vapriikki, 2010.

Horak, Stephan M., The First Treaty of World War I: Ukraine's Treaty with the Central Powers of February 9, 1918, Boulder, Colo., Columbia University Press, 1988.

Horn, Daniel, Mutiny on the High Seas: Imperial German Naval Mutinies of World War One, Londra, Frewin, 1973.

Hortzschansky, Günter (ed.), Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution 1918/1919, Berlin (RDG), Dietz, 1978.

Howard, N.P., „The Social and Political Consequences of the Allied Food Blockade of Germany, 1918-1919", *German History* 11 (1993), pp. 161-188.

Hoyningen-Huene, Iris von, Adel in der Weimarer Republik: Die rechtlich-soziale Situation des reichsdeutschen Adels 1918 1933, Limburg, C.A. Starke Verlag, 1992.

Huber, Ernst R., Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, vol. 5: Weltkrieg, Revolution und Reichserneuerung 1914-1919, Stuttgart, Kohlhammer, 1978.

Huck, Stephan $i Frank Nägler (ed.), *Marinestreiks-Meuterei Revolutionäre Erhebung 1917/1918,* München, Oldenbourg, 2009.

Hürten, Heinz (ed.), Zwischen Revolution und Kapp-Putsch: Militär und Innenpolitik, 1918 1920, Düsseldorf, Droste, 1977.

Isnenghi, Mario $i Giorgio Rochat, *La Grande Guerra 1914-1918,* Bologna, Società ed. il Mulino, 2008.

Jacob, Mathilde, *Rosa Luxemburg: An Intimate Portrait,* Londra, Lawrence & Wishart, 2000.

James, Harold, „The Weimar Economy", in Anthony McElligott (ed.), *Weimar Germany,* Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 102-126.

Janz, Oliver, 14: *Der Grosse Krieg,* Frankfurt pe Main, 2013.

Jefferies, Matthew, *Imperial Culture in Germany, 1871 1918,* Houndmills §i New York, Macmillan, 2003.

Jentsch, Harald, Die KPD und der „Deutsche Oktober" 1923, Rostock,

Koch, 2005.

Jessen-Klingenberg, Manfred, „Die Ausrufung der Republik durch Philipp Scheidemann am 9. November 1918", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 19 (1968), pp. 649-656.

Jones, Mark, „Violence and Politics in the German Revolution, 1918-1919", disertație, European University Institute, 2011.

Jones, Mark, *Founding Weimar: Violence and the German Revolution of 1918 191*9, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2016.

Jones, Nigel H., Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps 1918 1923, Londra, Murray, 1987.

Juhnke, Dominik, Judith Prokasky și Martin Sabrow, *Mythos der Revolution: Karl Liebknecht, das Berliner Schloss und der 9. November 1918,* München, Carl Hanser Verlag, 2018.

Käppner, Joachim, 1918: Aufstand für die Freiheit. Die Revolution der Besonnenen, München, Piper, 2017.

Kasekamp, Andres, A *History of the Baltic States,* New York, Palgrave, 2010.

Kaser, M.C. și E.A. Radice (ed.), *The Economic History of Eastern Europe, 1919 1975,* vol. 1, Oxford, Clarendon Press, 1985.

Katkov, George, The Kornilov Affair: Kerensky and the Breakup of the Russian Army, Londra și New York, Longman, 1980.

Katz, Friedrich, The Secret War in Mexico: Europe, the United States, and the Mexican Revolution, Chicago, University of Chicago Press, 1981.

Kautt, William H., *The Anglo-Irish War, 1916 1921: A People's War,* Westport, Conn., și Londra, Praeger, 1999.

Kayali, Hasan, „The Struggle for Independence", in Resat Kasaba(ed.), *,The Cam bridge History of Turkey,* vol. 4: *Turkey in the Modern World,* Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2008.

Keene, Jennifer D., „The United States", in John Horne (ed.), *Companion to World War I,* Malden, Mass., Wiley Blackwell, 2010, pp. 5Ö8-523.

Keller, Peter, „Die Wehrmacht der deutschen Republik ist die Reichswehr": Die deutsche Armee 1918 1921, Paderborn, Schöningh, 2014.

Kellogg, Michael, The Russian Roots of Nazism: White Russians and the Making of National Socialism, 1917 1945, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2005.

Kennedy, David, *Over Here: The First World War and American Society,* Oxford și New York, Oxford University Press, 1980.

Kent, Bruce, The Spoils of War: The Politics, Economics, and Diplomacy of Reparations 1918 1932, Oxford, Clarendon Press, 2011.

Kershaw, Ian, *Höllensturz: Europa von 1914 1949,* München, Deutsche Verlags- Anstalt, 2017.

Kiesel, Helmuth, *Ernst Jünger: Die Biographie,* München, Siedler, 2007.

Kirby, David, *A Concise History of Finland,* Cambridge şi New York, Cambridge University Press, 2006.

Kirk, Dudley, *Europe's Population in the Interwar Years,* New York, Gordon & Breach, 1967.

Kitchen, Martin, The Silent Dictatorship: The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff, 1916-1918, New York, Croom Helm, 1976.

Kittel, Manfred, „Scheidemann, Philipp", *Neue Deutsche Biographie,* vol. 22, Berlin, Duncker & Humblot, 2005, 630f.

Klein, Fritz, „Between Compiegne and Versailles: The Germans on the Way from a Misunderstood Defeat to an Unwanted Peace", in Manfred F. Boemeke *et al.* (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years*, Cambridge şi New York, Cambridge University Press, 1998, pp. 203-220.

Klier, Freya, *Dresden 1919: Die Geburt einer neuen Epoche,* Freiburg, Verlag Herder, 2018.

Kluge, Ulrich, „Militärrevolte und Staatsumsturz: Ausbreitung und Konsolidierung der Räteorganisation im rheinisch-westfälischen Industriegebiet", in Reinhard Rürup (ed.), *Arbeiter- und Soldatenräte im rheinisch-westfälischen Industriegebiet,* Wuppertal, Hammer, 1975, pp. 39-82.

Kluge, Ulrich, Soldatenräte und Revolution: Studien zur Militärpolitik in Deutschland 1918/1919, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1975.

Knock, Thomas J., To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order, New York, Oxford University Press, 1992.

Koch, Hannsjoachim W., Der deutsche Bürgerkrieg: Eine Geschichte der deutschen und österreichischen Freikorps 1918-1923, Berlin, Ullstein, 1978.

Koch-Baumgarten, Sigrid, Aufstand der Avantgarde: Die Märzaktion der KPD 1921. Köln, Campus, 1986.

Koehl, Robert Lewis, „Colonialism inside Germany: 1886-1918", *The Journal of Modern History* 25 (1953), pp. 255-272.

Koenen, Gerd, Der Russland-Komplex: Die Deutschen und der Osten, 1900 1945, München, C.H. Beck, 2005.

Kohlrausch, Martin, Der Monarch im Skandal: Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie, Berlin, Akademie-Verlag, 2005.

Kolb, Eberhard, *Die Arbeiterräte in der deutschen Innenpolitik 1918/1919,* ediţia a 2-a, Düsseldorf, Ullstein, 1978.

Kolb, Eberhard, „1918/19: Die steckengebliebene Revolution", in Carola Stern şi Heinrich A. Winkler (ed.), *Wendepunkte deutscher*

Geschichte 1848-1990, retipărire, Frankfurt pe Main, Fischer, 2001, pp. 100-125.
Kolb, Eberhard, *Die Weimarer Republik*, München, Oldenbourg, 2002.
König, Wolfgang, Wilhelm II. und die Moderne: Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt, Paderborn, Schöningh, 2007.
Könnemann, Erwin şi Gerhard Schulze (ed.), *Der Kapp-Lüttwitz-Putsch: Dokumente,* München, Olzog, 2002.
Kopp, Kristin, „Gray Zones: On the Inclusion of «Poland» in the Study of German Colonialism", in Michael Perraudin $i Jürgen Zimmerer (ed.), *German Colonialism and. National Identity,* New York çi Londra, Routledge, 2011, pp. 33-42.
Kozuchowski, Adam, The Afterlife of Austria-Hungary: The Image of the Habsburg Monarchy in Interwar Europe, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2013.
Kramer, Alan, „Wackes at War: Alsace-Lorraine and the Failure of German National Mobilization, 1914-1918", in John Horne (ed.), *State, Society and Mobilization in Europe during the First World War,* Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 110-121.
Kramer, Alan, Dynamic of Destruction : Culture and Mass Killing in the First World War, Oxford $i New York, Oxford University Press, 2007.
Kramer, Alan, „Deportationen", in Gerhard Hirschfeld, Gerd Krumeich çi Irina Renz (ed.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg,* Paderborn, Schoningh, 2009, pp. 434-435.
Kramer, Alan, „Blockade and Economic Warfare", in Jay Winter (ed.), *Cambridge History of the First World War,* vol. 2, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, pp. 460-489.
Krause, Andreas, Scapa Flow: Die Selbstversenkung der Wilhelminischen Flotte, Berlin, Ullstein, 1999.
Kritzer, Peter, Die bayerische Sozialdemokratie und die bayerische Politik in den Jahren 1918-1923, München, Stadtarchiv, 1969.
Kroll. Frank-Lothar, Geburt der Moderne: Politik, Gesellschaft und Kultur vor dem Ersten Weltkrieg, Berlin, Be.bra-Verlag, 2013.
Kruger, Friederike $i Michael Salewski, „Die Verantwortung der militärischen Führung deutscher Streitkräfte in den Jahren 1918 und 1945", in Jorg Duppler $i Gerhard Paul (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung,* München, Oldenbourg, 1999, pp. 377-398.
Kruger, Fritz'Konrad, *Government and Politics of the German Empire,* Londra, World Book Company, 1915.
Krumeich, Gerd, „Die Dolchstoß-Legende", in Etienne François çi Hagen Schulze (ed.), Deutsche Erinnerungsorte, vol. 1, München, C.H. Beck,

2001, pp. 585-599.
Krumeich, Gerd (ed.), *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung,* Essen, Klartext, 2001.
Kucera, Jaroslav, Minderheit im Nationalstaat: Die Sprachenfrage in den tschechischdeutschen Beziehungen 1918 -1938, München, Oldenbourg, 1999.
Lademacher, Horst (ed.), *Die Zimmerwalder Bewegung: Protokolle und Korrespondenz,* volumul 2, Paris $i Haga, Mouton, 1967.
Lamar, Cec.il, *Wilhelm II.,* vol. 2: *Emperor and Exile, 1900-1941,* Chapel Hill çi Londra, University of North Carolina Press, 1996.
Lambert, Nicholas A., *Planning Armageddon: British Economic Warfare and the First World War,* Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2012.
Lange, Dietmar, Massenstreik und Schießbefehl: Generalstreik und Märzkämpfe in Berlin 1919, Berlin, Edition Assemblage, 2012.
Large, David Clay, Where Ghosts Walked: Münchens Road to the Third Reich, New York, Norton, 1997.
Laschitza, Annelies, Im Lebensrausch, trotz alledem, Rosa Luxemburg: Eine Bio graphie, Berlin, Aufbau, 1996.
Laschitza, Annelies, Die Liebknechts: Karl und Sophie, Politik und Familie, Berlin, Aufbau, 2009.
Laschitza, Annelies ?i Elke Keller, *Karl Liebknecht: Eine Biographie in Dokumenten,* Berlin (GDR), Dietz, 1982.
Lavery, Jason, „Finland 1917-19: Three Conflicts, One Country", *Scandinavian Review* 94 (2006), pp. 6-14.
Lehnert, Detlef, Sozialdemokratie und Novemberrevolution: Die Neuordnungsdebatte 1918/19 in der politischen Publizistik von SPD und USPD, Frankfurt pe Main, Campus, 1983.
Lehnert, Detlef (ed.), *Revolution 1918/1919 in Norddeutschland,* Berlin, Metropol- Verlag, 2018.
Leidinger, Hannes, „Der Kieler Aufstand und die deutsche Revolution'", in Verena Moritz ?i Hannes Leidinger (ed.), *Die Nacht des Kirpitschnikow: Eine andere Geschichte des Ersten Weltkriegs,* Viena, Deuticke, 2006.
Leidinger, Hannes si Verena Moritz, Gefangenschaft, Revolution: Fleimkehr. Die Bedeutung der Kriegsgefangenproblematik für die Geschichte des Kommunismus in Mittel- und Osteuropa 1917 1920, Köln $i Viena, Böhlau, 2003.
Leonhard, Jörn, Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs, München, C.H. Beck, 2014.
Lerner, Paul Frederick, Hysterical Men : War, Psychiatry, and the

Politics of Trauma in Germany, 1890 1930, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2003.

Levene, Mark, The Crisis of Genocide, vol. 1: Devastation: The European Rimlatids 1912 1938, Oxford, Oxford University Press, 2016.

Liesemer, Dirk, Aufstand der Matrosen: Tagebuch einer Revolution, Hamburg, Mare Verlag, 2018.

Lieven, Dominic, Nicholas II. Emperor of All the Russias, Londra, Murray, 1994.

Lincoln, W. Bruce, Passage through Armageddon: The Russians in War and Revolution, New York, Simon & Schuster, 1986.

Liulevicius, Vejas G., War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity and German Occupation in World War I, Cambridge ?i New York, Cambridge University Press, 2000.

Liulevicius, Vejas G., „Der Osten als apokalyptischer Raum: Deutsche Fronterfahrungen im und nach dem Ersten Weltkrieg", in Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert*. Gottingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, pp. 47-65.

Lohr, Eric, Nationalizing the Russian Empire: The Campaign against Enemy Aliens during World War I, Cambridge, Vlass., Harvard University Press, 2003.

Longerich, Peter, Deutschland 1918-1933: Die Weimarer Republik. Handbuch zur Geschichte, Hanovra, Fackelträger-Verlag, 1995.

Longerich, Peter, *Hitler: Biographie*, München, Siedler, 2015.

Lösche, Peter, Der Bolschewismus im Urteil der deutschen Sozialdemokratie 1903 1920, Berlin, Colloquium-Verlag, 1967.

Lowry, Bullit, *Armistice 1918,* Kent, Oh., $i Londra, Kent State University Press, 1996.

Luban, Ottokar, „Die Massenstreiks für Frieden und Demokratie im Ersten Weltkrieg", in Chaja Boebel $i Lothar Wentzel (ed.), *Streiken gegen den Krieg: Die Bedeutung der Massenstreiks in der Metallindustrie vom Januar 1918*, Ham burg, VSA-Verlag, 2008, pp. 11-27.

Ltidke, Tilman, Jihad made in Germany: Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War, Munster, Lit, 2005, pp. 117-125.

Luebke, Frederick C., *Bonds of Loyalty: German Americans and World War I,* DeKalb, 111., Northern Illinois University Press, 1974.

Luthardt, Wolfgang, Sozialdemokratische Verfassungstheorie in der Weimarer Re publik, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1986.

Luther, Karl-Heinz, „Die nachrevolutionären Machtkämpfe in Berlin,

November 1918 bis März 1919", *Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* 8(1959), pp. 187-222.

Lutz, Raphael, Imperiale Gewalt und mobilisierte Nation: Europa 1914 1945, München, C.H. Beck, 2011.

McCarthy, Justin, Death and Exile: The Ethnie Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922, Princeton, Darwin Press, 2004.

McElligott, Anthony (ed.), *Weimar Germany, Oxford and New York,* Oxford University Press, 2011.

McElligott, Anthony, Rethinking the Republic of Weimar: Authority and Authoritarianism, 1916-1936, Londra, Bloomsbury, 2014.

McElligott, Anthony $i Kirsten Heinsohn (ed.), *Germany 1916-23: A Revolution in Context*, Bielefeld, transcriere Verlag, 2015.

Machtan, Lothar, Die Abdankung: Wie Deutschlands gekrönte Häupter aus der Geschichte fielen, Berlin, Propyläen, 2008.

Machtan, Lothar, Prinz Max von Baden: Der letzte Kanzler des Kaisers, Berlin, Suhrkamp, 2013.

McMeekin, Sean, History's Greatest Heist: The Looting of Russia by the Bolsheviks, Londra §i New Haven, Yale University Press, 2009.

MacMillan, Margaret, *Peacemakers: Six Months That Changed the World,* Londra, John Murray, 2001.

Maderthaner, Wolfgang, „Utopian Perspectives and Political Restraint: The Austrian Revolution in the Context of Central European Conflicts", in Günter Bischof, Fritz Plasser §i Peter Berger (ed.), *From Empire to Republic: Post World War I Austria,* Innsbruck, Innsbruck University Press, 2010, pp. 52-66.

Malinowski, Stephan, Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat, Berlin, Akademie, 2003.

Mann, Michael, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing,* Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Mark, Rudolf A., Krieg an fernen Fronten: Die Deutschen in Zentralasien und am Hindukusch 1914 1924, Paderborn, Schöningh, 2013.

Marks, Sally, „The Myths of Reparations", *Central European History* 11 (1978), pp. 231-239.

Marks, Sally, „Mistakes and Myths: The Allies, Germany and the Versailles Treaty,
1918- 1921 "*Journal of Modern History* 85 (2013), pp. 632-659.

Materna, Ingo, „9. November 1918 – der erste Tag der Republik: Eine Chronik", *Berlinische Monatsschrift 4* (2000), pp. 139-146.

Matthias, Erich, *Die deutsche Sozialdemokratie und der Osten,* Tübingen, Arbeitsgemeinschaft für Osteuropaforschung, 1954.

Matthias, Erich, Zwischen Räten und Geheimräten: Die deutsche Revolutionsregierung 1918/19, Düsseldorf, Droste, 1970.
Maurer, Trude, *Ostjuden in Deutschland, 1918 1933,* Hamburg, Christians, 1990.
Mawdsley, Evan, *The Russian Civil War,* Edinburgh, Birlinn, 2000.
May, Arthur, *The Passing of the Hapsburg Monarchy,* vol. 2, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1966.
Mazower, Mark, Dark Continent: Europe's Twentieth Century, New York, Knopf, 1999.
Mazower, Mark, „Two Cheers for Versailles", *History Today* 49 (1999), pp. 8-14.
Mazower, Mark, *Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe,* New York, Penguin Press, 2008.
Melzer, Liane, Die Gesetzgebung des Rats der Volksbeauftragten (1918/1919): Entstehungsgeschichte und Weitergeltung, Frankfurt pe Main, Peter Lang, 1988.
Menges, Franz, Reichsreform und Finanzpolitik: Die Aushöhlung der Eigenstaatlichkeit Bayerns auf finanzpolitischem Wege in der Zeit der Weimarer Republik, Berlin, Duncker & Humblot, 1971.
Meouchy, Nadine §i Peter Sluglett (ed.), *The British and French Mandates in Com parative Perspective,* Leiden, Brill, 2004.
Merridale, Catherine, *Lettin on the Train,* Londra, Allen Lane, 2016.
Michels, Eckard, „Der Held von Deutsch-Ostafrika": Paul von Lettow Vorbeck. Ein preußischer Kolonialoffizier, Paderborn, Schöningh, 2008.
Michels, Eckard, „«Die Spanische Grippe» 1918/19: Verlauf, Folgen und Deutungen in Deutschland iin Kontext des Ersten Weltkriegs", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 58 (2010), pp. l-33.
Middlebrook, Martin, The Kaisers Battle: The First Day of the German Spring Offensive, Londra, Allen Lane, 1978.
Mierau, Fritz, *Russen in Berlin, 1918-1933,* Berlin, Quadriga, 1988.
Mikoletzky, Lorenz, „Saint-Germain und Karl Renner: Eine Republik wird diktiert", in Helmut Konrad §i Wolfgang Maderthaner (ed.), *Das Werden der Ersten Republik,, .der Rest ist Österreich,* vol. 1, Viena, Gerold, 2008, pp. 179-186.
Miller, Susanne. „Das Ringen um «die einzige großdeutsche Republik»: Die Sozialdemokratie in Österreich und im Deutschen Reich zur Anschlußfrage 1918/1919", *Archiv für Sozialgeschichte* 11 (1971), pp. l-68.
Miller, Susanne, Burgfrieden und Klassenkampf: Die deutsche Sozialdemokratie im Ersten Weltkrieg, Düsseldorf, Droste, 1974.

Miller, Susanne, Die Bürde der Macht: Die deutsche Sozialdemokratie 1918-1920, Düsseldorf, Droste, 1978.

Miller, Susanne $i Gerhard A. Ritter, „Die November-Revolution im Herbst 1918 im Erleben und Urteil der Zeitgenossen", *Aus Politik und Zeitgeschichte* 18 (1968), pp. 3-40.

Milow, Caroline, Die ukrainische Frage 1917-1923 im Spannungsfeld der europäischen Diplomatie, Wiesbaden, Harrassowitz, 2002.

Mitchell, Allan, Revolution in Bayern 1918/1919: Die Eisner-Regierung und die Räterepublik, München, C.H. Beck, 1967.

Mitchell, David J., *1919: Red Mirage*, Londra, Cape, 1970.

Mitrovic, Andrej, *Serbia's Great War, 1914-1918,* Londra, Hurst, 2007.

Mócsy, Istvan, The Effects of World War I: The Uprooted: Hungarian Refugees and their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918 - 1921, New York, Columbia University Press, 1983.

Mommsen, Hans, „Hitler und der 9. November 1923", in Johannes Willms (ed.), *Der 9. November: Fünf Essays zur deutschen Geschichte,* München, C.H. Beck, 1995, pp. 33-48.

Montgomery, A.E., „The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920", *The Historical Journal* 15 (1972), pp. 775-787.

Morgan, David W., The Socialist Left and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 2917-2922, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1976.

Morsey, Rudolf, *Die Deutsche Zentrumspartei 1917-1923,* Düsseldorf, Droste, 1966.

Mosley, Leonard, Duel for Kilimanjaro: The East African Campaign 1914-1918, Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1963.

Moyd, Michelle ,,«We don't want to die for nothing»: askari at War in German East Africa", in Santanu Das (ed.), *Race, Empire and First World War Writing*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, pp. 90-107.

Moyd, Michelle, Violent Intermediaries: African Soldiers, Conquest, and Everyday Colonialism in German East Africa, Athens, Oh., Ohio University Press, 2014.

Muhlhausen, Walter, „Die Zimmerwalder Bewegung", in Gerhard Hirschfeldt, Gerd Krumeich §i Irina Renz (ed.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg,* Paderborn, Schöningh, 2004.

Mühlhausen, Walther, Friedrich Ebert 1871 1925: Reichspräsident in der Weimarer Republik, Bonn, Dietz, 2006.

Mühlhausen, Walther, „Das große Ganze im Auge behalten": Philipp Scheidemann als Oberbürgermeister von Kassel (1920-1925), Marburg, Historische Kommission für Hessen, 2011.

Müller, Georg Alexander von, The Kaiser and his Court: The Diaries, Note Books, and Letters of Admiral Alexander von Muller, Londra, Macdonald, 1961.

Muller, Sven O. ?i Cornelius Torp (ed.), *Das Deutsche Kaiserreich in der Kontroverse*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.

Mulligan, William, The Creation of the Modern German Army: General Walther Reinhardt and the Republic of Weimar, 1914 1930, New York, Berghahn, 2005.

Murphy, Mahon, Colonial Captivity during the First World War: internment and the Fall of the German Empire, 1914 1919, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.

Myers, DuaneP, Germany and the Question of Austrian Anschluss 1918-1922, New Haven, Yale University Press, 1968.

Nachtigal, Reinhard, Russland und seine österreichisch-ungarischen Kriegsgefangenen (1914 1918), Remshalden, Greiner, 2003.

Nebelin, Manfred, Ludendorff: Diktator im Ersten Weltkrieg, München, Siedler, 2010.

Neiberg, Michael S., *The Second Battle of the Marne*, Bloomington, Ind., Indiana University Press, 2008.

Nettl, John Peter, *Rosa Luxemburg*, Oxford, Oxford Lhiiversity Press, 1968.

Neutatz, Dietmar, Träume und Alpträume: Eine Geschichte Russlands im 20. Jahrhundert, München, C.H. Beck, 2013.

Niemann, Alfred, Kaiser und. Revolution: Die entscheidenden Ereignisse im Großen Hauptquartier im Herbst 1918, Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1928.

Niess, Wolfgang, Die Revolution von 1918/19: Der wahre Beginn unserer Demokratie, Berlin et al, Europa Verlag, 2017.

Nivet, Philippe, Les réfugiés français de la Grande Guerre, 1914 1920: les „boches du nord", Paris, Institut de Stratégie Comparée, 2004.

Nojowski, Walter, Victor Klemperer (1881 1960): Romanist Chronist der Vorhölle, Berlin, Hentrich und Hentrich, 2004.

Nowak, Karl Friedrich (ed.), *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann*, Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1929.

Oertzen, Peter von, „Die großen Streiks der Ruhrbergarbeiterschaft im Frühjahr 1919", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 6 (1958), pp. 231-262.

Oertzen, Peter von, Betriebsräte in der Novemberrevolution: Eine politikwissenschaftliche Untersuchung über Ideengehalt und Struktur der betrieblichen und tvirtschaf- tlichen Arbeiterräte in der deutschen Revolution 1918/1919, ediţia a 2-a, Berlin, Dietz, 1976.

Offer, Avner, *The First World War: An Agrarian Interpretation,* Oxford, Oxford University Press, 1991.
Ondrovcik, John, „«All the Devils Are Loose»: The Radical Revolution in the Saxon Vogtland, 1918-1920" (teză de doctorat nepublicată, Harvard, 2008).
Osborne, Eric W., *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914 1919,* Londra şi New York, Cass, 2004.
Pearson, Raymond, „Hungary: A State Truncated, a Nation Dismembered", in Seamus Dunn şi T.G. Fraser, *Europe and Ethnicity: World War I and Contemporary Ethnic Conflict*, Londra şi New York, Routledge, 1996, pp. 88-109.
Pedersen, Susan, „The Meaning ofthe Mandates System: An Argument", *Geschichte und Gesellschaft* 32 (2006), pp. l-23.
Pedersen, Susan, The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire, Oxford and New York, Oxford University Press, 2015.
Pedroncini, Guy, *Les Mutineries de 1917,* ediţia a 3-a, Paris, 1996.
Petrov, Ivan, *Voiinata v Makedonia (1915 1918),* Sofia, SEMARŞ, 2008.
Petzold, Joachim, Der 9. November 1918 in Berlin: Berliner Arbeiterveteranen berichten über die Vorbereitung der Novemberrevolution und ihren Ausbruch am 9. November 1918 in Berlin, Berlin (GDR), Bezirksleitung der SED Groß-Berlin, 1958.
Phillips, Howard şi David Killingray (ed.), *The Spanish Influenza Pandemie of 1918- 19: New Perspectives,* Londra şi New York, Routledge, 2003.
Pipes, Richard, *The Russian Revolution 1899 1919,* Londra, Harvill, 1997.
Pistohlkors, Gert von (ed.), Deutsche Geschichte im Osten Europas: Baltische Länder, Berlin, Siedler, 1994.
Plakans, Andrejs, *The Latvians,* Stanford, Calif., Hoover Institution Press, 1995.
Plakans, Andrejs, *A Concise History of the Baltic States,* Cambridge şi New York, Cambridge University Press, 2011.
Plöckinger, Othmar, Unter Soldaten und Agitatoren: Hitlers prägende Jahre im deutschen Militär 1918 1920, Paderborn, Schöningh, 2013.
Plowman, Matthew, „Irish Republicans and the Indo-German Conspiracy of World War I", *New Hibernia Review* 7 (2003), pp. 81-105.
Poliakov, Iuri Aleksandrovici si Valentina Borisovna Jiromskaia (ed.), *Naselenie Rossii v XX veke,* vol. 1: 1900 *1939,* Moscova, ROSSPKN, 2000.
Portner, Ernst, Die Verfassungspolitik der Liberalen 1919: Ein Beitrag zur Deutung der Weimarer Reichsverfassung, Bonn, Röhrscheid, 1973.

Pourchier Plasseraud, Suzanne, „Riga 1905-2005: A City with Conflicting Identities", *Nordost-Archiv* 15 (2006), pp. 175-194.

Pranckh, Hans von, Der Prozeß gegen den Grafen Anton Arco-Valley, der den bayerischen Ministerpräsidenten Kurt Eisner erschossen hat, München, Lehmann, 1920.

Priestland, David, *The Red Flag: A History of Communism*, New York, Grove, 2009.

Prusin, Alexander Victor, *The Lands Between: Conflict in the East European Bor derlands, 1870* 1992, Oxford, Oxford University Press, 2010.

Purseigle, Pierre, „«A Wave on to our Shores»: The Exile and Resettlement of Refugees from the Western Front, 1914-1918", *Contemporary European History* 16(2007), pp. 427-444.

Pyta, Wolfram, Hindenburg: Herrschaft zwischen Hohenzollern und Hitler, Miin chen, Siedler, 2007.

Pyta, Wolfram, „Die Kunst des rechtzeitigen Thronverzichts: Neue Einsichten zur Überlebenschance der parlamentarischen Monarchie in Deutschland im Herbst 1918", in Bernd Sösemann $i Patrick Merziger, *Geschichte, Öffentlichkeit, Kommunikation: Festschrift für Bernd Sösemann zum* 65. *Geburtstag*, Stuttgart, Steiner, 2010.

Rabinowitch, Alexander, *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd*, Bloomington, Ind., Indiana University Press, 2007.

Rachaminow, Alan, POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front, Oxford $i New York, Berg, 2002.

Rackwitz, Martin, Kiel 1918: Revolution. Aufbruch zu Demokratie und Republik, Kiel, Wachholtz, 2018.

Raeff, Marc, Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919 1939, Oxford p New York, Oxford University Press, 1990.

Raleigh, Donald J., Experiencing Russia's Civil War: Politics, Society and Revolutionary Culture in Saratov, 1917- 1922, Princeton, Princeton University Press, 2002.

Raleigh, Donald J., „The Russian Civil War 1917-1922", in Ronald Grigor Suny (ed.), *The Cambridge History of Russia,* vol. 3, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, pp. 140-167.

Rappaport, Helen, *Conspirator: Lenin in Exile,* New York, Basic Books, 2010.

Rauch, Georg von, The Baltic States: The Years of Independence: Estonia, Latvia, Lithuania, 1917 1940, Berkeley, Calif., University of California Press, 1974.

Rauscher, Walter, „Die Republikgrundungen 1918 und 1945", in Klaus Koch, Walter Rauscher, Arnold Suppan ?i Elisabeth Vyslonzil (ed.), *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 1938, Sonderband, Von Saint-Germain zum Belvedere: Österreich und Europa 1919 1*955, Viena^i München, Verlag für Geschichte und Politik, 2007, pp. 9-24.

Raymond, Boris $i David R. Jones, *The Russian Diaspora 1917-1941,* Lanham, Md, Scarecrow Press, 2000.

Read, Anthony, The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism, Londra, Pimlico, 2009.

Read, Christopher, *From Tsar to Soviets: The Russian People and their Revolution,* 1917-1921, Oxford $i New York, Oxford University Press, 1996.

Read, Christopher, *Lenin: A Revolutionary Life,* Londra §i New York, Routledge, 2005.

Reisinger, Silvio, „Die Revolution von 1918/19 in Leipzig", in Ulla Plener (ed.), Die Novemberrevolution 1918/19 in Deutschland: Für bürgerliche und sozialistische Demokratie. Allgemeine, regionale und biographische Aspekte. Beiträge zum 90. Jahrestag der Revolution, Berlin, Dietz, 2009, pp.

Reulccke, Jürgen, „Ich mochte einer werden so wie die...": Männerbünde im 20. Jahrhundert, Frankfurt pe Main, Campus, 2001.

Reuling, Ulrich, „Reichsreform und Landesgeschichte: Thüringen und Hessan in der Länderneugliederungsdiskussion der Weimarer Republik", in Michael Gockel (ed.), *Aspekte thüringisch-hessischer Geschichte,* Marburg, Hessisches Landesamt für Geschichtliche Landeskunde, 1992, pp. 257-308.

Reynolds, David, The Long Shadow: The Great War and the Twentieth Century, Londra, Simon & Schuster, 2013.

Reynolds, Michael A., „Ottoman-Russian Struggle for Eastern Anatolia and the Caucasus, 1908-1918: Identity, Ideology and the Geopolitics of World Order", tezä, Princeton, 2003.

Rhode, Gotthold, „Das Deutschtum in Posen und Pommerellen in der Zeit der Weimarer Republik", in Senatskommission für das Studium des Deutschtums im Osten an der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn (ed.), *Studien zum Deutschtum im Osten, Köln and Graz*, Böhlau, 1966, pp. 88-132.

Riasanovsky, Nicholas $i Mark Steinberg, 4 *History of Russia,* New York, Oxford University Press, 2005.

Richter, Ludwig, „Notverordnungsrecht", în Eberhard Kolb (ed.), *Friedrich Ebert als Reichspräsident: Amtsführung und Amtsverständnis,* München, Oldenbourg, 1997, pp. 250-257.

Richter, Ludwig, „Reichspräsident und Ausnahmegewalt: Die Genese des Art. 48 in den Beratungen der Weimarer Nationalversammlung", *Der Staat* 37 (1998), pp. 221-247.

Richter, Ludwig, „Die Vorgeschichte des Art. 48 der Weimarer Reichsverfassung". *Der Staat* 37 (1998), pp. l-26.

Ritter, Gerhard A. (ed.), Geschichte der Arbeiter und Arbeiterbewegung in Deutschland seit dem Ende des 18, Jahrhunderts, vol. 6, Berlin şi Bonn, Dietz, 1985.

Rogger, Hans, Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881-1917, Londra, Longman, 1997.

Röhl, John C.G., *Wilhelm //.: Der Weg in den Abgrund, 1900-1941,* München, C.H. Beck, 2008.

Rose, Detlev, *Die Thule-Gesellschaft: Legende Mythos Wirklichkeit,* ediția a 3-a, Tubingen, Grabert, 2017.

Rosenberg, Arthur, *Entstehung und Geschichte der Weimarer Republik,* Frankfurt pe Main, Europäische Verlagsanstalt, 1955.

Rosenberg, William G., The Liberals in the Russian Revolution: The Constitutional Democratic Party, 1917 1921, Princeton, Princeton University Press, 1974.

Roshwald, Aviel, Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia and the Middle East, 1914-1923, Londra, Routledge, 2001.

Rossfeld, Roman, Thomas Buomberger şi Patrick Kury (ed.), *14/18: Die Schweiz und der Große Krieg,* Baden, Hier und Jetzt, 2014.

Rothenberg, Gunther, *The Army of Francis Joseph,* West Lafayette, Ind., Purdue University Press, 1976.

Rubenstein, Joshua, *Leon Troţki: A Revolutionary's Life,* New Haven şi Londra, Yale University Press, 2011.

Rudin, Harry R., *Armistice 1918,* New Haven, Yale University Press, 1944.

Rüger, Jan, Heligoland: Deutschland, England und ein Felsen in der Nordsee, Berlin, Propyläen, 2017.

Rürup, Reinhard, Probleme der Revolution in Deutschland 1918/19, Wiesbaden, Steiner, 1968.

Rürup, Reinhard, „Problems of the German Revolution 1918-1919", *Journal of Contemporary History* 3 (1968), pp. 109-135.

Rürup, Reinhard (ed.), Arbeiter- und Soldatenräte im rheinisch-westfälischen Industrie gebiet: Studien zur Geschichte der Revolution 1918/19, Wuppertal, Hammer, 1975.

Rust, Christian, „Self-Determination at the Beginning of 1918 and the German Reaction", *Lithuanian Historical Studies* 13 (2008), pp. 43-46.

Sabrow, Martin, Die verdrängte Verschwörung: Der Rathenau-Mord und die deutsche Gegenrevolution, Frankfurt pe Main, Fischer, 1999.

Sammartino, Annemarie H., *The Impossible Border: Germany and the East, 1914 1922,* Ithaca, NY, Cornell University Press, 2010.

Sanborn, Joshua A., Drafting the Russian Nation: Military Conscription, Total War, and Mass Politics, 1905 1925, DeKalb, Northern Illinois University Press, 2003.

Sanborn, Joshua A., „Unsettling the Empire: Violent Migrations and Social Disaster in Russia during World War I", *The Journal of Modern History* 77 (2005), pp. 290-324.

Sanborn, Joshua, Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire, Oxford $i New York, Oxford University Press, 2014.

Sauer, Bernhard, „Vom «Mythos eines ewigen Soldatentums»: Der Feldzug deutscher Freikorps im Baltikum im Jahre 1919», *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 43 (1995), pp. 869-902.

Sauer, Bernhard, „Freikorps und Antisemitismus", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 56 (2008), pp. 5-29.

Sauer, Wolfgang, „Das Scheitern der parlamentarischen Monarchie", in Eberhard Kolb (ed.), *Vom Kaiserreich zur Weimarer Republik,* Köln, Kiepenheuer und Witsch, 1972.

Schade, Franz, *Kurt Eisner und die bayerische Sozialdemokratie,* Hanovra, Verlag für Literatur und Zeitgeschehen, 1961.

Schanbacher, Eberhard, Parlamentarische Wahlen und Wahlsystem in der Weimarer Republik, Düsseldorf, Droste, 1982.

Schieder, Wolfgang, „Die Umbrüche von 1918, 1933, 1945 und 1989 als Wendepunkte deutscher Geschichte", in Dietrich Papenfuß §i Wolfgang Schieder (ed.), *Deutsche Umbrüche im 20. Jahrhundert,* Köln, Weimar ?i Viena, Böhlau, 2000, pp. 3-18.

Schivelbusch, Wolfgang, Die Kultur der Niederlage: Der amerikanische Süden 1865, Frankreich 1871, Deutschland 1918, Berlin, Fest, 2001.

Schlogel, Karl (ed.), Chronik russischen Lebens in Deutschland, 1918 bis 1941, Berlin, De Gruyter, 1999.

Schmidt, Ernst-Heinrich, Heimatheer und Revolution: Die militärischen Gewalten im Heimatgebiet zwischen Oktoberreform und Novemberrevolution, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1981.

Schöler, Uli $i Thilo Scholle (ed.), Weltkrieg. Spaltung. Revolution: Sozialdemokratie 1916- 1922, Bonn, Dietz, 2018.

Schröder, Joachim, Die U-Boote des Kaisers: Die Geschichte des

deutschen U- Boot-Krieges gegen Großbritannien im Ersten Weltkrieg, Bonn, Bernard und Graefe, 2003.
Schulman, Jason (ed.), *Rosa Luxemburg: Her Life and Legacy*, New York, Palgrave Macmillan, 2013.
Schulz, Gerhard, Zwischen Demokratie und Diktatur: Verfassungspolitik und Reichsreform in der Weimarer Republik, vol. 1: Die Periode der Konsolidierung und der Revision des Bismarckschen Reichsauf baus 1919 -1930, Berlin, deGruyter, 1987.
Schulze, Hagen, *Freikorps und Republik, 1918-1920,* Boppard am Rhein, Boldt, 1969.
Schwabe, Klaus, Deutsche Revolution und Wilson-Frieden: Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/1919, Düsseldorf, Droste, 1971.
Schwarz, Hans Peter, *Adenauer*: *Der Aufstieg 1876 1952,* Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1986.
Schwarzschild, Leopold, *Von Krieg zu Krieg*, Amsterdam, Querido-Verlag, 1947.
Sedlmaier, Alexander, Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913 1921), Stuttgart, Steiner, 2003.
Seipp, Adam R., The Ordeal of Peace: Demobilization and the Urban Experience in Britain and Germany, 1917-1921, Farnham, Ashgate, 2009.
Service, Robert, *Lenin: A Biography*, Londra, Macmillan, 2000.
Service, Robert, *Comrades! World History of Communism*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2007.
Service, Robert, *Trotzky: A Biography*, Cambridge, Mass., Belknap Press of Harvard University Press, 2009.
Seton-Watson, Christopher, *Italy from Liberalism to Fascism*, Londra, Methuen, 1967.
Sharp, Alan, The Versailles Settlement: Peacemaking after the First World War,
1919- 1923, ediția a 2-a, Londra, Palgrave Macmillan, 2008.
Sharp, Alan, Consequences of Peace. The Versailles Settlement: Aftermath and Legacy 1919 -2010, Londra, Haus, 2010.
Sharp, Alan, „The Paris Peace Conference and its Consequences", https://
encyclopedia.1914-1918-online.net/article/the_paris_peace_conference_and_ its_consequences.
Sharp, Alan, „The New Diplomacy and the New Europe", Nicholas Doumanis (ed.), *The Oxford Handbook of Europe 1914-1945,* Oxford

şi New York, Oxford University Press, 2016, pp. 119-137.
Sheehan, James, Where Have All the Soldiers Gone? The Transformation of Modern Europe, Boston et at., Houghton Mifflin, 2008.
Shephard, Ben, A War of Nerves: Soldiers and Psychiatrists, 1914 1994, Londra, Pimlico, 2002.
Siebrecht, Claudia, *The Aesthetics of Loss: German Women's Art of the First World War*, Oxford şi New York, Oxford University Press, 2013.

Siegfried, Detlef, Das radikale Milieu: Kieler Novemberrevolution, Sozialwissenschaft und Linksradikalismus 1917-1922, Wiesbaden, Deutscher Universitäts-Verlag, 2004.

Smith, Douglas, *Former People: The Final Days of the Russian Aristocracy,* New York, Farrar, Straus çi Giroux, 2012.

Smith, Jeffrey R., A *People's War: Germany's Political Revolution, 1913-1918,* Lanham, Md, University Press of America, 2007.

Smith, Leonard V., „Les États-Unis et l'échec d'une seconde mobilisation", în Stéphane Audoin-Rouzeau çi Christophe Prochasson (ed.), *Sortir de la grande guerre: le monde et l'après-1918,* Paris, Éditions Tallandier, 2008, pp. 69-91.

Smith, Leonard V., „The Wilsonian Challenge to International Law", *The Journal of the History of International Law* 13 (2011), pp. 179-208.

Smith, Leonard V., „Empires at the Paris Peace Conference", in Robert Gerwarth çi Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911 1923,* Oxford, Oxford University Press, 2014, pp. 254-276.

Smith, Leonard V, *Sovereignty at the Paris Peace Conference of 1919,* Oxford, Oxford University Press, 2018.

Smith, Leonard V., Stéphane Audoin-Rouzeau çi Annette Becker, *France and the Great War,* Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Smith, Stephen, *The Russian Revolution: A Very Short Introduction,* Oxford $i New York, Oxford University Press, 2002.

Snyder, Timothy, The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569- 1999, New Haven $i Londra, Yale University Press, 2004.

Sondhaus, Lawrence, *World War One: The Global Revolution,* Cambridge çi New York, Cambridge University Press, 2011.

Sondhaus, Lawrence, *The Great War at Sea:* A *Naval History of the First World War,* Cambridge, Cambridge University Press, 2014.

Sondhaus, Lawrence, German Submarine Warfare in World War I: The Onset of Total War at Sea, Lanham, Md, Rowrnan & Littlefield, 2017.

Sonyei, Salahi R., The Great War and the Tragedy of Anatolia: Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers, Ankara, Turkish Historical Society Printing House, 2000,

Sprenger, Matthias, Landsknechte auf dem Weg ins Dritte Reich? Zu Genese und Wandel des Freikorps-Mythos, Paderborn, Schöningh, 2008.

Steakley, James D., *The Homosexual Emancipation Movement in Germany,* New York, Arno Press, 1975.

Steiner, Zara, „The Treaty of Versailles Revisited", in Michael Dockrill çi John Fisher (ed.), *The Paris Peace Conference 1919: Peace without*

Victory?, Basingstoke, Palgrave, 2001, pp. 13-33.
Steiner, Zara, The Lights that Failed: European International History 1919 1933, Oxford ?i New York, Oxford University Press, 2005.
Stephenson, Scott, The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918, Cambridge ?i New York, Cambridge University Press, 2009.
Stevenson, David, With our Backs to the Wall: Victory and Defeat in 1918, Londra, Allen Lane, 2011.
Stevenson, David, *1917: War, Peace, and Revolution*, Oxford, Oxford University Press, 2017.
Stone, Norman, *The Eastern Front 1914- 1917,* Londra, Hodder and Stoughton, 1975.
Strachan, Hew, *The First World War in Africa,* Oxford, Oxford University Press, 2004.
Straub, Eberhard, *Albert Ballin: Der Reeder des Kaisers,* Berlin, Siedler, 2001.
Straub, Eberhard, Kaiser Wilhelm II În der Politik seiner Zeit: Die Erfindung des Reiches aus dem Geist der Moderne, Berlin, Landtverlag, 2008.
Sullivan, Charles L., „The 1919 German Campaign in the Baltic: The Final Phase", in Stanley Vardys ?i Romuald Misiunas, *The Baltic States in Peace and War,*
1917- 1945, University Park, Pa., Pennsylvania State University Press, 1978, pp. 31-42.
Suny, Ronald G., „Toward a Social History of the October Revolution", *American Historical Review* 88 (1983), pp. 31-52.
Suval, Stanley, „Overcoming Kleindeutschland: The Politics of Historical Mythmaking in the Republic of Weimar", *Central European History,* 2 (1969), pp. 312-330.
Suval, Stanley, The Anschluß Question in Germany and Austria in the Weimar Era: A Study of Nationalism in Germany and Austria 1918-1932, Baltimore çi Londra, Johns Hopkins University Press, 1974.
Suzzi Valli, Roberta, „The Myth of Squadrismo in the Fascist Regim *e", Journal for Contemporary History* 35 (2000), pp. 131-150.
Swain, Geoffrey, *Trotzky and the Russian Revolution,* Londra si New York, Ro- utledge, 2014.
Tachjian, Vahe, La France en Cilicie et en Haute Mésopotamie: aux confins de la Turquie, de la Syrie et de l'Irak, 1919 1933, Paris, Edition Karthala, 2004.
Tasca, Angelo, *La naissance du fascism,* Paris, Gallimard, 1938.
Thaer, Albrecht von, Generalstabsdienst an der Front und in der OHL:

Aus Briefen und Tagebuchaufzeichnungen, 1915 1919, Gottingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1958.

Ther, Philipp, „Deutsche Geschichte als imperiale Geschichte: Polen, slawophone Minderheiten und das Kaiserreich als kontinentales Empire", ln Sebastian

Conrad şi Jurgen Osterhammel (ed.), *Das Kaiserreich transnational: Deutschland in der Welt 1871 1914*, ediţia a 2-a, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, pp. 129-148.

Theweleit, Klaus, *Männerphantasien, 2* volume, Frankfurt pe Main, Verlag Roter Stern, 1977.

Thompson, Mark, The White War: Life and Death on the Italian Front 1915 -1919, Londra, Faber & Faber, 2009.

Thorsen, Niels Aage, *The Political Thought of Woodrow Wilson*, Princeton, Princeton University Press, 1988.

Thum, Gregor, „Mythische Landschaften: Das Bild vom deutschen Osten und die Zäsuren des 20. Jahrhunderts", în Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, pp. 181-212.

Thum, Gregor (ed.), Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.

Tooley, Terry Hunt, „German Political Violence and the Border Plebiscite in Upper Silesia, 1919-1921", *Central European History* 21 (1988), pp. 56-98.

Tooley, Terry Hunt, National Identity and Weimar Germany: Upper Silesia and the Eastern Border, 1918-22, Lincoln şi Londra, University of Nebraska Press, 1997.

Tooze, Adam, Sintflut: Die Neuordnung der Welt 1916-1931, München, Siedler,
2015.

Tormin, Walter, Zwischen Rätediktatur und sozialer Demokratie: Die Geschichte der Ratebewegung in der deutschen Revolution 1918/1919, Düsseldorf, Droste, 1959.

Traxel, Richard, Crusader Nation: The United States in Peace and the Great War 1898-1920, New York, Knopf, 2006.

Trippe, Christian F., Konservative Verfassungspolitik 1918 1923: Die DNVP als Opposition in Reich und Ländern, Düsseldorf, Droste, 1995.

Trotnow, Helmut, *Karl Liebknecht: Eine Politische Biographie*, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1980.

Tuchman, Barbara W., *The Zimmermann Telegram*, New York, Viking Press, 1958.

Tuchman, Barbara W., *August 1914,* Berna, München şi Viena, Scherz, 1960.

Ullrich, Sebastian, „Mehr als Schall und Rauch: Der Streit um den Namen der er sten deutschen Demokratie 1918-1949", în Moritz Vollmer şi

Rüdiger Graf, *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters*, Frankfurt pe Main, Campus, 2005, pp. 187 -207.

Ullrich, Sebastian, Der Weimar-Komplex: Das Scheitern der ersten deutschen Demokratie und die politische Kultur der frühen Bundesrepublik 1945 -1959, Göttingen, Wallstein, 2009.

Ullrich, Volker, *Kriegsalltag: Hamburg im Ersten Weltkrieg,* Köln, Prometh Verlag, 1982.
Ullrich, Volker, „Kriegsalltag: Zur inneren Revolutionierung der Wilhelminischen Gesellschaft", in Wolfgang Michalka (ed.), *Der Erste Weltkrieg: Wirkung Wahrnehmung Analyse,* Weyarn, Seehamer, 1997, pp. 603-621.
Ullrich, Volker, *Die Revolution von 1918/19,* München, C.H, Beck, 2016.
Ulrich, Bernd $i Benjamin Ziemann (ed.), Frontalltag im Ersten Weltkrieg: Wahn und Wirklichkeit. Quellen und Dokumente, Frankfurt pe Main, Fischer, 1994.
Upton, Anthony, *The Finnish Revolution, 1917 1918,* Minneapolis, University of Minnesota Press, 1980.
Urbach, Karina (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right, 1918-1939,* Oxford, Oxford University Press, 2007.
Verhey, Jeffrey, The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
Vestring, Sigrid, Die Mehrheitssozialdemokratie und die Entstehung der Reichsverfassung von Weimar 1918/1919, Munster. Lit, 1987.
Vincent, Charles Paul, The Politics of Hunger: The Allied Blockade of Germany, 1915- 1919, Athens, Oh., Ohio University Press, 1985.
Vivarelli, Roberto, Storia delle origini del fascism: l'Italia dalla grande Guerra alla marcia su Roma, Bologna, Società éditrice il Mulino, 2012.
Volkmann, Flans-Erich, Die deutsche Baltikumpolitik zwischen Brest-Litovsk und Compiegne, Köln çi Viena, Bohlau, 1970.
Volkov, Shulamit, *Walter Rathenau: Weimars Fallen Statesman,* New Haven, Yale University Press, 2012.
Vollmer, Moritz çi Rudiger Graf (ed.), *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters,* Frankfurt pe Main, Campus, 2005.
Vukov, Nikolai, „The Memory of the Dead and the Dynamics of Forgetting: «Post Mortem» Interpretations of World War I in Bulgaria", in Oto Luthar (ed.), *The Great War and Memory in Central and South Eastern Europe,* Leiden, Brill, 2016.
Wachs, Friedrich-Carl, *Das Verordnungswerk des Reichsdemobilmachungsamtes,* Frankfurt pe Main, Lang, 1991.
Wade, Rex A., *The Russian Revolution, 1917,* Cambridge ?i New York, Cambridge University Press, 2000.
Wade, Rex A., „The October Revolution, the Constituent Assembly, and the End of the Russian Revolution", in lan D. Thatcher,

Reinterpreting Revolutionary Rus sia: Essays in Honor of James D. White, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2006, pp. 72-85.

Waite, Robert G.L., Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany, 1918 1923, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1952.

BIBLIOGRAFIE

Waldeyer-Hartz, Hugo von, Die Meuterei der Hochseeflotte; Ein Beitrag zur Geschichte der Revolution, Berlin, Universitas, 1922.

Walker, Christopher *}., Armenia: The Survival of a Nation, ediţia a 2-a,* Londra, St Martin's Press, 1990.

Watson, Alexander, Enduring the Great War: Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914 -1918, Cambridge şi New York, Cambridge University Press, 2008.

Watson, Alexander, „Fighting for Another Fatherland: The Polish Minority in the German Army, 1914 -1918", *The English Historical Review* 126 (2011), pp. 1137- 1166.

Watson, Alexander, Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914 1918, Londra, Penguin, 2015.

Watt, Richard M., The Kings Depart: The German Revolution and Treaty of Versailles 1918 19, New York, Simon & Schuster, 1968.

Wawrzinek, Bert, Manfred von Killinger (1886 -1944): Ein politischer Soldat zwischen Freikorps und Auswärtigem Amt, Preußisch Oldendorf, Deutsche Verlags- Gesellschaft, 2004.

Weber, Reinhold, *Baden und Württemberg 1918/19: Kriegsende – Revolution De mokratie,* Stuttgart, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, 2018.

Weber, Thomas, Hitler's First War: Adolf Hitler, the Men of the List Regiment, and the First World War, Oxford şi New York, Oxford University Press, 2010.

Weber, Thomas, *Becoming Hitler. The Making of a Nazi,* Oxford, Oxford University Press, 2017.

Weitz, Eric, *Weimar Germany: Promise and Tragedy,* Princeton, Princeton University Press, 2007.

Wette, Wolfram, *Gustav Noske: Eine politische Biographie,* Düsseldorf, Droste, 1987.

Whalan, Robert, Bitter Wounds: German Victims of the Great War, 1914-1939, Ithaca, NY, şi Londra, 1984.

Wheeler-Bennett, John, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace. March 1918,* Londra, W.W. Norton & Co. Inc., 1938.

White, James D., „National Communism and World Revolution: The Political Consequences of German Military Withdrawal from the

Baltic Area in 1918— 1919", *Europe-Asia Studies* 8 (1994), pp. 1349-1369.

Wickert, Christi, Unsere Erwählten: Sozialdemokratische Frauen im Deutschen Rei- chstagund im Preußischen Landtag 1919 bis 1932, vol. 2, Göttingen, Sovec, 1986.

Wiel, Jeromeaande, The Irish Factor 1899-1919: Ireland's Strategie and Diplomatie Importance for Foreign Powers, Dublin, Irish Academic Press, 2008.

Wildman, Allan K., The End of the Russian Imperial Army: The Old Army and the Soldiers" Revolt, March to April 1917, Princeton, Princeton University Press, 1980.

Wildman, Allan K., The End of the Russian Imperial Army II: The Road to Soviet Power and Peace, Princeton, Princeton University Press, 1987.

Williams, Robert C., *Culture in Exile: Russian Emigres in Germany,* 1881 ¡941, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1972.

Wilson, Tim K., „The Polish-German Ethnic Dispute in Upper Silesia, 1918-1922: A Reply to Tooley", *Canadian Review of Studies in Nationalism 32* (2005), pp. l-26.

Winkler, Heinrich August, Die Sozialdemokratie und die Revolution von 1918/19: Ein Rückblick nach sechzig Jahren, Berlin, Dietz, 1979.

Winkler, Heinrich August, Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924, Berlin, Dietz, 1984.

Winkler, Heinrich August, Weimar 1918-1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie, München, C.H. Beck, 1993.

Winkler, Heinrich August, *Age of Catastrophe: A History of the West, 1914 1945,* Londra $i New Haven, Yale University Press, 2015.

Winkler, Heinrich August ?i Alexander Cammann (ed.), *Weimar: Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1918 1933,* München, C.H. Beck. 1997.

Winter, Jay, Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History, Cambridge $i New York, Cambridge University Press, 1995.

Winter, Jay $i Jean-Louis Robert (ed.), *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin 1914-1919,* Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Wirsching, Andreas, Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg: Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918 -1933/39. Berlin und Paris im Vergleich, München, Oldenbourg, 1999.

Wirsching, Andreas $i Jurgen Eder (ed.), Vernunftrepublikanismus in der Weimarer Republik: Politik, Literatur, Wissenschaft, Stuttgart, Steiner, 2008.

Wohlgemuth, Heinz, *Karl Liebknecht: Eine Biographie,* Berlin (GDR), Dietz, 1975.

Wollstein, Günter, Theobald von Bethmann Hollweg: Letzter Erbe Bismarcks, erstes Opfer der Dolchstoßlegende, Göttingen, Muster-Schmidt, 1995.

Zabecki, David T., The German 1918 Offensives: A Case Study in the

Operational Level of War, New York, Routledge, 2006.

Ziemann, Benjamin, *„Enttäuschte Erwartung* und kollektive Erschöpfung: Die deutschen Soldaten an der Westfront 1918 auf dem Weg zur Revolution", in Jörg Duppler şi Gerhard P. Groß (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung,* München, Oldenbourg, 1999, pp. 165-182.

Ziemann, Benjamin, „The German Revolution in 1918/1919: Romance, Tragedy or Satire?", lucrare prezentată la o conferinţă, dar nepublicată: „Approaching Revolutions", University of Virginia, 25-27 martie 2010.

Ziemann, Benjamin, Contested Commemorations: Republican War Veterans and Weimar Political Culture, Cambridge şi New York, Cambridge University Press, 2013.

Zöllner, Erich, Geschichte Österreichs: Von den Anfängen bis zur Gegenwart, ediţia a opta, Viena, Böhlau, 1990.

Zorn, Wolfgang, Bayerns Geschichte im 20. Jahrhundert: Von der Monarchie zum Bundesland, München, C.H. Beck, 1986.

Zürcher, Erik Jan, „The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", in Hugh Cecil şi Peter H. Liddle (ed.), *At the Eleventh Hour: Reflections, Hopes, and Anxieties at the Closing of the Great War, 1918,* Londra, Leo Cooper, 1998, pp. 266-275.

Zürcher, Erik Jan, *Turkey: A Modern History,* Londra şi New York, Tauris, 2004.